

Badische Landesbibliothek Karlsruhe

Digitale Sammlung der Badischen Landesbibliothek Karlsruhe

**Origenis commentarius in epistulam Pauli ad Romanos,
libri I-X - Cod. Aug. perg. 126-127**

Aug. perg. 127

Paulus <Apostel, Heiliger>

[S.l.], 801-815

Origen, Commentarius in epistulam Pauli ad Romanos, libri VI-X

[urn:nbn:de:bsz:31-1569](https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:bsz:31-1569)

INCIPIT LIB. V. ORIGINI IN IPIS ETIAM

Non ergo regnet peccatum in uestro mortali corpore ad obediendum desideriis eius . . .

Neque exhibeatis membra uestra arma iniquitatis peccato . Sed exhibete uos dō . tamquam ex mortuis uiuentes . Et membra uestra arma iustitiae dō . peccatum enim uobis non dominabitur . Non enim sub lege estis sed sub gratia .

In superioribus ait . sicut regnauit peccatum in morte . nunc autem non dixit . Non ergo regnet peccatum in morte . sed ait . non ergo regnet peccatum in uestro mortali corpore .

Ducens per hoc sedem quandam & regnum peccatum habere in corpore . Hoc est quod & alibi dixit . prudentia carnis inimica est dō . Et iterum prudentia carnis mors . Sed & omnia peccata . apostolus opera carnis esse pronuntiat .

quaeque dicit esse fornicationem . immunditiam . passionem . concupiscentiam malam . impudicitiam . idolatriam . maleficia . inimicitiam . certamina . Zelum . furorem . contentionem . dissensiones . hereses . inuidiam . ebrietates . comessationes . & his similia . Sed si requiras . quomodo & iam hereses inter carnis opera numerantur . Inuenies eas de sensu carnis procedere . Sic enim dicit apostolus . de quodam frustra inquit inflatus a sensu carnis suae & non tenens caput .

Haec autem diximus . ut manifestior fieret intel

. lib. aug. maior. g.

PAULI APOSTOLI AD ROMANOS

lectus quomodo peccatum regnat in corpore.
Omnia namque illa quae superius opera carnis
esse numeravimus. uelud exercitus quidam eius
est. Sub hoc rege peccati militans. & legi eius pa
rens quae in membris carnis scripta est.

Certum est enim. quia ex eo quod desiderius peccati
caro oboedientiam praebet. concupiscat caro ad
uersum spm. & sps aduersum carnem. Et haec sibi
inuicem aduersentur. Illud tamen aduerte quod
ostendens in nostra potestate situm. ut non regnet
in corpore nostro peccatum. preceptum dat apos
tolus dicens. Non ergo regnet peccatum in uestro
mortali corpore. ad oboediendum desiderius eius.
Nisi enim esset in nostra potestate. ut non regnar
in nobis peccatum. praeeptum utique non dedisset.
quomodo ergo possibile est. ut peccatum in carne
nostra non regnet. Si faciamus illud quod idem a
postolus dicit. Mortificate membra uestra quae s
super terram. Et si semper mortem xpi in corpore
nostro circumferamus. certum namque est. quia
ubi mors xpi circumfertur. non potest regnare
peccatum. Est enim tanta uis crucis xpi. ut si an
te oculos ponatur & in morte fideliter retine
atur. Ita ut ipsam mortem xpi. intentus oculus
mentis aspiciat. Nulla concupiscentia. nulla
libido. nullus furor. nulla peccati superare pos
sit inuidia. sed continuo ad eius praesentiam. totus

Ille quem supra enumerauimus peccati. & carnis
fugatur exercitus. Ipsum uero peccatum nec sub
sistit quippe. cum nec substantia eius usquam sit.
nisi in opere & gestis. Est ergo in nobis & concupis
centia peccati. quae regnum habet in carne.
Est & concupiscentia sp̄s. quae regnum habet in men
te; secundum quod supra diximus. quia caro concu
piscit aduersum sp̄m. sp̄s autem aduersum carnem.
Cum ergo concupiscimus quod non licet. uel quod
non expedit. concupiscentia carnis est. Cum uero
concupiscit & deficit anima nostra. quando uideat
salutarem di. ista concupiscentia sp̄s est. Unde ap
paret medium quodam modo esse animam inter
carnem & sp̄m. Et si quidem iunxerit se carni
ad obediendum desideriis peccati. efficitur cum ea
unum corpus. Si uero iunxerit se dño. efficitur cū
ea unus sp̄s. secundum illud quod dictum est. Qui
enim iungit se meretrici. unum corpus est. Qui au
tem iungit se dño unus sp̄s est. Nec mireris. si carnem
meretricem uocet. quae illis omnibus quae supra enu
merauimus uitis ac peccatis. tanquam turpissimis
amatoribus subiacet. Require autem cur hic addi
derit. in corpore uestro mortali. Cum utique
sufficisset dicere. non ergo regnet peccatū in corpo
re uestro. Ut quid additur. & mortali. quasi ue
ro dubitaret aliquis corpus esse mortale. Sed
mihi quod non sine causa & iam hoc addiderit.

Admonuit enim per hoc quonia possit incorpore non regnare peccatum. secundum quod & alibi ipse dixerat. Corpus quidem mortuum propter peccatum. spiritus uero uita propter iustitiam. Si ergo sciamus quia corpus nostrum mortificari potest. et mortui esse peccato potest fieri. ut non regnet in eo peccatum. Secundum hoc namque qui mortuus est. iustificatus dicitur a peccato.

Neque enim mortuus concupiscit. aut irascitur. aut furit. aut diripit aliena. Si ergo ab his omnibus concupiscentiam corporis reprimamus. mortuum peccato esse dicitur corpus. Et hoc est quod in presenti loco. ista apostoli commonere uidetur adiectio dicentis. Incorpore uestro mortali. alius fortasse dicit. quia distinctionem alterius corporis. quod immortale est. hoc corpus in quod nunc sumus mortale nominauit. Quod autem sit corpus immortale. idem apostolus dicit in alio ubi ait. Necesse est enim. ut corruptibile hoc induat incorruptionem. & mortale hoc induat immortalitatem. Et dubium non est quin in depta immortalitate. hoc ipsum quod nunc mortale est immortale efficiatur corpus. post haec sequitur.

Neque exhibeatis membra uestra arma iniquitatis peccato. sed exhibete uos deo. Tamquam ex mortuis uiuentes. & membra uestra arma iustitiae deo.

Intuere per singula sapientiam pauli. quam necessarius discretionibus utitur ubi dicit. arma non esse praebenda peccato. uel iniquitati. Non nos. sed mem

bra nostra ponit . / Ubi uero suadet . ut dō nos exhibeamus non ante membra quam nos ipsos exhiberi uult dō . Hoc est animā uel propositum nostrum . ut cum prius nos ipsos exhibuerimus dō . & adhaeserimus ei . Ita demum & iam membra nrā efficiamus arma iustitiae dō . Sicut enim manus sanctae dicuntur . quae sanctis operibus ministrauerint . Ut apostolus dicit . Leuantes sanctas manus sine ira . & disceptatione . Et rursum . Manus dicuntur plenae sanguine . quae ad effundendū sanguinem ministrauerint . Ita & in presenti loco membra quae peccato deseruiunt & iniquitati . arma iniquitatis appellantur . Et rursum . Si peccati concupiscentiā mortificemus in corpore nostro mortali . & in opere iustitiae laboremus . atq; omnibus membris nostris iustitiae ministremus . efficiamur tāquā ex mortuis uiuentes . . Peccato scilicet mortui & iustitiae uiuentes . Et consequenter & iam membra nostra fient arma iustitiae dō .

Bene autē metaforam superius propositam custodit . ut quia regnare dixerat peccatum . arma peccati membra nominaret . & rursum . dō regi arma iustitiae fierent membra nostra post haec . . Peccatum enim in uobis non dominabitur . non enim sub lege estis sed sub gratia . & iam hic intueremiram in apostoli sermone cautelam . cū de nobis loquitur dicit . peccatū uobis non dominabitur .

4
Cum de saluatore loqueretur. nondixit peccatum
ei nondominabitur. neque enim ita deo dici debebat.
Sed ait mors ei ultra nondominabitur. Mortis enim
meo fuit locus peccati nullus. at contra in nobis nec
conueniebat dici. mors uobis nondominabitur.

Hoc enim cauere non possumus. sed peccatum uobis non
dominabitur. Quod sine dubio scire & uitare nos non
posse. secundum ea quae superius diximus. Si mortifice-
mus concupiscentias carnis. in quibus peccatum poterat
dominari. propter ea enim subiungit.

Euidenter ostendit ex his. nos non esse sub illa lege
quam in membris positum repugnare dicit legi men-
tis. quia qui mortificat membra sua. Certum est
quod non sit sub lege membrorum. sed sub gratia dei.

De hac lege & alibi dicit. quia uirtus peccati lex.

Si uero uelit haec accipere de lege mortis. illud
sine dubio dicit. quod non sumus sub lege litterae
quae occidit. sed sub lege spiritus. qui uiuificat. quam

ss. hic gratiam nominauit. Quid ergo peccabimus.

ss. quoniam non sumus sub lege. sed sub gratia. absit.

Simile uidetur hoc illi dicto. quod superius exposuimus.

ss. Quid ergo dicemus permanebimus in peccato ut gra-

ss. tia abundet. absit. Et ideo una utique eadem
utrique loco sufficiat. explanatio hoc solum est.

quod uidetur habere differentiam. quod in superio-

bus ubi dicit. Quid ergo permanebimus in peccato.

quasi his qui nondum discesserunt a peccato dici uidetur.

repermaneat in eo in quo esse adhuc uidebantur.
Hic uero tamquam ab his qui iam discesserint a pecca-
to. fieri uidetur interrogatio. Et tibi ut quasi gratia
quae nondum erat abundaret. his autem tamquam
praesente iam gratia dicit. quia non sumus sub lege
sed sub gratia. Nescitis quia cui exhibetis uos ad o-
boediendum serui estis eius cui oboedistis. siue pecca-
ti. siue oboedientiae ad iustitiam. Gratias autem
dō. quō fuistis serui peccati. oboedistis autem ex corde
in eam formam doctrinae in qua traditi estis.
Liberati autem a peccato. serui facti estis iustitiae.
Uidetur fortasse minus ingratiue locutio quia ait
serui estis eius cui oboedistis siue peccati. siue oboe-
dientiae ad iustitiam. Cum ratio proposita dicit. ser-
ui estis eius cui oboedistis. siue peccati. siue iustitiae
per oboedientiam. Sed in eo qui imperitiam sermonis
sponte profiteatur. artem compositionis uerborum
requirere superfluum puto. cum sensus euidenter ui-
deatur. Hoc ergo est quod in hoc loco apostolus
docet. quia unus quisque in manus sua habet. & in ar-
bitrii potestate. ut aut peccati seruus sit. aut iusti-
tiae. Ad quamcumque enim partem inclinaue-
rit oboedientiam. & cui cumque parere uoluerit.
haec sibi eum uindicat seruum. in quo ut dixi absq.
ulla cunctatione in nobis esse ostendit arbitrii liber-
tatem. In nobis namq. est exhibere oboedientiam
nostram. uel iustitiae. uel peccato.

Nemo autem potest duobus simul dominis seruire.
 peccato & iustitiae. Aut enim unum odio habe
 bit peccatum scilicet. et alium amabit id est
 iustitiam. aut unum patietur peccatum dum
 taxat. & alium contemnit. id est iustitiam.
 Simile ergo est et quod dixit apostolus. serui estis
 eius cui oboedistis. siue peccati. siue iustitiae.
 Sed & omnis qui facit peccatum. seruus est peccati.
 Ad hoc respicit quam uis non adiecerit. & omnis qui
 fecerit iustitiam. seruus est iustitiae. Quod for
 tassis putet alius. idcirco subrelictum ut quasi ex
 consequentibus debet intellegi. Mihi autem ui
 detur consulto non additum. neque enim conueni
 ebat dici. quia omnis qui facit iustitiam. seruus est
 iustitiae. Nam & dñs ipse facit iustitiam. & non idcir
 co seruus iustitiae dici potest. sed potius iustitiae
 dñs. Non ergo ita omnis qui facit iustitiam. ser
 uus est iustitiae. ut omnis qui facit peccatū. seruus
 est peccati. Nam & ipse diabolus sine dubio pecca
 ti seruus ē. quippe qui discessit a seruitute iustitiae
 et in conspectu dñi omnipotentis rebellauit. propter
 quod & apostata appellatus est. Constat ergo
 ex his sermonibus pauli. quibus dicit. Quia cui uos
 exhibetis seruos ad oboediendū. serui estis eius cui
 oboedistis. siue peccati. siue iustitiae. Quia spon
 te nostra ipsi nos exhibemus. nullo cogente uel pec
 cato seruire. uel iustitiae per oboedientiam nrām.

Et ideo semper horum meminisse debemus. nec in
aner querellas in peccati excusatione proferamus.
Quia diabolus fecit ut peccarem. aut naturae ne
cessitas. aut isti talis condicio. aut cursus astro
sed audi. aperit pauli sententiam quae dicit. Cui uos
exhibuistis seruos adoboediendum. serui estis eius
cui oboedistis. siue peccati siue iustitiae.
Post haec gratias inquit do. quia fuistis serui pecca
ti. oboedistis autem ex corde in eam formam doctrinae
in quam traditi estis. Videtur haec ad eos dicere.
de quorum uita perfectuque praesumit. & de qui
bus iam superius dixerat. Gratias ago do per
ihm xpm. pro omnibus uobis. quia fides uestra ad
nuntiatur in uniuerso mundo. Tum deinde
illud ostendit. quod omnes homines primo ser
uiant peccato. sic & iam scitum est.
Quia non est iustus super terram. qui faciat bo
num & non peccauerit. Primo enim necesse est
in omni homine. illud compleri quod scriptum est.
Sed ubi uenit mandatum peccatum reuixit.
Hoc uero quod sequitur. ad paucos dicitur. & cor
qui iam emendantur quod dicit. Gratias autem
do. quia fuistis serui peccati. oboedistis autem
ex corde in eam formam doctrinae. in quam tradi
ti estis. Serui ergo sumus omnes peccati. sed
ubi tradita est nobis forma doctrinae. & huic non
ut cumq; neque solis uerbis. sed ex corde ex animo.

6

ex tota deuotione elegimus oboedire. liberamur
a seruitute peccati. & efficiamur serui iustitiae.
Unde uereor ne forte plures simus qui uideamur
suscepisse formam doctrinae iustitiae. & uerbis
quidem uel professione iustitiae uideamur
oboedire. Corde uero oboedimus peccato.
carnis adhuc in nobis uitiis dominantibus.
Et ideo ante omnia indigemus illa. de qua supe-
rius docuit mortificatione membrorum.
Quod autem dixit. Formam doctrinae inquam
traditi estis. Requirendum puto quomodo unus
quisque tradatur. Inuenimus namque quod eos qui
non probant deum habere innotitiam. tradat deus. se-
cundum desideria cordis eorum. in immunditiam.
ut contumelias afficiant corpora sua in semet ipsis.
Et alios qui commutauerunt gloriam incorruptibilis
dei. tradat in passionem ignominiae. De quibus
in locis suis prout potuimus diximus. Et hic ergo
eos qui semet ipsos exhibent seruos iustitiae
per oboedientiam. deus tradit. ut instituantur &
imbuantur secundum formam doctrinae iusti-
tiae. Mouet me etiam hoc. quod non dixit oboe-
dientes ex corde doctrinae inquam traditi es-
tis. Sed formam doctrinae posuit. Nec puto quod
unum esse senserit apostolus doctrinam. &
formam doctrinae. Sed uidetur mihi quod for-
mam doctrinae minus esse scierit. quam ipsam

doctrinam. Et nunc quidem in presenti uita.
Dum in corpore sumus. & adgrauat terrenum hoc
habitaculum sensum. multa cogitantem. formam
doctrinae habemus. Non ipsam doctrinam sic
& idem apostolus in alius dicit.
Nunc autem uidemus per speculum in enigmate.
Ipsa autem doctrina sit. da qua dicit. Tunc autem
uidebimus facie ad faciem. Vnde & in presenti ui
ta puto. quod formam adumbram uirtutum tenere
possimus. Ipsas uero uirtutes tunc cum uenerint
illa quae perfecta sunt. Et ideo iustus nunc ma
gis ut mihi uidetur. in umbra uirtutum. quam in
ipsis uirtutibus uiuit. Et ob hoc fortassis hiero
nimas in lamentationibus dicit. Spiritus uultus ni
christi domini cuius diximus in umbra eius uiuimus in
gentibus. Quod si christus est iustitia & sapientia
& ueritas. & dicimus in umbra christi uiuimus in
gentibus. Ergo in umbra iustitiae. & in umbra sa
pientiae. & in umbra ueritatis uiuimus.
Etiam si iusti & sapientes & ueritatis amatores es
se uideamur. Propter ea ergo dicitur. si quis
se putat cognouisse. nondum cognouit quem admo
dum oportet sciri. Fortassis enim & iam ipsum
uerbum dei. secundum hoc quod uerbum caro fac
tum est. & habitauit in nobis. aliter in presen
ti uitae statu aliter. cum uenerit quod perfec
tum est agnosceatur. Itaque nunc in forma

serui. Tunc uero aliter formadi & in patris ae
 qualitate sentietur. Pro quibus omnibus uel
 informa doctrinae ut apostolus dicit. Et nondū
 in ipsa doctrina uel in umbra xpi. ut hieremias
 nominauit. Et nondum in ipso xpo uiuere ui
 demur inter gentes. Liberati ergo a peccato.
 serui facti estis iustitiae. Expositio est
 in his eorum quae superius dixit. Si enim ultra
 non seruitis peccato certum est quia liberati
 ab eo. serui facti estis iustitiae. Sed requiritur
 quis est qui liberat a peccato. sine dubio ueritatis
 agnitio. Sic enim dicebat ihs ad iudeos qui credi
 derant ei. Si credideritis uerbo meo. agnosceis
 ueritatem. & ueritas liberabit uos.

Veritas ergo est quae liberat a peccato. & ueritatis
 agnitio. Certum est autem quod omnis qui libe
 ratus fuerit a peccato. iustitiae seruiat.

Quod autem dicimus iustitiae seruiat. quō iusti
 tia una est ex uirtutum choro simile est.

Et si diceremus. quia si quis liberatus est a peccato.
 seruis & ueritati. & seruis & sapientiae. & seruis
 pudicitiae. & seruis & pietati. Sic enim ego audio.
 & illud quod dictum est. Aperite mihi por
 tas iustitiae. ingressus in eas confitebor dno.

Non enim solius iustitiae portas ingreditur. qui
 confiteri uult dno. sed & ueritatis & sapientiae. &
 pietatis. & pudicitiae. omnium namque una est

aula uirtutum cuius sibi iustitiae nomine pandi
ianuas postulat iustus. Humanum dico propter
infirmitatē carnis uestrae. Sicut enim exhibu
istis ^{mbra} uestra seruire immunditiae & iniquitati ad
iniquitatē. Ita nunc exhibete membra seruire ius
titiae in scificationē. Pudorem quendam per
haec inquit apostolus auditoribus. ut hoc saltem
obsequii dependant iustitiae & scificationi quod
prius immunditiae iniquitatisque delulerant.
Quid ergo tam humanum hoc est quid tam leue.
quid tam sine onere. & quod nulla prorsus possit
carnis infirmitas excusare. Sicut inquit exhi
buitis membra uestra seruire iniquitati ad iniqui
tatem. Ita nunc exhibete membra uestra serui
re iustitiae in scificationem. In gloria quidem
est. ut ita quis uirtutibus sicut uitis seruiat.
Multo enim amplius & multo intentius honoranda
iustitia est. Sed ego inquit humanae & communi
ter ago eadem postulo similia requiro. dudum
currebant pedes uestri ad daemonum templa.
nunc currant ad ecclesiam dī. Currebant prius
ad effundendum nunc ad liberandū sanguinē cur
rant. Protendebantur manus prius ut aliena
diriperent. nunc protendantur ut propria lar
giantur. Circumspiciebant prius oculi mulierem.
aut alienum aliquid ad concupiscendum. Nunc cir
cumspiciant pauperes & debiles & aegros ad mise

8
randum. Aures delectabantur auditu uano.
uel bonorum derogationibus. nunc conuertantur
ad audiendum uerbum dei. ad explanationem legis
ad capiendam sapientiae disciplinam. Lingua
quae conuiciis maledictis & turpi loquitis adsuere
est conuertatur nunc ad benedicendum dominum.

In omni tempore sermonem sanum proferat honestum.
ut deus gratiam audientibus. ut ueritatem loqua-
tur cum proximo suo. sed quid opus est haec singula
persequi. cum pateat & iam tibi unius cuiusque mem-
bri ministerium. quod exhibuit uitiis aptare uir-
tutibus. & actum quem exhibuit immunditiae ad casti-
tatem. nunc sanctificationemque conuertere.

Uideatur sane hic iustitiam pro omnibus simul uir-
tutibus nominasse. sicut e contrario iniquitatem
pro omnibus uitiis posuisse. addidit sane iustitiae
sanctificationem. Quo uidelicet castitatis partem
& generaliter cum ceteris & per semetipsam specialiter
commendare. sed & illud aspice quod ubique
per arbitrii libertatem designat. & ostendit unum
quemque habere in potestate sua. ut quae ante
iniquitati ad iniquitatem seruitia dependebat.
Haec conuerso in melius proposito iustitiae sanc-
tificationique dependat. quod utique si fieri non
possit. si aut natura ut quibusdam uidetur re-
pugnaret aut astrorum cursus obsisteret.
Cum enim serui essetis peccati. liberi eratis iusti

tiae quem ergo fructū habuistis tunc in quibus
nunc erubescitis. Nam si finis illorum mors est
nunc uero liberi a peccato serui autem facti dō.
Habētis fructum uestrum in scificatione. finē uero
uitam aeternam. Quomodo quis peccati ser-
uus sit. sufficienter iam in superioribus dictum est
cum exponeremus illum locum.
Nescitis quia cui exhibētis uos ad oboediendum. ser-
ui estis eius cui oboedistis. siue peccati siue
iustitiae. Cum ergo quis peccato seruit
iustitiae liber est. hoc est alienus est a iustitia.
Hic enim liberum alienum dicit. & recte quidem.
Nemo enim potest simul & peccato seruire & iustitiae.
Sicut & saluator dixit. Quia nemo potest duob;
dominis seruire. Sed de his plenius supra diximus.
Illud sane notandum est. esse & liber tatem culpabi-
lem & laudabilem seruitutem. Nam liberum esse
iustitiae crimen est. seruum uero esse laudabile.
Quod autem dicit iustitiae seruum fieri. simul in-
tellege & sapientiae & pietati & pudicitiae.
Et omnibus una uirtutibus. sicut e contrario qui pec-
cati seruus ē. simul & concupiscentiae malae. & irae
& furoris. & impudicitiae. & rapinae. & omnibus simul
uitiis ac sceleribus seruit. Unde nosmet ipsos sepe
discutere debemus. per singula quaeque quae geri-
mus & in uno quoque actu considerare. cui nam serui-
amus. peccato an iniquitati. an iustitiae in scificatione.

Quem ergo inquit fructum habuistis tunc. in quibus
nunc erubescitis. nam finis illorum mors est.

Fructum & bonorum & malorum esse docet scriptura
diuina. ut ipse saluator in euangelio dicit.

Aut facite arborem bonam. & fructum eius bonum. aut
facite arborem malam. & fructum eius malum. Non po-

test arbor bona fructus malos facere. neque arbor
mala bonos fructus facere.

In quibus propositum &
uoluntas hominis arbor dici uideatur. uel bona uel
mala. fructus uero eius opera.

Siquis igitur con-
uertat animos & propositum ad iustitiam. erubescit sine
dubio.

Et ipse notat de prioribus gestis quae egit.
positus sub peccato. quia finis illorum mors est. Sed re-
quiro quae mors certum est. quia non ista communis.

Non enim quis post mortem conuertitur ad iustitiam
uel pro male gestis praeteritis erubescit.

Quid ergo est
numquid nam peccati mortem dicere uideatur. quo ani-
ma quae peccat ipsa morietur.

Nam illud magis po-
test intellegi quod istam mortem dicat. quacumque peccato
moriemur. & uitiis ac sceleribus finem damus
ut propter hoc dixisse uideatur quia finis illorum mors est.

Nunc uero liberati a peccato. serui autem facti deo.
habetis fructum uestrum in sanctificatione. finem
uero uitam aeternam.

Fructus fructibus comparat
& peccati quidem fructus pro quibus nunc. hoc est
postea quam liberati a peccato. & serui facti deo. sancti
erubescunt. pronuntiat morte finiri.

Fructus uero

iustitiae qui sunt in sanctificatione. finem dicit acci-
pere uitam aeternam. In quo illud primo non
est omitendum. quod fructus quidem eos pro qui-
bus nunc erubescimus in quos sint noluit nominare.
Eorum uero fructum qui liberati sunt a peccato & ser-
ui facti sunt dō. dicit esse in sanctificatione.
Bonorum enim frequentius quam malorum habenda
memoria est. Quod autem prius de malis fructibus
& sine eorum. postea uero de fructibus qui in sancti-
ficatione sunt & de sine eorum quae est uita aeterna
memorauit. Vide quia simile est hoc dicto pro-
phético illi quo ait. Ego occidam & uiuere fa-
ciam. & iterum percutiam & ego sanabo. & rursum
in iob. Ipse dolere facit & remedium dat per-
cutit & manus eius sanat. Quae omnia illuc
aspiciunt. quod ante moriendum cum xp̄o. & ita
conuiuendum & ante conpatiendum. & ita conreg-
nandum. Nisi enim prius per penitentiam pec-
cato moriamur. non possumus prius per iustitiam
uiuere dō. Sed & hoc quod superius dixit. Libera-
ti autem a peccato. Non similiter dixit. serui facti
estis iustitiae. sed serui facti estis dō. Non est oti-
osa distinctio. per hoc enim ostenditur. quod postea
quam quis liberatus fuerit a peccato. seruire debet
primo iustitiae. & omnibus uirtutibus simul.
Ut inde per profectum ascendat ad hoc. ut seruus fiat
dō. Quamuis & seruire iustitiae seruire sit dō.

Xp̄s ē enim iustitia. & seruire xp̄o. seruire dō est.
 Est tamen ordo profectū. & sunt in uirtutibus gra-
 dus. & idcirco dicitur xp̄s. regnare profecto. secun-
 dum hoc quod iustitia est donec in uno quoque con-
 pleatur plenitudo uirtutum ubi uero mensura fue-
 rit perfectionis expleta. Tunc dicitur tradere
 regnum dō & patri. ut iam sit d̄s omnia in omnibus.

Sed & illud adhuc obseruandum puto. quō conlationē
 diximus. fructuū malorum & fructuū bonorū fecisse
 apostolum. Quod ibi quidem ubi de malis fructibus
 dicebat. non dixit fructum uestrū habuistis in qui-
 bus erubescitis. sed dixit. quem ergo fructū habuis-
 tis. Vbi uero de bonis fructibus dicit addit uestrū.

Sic enim scribit. habetis fructū uestrū in sanctificatio-
 ne. Per quod indicare mihi uidetur quod fructus
 malus fructus erubescendus & penitendus. non ē
 noster fructus. Non enim malam in nobis arbore
 d̄s plantauit. quae fructus malos profert. Sicut
 & ipse per prophetā dō. Ego te plantaui uitam fruc-
 tiferam totam ueracē. quomodo conuersa es in a-
 maritudine uitae alienae. Fructus ergo malos
 & iam si adferamus. non sunt nostri sed alieni. id est
 peccati. fructus uero bonos si adferimus in sancti-
 ficatione. nostri sunt fructus. Istos enim fructus
 ut adferret humana natura a conditore suscepit.
 Nam illi alieni sunt. non sunt in nobis seminati a dō.
 Uis autem scire quia d̄s non seminat malos fructus.

audi eum in euangelio dicentem . 7

Nonne bonum semen seminauimus in agro . unde ergo
habetis fructum . & respondit inimicus homo hoc fecit .
Et adhuc uis amplius discere . quia isti carnis fructus
non sint nostri sed alieni . Ipse iterum dominus in euan-
gelio dicit . Si in alieno fideles non fuistis . quod uest-
rum est quis dabit uobis . Sic ergo profundae ratio-
nes mysterio . in malo quidem fructu . apostolus non
addit uestrum . De bono autem dicit . habetis fruc-
tum uestrum sanctificationem . Quod autem per-
fectiores dicat . hic quos seruire deo nominauit . quam
illos quos primo seruire iustitiae dixerat . Etiam ex hoc
probatur . quod horum fructum in sanctificatione
posuit . qui intellegi possunt huius esse qui se castita-
ti & continentiae deuouerunt . illi autem quos seruos
dixit esse iustitiae . possunt etiam huius uideri qui
in coniugiis positi . iustitiae tamen & ex omnibus opera
prebent . De uita autem aeterna quam et in aliis lo-
cis saepe nobis dictum sit . tamen & presenti breuiter
perfringendum est . quod aeternitas in scripturis .
aliquando pro eo ponatur ut finem nesciat . Aliquan-
do uero ut presenti quidem seculo finem non habeat .
habeat tamen in futuro aliquando uel temporis alicui-
us uel etiam uitae unius hominis spatium aeternitas
appellatur . ut est illud in lege scriptum . de seruo he-
braeo . Si dilexerit inquit uxorem suam & filios
suos & permanere uoluerit in seruitute . propter ipsam

11
subula inquit per tundes aurem eius in poste. & erit
tibi seruus in aeternum. Aeternū hic sine dubio
tempus uitae hominis posuit. Et iterū in ecclesi
aste dicitur. Generatio uadit. & generatio ue
nit. terra autem in aeternum stat.

Hic aeternum presentis seculi tempus ostendit. ubi ue
ro dicit uitam aeternam. Ad illud aspiciendum est
quod ipse saluator dixit. Haec ē aū uita aeterna.
ut cognoscant te solum uerum dñm. & quem misisti ihm
xpm. Et iterū ego sum uia & ueritas & uita. & ipse
apostolus in alius dicit.

Quia rapiemur in nubibus obuiam xpo in aera. & ita
semper cum dño erimus. Sicut ergo semper esse
cum dño finem non habet. ita & uita aeterna nullum
finem habere credenda est. Stipendia enim peccati
mors. gratia aū dī uita aeterna in xpo ihū.

Simile ē hoc quod dixit. stipendia peccati mors. illi
quod superius dixerat. finē illorū mors. quorū aū illoꝝ
sine dubio pro quibus nunc erubescitis. quorū fructus
ne nominare quidem aestimat dignū. Et iterum.
gratia aū dī. in xpo ihū dño nrō. Simile ē illi
quod dixit. Habetis fructū uestrū in sanctificatione.
finem uero uitam aeternam. Bene aū metaforam
id est figuram militiae ex initio propositum seruat.
Ut militantibus sub peccato. rege immo potius tyrannidi
eius parentibus stipendia debita mortē dicat ex
solui. Dñm uero non erat dignū militibus suis stipendia

quasi debetum aliquod dare. sed donū & gratiam .
dh quae ē uita aeterna in xpō ihū dñō nostro . Sed quia
fortassis scire uoluit esse uitam aeternam solum . &
aliud uitam aeternā in xpō ihū . Et illi enim qui sur-
gunt in confusione . & opprobriū sempiternum .
habent quidem uitam aeternam .
Non tamen in xpō ihū . sed in confusione & opprobrio ae-
terno . Iusti uero qui surgunt in uita aeterna in
xpō ihū . habent uitam aeternā . Peccatum ergo
multibus suis in quibus regnat stipendia digna largitur
mortem . Mortem autē dicimus non hanc corporale .
Sed illam de qua scriptū est . quia anima quae peccat
ipsa morietur . Et quam uis de diuersitate mortis .
a nobis saepe iam dictum sit . tamen quo praesens am-
monuit locus . apertius eadem reperere . & in unum
quae sparsim sunt dicta colligere . Neque mihi pigrū
sit . neque legentibus onerosum . Mortis in scripturis
unū quidem nomen est . sed multa significat . Et enim
separatio corporis a anima . mors nominatur . Sed
haec neque mala . neque bona dici potest . est enim me-
dia quae dicitur indifferens . & rursus separatio ani-
mae a dō . mors appellatur . quae per peccatum
uenit . haec aperte mala ē quae & peccati stipendium
nominatur . Hanc mortē dñs non fecit . neque laeta-
tur in perditione uiuorū . sed inuidia diaboli mors haec
introuit in orbem terrarū . Et iterum . ipse auctor
mortis huius diabolus mors appellatur . & ipse ē qui

dh ego n̄ puto sc̄iā hoc uacuum ēē quod ad uitā aeternā addidit in xpō ihū dñō nostro .

dicitur inimicus xpi. Nouissimus destruendus. sed
 & inferni locus in quo animae delenebantur morte.
 Etiam ipse mors appellatur. Dicitur uero & illa mors
 laudabilis. qua peccato quis moritur & xpo consepelitur
 per quam emendatio fit animae & uita aeterna con-
 quiritur. Cum ergo tanta differentia in hoc uno
 nomine mortis habeatur. si audias dm dicentem.
 Ego occidam & uiuere faciam. Intellegere de
 his quae sit mors quam decet inferre dm. illa sine
 dubio quae conferat uitam. idest ut moriatur quis
 peccato. & uiuat do. Sic enim & dauid dicit de do.
 Cum occideret eos exquirebant eum. Apertissime do-
 cent. quia quem ds occidit. propterea occidit ut pec-
 cato moriatur. Et quaerat dm. sic ergo audio & illud
 quod scriptum e. Et occidit ds her. quo malignus erat.
 Et si quid aliud huiusmodi de do legimus scriptum.
 sic & apostolus peccatorem tradebat in interitu carnis.
 ut spm faceret saluum. Hoc est ut moriretur pecca-
 to. & uiueret do. & in presentia igitur loco. stipendia
 quae dat peccatum mors esse dicuntur. Non ista
 mors quae sepeccat corpus ab anima. sed illa quae
 per peccatum separatur anima a do. Et rursum.
 nos in morte xpi dicimur baptizari. in illa sine du-
 bio morte qua peccato mortuus est semel. Qui
 autem do ut & nos separemur a peccato. & uiuamus do.
 Tali namque morte qui moritur. iustificatus esse dici-
 tur a peccato. Sic ergo habenda distinctio est.

13
in eum qui suscitauit ihm dnm nostru amonit. /
Post haec & iam qualis eorum conuersatio debet
esse subiungit. In quibus & de peccato adam ac
iustitia xpi differunt. sed & de seruitute ac libera
te qua uel iustitiae quis seruit. & liber est a pecca
to uel peccato seruit. & iustitiae liber est dispu
tauit. Nunc ergo post excessum quemdam latius
habitum redit denuo ad tractatum legis & xpi.
Talia quaedam in presenti differens loco. quae paul
ulum repetentes secundum litterae consequentia
prius aperire temptabimus. tum & iam prouerbis
quid unusquisq; sermo uirtutis habeat requiremus.
Loquor inquit uobis qui scientiam legis habetis. & scitis
sensum eius non esse in uetustate litterae. sed in sps
noui tate. Hoc est enim scientibus legem loqui. &
appello uos propter huiusmodi legis scientiam fra
tres. & dico. numquid ignoratis. quia lex unicuique
mancipato & seruenti sibi dominatur. sicut uir
iunctae sibi mulieri. & sicut uir in omni uita sua
dominatur mulieri legibus sibi iunctae. Ita &
homini qui sub lege est quam diu uiuit & ual & do
minatur lex. Sed sicut uiro cui legibus subiecta
fuerit mulier si accidat mori. libera efficitur
mulier. & a uiri potestate resoluitur. Ita & is
qui sub lege est si accidat legem mori ab operibus
legis. liber efficitur. Et mulier quae prioris uiri

legibus absoluta est: habet libertatem ut alii uiro
iungatur. Ita is qui sub potestate legis uixit. ubi
mortuam uidit litteram legis. habet potestatem
uiuenti uerbo. tanquam uiro sociari. Si uero
uiuentem adhuc priorem uirum uoluerit mulier
relinquere & alii sociari. adultera sine dubio ap-
pellabitur. Quod similis forma etiam in eum
cadet. qui legem ut uirum uiuentem deserit. & alii
iungitur. Haec autem tanquam scientibus. ut dixi
legem loquor fratribus. ut intellegatis quia & uos
legem tanquam uirum mortuum reliquistis.
Mors autem illius per aduentum xpi. & assumptionem cor-
poris eius est. per quod uos effecti estis. id est iuncti
alii uero. illi scilicet qui amor tuus resurrexit. & ultra
mortem non recepit. quam recipit prior ille uir.
Id est lex. Vos ergo nunc facti estis eius uiri. qui
amor tuus resurrexit sponsa. & ideo secundum ipsi-
us uoluntatem uiuere debetis. quia iam non sumus
in carne. sed in spiritu. Etiam si aliquando in
carne positi peccati. & carnis passionibus urge-
bamur. quae passionem per occasionem legis in
membris nostris fructificabant. Nondum. sed mor-
ti. illi morti quam deus non fecit; Nunc ergo sicut
cum moritur uir. libera est & absoluta mulier
a lege uiri. Ita & nos liberi facti sumus a lege.
quae uidebatur nobis dominari tanquam uir.
cui legi sine dubio etiam nos mortui sumus. & a

lieni a conditione eius in qua detenebamur.
 Ut & iam post haec seruiamus non in uetustate lit-
 terae sicut prius. sed in nouitate sp̄s. quem sp̄m ab
 sponso nro tamquam nuptiale pignus accepimus.
 sicut & alibi dicit. quid dedit nobis pignus. sp̄m.
 hic est ordo eloqui & haec apostolici conpago
 sermonis. sed nunc repetentes quae dicta sunt. dis-
 cutiamus per singula. Aut ignoratis inquit
 fratres. scientibus enim legem loquor. quia lex do-
 minatur homini quanto tempore uiuit.
 ꝑ per baton statim in principio habet. quod ita re-
 ditur. Aut ignoratis fratres quia lex dominatur
 in homine quanto tempore uiuit. Et post haec
 reditur ad illud quod in medio insertum est.
 scientibus enim legem loquor. quod autem dixit
 scientibus legem loquor. simile est illi quod paulo
 post dicit. Scimus autem quō lex spiritalis est.
 Legem uero spiritalem esse. non solus paulus scie-
 bat. sed & hi qui ab ipso inbuebantur. qui tamen
 spiritales erant de quibus dicit. Spiritalis autem
 examinat omnia. Nam de galatis non possumus
 pronuntiare. quod sciant legem spiritalem esse.
 de quibus dicit. O insensati galatae. nisi forte
 hinc scierint cum spū. coeperant. sed non per manse-
 runt in hac sententia quia carne consummati sunt.
 Apostolorum uero doctrina. & eorum qui ab ipsis in-
 stituebantur addocendū. Talis erat quae doceret

homines seruire legi. non in uelustate litterae.
sed in nouitate sp̄s. Quod non solum apostolos sed
prophetas. & si quierant tunc sapientes in populo sen-
sisse arbitror. quia lex spiritalis est. licet & multitu-
dinis causa. & iam carnalē uiderentur obseruantia
custodire. Nec mirum cum & ipse paulus dicat.
quia factus sum iudeis sicut iudaeus. ut iudaeos lu-
cri faciā. Ita ergo multi in populo priore proficie-
bant in scientia spiritali & uidebant gloriam uerbi
di. sicut & esaias uidisse scribitur gloriam filii di.
ut testatur iohannis cum dicit.

Haec autem dixit esaias quando uidit gloriam eius,
scientibus enim loquitur paulus.

Id est scientibus quae sit in lege uelustas litterae
& nouitas spiritus. quod qui bene scit. nouit sine
dubio quod ita lex dominatur homini quam diu uiuit.
sicut uir mulieri; & sicut morte uiri liberatur
mulier a lege coniugii. & sociandi se uiro alii accipit
libertatem. Ita & anima. cuius uir lex est.
cum uelustate litterae in lege deprehenderit.
quia quod uelere scit prope exterminium est. uelu-
ti mortua sibi lege. secundum litteram libertate
accipit nubendi alii uero. qui est sp̄s legis.
sp̄s autem sp̄s autem dñs est. Quod autem dixit
lex dominatur homini quanto tempore uiuit. uiuit
non ad hominē sed ad legem refertur. hoc enim &
in consequentibus indicat ubi dicit uiuente uiro

15
alligata est legi & ipsius exempli. quod adsumptum
est plenius. id ordo declarat; Legem enim loco
uiri posuit. & de ipsa dicit; Si autem mortuus fue-
rit uir. soluta est a legi uiri. quae tamen si de apo-
stolis uel his qui ex circumcissione crediderunt
dicta intellegantur. nihil commouebitur quaestio-
nis. clarum namque est quod huius legem uelut uirum
habuerint priorem sub cuius potestate uiuebant.
sed ubi uenit plenitudo temporum Lex infirmari
coepit in carne. & iterum infirmitatem mors con-
secuta est. & si qui sub potestate uiri huius uixerant.
ac inquam mulier mortua littera spiritui nubunt
christo credentes. huius uero qui ex gentibus domino credide-
runt non uidebantur sub huius uiri. id est sub legis
potestate uixisse. nec habuisse legis uirum ser-
monem. Testimonium autem huius rei. id est quod
huius qui ex circumcissione sunt sub uiro fuerint. huius
autem qui ex gentibus sine uiro esaias dabit dicens.
Laetare sterilis quae non paristi. erumpe & excla-
ma quae non paristi. quia multi filii desertae
magis quam eius quae habet uirum.
Multos filios dicens. desertae magis quam eius
quae habet uirum. quod multo plures ex gentibus.
quam ex circumcissione crediderint. & ostendit eam
quae habet uirum sinagogam esse quae habet legem.
Desertam uero & uirginem. ac si illa legis potestate
uiuente gentium multitudinem. quae & sterilis

erat nullius legitimi uerbi proferens germen.

Ponitur ergo in his ab apostolo homo qui sub lege uiuit. tamquam mulier quae sub uiro est. uirum autem ponit sermonem legis. quae enim tamen uirum mortalem dicit. qui est secundum litteram sermo legis. sed is quo modo sit mortuus per uidendum est; potest quidem & iam in hoc uideri mortuus cum spiritalis intelligentia excludit. & uelut interim corporalem. & ostendit refugium esse occidentem litteram. & sequendum uiuificantem spiritum. sed & hoc modo mortuus esse hic uere uidentius adprobatur; Ita enim dum lex umbram gerebat futurorum bonorum. & in hierusalem terrena caelestis cultura. & typus. & imago gerebatur. & alta remanebat. ac sacerdotium sermo litterae legis uidebatur.

Non dum enim introierat in sancta non manu facta christi. nec accesserat ad uelamen interius. quod ad hebreos scribens apostolus. carnem christi esse interpretatur; ubi uero uerbum caro factum est & habitauit in nobis. & presentia eius hierusalem terrena cum templo & altari atque omnibus quae inibi gerebantur euersa est; Tunc mortuus est uir eius. id est secundum litteram lex; aut non iure dicetur in hac parte mortuus sermo legis. cui nulla sacrificia. nullum sacerdotium. nulla leuitici ordinis ministeria deferuntur. homicidam punire non potest. nec adulterum lapidare; Haec enim sibi uindicat romanorum potestas. & dubitas adhuc si mortua sit secundum litteram.

Lex ter in anno apparere dno omnis masculus.
 non ascendit ouis infestuitate paschae in ciuitate
 quam elegisse putatur dñs. dñs nulla uigilatur ma-
 nipuli primitiuarum. nulla caelebratur oratio nul-
 la lepra. nulla peccati purgatur immunditia. & du-
 bitari in his omnibus mortuam esse litteram legis;
 cum ergo claruerit per haec omnia mortuum esse
 uirum priorem. nulla preuaricatio est xpo. tam-
 quam uiro alteri sociari sicut mulieri crimen non
 est. si uiro priore defuncto suscipiat secunda
 conubia. & propterea dicit. Igitur uiuente
 uiro cognominabitur adultera. si fuerit cum alio ui-
 ro. ut ostendat quia & anima hominis si iam uenit
 ad xpm. & xpo. uelut secundo uiro sociata est. nullo
 genere uiuere ei debet uetustas litterae. quae est
 quasi prior uir. Ne forte si illu habeat in se uiuen-
 tem efficiatur adultera. quae ita secundo socia-
 ta est. ut ei adhuc uiueret prior. hoc est quod per
 aliam figuram & in superioribus dixit. Quia mori
 prius oportet. & ita conspeli in xpo. denique & iam
 hic addit in posterioribus.

Itaq; fratres mei. & uos mortificati estis legi per
 corpus xpi. ut sitis alterius qui ex mortuis resur-
 rexit ut fructificemus do.

Uides quomodo licet figurarum diuersitas uideat.
 ad unum tamen sensum coniecta reuocantur.

Nam & quod legem nobis mortuam dicit. hoc idem

uult intellegi quod & si nos mortificati sumus legi
per corpus xpi. in quo corpore iniquitates nostras
& peccata nostra portauit. & in quo exiit principa-
tus & potestates triumphans eos in semetipso.
Festinandum est ergo ad istas secundas nuptias. que
bextiores sunt multo quam prime. & uide si forte iam
tum lex tale nescio quid adumbrat. in eo cum iubeat
ut mulier mortuo uiro priore. de quo semen non suscepe-
rat. Talis enim fuerat qui fructum non possit adfer-
re. iubetur fratri eius nubere. frater uidetur idem
legis litterae secundum spm lex. ut de ipso magis
mulier adferat fructum. sed plenius in locis suis requi-
rentur. Nunc autem ut diximus prius moriendum
est legis litterae. ut sic coniungi possimus xpo. qui
ex mortuis resurrexit. Potest autem fieri. ut hoc
non solum secundum legem moysi. quae est secundum
litteram sentiat. Sed omnis homo quo certum est
quod quibuscumque institutis. quibuscumque moribus
agitur. quasi sub lege hac qua uitur uiuere creden-
dus est. Cui utique uel ipse mori debet. uel ipsa illi.
Ne forte sub alio uiro posita. anima ad xpm ueniens.
Non tam nuptias eius adire. quam adultera effici
uideatur. quippe si prioris adhuc uiri legibus uiuit
quod tamen apostolus alia rursu figura ad eundem
sensum explanationis adducit. Subiungit enim.
Cum autem essemus in carne uitia peccatorum.
quae per legem erant operebantur in membris nostris.

ut fructificarent morti. Nunc autem soluti sumus
a lege mortis in qua detenebamur. ita ut seruiamus
innouitate sp̄s. & non in uetustate litterae.

17

Apparet & in his ut superioribus per exemplum
cuiusdam similitudinis diximus paulum. ex alio
in aliud conclaue incertis & occultis ingressibus di
gredi. Cum enim in superioribus de lege litterae dis
putasset. quod utique ad eos uideretur. Tantum
qui ex circumcissione crediderant pertinere.

Nunc latenti quaedam conuersione carnis. & uitio
rum discutit legem. ob id sine dubio ut & iam ad ce
teros homines non eos solos qui ex circumcissione sunt
tractatus iste pertinere uideretur. ait ergo.

Cum enim essemus in carne. Et quidem quan
tum ad rem spectat. in carne utiq; positus
ista dicit. Sed cum in carne essemus hoc est cum
secundum carnem uiueremus.

Uitia peccatorum quae per legem erant. operabantur
in membris nostris. Quae nam lex ista est. per
quam peccatorum uitia operantur. Num quid lex
moysi. & iam si secundum litteram obseruetur uitia
generat peccatorum. Sed in aperto est quod illa
legem dicat membrorum. quae resistit legi mentis.

De qua & ante tractauimus. quomodo lex sub intro
uit. ut abundaret peccatum. Ipsa ergo lex est
quae facit in his qui secundum carnem uiuunt.
uitia peccatorum abundare ut fructificent morti.

Ad hoc namque est illa lex in membris nostris.
ut resistens aduersum legem mentis. Captiuos nos
ducat peccato. & hos fructus offerat morti.

Nunc autem soluti sumus a lege mortis in qua detenebamur.
Ab hac ergo lege nunc soluti sumus.
nunc quando sine dubio. quando cum xpo mortui
sumus. & consepulti ei. per baptismum & cruci fixi cum
ipso. & ideo dicit soluti sumus a lege mortis. nisi enim
quis mortuus fuerit cum xpo. ab ista lege non soluitur.
Scio & alius exemplaribus scriptum a lege mortis in
qua detenebamur. Sed hoc id est mortui. & uerius
est & rectius. Quod uero addit in conclusione ita
seruiamus in nouitate spiritus. & non in uetustate litte
re. quodque sine dubio de lege littere dictum
uidetur. hoc modo consequenter intellegi poterit.
In carne quidem positi & secundum carnem uiuentes.
propter peccatorum uitia. quae lex illa quae erat in
membris nostris a lebat ut fructificaretur morti.
Non poteramus seruire nouitati spiritus. dum illa lex membro
rum uiuebat in nobis. immo dum nos secundum illam
legem uiuebamus. ubi uero xps. pro nobis mortuus
est. & nos cum ipso mortui sumus peccato. & liberati
sumus per ipsum a lege peccati in qua detenebamur.
possumus iam seruire legi dei. seruire autem in noui
tate spiritus. Non in uetustate litterae. non enim id
circo nos xps. abstraxit a lege peccati. ut uetustati
litterae seruiamus. id est ut circumsisionem recipiamus.

& sabbata uel cetera quae uel iustas legis litterae con-
 tinet. Sed ut legē dī in sp̄s nouitate seruemus. id
 est ex omnibus quae in ea scripta sunt. spiritalem
 sensū sp̄i donante capiamus. Sicut & idem apostolus
 in alius dicit. Quia uelamen est positum in faciem
 mor̄si. Cū autem conuersus fuerit quis ad dñm. aufe-
 retur uelamen. Dñs enī sp̄s est. ubi autem sp̄s dñi. ibi
 libertas. Nouitate sane sp̄i. scio quosdam male
 intellegentes illuc traxisse ut dicerent nouum esse
 sp̄m. tanquā qui ante non fuerit. nec ueteribus inno-
 tuerit & nesciunt se in hoc grauissime blasphemare.
 Ipse enim sp̄s est in lege. ipse in euangelio. ipse enim cum
 patre & filio est. & semper est & erat sicut pater & filius.
 Non ergo ipse nouus est. sed credentes innouat. Cū eos
 a ueteribus malis ad nouam uitā & nouā obseruantia xpi.
 religionis adducit & spiritales ex carnalibus facit.
 Quid ergo dicemus lex peccatū est absit. sed peccatū
 non cognoui nisi per legem. Nam concupiscentiam
 nesciebam. nisi lex diceret. non concupiscis.
 Occasione autem accepta peccatū per mandatū ope-
 ratū est. in me omnē concupiscentiā. Sine lege enī
 peccatū mortuū. ego autem uiuebam sine lege ali-
 quando. sed ubi uenit mandatū peccatū reuixit.
 Ego autem mortuus sum. & inuentū est mihi mandatū
 quod erat ad uitā hoc esse ad mortē. peccatū enī oc-
 casione accepta per mandatū seduxit me & per illud
 occidit. Itaque lex quidem sancta & mandatum

sanctū & iustum & bonum. Quod ergo bonū ē
mihi mors ē absit. Sed peccatū ut appareat pec-
catum. per bonū mihi operatum est mortem.
ut fiat supra modū peccatū. ipsum peccatū per
mandatum. In his locis positos crebro nos
necesse est de legum diuersitatibus commonere.

Hoc enī uult paulus qui sub uno legis nomine sensū
de una ad alteram tactis indicis transfert. illo
ut arbitror prospectu. quo & scripturae propheticę
constant. Ne ea quae inspirati diuinitus prolocun-
tur in politis hominibus & minus ad haec uel fidei
uel studii deferentibus in propatulo ponerentur
& pedibus. ut ita dixerim conculcanda traderent.
Sed ut secundum ea quae supra per quandam si-
militudinē diximus. mysteriū regis ad paucos &
occultius perueniret. At itaque

Quid ergo dicemus Lex peccatum est.
Putasti inquit me de lege. mors si dicere. quia pecca-
tum ē absit. Absit ad utrumq; sufficiat. quia ne-
que de lege mors si loquor neq; de ipsa dico quia pec-
catum est. Sed peccatū non cognoui nisi per le-
gem. Nam concupiscentiā nesciebam nisi lex di-
ceret non concupiscis. Intellege inquit de qua
lege loquar. quae nisi esset peccatū. nemo cog-
nosceret. Numquid mors si lex est per quā adam
cognouit peccatū suū. & abscondit se a conspectu
dn̄i. Numquid mors si lex ē. per quā cain cognouit

peccatū suū & dixit. Maius ē peccatū meū quam
 ut relinquer. aut per quā farao cognouit peccatum
 suū & dixit. dñs iustus est. ego autē & populus meus
 impii. Quod si om̄ alique innumeri ante moysi
 legē cognouerunt peccatū suū. non erit sine dubio
 moysi lex. de qua dicit apostolus. Quia peccatum
 non cognoui nisi per legem. & de qua dicit.
 Concupiscentiā nesciebam nisi lex diceret non concu-
 piscis. Sed est illa lex de qua frequenter diximus.
 quod in omniū cordibus scripta est. non atramento
 sed spū dī uiui. & docet unumquemq; quid agendum
 sit. quid cauendum. Ipsa ē ergo per quam agnoscit
 homo peccatū suū. loquitur enim nobis intra con-
 scientiā. & dicit. non concupiscis. Sed quō non sem-
 per. nec ex initio ut nascitur homo. Lex ista inue-
 nitur in homine. sed aliquandiu dum aetas nondū
 patitur. sine hac lege uiuitur. sicut & ipse paulus
 fatetur qui dicit. Ego autē uiuebam sine lege
 aliquando. In illo tempore quo sine lege uiximus.
 concupiscentiam nesciebam. non dixit. non habebam.
 sed ait. Nesciebam tamquā quae esset quidem. igno-
 raretur. tamen quia esset concupiscentia.
 Ubi autem uenit ratio & lex naturalis. locū in nobis
 processu aetatis inuenit. docere nos coepit quae
 essent bona & prohibere a malis. Haec ergo
 dum dicit. non concupiscis quod ante nesciebamus.
 ab ipsa didicimus malā esse concupiscentiam.

Occasione autem accepta peccatū per mandatum
operatum ē in me omnem concupiscentiam.

Lex illa de qua dicit quia concupiscentiam nesciebam
nisi lex diceret non concupisces. Ipsa etiam mandatū
appellatur. Ait ergo quia occasione mandati huius
quo concupiscere prohibemur peccatum. uehementius
exarsit in nobis. & omnē operatus est in nobis concupis
centiā. In eo namq; in quo concupiscit caro aduersum
sp̄m. id est aduersum legem. quae dicit non concupisces.
& iam aduersatur ei. Et certamen quodam modo
gerit. ut non solū concupiscentiae satis faciat sed & ad
uersarium uincat. Haec est ergo occasio quā dicit
uenire ex mandato. nescio quo & enim pacto ea quae
prohibentur ardentius desiderantur. Ideo cū man
datum sanctum & iustū & bonum sit. quod enim prohi
bet malū. Necessario bonū est dum prohibendo con
cupiscentiam. magis eam prouocat & inflammat per
bonum mihi operatum est mortem. Indicat tamen
apostolus in his quod origo peccati ex concupiscentia
orta sit. Dum prohibente lege siue mori si quae dicit
non concupisces. siue etiam ut supra exposuimus natu
rali eo contentiosius quod prohibetur expetit.

Sciendum sane ē quod concupiscentia hic culpabilis ponit.
Est autem in multis & laudabilis sicut supra ostendimus.

Sine lege enim peccatū mortuū. ego autē uiuebam si
ne lege aliquando. sed ubi uenit mandatū. peccatum
reuixit. Ego autē mortuus sum. & inuentū est mihi

mendatum. quod erat ad uitam. hoc esse ad mortem.
 De his paene omnibus iam in superioribus plene tracta-
 tum est. unde ne eadem saepius reuoluamus. breuiter
 quae dicta sunt in memoria reuocabimus. Sine lege
 peccatum mortuum esse in nobis. hoc est antequam per
 aetatem rationabilis intra nos sensus uigeret & ostendi-
 mus. Cum & iam exemplum pueruli percutientis pa-
 trem aut matrem uel maledicentis adduximus. in quo
 secundum legem quidem prohibenti percuti. uel male-
 dici patrem aut matrem peccatum fieri uidetur.
 Sed istud peccatum mortuum esse dicitur. quia lex nondum
 adest in puero quae eum doceat hoc quod facit fieri
 non licere. Sine hac autem lege & paulum & omnes ho-
 mines certum est aliquando uixisse. hoc est in aeta-
 te puerili. Omnes enim similiter per illud tempus
 nondum capaces huius naturalis legis existunt.
 nam utique non uideretur de hoc pauli esse uera pro-
 fessio. quomodo enim sine lege mortui probabitur
 paulus aliquando uixisse. cum esse se habraeum
 ex hebraeis. & octaua die circumcisum secundum
 legis precepta fateatur. Sed hoc modo quod diximus.
 sine lege naturali uixit & iam ipse aliquando in pu-
 eritia. Quo in tempore non dixit non fuisse in ho-
 mine peccatum sed mortuum fuisse & reuixisse post
 modum. Ubi lex adueniens naturalis prohibere
 coepit concupiscentiam. quae lex ueluti mortuum
 suscitauit peccatum. Peccati namque natura haec est

si fiat quod lex fieri uelat. Reuiuiscens ergo pec-
cato. Ego inquit mortuus sum. ego quis anima sine
dubio quae fecerat. quae lex fieri uelabat. Anima
enim quae peccat ut propheta dicit. ipsa morietur.
Inuentum est ergo mandatum quoddam fuerat ad uitam
animae scilicet. ut eam doceret opera uitae cessasse ei
ad mortem dum prohibita non tam refugit quam ardentius
expetit. mouet me tamen in his quomodo dixerit pecca-
tum mortuum esse & reuixisse. Uidetur enim quia non
possit dici mortuum. nisi quod aliquando uixerit &
post modum uita caruerit. Sed & hoc ipsum quod dicit
reuixit. non nuper datam uitam sed priorem redditam
docet. Ipse enim sermo reuixit. rursus uixisse signi-
ficat. Si ergo in anima dicitur reuixisse peccatum quo-
modo huic quidem hoc sermone apostoli quo ait. Ego autem
uiuiebam sine lege aliquando. dogmata enim & consuetudines
eos introducunt quod animas hominum prius in pec-
coribus uel auibus aut piscibus docet fuisse & sic
ad homines uenisse & propterea dixisse. In apos-
tolum. Ego autem uiuebam sine lege aliquando
quia si ante quam in hoc corpus ueniret humanum
uixerit in eo ordine uerbi gratia aut auium aut ani-
malium ubi lex nulla haberetur. quomodo inquam
ad hoc poterunt respondere cum in anima non nu-
per exortum sed quod erat mortuum dicat reuixisse
peccatum & certum est quod si quis reuiuiscit uixit
aliquando. Numquam ergo anima in eo ordine fuit

se uidebitur ubi peccatum sine lege nec fuisse potuit
 nec uixisse. Haec aduersū illos dicta sint qui apos-
 toli sermone addogma imp. iū trahunt. nos autē
 mortem hanc peccati beneficio di. datam dicimus
 tempore eo quo sine lege uiuebamur quod & si uiuen-
 te mandato. quod & sanctū & iustū & bonū est reui-
 uiscit in nobis peccatū & occidit nos; peccatū enim occa-
 sione accepta per mandatū seduxit me & per illud
 occidit. non est accusatio mandati per haec quia occa-
 sione qua occidit me peccatū uenisse dicit ex manda-
 to sed haec dicti huius consequentia lex uel manda-
 tum dicitur quae docet quid fieri debeat quid caue-
 ri & necesse est illud quod caueri dicit ut doceat quale
 sit quo per hoc caueri facilius possit. Nemo enim po-
 test uitare quod nescit. Siquis ergo per legem e-
 doctus quale sit id quod caueri debeat non tam
 caueat quam faciat illud occasione quidem legis non
 faciendae rei scientiā uidebitur accepisse sed lex
 non idcirco eum docuerat ut faceret quod non debeat
 & moreretur sed ut non faceret & uiueret.

Sic ergo peccatū occasione accepta per mandatū seduxit
 me & per illud occidit. Potest hic peccatum
 uel ipsum auctorem dixisse peccati de quo scriptum ē.
 Serpens seduxit me. Uel & iam personā finxisse
 peccato quae uisa sit hominē seduxisse occasione man-
 dati ut suauem faceret concupiscentiā & anima dū
 suauitate concupiscentiae delectatur praecurricando

mandatum quod dicebat non concupiscis moreretur.
Sed ne qui hoc mandato legis adscriberet quod occa-
sione precepti a peccato seducta est anima & occi-
sa subiungit apostolus & dicit . . .

- 1) Itaque lex quidem sancta mandatum sanctum .
2) & iustum & bonum . . . Bonum namque est manda-
tum & lex sancta est . bona enim praecipit & bo-
norum obseruantiam mandat . . .
- 3) Quod ergo inquit bonum est mihi mors est absit .
Obiectione refellit necessario consurgentem & dicit
non quod bonum legis & mandati mortem mihi intule-
rit . sed peccatum inquit ut appereat quam iniquum sit
per bonum mihi intulit mortem . Bonum namque est man-
datum cum seruetur . si uero non seruetur necessario
malum erit illi qui perdidit bonum . . . Fit ergo ipsum
peccatum supra modum peccator ex occasione mandati .
Diximus & superius quod quasi per sonam finxit pec-
cati . de ipsa dicat supra modum peccatore effectum
ipsum peccatum de cuius per sona loquitur occasione
mandati . Minus enim peccati est si id quod non pro-
hibetur amittas . si uero uelita & interdicta com-
miseris supra modum ut ita dicam peccator es quia
non solum commisisti quod non debuisti sed & preceptum
preuaricatus es . quod autem diximus peccatum pecca-
tor malumus uti uis sermonis recipere quam sensum
apostoli non integre exprimere . quia in latino ser-
mone angustiauit nos nomen peccati quod neutro

genere declinatur. In greco uero feminino est. & ideo
 peccatorem eum nos appellauimus. nam ibi peccatrix
 appellari potest. Scimus enim quia Lex spirita
 lis est ego autem carnalis sum uenundatus sub peccato.
 quod enim operor ignoro. Non enim quod uolo hoc
 ago sed quod odi illud facio. Si autem quod nolo illud fa
 cio consentio legi quae bona est. nunc autem iam non ego
 operor illud sed quod habitat in me peccatum. Scio enim
 quod non habitat in me hoc est in carne mea bonum.
 uelle enim adiacet mihi perficere autem bonum non in
 uenio. non enim quod uolo facio bonum. sed quod nolo
 malum hoc ago. Si autem quod nolo ego facio iam non ego
 operor illud sed quod habitat in me peccatum.
 Inuenio igitur legem uolenti mihi facere bonum quia
 mihi malum adiacet. Condelector enim legi dei secundum
 interiorem hominem. uideo autem aliam legem in mem
 bris meis repugnantem legi mentis mee. & captiuum
 me ducentem legi peccati quae est in membris meis.
 miser ego homo quis me liberabit de morte corpo
 ris huius. gratia dei per ihesum christum dominum nostrum.
 Sicut forte illa expositio quam de legum diuersitate
 tenebamus uolenter praesumpta uidebatur.
 Aduertat nunc in hoc capitulo quomodo non solum
 legum sed & personarum diuersitas introducitur.
 Nam paulus qui in alius dixit. non enim secundum carnem
 uiuimus. neque secundum carnem militamus. in presen
 ti loco dicit se esse carnalem & hic sub peccato dicit

se esse uenundatum quia alius dixerat . . .

¶ proelio empti estis & iterum xps nos redemit .

¶ Et rursus qui in alius dixit . . . Uiuo autem iam non ego

¶ uiuit uero xps in me . & iterum quia in per inhabitantem

¶ spm eius in nobis . . . Nunc dicit quia non inhabitat

in me . hoc est in carne mea bonum quod si non inhabitat in car-

ne eius bonum quomodo dicit quia corpora nostra templum

est di . & templum sps sci . sed & cetera in quibus confite tur

alege quae in membris suis est & repugnat legi mentis suae .

captiuum duci se in lege peccati quomodo apostolicae con-

uenient dignitati & paulo praecipue in quo xps . & uiuit

& loquitur sed colligamus ex his quomodo moris est scrip-

turae diuinae & personas latenter & res & causas de qui-

bus dicere uidetur & nomina commutare immo po-

tius eisdem nominibus in alius atq; alius rebus uti

ut in presenti loco ait apostolus . . .

¶ Scimus enim quia lex spiritalis est . . . Hoc adhuc

quod dixit scimus quia lex spiritalis est apostolica

auctoritate pronuntiat . Non enim scit legem

spiritalen esse qui carnalis est & sub peccato uenun-

datus . sed qui habet in se spm . ille scit quia lex spm

talis est quod de lege moris legi conuenit dictum .

Ipsa namque est quae his qui spiritaliter intellegunt

lex spiritalis est & sps uiuificans . qui uero carnali-

ter lex litterae & littera occidens esse memoratur .

¶ quod uero dicit . Ego autem carnalis sum uenundatus

¶ sub peccato . Hic iam tanquam doctor ecclesiae

personā in semetipsum suscepit infirmorū propter
 quod & alibi dixit factus sum infirmis infirmus ut in
 firmos lucrarem. & hic ergo infirmioribus quibusque
 id est carnalibus & qui sub peccato uenundati sunt ef-
 ficatur paulus carnalis & sub peccato uenundatus.
 & loquitur ea quae illis loqui moris est excusatio-
 nis uel incusationis obtentu. ait ergo de se tanquam
 ex persona illorum loquens. Ego autē carnalis sum ue-
 nundatus sub peccato. hoc est secundū carnē uiuens.
 & in peccati potestate libidinis & concupiscentiae praec-
 tio redactus. Quod enī operor ignoro non enim
 quod uolo ago sed quod odi illud facio.
 Quod ait ergo quia ignoro quod operor non tam rem ip-
 sam quam operatur quis ignorat licet & carnalis sit sed
 causam rei quam dicitur ignorare quod uero dicit.
 Non enim quod uolo ago sed quod odi illud facio.
 Ostendit qualiter carnalis sit & sub peccato uenunda-
 tus qui haec loquitur tamen & resistere aliquantulū
 uitus conetur legi scilicet & naturalis instinctus sed
 uincatur & uitus & opprimatur inuitus ut saepe ac-
 cidit ut uerbi gratia cum proponit quis patienter fer-
 re instigantem se & ad ultimum uincitur iracundia
 & patitur hoc inuitus. irascitur ergo & iam cum nol-
 let irasci. hoc idem & iam timoris uitio accedere
 solent ut & contra uoluntatē quis metu & formidine
 terreatur hoc & elatione subiti uel inopinati honoris
 saepe contingit ut arrogantior sit & tumidior quā

uult. vincitur ergo in his singulis quonondum spiritalis
est sed carnalis & iam contra uoluntatem quia uolun-
tas ista nondum ita fortis & ita robusta est ut defini-
at apud se usque ad mortem proueritate certandum.
Nec talis est quae dicat est est non non. ideo non potest
agere quae uult sed quae non uult. tamen ex ea par-
te qua non uult malū consentit legi dī quia bona est
quae prohibet malū & in consonantia quandam ad legē
dī. lex naturalis adducitur ut eadem uellent atque
eadem nollent. quod si secundū uoluntatē legi dī consen-
timus. Malū ergo quod facimus non iam nos id sed pec-
catū quod in nobis est operatur. id est lex & uolun-
tas carnis quae captiuos nos ducit in lege peccati &
hic quidem paulus carnalis dicit. quia iam non ego
operor illud sed quod habitat in me peccatum. paulus
uero spiritalis in alius dicit. Quia abundantius
quam omnes illi laboraui non aū ego sed gratia dī me-
cum. Ut ergo iste labores suos non sibi sed gratiae
dī quae in ipso operabatur adscribit ita & ille car-
nalis opera non bona non sibi sed peccato quod in se
habitat & operatur adnumerat. ideo ergo dicit.
Non iam ego operor illud sed quod habitat in me
peccatū. & non enim habitat in me hoc est in car-
ne mea bonū. Nondum enim in eo xps. in habi-
tat neque corpus eius templū est dī. Verum ta-
men non usque quaque cuius persona proponitur
alienus est ab omni sed proposito quidem & uoluntate

coepit bona requirere nondum tamen potest bo-
 na rebus & operibus obtinere est enim talis que-
 dam infirmitas in his qui initia conuersionis ac-
 ciunt ut cum uelit quis statim facere omne
 quod bonum est non statim uoluntatem sequatur
 effectus. Nam & meditatatur apud semetipsum &
 decernit uerbi causa ut non irascatur & hoc inuo-
 luntate definit sed quo longo usu & consuetudine
 diuturna uitium iracundiae dominatum est obsis-
 tit & iam uoluntati & proposito ac solito sibi usus
 itinere uis furoris erumpit. Similiter agit & libi-
 dinis uitium pari quoque consuetudinis morbo & men-
 dacium subrepat & formido de terra. Et in his sin-
 gulis iste qui iam initia conuersionis accipit con-
 petenter dicit. Quia uelle adiacet mihi.
 perficere autem bonum non inuenio. Non enim quod
 uolo bonum hoc ago. sed quod odimalum illud facio.
 Quod si iudicium de bono habet uoluntas. consuetudo autem
 carnalium uitiorum. uel lex carnis. uel lex membro-
 rum appellata est. Obsistit subrepat ex eo quod bo-
 ni uoluntatem gerolis & agam mala tamen quia in-
 uitus ago consentio legi di quia bona est. Odi enim
 mala & cupio agere quae lex iubet bona. quod si
 contra uoluntatem mala ago uictus consuetudine
 uitiorum usque peccandi non iam ego hoc est inte-
 rior homo qui bonum uolo hoc facio. sed quod inhabi-
 tat in me peccatum. Consuetudinem namque peccandi

peccatū nominauit. Inuenio igitur legem uolenti mi
hi facere bonum. quia mihi malū adiacet. Condelec
torem legi dī secundum interiorem hominem.
Et in his ut sepe in superioribus commonuimus non uiden
tur elocutiones integræ explicari sed conuinctio
num uel abundantia uel in proprietatibus inpedi
ri. Tali ergo quodam ordine legere debemus ut in
tellectus lucidior fiat. Igitur quia malum
mihi adiacet uolens facere bonū inuenio legem
dī. & condelector ei secundū interiorem hominem
per quod ostendit quia interior homo hoc est uolun
tas & propositū quo initium accipit conuerti ad dīm
legi dī consentit. & delectatur in ea. Sed ut super
ius diximus non statim ut uoluntatē quis habuerit
conuerti ad bona. & iam usus boni operis subsequatur.
Cita enim res est uoluntas. & sine inpedimento con
uertitur. Opus uero tardum est quia & usum & ar
tem & laborem requirit operandi. quod ut euiden
tius fiat. utamur & iam exempli similitudine
uerbi gratia uult quis sapiens fieri. nec tamen sta
tim ut uoluit sapiens effectus est. Sed uoluntas
quidem praecessit nec sine uoluntate aliquis fieri sa
piens potest. sed tamen cum uoluntas fuerit adhiben
dus est labor studiū sollicitudo uigiliae doctrina in
stitutio. Et uix aliquando usu longo & meditatione
continua sapiens efficitur. Iste ergo ab initio quidem
statim uoluntatē habuit ut esset sapiens. sed non statim

adfuit ei opus sapientiae. sed & in eo ipso dum eruditur
 ut sapiens fiat. Quanta stulte & contra sapientiam
 gessit. quae tamen intellegere quidem potuit quod
 stulte gesserit. habebat enim iam studium sapien-
 tiae. non tamen ita iam sapiens erat. ut & iam caue-
 re possit. ne quid insipienter admitteret. iste ordo
 & de pudicitia habendus est quod non statim quis ut uo-
 luerit pudicitiam profiteri. & iam opere implebit
 ut nullis concupiscentiae stimulis agitetur.
 sic & de mansuetudine & de patientia & de singulis
 quibusque uirtutibus sentiendum est. in quibus om-
 nibus dici conuenit. quia condelector legi dei. hoc est
 uirtutibus secundum interiorem hominem.
 Uideo autem aliam legem in membris meis repugnantem
 legi mentis meae & captiuam me ducentem legi peccati
 quod est in membris. Quod supra dixerat. uelle
 enim bonum adiacere mihi. hic uoluntatem boni lege
 mentis nominauit. quae lex mentis conuenit cum
 lege dei & consentit ei. sed rursum motus corporis
 & desideria carnis legem membrorum dicit. quae
 captiuam ducit animam. & peccati legibus subdit.
 Certum est namque quod desideria carnis trahunt ani-
 mam ad peccatum & eam legibus eius subdunt &
 sicut lex mentis quae consentit cum lege dei. si ani-
 mam potuerit obtinere adducit eam ad legem dei.
 ita & lex quae in membris est & concupiscentia car-
 nis si seduxerit animam peccati eam legibus subdit.

Sed cum haec paulus adsumpta fragiliore persona intra
hominem haberi certamina docuisset quod & iam
contra uoluntatem per desideria carnis anima usu
ipso peccandi in peccandi iura raperetur exclama-
tione. utitur adhuc ex persona illius quem di-
scribit & dicit . . Miser ego homo quis me libera-
bit de corpore mortis eius . . Uidet enim semiserum
intra quem tot leges sibi inuicem repugnant tot
proelia commouentur. pugnat caro aduersum spm
spm aduersus carnem lex quae in membris est repug-
nat legi mentis. & captiua ducitur anima in legem
peccati & subiugo eius efficitur. & iam cum interior
homo di. lege delectetur quomodo in his tot & talibus
malis non miserum sed dicat homo & in corpore mor-
tis habitare . . Merito namque corpus mortis ap-
pellatur in quo habitat peccatum. quod mortis est
causa . . Fit ergo exclamatio haec in illius persona
quem initia quidem conuersionis accepisse describit
apostolus. in eo quod uoluntas ei adiacet boni sed non
dum in effectum uenerit boni . . Non enim inuenit
perficere bonum quia nondum in eo usus inole-
uerat exercitium quae uirtutum . . Respondetur
uero ei ad hoc quod dixerat quis me liberabit de
corpore mortis huius. iam non ex illius persona
sed ex apostolica auctoritate. gratia di per ihm
xpm dnm nrm . . Unde & apparet quod propterea
haec omnia descripsit apostolus & mala quae in

tra nos agebantur exposuit ut ad ultimum ostende-
ret & doceret de quantis nos malis & de quantis mor-
tibus xpi eripuit. Quod autem moris sit in
scripturis diuinis sanctos personas adsumere
peccatorum & magistros suscipere in semet ipsos
infirmos discipulorum. ex libro quidem psalmo-
rum plenissime perdocemur cum dicit.

Non est pax ossibus meis a facie peccatorum meorum
quia iniquitates meae super posuerunt caput meum
sicut onus graue grauate sunt super me conputru-
erunt & exseseae sunt cicatrices meae a facie in si-
pientia meae miseris adflictus sum & curuatus sum
usque in finem. Et cetera quibus pene integer
hic scribitur psalmus. Quod si forte alicui uide-
bitur haec dauid magis de semet ipso pro his quae
acciderant ei dicere potuisse quam de alio. quid
& iam de danielo dicemus. cuius peccatum quidem
nullum referatur ex omologesi tamen in ieiunio
& cilicio & cinere describitur & oratio huius modi
in qua inter cetera & iam haec dicit.

Peccauimus iniquitatem fecimus iniuste egimus
impietatem commisimus & declinauimus amanda-
tis tuis & iudicis tuis & non audiuimus seruos
tuos prophetas qui loquebantur in nomine tuo &
regibus nostris & principibus nostris & patribus nris
& omni populo terrae. tibi dñe iustitia. nobis autem
confusio faciei. Quis est qui in his uerbis ne

gare possit personam peccatorum adanielo esse
susceptam . . . Pro quibus tamquam pro se ipso haec
dicere uideatur unde conueniens est nos legentes
dicta sanctorum cum ab eis tale aliquid dici
uidemus intellegere & sentire quia nostras in se
& ipsis passiones nostra peccata describunt & prop
terea illi haec deflent ut illorum fletibus nos inui
temur ad lacrimas . . . Considerabant enim nemi
nem ita durum & ingratum posse inueniri quicum
ab aliis uideat uulnera sua lugeri . . . Ipse nullum
desuis uulneribus sensum doloris accipiat . . .

Ita ergo & in presenti capitulo apostolus ne qui
nostrum erubesceret . . . de his quae in se geri senti
ret . . . Aut & iam conuersus ad deum & mutata iam
uoluntate ne haec adhuc intra semetipsum moue
ri sentiens desperaret . . . ipse ea quasi in semetipso ge
ri descripsit ut exemplo apostoli nec corporis na
turae pudeant quemquam . . . nec pro emundatione
desperet . . . ne malorum suorum multitudines ignoret . . .
Ex quibus per christi gratiam liberatus est . . .

Itaque ego ipse mente seruo legi dei . . . carne autem
legi peccati . . . Aliquis fortasse dicat quod apos
tolus quia nunc usque non quasi ipse sed adsumpta
alterius persona locutus est modo . . . uelut perso
nae immutatione designans . . . Dicat ego ipse
ut ostendat haec quae dicenda sunt ad se ipsum . . .
Id est ad apostolum pertinere . . . Dicit autem

quia mente seruo legi dī. ^{et} suis disci carne autem
 legi peccati. Quasi tam maculata sit peccandi
 uis tanta carnis tyrannis. quam nec apostolus
 possit effugire. Et propterea in alius dixerit.
 Quia macero corpus meum & seruituti subicio. ne for
 te cum aliis predicauerim. ipse reprobus efficiar.
 Sed haec qui ex persona apostoli accipit dicta. dispe
 rationem mihi uidetur. incutere omni animae
 quod nemo sit prorsus qui non peccet & in carne seruire
 legi peccati. Mihi ergo magis uidetur illius adhuc
 tenere personam quem supra in semetipso descripsit.
 Quasi uoluntate iam & proposito ad meliora conuer
 si & mente atq; anima legi dī seruienti. nondum ta
 men ita obtinuisse ut & iam carnis oboedientiam
 in consensum mentis adduceret. Et enim quō in su
 perioribus de mortificatione corporis disseruerat
 & xp̄o. commoriendum esse docuerat. In his nunc
 quam non sit. otiosum hoc opus uidetur ostendere
 & docere. quia non statim uult aliquis sed ut pro
 posuerit bonū. Continuo & iā facto adimpletur.
 Sed est uel consuetudinis tanta uis uel uitiorum
 tanta dulcedo. ut cum animus iam tendat ad uir
 tutem & legi dī. seruire decreuerit. Carnis tam
 desideria seruire peccato & legibus eius parere
 persuadeant. Nihil ergo nunc damnationis
 est his qui sunt in xp̄o ih̄u. Lex enim sp̄s. uitae in
 xp̄o ih̄u. liberauit te a lege peccati & mortis.

Quae esse di personam uersitas in his quae uelut
in quodam cer. inquit tamine positi mente quidem
secundum di legem uiuunt. Carnis uero desideris
aguntur lege peccati in superioribus docuit.

Nunc uero de his dicit qui iam non ex parte in carne
sed ex parte in spu. Sed ex integro in xpo sunt. & pro
nuntiat nihil esse in his damnatione dignum quia
lex sps uitae in xpo ihu liberauit eos a lege peccati
& mortis. Lex autem sps uitae una eademq;
est quae & lex di. Sicut rursus una atq; eade
est lex peccati & mortis. Nihil ergo damnatio
nis erit his qui a lege peccati quae est lex mor
tis paenitus liberantur & legi di. quae est lex
sps seruiunt. Seruire au legi di. & esse sub lege
sps hoc est xpo seruire. Xpo autem seruire hoc est
sapientiae. hoc est seruire iustitiae. seruire ueri
tati. omnibusque simul seruire uirtutibus.

Vnde non est putandum quod ad subitum quis & sta
tim ut uoluerit a seruitio legis peccati trans latus
efficiatur in xpo ihu. Ita ut nihil in eo iam obtentu
peccati damnationis habeatur. Requirit enim in
uno quoq; partes suas iustitia & probat. Si ita iam
emendatus est & correctus ut nihil in eo iniusti ope
ris inueniat ex quo damnatio subsequatur. Similiter
& ueritas requirit in uno quoque partes suas si trans
latus quis a lege peccati. nulla iam ex parte inueni
tur obsequia ueritatis contaminare mendatio.

Similiter & pudicitia partes suas discutit si nullis
 ab eo impudicis desideriis maculatur. sic pietas
 sic sapientia partes suas in uno quoque discutunt.
 quasi recte & integre in eo constare reppererint.
 Tunc in xpo esse & nihil damnationis ^{habere} putabitur.
 quae utique dubium non est quod usu & meditatio
 ne longa & labore per uigili conquirantur.
 Et ideo non otiosis haec accedere aut signibus certū
 est sed paulatim proficiendo & primo pauca. tum
 deinde minima ad ultimum si optinere potuerint
 nulla peccando. & hoc sentiens mihi uidetur idem
 apostolus scripsisse in alius praeterita obliuiscens
 ad futura me extendo. docens per haec praeterita
 debere esse ea in quibus culpabile aliquid fuerit
 & obliuione dignum. Futura uero esse quae in
 xpo sunt & haec esse ad quae nos in & ipsos debemus
 extendere ea quae tota auiditate mentis expetere
 legem sane sp̄s uitae quod diximus ipsam debere in
 tellegi legem di. secundum ea uidelicet partem qua
 lex esse dicitur spiritalis. Ideo addidit lex sp̄s ui
 tae. nam de lege dicere hoc non poterat de qua in a
 liis pronuntiauerat quia littera occidit. hoc & alius
 ministerium mortis dixerat. Utrumque ergo
 continet lex & litteram occidentem & sp̄m uiui
 ficantē. Vnde considera. ne forte huius rei formā
 teneat. & illud lignum de quo scriptum est sciendū
 bonū & malum utrumque enī in uno sicut & in lege

continetur. Sed & illud non omitamus quod hic
quidem qui liberat a lege peccati & mortis sp̄s ui
tae dicitur. In euangelio autem secundum iohan
nem scriptum est dño dicente.

¶ Si manseritis in uerbo meo agnosce&is ueritatem. &
ueritas liberabit uos. In quo mihi quidem ui
detur. quod quamuis opere haec a se diuersa uidean
tur uel nomine. re tamen ipsa unum sint.

Xp̄s enim uita est. & ipse est qui liberat. & hic
sp̄s uitae liberat. Et quomodo non in utro que
una libertas est. quae enim agit sp̄s haec & xp̄s
agit. Et quae xp̄i sunt sp̄s agit. Sicut enim quos
sc̄ificat sp̄s sc̄i sanctificat xp̄s. ita & quos liberat
sp̄s uitae. liberat & uita. Tantum est ut liberati
a lege sp̄s uitae. In xp̄o maneamus. nec ultra inue
niamur seruire legi peccati. Quia sicut is qui libe
ratur a lege sp̄s uitae. per manet in xp̄o qui est uita.
Ita qui seruit legi peccati per manet in morte.
quae uenit ex condemnatione peccati.

¶ Nam quod impossibile erat legis in quo infirma
batur per carnem dñs filium suum mittens. in si
militudine carnis peccati & de peccato damna
uit peccatum in carne. ut iustificatio legis imple
retur in nobis qui non secundum carnē ambula
mus sed secundum sp̄m. Qui enim secundum ^{castem} sunt
quae carnis sunt sapiunt. qui uero secundum sp̄m
quae sunt sp̄s. prudentia enim carnis mors. pruden

tia uero sp̄s. uita & pax quō prudentia carnis ini-
 mica est dō. Legi enim dī non est subiecta nec enim
 potest. quia uero in carne sunt dō placere non pos-
 sunt. uos autē in carne non estis sed in spū. si tamen
 sp̄s dī habitat in uobis.

Cum in superioribus tot leges nominauerit dixit enī
 & legem dī & legem mentis & legem sp̄s uitae.

Contrario quoq; legem que in membris est & legem mor-
 tis & legem peccati commemorauit. hic nunc de
 qua harum legem dicat. Nam quod impossibile erat
 legis in quo infirmabatur per carnem non ē parue
 deliberationis eligere. puto tamen quod legem
 moris & iam hic sicut & in alius saepe iam diximus
 in duas partes apostolus diuidat. & aliud in ea car-
 nem aliud sp̄m nominat. Illam quidem obser-
 uantiam quae secundum litteram geritur sensū
 carnis appellat. Sicut dicit de huius modi iudicio
 frustra inflatus a sensu carnis suae. Illam uero
 quae spiritaliter accipitur sp̄m nominat. sicut &
 alibi dicit. Littera occidit. sp̄s autē uiuificat.
 Hoc ergo loco quod dicit impossibile legis. & in quo
 infirmabatur per carnem intellectus qui secun-
 dum litteram est accipi potest. Ipse & enim &
 impossibilis erat & infirmus si secundum carnem
 id est secundum litteram sentiretur.

Quid enim tam impossibile quam sabbati obserua-
 tio secundū litteram legis. ut in multis saepe iam

diximus . Jubetur enim non exire de domo . non
se mouere de loco suo nihil oneris leuare quae
quia impossibilia uident iudei qui secundum car
nem legem obseruant . Inepta quaedam & ridicu
la commentantur quibus impossibilitatem legis
sarcire uideantur . Quid autem dicam de sacri
ficiorum ratione quae simul omnis ex integro in
possibilis facta est . quippe ubi nec templum est
nec altare . nec ullus prorsus sacrificandi locus .
In quibus singulis lex non dicam impossibilis & in
firma sed plane iam mortua est . Nam ante hanc
mortem infirmabatur . Tunc cum sanguine
uitulorum & hircorum conabatur . nec tamen
poterat auferre peccata & infirmabatur in legi
bus leprae . quas nec explanare . uumquam
potuit nec implere . In his ergo omnibus aliisque
innumeris & impossibilis erat lex & infirma
batur . quantum ad carnis intellegentiam spectat .
Et ideo deus filium suum mittens in similitudine
carnis peccati & de peccato uelut uerius habetur
apud grecos . & pro peccato damnauit peccatum
in carne . Quod dixit in similitudine carnis
peccati . ostendit nos quidem habere carnem
peccati . Filium uero dei similitudinem habuisse
carnis peccati non carnem peccati . Omnes enim
nos homines qui ex semine uiri cum muliere
conuenientes concepti sumus . illa necessario uti

mur uoce qua dicit dauid. Quō iniquitatibus
conceptus sum & in peccatis concepit me mater mea.

Uerum qui ex nulla uiri contagione sed solo spū
scō super uirginem ueniente ^{uirtute} altissimi obumbran
te uenit ad corpus im maculatum. Naturam
quidem corporis nostri habuit pollutionem ta
men peccati quae ex concupiscentiae motu concep
tis traditur omnino non habuit. Idcirco ergo
in similitudine carnis peccati uenisse dicitur fi
lius di. Et pro peccato inquit damnauit pecca
tum in carne. Quod hostia pro peccato factus sit
xps. & oblatus sit pro purgatione peccatorum.
omnes scripturae testantur. Et praecipue pau
lus ad hebreos scribens cum dicit.

Hoc enim fecit semel semetipsum hostiam offe
rendo. Et iterum qui proprio filio suo non peper
cit sed pro nobis omnibus tradidit illum.

Per hanc ergo hostiam carnis suae quae dicitur
pro peccato damnauit peccatum in carne sicut
& idem apostolus in alius dicit. Qui apparuit
in nouissimis diebus ad destructionem peccati.
Et iterum propheta dicit ipse peccata nostra
tulit & iniquitates nostras portauit.

Pro peccato ergo hoc est per hostiam carnis suae
quam obtulit pro peccato. damnauit peccatum in
carne sua. Ut iustificatio legis impleatur in no
bis qui non secundum carnem ambulamus

sed secundum sp̄m . Post hanc & enim hostiam
carnis xp̄i . quae oblata est pro peccato & dam-
navit peccatum . . . hoc est fugavit & abstulit .
iustificatio legis impletur in nobis qui legem se-
cundum sp̄m custodimus & non secundum carnem .
In qua parte secundum ea quae supra exposuimus
impossibilis lex erat & infirma . . .
Qui enim secundum carnem sunt quae carnis sunt
sapiunt qui uero secundum sp̄m quae sunt sp̄s . . .
Hic iam apertius quasi inter nos & iudaeos in medio
statuens legem moysi dicit qui secundum carnem
sunt quae carnis sunt sapiunt . hoc est iudaeis quos
dicit secundum carnem israhel quae carnis legis
sunt sapiunt . In eo quod secundum carnem legem
intellegunt . qui uero secundum sp̄m . de his dicens
quos iudaeos dicit sp̄u non littera . quae sunt sp̄s &
adhuc satiatur eundem sensum & aperit evidentius
cum dicit . . . Prudentia enim carnis mors est . pru-
dentia autem sp̄s uita & pax . Numquid non unū
atq; idem est quod dicit prudentia carnis mors .
Et illud littera occidit . Igitur prudentia carnis
mors est . cui mors est . animae sine dubio . . .
Qui enim legem secundum carnem id est secundum
litteram intellexerit non uenit ad xp̄m qui est
uita . Et ideo prudentia carnis mors est pruden-
tia uero sp̄s . uita & pax . uitam namque & pacem
quod est xp̄s . habet qui spiritaliter intellexit . . .

quo sapientia carnis inimica est dō legem enim dī non est subiecta
 nec enim potest; uidetur adhuc. idem intellectus euolui quo mo
 do enim sapientia carnis hoc est carnalis illa intelligentia non sit
 inimica dō quae aduersatur xpō quae non recipit eam quem
 misit dī quae dicitur nos legem habemus; et secundum legem
 debet mori quo filium dī se fecit. quomodo ergo haec talis sa
 pientia & talis intelligentia in lege dō non dicatur inimica
 & lege eius. Si licet quae secundum spm est non esse subiecta
 nec posse subici. quia sicut contrarium sibi est uita & mors.
 ita contrarium sibi est littera legis occidens quae & sapi
 entia carnis est. & sps uiuificans quae uere lex dī est.
 Qui autem in carnesunt dō placere non possunt. Uos autem
 in carne non estis sed in spū. si tamen sps dī habitat in uobis.
 eadem per dura intelligentia qui in carnes ^{cur} inquit
 hoc est qui secundum litteram sequuntur legem dō placere
 non possunt. Hoc enim stolim per isaiam pronuntiatum
 est adō cum dicit ieiunia & ferias et diem magnum ur̄m n̄
 sustineo. Num enim as & sabbata aestra odit anima mea.
 sed uos inquit in quibus sps dī habitat. si tamen habitat in carne
 non estis sed in spū. hoc ē non intelligentiam carnalis legis
 sequimini sed spiritalem per quam uenistis ad spm uiuifi
 cantem. si tamen actus ur̄i tales sint & conuersatio ut spm
 dī in uobis haberemere amini in duas ergo diximus partes
 diuidens legem moysi id est in spm & carnem. quae sunt
 sps quam & spiritalem legem appellauit nobis tradidit
 quae uero carnis sunt carnalibus iudaeis. reliquid
 sic deniq; & illud interpretatus de abraham cum dixit

Sed si quis dicit quod de ancilla secundum carnem natus est
 qui autem ex libera per re promissionem. Et sicut
 tunc is qui secundum carnem natus est persequatur
 eum qui secundum spm. ita et dicitur. Certum enim
 enim quia illi qui secundum carnem sunt saltem
 persequuntur nos qui sumus non in manifesto sed
 in occulto iudaei. Et legem secundum spm non
 secundum carnem custodimus. Illi ergo qui se-
 cundum carnem sapiunt consequenter ex amre-
 ptionem legis carnaliter sperant. Nos ergo
 eas spiritualiter expectamus secundum sermonem
 pauli dicentis ut re promissionem sps accipiamus.
 & iterum benedictus ds et pater dñi nostri ihu xpi
 qui benedixit nos in omni benedictione in cae-
 lestibus spiritali in xpo. Ex quibus omnibus et quae
 sit lex secundum carnem et quae secundum carnis spm
 uel quae spes re promissionis carnalis uel quae spitalis
 ostenditur. Potest sane et secundum aliam expo-
 sitionem si repetamus ab initio quod impossibile erat legis
 in quo infirmabatur per carnem. Et de lege mentis
 intellegi quam supra dixit uelle facere bonum sed
 per infirmitatem & fragilitatem carnis implere n-
 posse. et propterea misisse dñm filium suum in simili-
 tudine carnis peccati & de peccato hoc est hostiam
 pro peccato oblatam damnasse peccatum. Datum
 nobis remissionem peccatorum fugatum est et ex-
 terminatum de carne nostra peccatum. et cepit

in nobis iustificatio legis impleri illius dum taxat legis
 quae condelectatur legi dei quae tunc impletur cum
 iam non resistit et lex peccati quae erat in membris
 nostris. Sitamen non secundum carnem ambulemus
 sed secundum spm. Nam donec in carne est quis et se-
 cundum uiuit quae carnis sunt sapit. Cum uero con- carne
 uerterit se ad spm & mortuus fuerit lege peccati et car-
 nis quae sunt sps sapit. Nam secundum carnem sape-
 re mors est animae secundum spm uita et pax est.
 quia sapientia carnis inimica est do. Hoc est dum caro
 resistit spui & non est subiecta legi mentis quae lex dei
 inimica est do. et ideo qui carnaliter uiuunt do pla-
 cere non possunt. Sed uos inquit non estis in carne
 hoc est secundum carnem non uiuitis sed secundum spm.
 Sitamen sps dei habitat in uobis. haec possunt secundum
 aliam ut diximus expositionem in loco aptari eligat
 tamen qui legit et quod aptius probauerit hoc sequatur.
Siquis autem spm xpi non habet hic non est eius. Si aut
 xps in uobis est corpus quidem mortuum propter pec-
 catum sps uero uita propter iustitiam. Quod si sps
 eius qui suscitauit ihm mortuis habitat in uobis
 qui suscitauit xpm mortuis uiuificauit et mortalia
 corpora uestra propter inhabitantem spm eius in uob.
Quam constantibus et dialectica arte collectis utatur
 sillogismis apostolus paulus uel in hoc loco uel in aliis
 epistolis suis non mihi nunc exponendum uidetur
 ne forte non tam scientiae eius quam sermonis in quo

non uult se peritum dici adsertores esse uideamur. & ideo
propositi magis capitali sensum discutere properabimus in
superioribus ubi dixit. Uos autem in carne non estis
sed in spū. Si autem spūs dī habitat in uobis duplici mo
do quid est in spū esse explanauius id est uel legem
non secundum litteram sed secundum spiritalem
sensum intellegere. uel etiam mortificato corpore
spūs et non legibus carnis uiuere. et nunc ergo quod
dicit. Siquis autem spūm xpī non habet hic non ē
eius. & subiungit. Si autem xpī in uobis est. re
quisendum est utrum diuersum sit spūm dī esse in
aliquo an spūm xpī. uel etiam ipsum xpī. aut spūm
eius qui suscitauit ihm a mortuis sed quantum uel
consequentiam loci praesentis intueor uel illud
quod saluator in euangelio de spū scō dicit.

Quia a patre procedit et de meo accipiet. et huius rei
explanationem in consequentibus iungit dicens.

Pater omnia mea tua sunt. et tua mea. Et propt̄
ea dixi quia de meo accipiet. Cum inquam tantā
hanc unitatis inter patrem et filium aspicio rationē
spūs dī et spūs xpī. unus atq. idem spūs mihi diuidetur.

Possumus tamen et hoc modo intellegere quod dixi.

Siquis autem spūm xpī non habet hic non est eius
quia reuera abrupte pronuntiatum uidetur.

Aut si qui non tantus et talis esse meruerit qui spūm
xpī habere dignus sit. continuo xpī esse deneget
cum in psalmis dicat. Meae sunt omnes ferae

siluarum iumenta in montibus et boues. Et si ferae et
iumenta eius sunt quomodo homines non sunt eius.

Sed potest ut dixi hoc si intellegi ut illud in euangelio.

Qui non tollit crucem suam et sequatur me non est me-
dignus. Et hic ergo qui non habet in se spm xpi hoc e-
qui non eodem spu agitur ut pro iustitia pro ueritate
pro uerbodi adnuntiando pro regno caelorum predican-
do pro lit tera legis abicienda est spu eius aperiendo pro
resistendo aduersum peccatum pro his omnibus qui
non usq. ad mortem teni reparatus est non est eius dis-
cipulus. Qui ergo non est talis nec talem in se spm
gerit hic creatura quidem eius est sicut ferae siluaru
& iumenta in montibus et boues sed discipulus eius
non e. Sic ergo et qui spm xpi non habet hic non e ei.

Si autem xps in uobis est corpus quidem mortuum propt
peccatum sps uero uita propter iustitiam.

Spm xpi et xpm in hoc loco unum mihi atq. idem di-
cere uide tur. In qua ergo xps est ipse dicit quia
semper mortem xpi in corpore nostro circumferimus.
Mors autem corpori peccati causa id est ne peccet in-
ponitur. Quod si corpus peccato mortuum est sps
necessario ^{ut} faciendam iustitiam uiuit. Qui enim in
corpore mortuus est nec seruit peccato necesse est ut
in spu uiuat et iustitiae seruiat. Sic et idem aposto-
lus in quodam loco dicit: tradidit se sequendam in inte-
ritum carnis ut sps saluus fiat. Quod si sps eius qui
suscita uit ihm amor tuus habitat in uobis. qui suscita

uit xpm ihm amor tuus. uiuificabit et immortalia corpora
nostra propter inhabitantem spm eius in uobis. Quonia
supradixerat de his qui ad similitudinem mortis xpi
corporasua mortificant ne peccet. necessario nunc men
tionem facit eius qui suscitauit xpm amor tuus. ut simi
limodo et pariratione qua xpo commortuisunt & con
sepulti. sciant se per spm eius qui suscitauit ihm amor tuus
uiuificandos esse et ad xpi similitudinem resuscitandos
amor tuus. & quatenus fiat ostendit dicens. propter in
habitantem spm eius in uobis. Si enim sps xpi habitet
in uobis necessarium uideatur spui reddi habitaculum
suum templumq; restitui uel im tamen hoc ipsum quod
dicitur uel sps xpi uel sps di. uel etiam ipse xps uobis ha
bitare qualesit intueri. utrum nam ex initio omnib.
iste sps datur. et post modum pessimis et ad o alienis acti
bus effugatur secundum illud quod scriptum.

Non permanebit sps meus in hominibus istis quo carosunt
An uita merito & fidei gratia post modum datur secundum
ea quae in actibus apostolorum docentur quia sps scs
tanquam linguae ignae uenit super ^{unum} quemq; eorum
uel certe sicut in euangelio docemur cum ipse salua
tor postea quam resurrexit amor tuus ad discipu
los dicit. Accipite spm scm. et insufflauit in uno
quoq; eorum. Unde mihi uidetur quod et meritis
conquiratur hoc donum et uitae innocentia con
seruetur. et unicuiq; secundum profectum fidei
augeatur & gratia. & quanto purior anima

redditur: tanto largior ei sp̄s infundatur. Quod aut
 dixit: Non permanebit sp̄s meus in hominibus istis quia
 carosunt. Illud respicit ut quoniam animae eorum re-
 pudata sp̄s seruitute ad carnis seuitiatio aut conuertit
 etiam ipsa eius cui se coniunxit carni et cum qua unum
 effecta est nomen accepit. diuersis ergo modis habere
 potest sp̄s dī uel sp̄s xp̄i habetur. secundum id quod supra
 diximus & inspiratione diuina ut ait Accipite sp̄m
 s̄m & insufflauit in eis. Et rursum eomodo quo in ac-
 tibus apostolorum diximus gestum ut diuersis linguis
 loquerentur apostoli. Est & ille modus qui in regno
 rum libris refertur cum dicit scriptura. Et insiluit sp̄s
 super saul & caepit prophetare. Est & ille adhuc alius.
 modos ut cum saluator post resurrectionem cum deo
 pat̄ & alio discipulo iter agens. & aperiens eis scriptura
 signauit eos sp̄u oris sui. ita ut illidicerent non necor n̄m
 erat ardens intransos cum adaperiret nobis scripturas.

Uis autem scire quia non solum ihs loquens tradidit audi-
 entibus sp̄m suum. sed et qui in nomine eius loquitur
 uerbum dī tradit audientibus sp̄m dī. Uide in actibus
 apostolorum quomodo loquente petro ad corneliū
 repletur sp̄u s̄o ipse cornelius & qui cum eo erant.

Unde & tū si loquaris uerbum dī & loquaris fideliter &
 conscientia pura nec ipse redarguaris ex uerbis tuis
 quasi quialiter doceas et aliter agas potest fieri ut lo-
 quente te auditorum corda sc̄i sp̄s ignis inflammetur
 et continuo concalescant & ardeant ad complenda

uniuersa quae docet ut rebus impleant quae sermonibus di-
dicerunt & quae sursum sunt quaerant ubi xps est in dex-
tera dñi sedens quae sursum sapiant non quae super terra
Sed et sicut unus quisq. in se habere probabitur spm xpi xps
sapientia est si sit sapiens secundum xpm et quae xpi sunt
sapit habet in se per sapientiam spm xpi xps iustitia est
si habeat in se iustitiam xpi per iustitiam habet in se spm xpi
xps pax est si qui habet in se pacem xpi per spm pacis habet in se
spm xpi Sic & caritatem sic & sanctificationem sic & singula
quae q. quae xps esse dicitur qui habet hic spm xpi in se
habere & redendus est & sperare quod mortale corpus suum
uiuificabitur propter inhabitantem in se spm xpi

Ergo fratres debitores sumus non carni ut secundum
carnem uiuamus Si enim secundum carnem uixe-
ritis moriemini Si autem spu actus carnis mor-
tificetis uiuetis Spm xpi habitare in nobis et dona
spis nobis conlata superius docuit Consequenter ergo
nunc additur quia debitores sumus Eorum sine
dubio quae ab spu xpi consecuti sumus Carni autem
inquit non sumus debitores neq. enim propter ea nos
fecit dñs ad imaginem suam ut carnis seruitio essemus
obnoxii sed potius creator isuo anima deseruiens ipsa
seruitio ac ministerio carnis uteretur Sed fortal-
se dicat aliquis quomodo carni non sumus debitores cum
et uictum ei et indumentum pro uidemus naturae
necessitate cogamur Sed ut ostendat non carni
aliquid offerre sed ipsam uitam carni mancipiare

culpabile habere ideo addit. Si enim secundum carnem
uixeritis moriemini. Quid autem sit secundum carnem
uiuere se pae iam dictum est. hoc est carnis desiderius
indulgere. In hoc ergo negat nos esse debitores sicut et
alibi dicit. & carnis curam ne feceritis in concupis-
centis non utique negans curam carnis habendum in
necessariis sed in concupiscentis. ita ergo ethic.

Si enim inquit secundum carnem uixeritis moriemini.

Et addidit. Si autem spiritu actu carnis morificetis uiuetis.

Et de hoc iam supra dictum est quomodo corpus quidem

mortuum esse debeat propter peccatum spiritus uero

uita propter iustitiam. Qui ergo secundum spiritum

agens mortificat actus carnis uiuit propter inhabitantem

in se spiritum uitae mortificat autem quis per spiritum actus

carnis hoc modo. fructus est spiritus caritas. odium carnis est

actus odium ergo per caritatem mortificatur

extinguitur gaudium similiter fructus est spiritus

tristitia uero huius seculi quae mortem operatur

carnis est actus haec ergo extinguitur si sit in nobis

gaudium spiritus pax fructus est spiritus. Dissensio et discordia

carnis est sed certum est discordiam mortificari pos-

se per pacem. sic et patientia spiritus in patientiam carnis

extinguit & bonitas maliciam perimit & mansue-

tudo ferocitatem & continentia intemperantiam

& castitas impudicitiam necat. talique ordine qui

per spiritum actus carnis mortificauerit uiuit.

Intuendum sane est quod sicut mortem istam commu-

nem sed illam peccati dicit. Si enim secundum carnem
uixeritis moriemini. Ita & uitam non hanc com mu
nem sed illam dicit aeternam ad quam per uenit &
omnis qui secundum ea quae supra exposuimus
per fructus sp̄s mortificauerit actus carnis.

Sed et illud scire debemus quod ista mortificatio actuum
carnis per penitentiam fiat. et non ad subitum sed
paulatim primo languescere eos necesse est in his
qui incipiunt. Tum deinde cum ardentius proficere
coeperint & abundantiore sp̄u repleti actus carnis
non solum lugere sed et tabescere incipiant.

Ubi uero ad perfectum uenerint ita ut nulla in eis
propr̄sus uel in facto uel in dicto uel in cogitato pec
cati oriatur indicia tunc plene actus carnis mor
tificasse. et ad integrum morti tradidisse credendis.

EX PLI LIB VI INCIP LIB VIII

Sicut diuersas commemorari leges in hac epistola a paulo
sub uno uocabulo legis ostendimus. et diuersas mortes
sub una mortis appellatione nominari ita et diuersas
sp̄s nunc uidemus sub uno nomine sp̄s indicari. At
ergo in presenti capitulo. quicumq; enim sp̄u di agunt
hi filii di sunt. In quo utiq; ipsum sp̄m dicit. & ite
rum in sequenti. Non enim accepistis inquit sp̄m
seruitutis iterum in timore. In hoc ostendit sp̄m
seruitutis alium esse quam illum quem supra dixit
sp̄m di. & propter ea subiungit. Sed accepistis sp̄m
adoptionis in quo clamamus abba pater.

In hoc spm adoptionis ostendit ipsum esse quem supra dixit spm di. de quo & repetitur ipse sps testimoniū reddit spui nostro. Hoc est ipse sps di in quo patrem dm clamamus testimonium reddit nostro spui qui sps noster aliud sine dubio est quam ille sps seruitutis qui datur in timorem uel hic qui ei deuocatione patris testimonium prebet omnes ergo homines ut uidetur spū aguntur aliquo sicut ipse paulus scribit.

Scitis autem et uos cum essetis gentes quomodo ad idolam ut agebamini. In hoc ostendit quia etiam gentes ad idola aguntur aliquo spū. Est ergo sps di idem qui est et sps xpi idemq; ipse et sps scs est sed & sps adoptionis idem dici uidetur sicut presens apostoli locus declarat dauid quoq; quem dicit spm scm tuum ne auferas a me et spū principali confirma me. Eiusdem dicere uidetur quemque principalem spm propterea arbitror nominatum ut ostenderetur esse quidem multos sps sed in his principatum & dominationem hunc spm scm qui et principalis appellatur tenere.

Sicut enim multi sunt filii di ut scriptura dicit.

Ego dixi di estis & filii ex caeli omnes unus tamen est natura filius & unigenitus a patre per quem omnia filii appellantur multi ita et sps multi quidem sunt sed unus est qui uere ex ipso dō procedit & ceteris omnibus uocabiliac sanctificationis suae gratiam donat.

Quod autem plures sint sps declarat etiam paulus ad hebraeos scribens et dicens, nonne omnes sunt

ministeriales sp̄s ad ministerium missi propter eos qui
hereditatem capient salutis. sicut et dauid dicit. qui fa-
cit angelos suos sp̄s & daniel nihilominus testatur
& dicit. Benedicite sp̄s & animae iustorum dñm. &
in presenti loco paulus ipse sp̄s inquit testimonium
reddat sp̄i nostro & in alius ut integer sp̄s uester &
anima & corpus in die dñi nostri ihu xpi seruetur
quae omnia dubium est. quod de rationabilibus spiritibus
dicta sint appellantur praeter ea sp̄s mali & angeli
mali sicut et dauid dicit. Et misit eis iram indigni-
tationis suae emissionem per angelos malos.

Et ut in regnorum libris scriptum est de saul. et sp̄s
dñi discessit a saul et suffocabat eum sp̄s malignus
ad dño. ut quae in iudicum libro refertur. Et in-
misit dñs sp̄m malignum inter medium abimelech
et inter medium uirorum sicimorum.

Hic ergo sp̄s malignus qui dicitur uel exisse ut suffoca-
re saul uel abimelech sicimosq. ut dirimeret et
ad dño exisse ac missus esse memoratur tamquam
carnefex quidam intellegendus est missus ad exigen-
das de peccatoribus poenas quamuis mali propter
propositum suum uoluntatemque dicantur. In his
tamen qui poena digni sunt diuinae uoluntatis ex-
hibent ministerium sicut & ille de quo refert mi-
cheas propheta sp̄s mendax quicum ad dño dictum fu-
isset. qui se ducit mihi ac abh. ille respondit ego se-
ducam et dixit dñs in quo. at ille respondit ero

inquit sp̄s mendax in ore omnium prophetarum &
 dicam ut ascendat in galaad & ibi cadet et dixit dñs
 uade seduces & quidem poteris. Sic ergo & iam hi
 quid dicuntur mali sp̄s officium dō erga poenarum exhi
 bent ministeria. sum preterea et alii sp̄s de quibus
 dicit dauid, in sp̄u uiolento conteres naues tharsis, et sp̄s
 procelle dicitur et sp̄s ardoris quos tamen ego mate
 riales magis quam rationabiles dixerim. Tali igit̄
 de appellatione sp̄s distinctionem premissam nunc quod
 dixit. Non enim accepistis sp̄m seruitutis iterum
 in timore. quale sit uideamus scriptum in malachia
 propheta. Filius honorificat patrem et seruus do
 minum suum. & si pater sum ego ubi est honor meus.
 & si dñs sum ego ubi est timor meus dicit dñs in sp̄s.

Certum est autem quod filius quis dī per adoptionis sp̄m
 fiat seruus autem dī per sp̄m seruitutis initium
 ergo seruiendū dō quia initium sapientiae timor
 dñi est per sp̄m timoris impletur. Cum paruulus
 adhuc quis dicitur & paruulus utiq; pedagogus est
 timor unde & apostolus de tali paruulo dicit

Quam diu heres paruulus est nihil differt cum sit dñs
 omnium sed sub tutoribus est & procuratoribus usq;
 ad praefinitiuum tempus a patre. Ita et nos
 cum essemus paruuli sub elementis huius mundi
 eramus seruientes. Vide secundum concessam
 sibi adō sapientiam paulus quomodo sp̄s seruitutis
 qui dantur in timorem hic tutores paruulorum

fetus

& procuratores appella uerit . qui unumquemq; nr̄m
donec paruulus est secundum interiore[m] hominem in
timore custodiant usquequo ad id aetatis ueniat quo sp̄m
adoptionis filiorum mereatur accipere . & sit iam filius
ac dñs omnium . Omnia enim inquit uestra sunt
& cum xpo nobis omnia donauit . Hoc ergo est quod
docet paulus . quia postea quam cum mortuis sumus xpo
& sp̄s eius factus est in nobis . non iterum seruitutis ac
cipimus in timorem . Hoc est non rursus paruuli et
inicia habentes effecti sumus sed quasi perfecti semel
iam accipimus sp̄m adoptionis in quo sp̄u clamamus
abba pater . Neque enim patrem alius quis nisi filius di
uocat . quod uero addit abba patriae linguae uocabulo id
ipsum iterauit uelut si dixisset pater ipse ergo sp̄s ad
optionis per quem in filium quis adoptatur reddit
testimonium & confirmat sp̄m nostrum quia simus
filii di postea quam ab sp̄u seruitutis adoptionis sp̄m uene
rimus cum iam nihil timoris . id est nihil propter metu
p̄nae gerimus sed propter amorem patris cuncta p
ficimus bene autem non animae sed sp̄ui quae melior
in homine pars est . dicitur reddere testimonium sp̄s di
postea autem ad discretionem eorum qui sp̄u seruitutis
aguntur in timore et eorum qui sp̄u filiorum etiam
illud adsumi quod habraham hereditatem quidem suam
dedit isaac . filius uero ancillarum uel concubinarum
non hereditatem sed dona dicitur dedisse uel munera
in quo sine dubio hoc adumbratur quod nec illi quidem

paentius sperantur qui adhuc in timore seruiunt dō
 sed sunt illis dona sunt munera hereditas tamen per
 quam xpo conglorificantur eorum est qui adoptionis
 spm merentur accipere per haec iam ex consequentibus
 sillogismum nectit apostolus et dicit Si spm adop
 tionis accipimus ergo filii sumus quod si filii sumus sine
 dubio & heredes, mercedem namq; seruus expectat he
 reditatem filius sperat & rursus aliud addit conclu
 sionis augmentum, heredes quidem auctō coheredes
 autem xpi. Heres quis efficitur dī cum quae dī
 sunt meretur accipere id est incorruptionis et
 immortalitatis gloriam thesauro sapientiae ac
 scientiae reconditos. Coheredes uero xpi cum
 transformabit corpus humilitatis nostrae.

Conforme corporis claritatis suae. Sed cum illud
 adipisci meruerit quod dixit ipse saluator, Pater
 uolo ut ibi ego sum & isti sint mecum. Est praeterea
 et illa dignitas coheredum xpi quod pater quidem
 omne iudicium dedit filio. sed et filius dicit ad cohere
 des suos, Sedebitis et uos super duodecim thronos iu
 dicantes duodecim tribus israel. Et hoc modo
 coheredes suos xpi non solum in partem hereditatis
 sed etiam in consortium potestatis adducit.

Si tamen inquit conpatiamur ut & conglorificemur.

Conpatitur xpo quid dicit, xpo con cruci fixus sum
 uiuo autem iam non ego uiuit uero in me xpi.

Et iterum quid dicit. sic in mortuis sumus et con uiue

mus si contoleramus et conregnabimus uel etiam quid dice
re potest. Quia quod de erat passionum xpi repleo in
corpore meo. Sicut autem xpm quia humiliauerat
se factus oboediens usq; ad mortem mortem autem
crucis super exaltauit ds et donauit ei nomen quod est
super omne nomen ita et eos qui xpo conpatiuntur
& passionum eius imitantur exemplum enim ds cum illo
exaltat in gloria. Haec namq; uia est quam cohere
dibus suis xps aperuit ut neq; ex fortitudine neq; ex
sapientia sed ex humilitate exaltentur et ex tribulatio
num patientia aeterna hereditatis gloriam consequantur.

Existimo enim quoniam non sunt condigne passionef
huius temporis ad futuram gloriam quae reuela
bitur in nobis. nam expectatio creaturae reuelati
onem filiorum di expectat uanitati enim creatura
subiecta est non uolens sed propter eum qui subiecit
in spe quoniam et ipsa creatura liberabitur a serui
tute corruptionis in libertatem gloriae filiorum
di. scimus enim quoniam omnis creatura conge
mescet et condolet usq; adhuc. si quis intueatur
quod pro eo ut qui efficiatur filius ex caelsi di etheres
bonitatis eius et gloriae xpiq; unigeniti filii di. coheres
etiam si omnium mandatorum obseruantia et iusti
ficationibus dni sine querella permaneat et per uigili
in his mente per dure si omnia enim paenarum ge
nera quae inferri humanae naturae uel extrinsecus
possunt aut etiam si qui illa sustineat quae de iob

gesta memorantur ubi non solum ea quae extra ipsū
 in facultatibus ac liberis esse uidebantur extinxit uerum
 etiam ossa et carnem ipsius contigit et percussit eum
 uulnere pessimo a pedibus usque ad caput ita ut testam
 sumens raderet saniem de ulceribus suis fluentem sim
 quam his adhuc possunt esse grauiora quae perferatis
 qui in hac uita breuissimo in omnibus tribulatione
 patitur qui animo et corpore cruciatur et confe
 rat haec ad futuram gloriam quae reuelabitur in
 sanctis et his quae oculis non uidit nec auris audiuit
 nec in cor hominis ascendit. Intellegere potest quo
 modo paulus altius ista considerans dixit. Existimo
 autem quoniam non sunt condignae passionis huius
 temporis ad futuram gloriam quae reuelabitur in
 nobis. nihil quidem dignum inueniri uel comparari
 ad futuram gloriam potest in quo enim mortali in
 mortalitatibus conferas aut inuisibilibus uisibilia
 aut aeternis temporalia. aut caduca perpetuis si
 qua tamen in presenti uita uelut quaedam pos
 sunt semina gloriae colligi futurae ista inquit
 semina ex tribulationibus & passionibus colliguntur
 sicut et in alius dicit idem apostolus, quod enim in pra
 senti momentarium est & leue tribulationis nostrae
 supra modum inmensum aeternae gloriae pon
 dus operatur nobis non respicientibus quae uidentur
 sed quae non uidentur. Ostendit enim per haec
 quod qui illa respicit quae non uidentur & aeternae sunt

omnem tribulationem quaecumq; acciderit quamuis
saeva quamuis longa uideatur momentariam ducit &
leuem etiam si tormentis subiciatur et unguis eo tem
pore quo supplicis corpus adfligitur nam respiciat
ad futuram gloriam quae reuelanda est et confide
re & quomodo per ista tormenta corpus hoc humilitatis
suae transformabitur ut fiat conforme corpori glo
riae filii tribulationem praesentem momentaria
ducit et leuem. Pondus autem futurae gloriae
graue hoc est magnum deputat et aeternum & quan
to magis multiplicabit sibi tribulationem uiderit poe
nas tanto magis intellegit sibi pondus & magnitu
dinem gloriae cumulari quod autem ex tribulati
onum quantitate mensura quaedam et magnitu
do gloriae colligatur puto etiam dauid propheta
indicare cum dicit. Secundum multitudinem
dolorum meorum in corde meo consolationis tuae
laetificauerunt animam meam. Unde puto
quod presenti uita consolatio quae datur iustis se
cundum mensuram cruciatuum detur futura uero
gloria de qua dicit apostolus quia reuelabitur in nobis
non secundum mensuram passionum non enim con
dignae passionis huius temporis ad futuram gloriam
sed sicut ad corinthios dictum protulimus ex momenta
rio & leue tribulationum nostrarum labore se
mina quaedam collecta supra modum in mensum
nobis aeternum pondus gloriae praeparabunt.

apud

›
›
›

quod uero etiam in praesenti uita iustis secundum
mensuram passionum suarum etiam consolatio di
uina tribuatur confirmat idem apostolus in secunda
ad corinthios scribens Quia sicut abundant passio
nes xpi in nobis ita abundat & consolatio nostra

Et non dixit supra modum abundat aut in inmensum
sed quantum passiones sunt tantum et consolationes
quod autem dicit ad futuram gloriam quaere uelabi
tur in nobis supra iam puto quod sufficienter osten
dimus de differentia gloriarum quaesit gloria quae
iam reuelata est et quaesit quae reuelanda sit et
quo modo quae nunc uidemus per speculum uidemus
et in aenigmate tunc autem cum uenerit filius ho
minis in gloria patris et sanctorum angelorum uidebi
mus facie ad faciem sicut et iohannes dixit quia
uidebimus eum sicut est sic et illa potest uideri glo
ria quaere uelanda est cum de singulis quibusq; rati
onibus mundi uel eorum quae supra mundum sunt
coeperit doctrina cognosci et thesauri sapientiae
eius ac scientiae reuelari post haec dicit

Nam expectatio creaturae reuelationem filioru
di spectat. Uolens ostendere apostolus quanta
qualisq; sit gloria quaere uelanda est in ipso uel in his
qui agones xpi integre desudauerint ait etiam
creaturam ut puter a rationabilem habere expecta
tionem quandam & spem gerere temporis illius
quo reuelanda est gloria filiorum di hoc est

cum reuelabuntur ea quae preparata sunt his qui filii
dei esse merebuntur aut certe cum sublato ab his uela
mine quo obteguntur manifestati fuerint ipsi quia
filii dei sunt . . . Quae autem est creatura quae reuela
tionem filiorum dei expectat . haec inquit quae nunc
uanitatis subiecta est . subiecta autem non uolens neque
sponte propria sed uoluntate eius quae dispensat uni
uersa . propter ipsum ergo subiecta est . subiecta aut
non ea condicione ut maneat semper subiecta uanita
ti . sed cum quadam spe . quae autem sit spes ita comme
morat dicens . Quoniam et ipsa inquit creatura libe
ratur a seruitute corruptionis in libertatem gloriae
filiorum dei . ait autem scire se paulus et similes sibi
quoniam omnis creatura congemescet et condolet
usque adhuc ; uelut in alius habetur exemplaribus con
gemescit et parturit usque adhuc . Congemescere
autem et condolere est cum alio dolente uel gemen
te gemere uel dolere . hoc est cum ipse quidem cau
sam gemendi non habet uel dolendi gemit tamen
pro eo qui causam habet gemendi uel dolendi .
Hoc autem dicit facere creaturam pro eo quod uani
tatis subiecta est et in seruitute corruptionis posi
ta est . Haec quantum ad ipsius apostolici sermo
nis ordinem pertinent explanata sint nunc
repententes discutiamus intentius quae est
ista uanitas cui creatura dicitur esse subiecta
et quae est ista corruptio de cuius seruitute

Liberandam se sperat mihi uidetur quod de hac mate-
 riali & corruptibili corporum substantia ista dicuntur
 neque enim corruptio alii cuiquam nisi corpori domi-
 natur nam ille interior homo qui secundum deum cre-
 atus est et ad imaginem dei factus incorruptibilis est
 & inuisibilis et secundum propriam suam rationem etiam
 incorporeus dici potest exterior uero homo et corpo-
 reus et corruptibilis dicitur. Propter quod et pau-
 lus dicebat, nam et si uisus quidem foris est homo noster cor-
 rumpitur sed qui intus est renouatur. Interioris
 autem hominis renouatio utpote quae sit rationabilis
 & mens in agnitione dei et capacitate sui ipsi constat
 uerum ut aliqua de tam profundis rebus breuiter
 strictim etiam cartulis committamus ex ipsa in-
 terioris hominis hoc est anima mentisque substantia
 caligamus imaginem quomodo uanitati creatura
 subiecta est non uolens sed propter eum qui subiecit
 in spe & ipsum si uidetur paulum ponamus in me-
 dio cuius utique anima uel mens quae interior eius
 homo supergreditur et ascendet omne quod corpo-
 reum est quod uisibile quod sensui subiaceat et aspec-
 tui & ipsius diuinae naturae excipitur capax sed haec
 tanta & talis animae eius substantia quae rationes
 et intellegentiam caelestium diuinorumque sen-
 suum tenet quibus excaecandis si deus uiderit subiec-
 ta est seruituti corporis in ge' corruptibilis & ua-
 nitati eius deuincta est. Considera enim neces si-

lucet corporis ad penitentiam cibidegestionum pudorem posteritatis reparandae uerecundiam utreficitur soboles . . . ut editur ut nutritur et uide quanta in his uanitas habeatur . . . quanta corruptio cui creatura anima nobilis & rationabilis licet non uolens subiecta est . . . subiecta tamen in spe tempus uidelicet sperans quo liberetur cum filiorum dei tempus libertatis aduenerit hoc est ergo quod & in alius apertius iam de ipso docebat apostolus quia dum sumus in habitaculo hoc ingemescimus . . . hoc et sapientia per salomonem dicebat . . . quia corruptibile corpus ad grauat animam & deprimat . . . terrena habitatio sensum multa cogitantem . . . Ita item idem apostolus . . . dum enim sumus in corpore peregrinamur ad deum & cupit magis peregrinari a corpore & adesse ad deum . . . hoc indicat & multo apertius exponit etiam in quo ubi dicit . . . Coartor autem ex duobus desiderium habens reuertere & cum christo esse multo enim melius permanere autem in carne magis necessarium propter uos . . . In quo aperte ostendit quod non uolens quantum ad ea expectat quae animae suae conferat corruptioni huic uanitati quae seruit & sed propter eum qui haec ita uoluit & propter nos ut salui esse possimus . . . permanet ergo in carne propter nos . . . ut autem reuertantur latissimi filii dei & congregati in unum per unam ecclesiam quam statuit uniuerso uirginem castam exhibere christo . . . Tunc &

ipse liberabitur a seruitute sicut ipse dicit. Ego autem
 iam immolor & tempus resolutionis meae instat.
 Cursum consumaui fidem seruaui decelerato reposita est
 mihi iusticiae corona. hoc est liberatum a seruitute
 corruptionis in libertatem gloriae filiorum dei. Sed ab
 his si uideatur exemplis & iam ad superiora conscende &
 uide ipsius solis ac lunae ac stellarum caeli & totius mun-
 di ministeria quomodo subiecta sunt uanitati corrupti-
 oni quae deseruiunt. ad usus namque hominum alunt
 segetes arborum. fructus producant herbam quae tem-
 porum atque eosdem in reuertentes anni circulos uolunt
 reparant enim quae praeterireunt & praeterire rursum
 quae preparatae sunt sinunt ipsos quoque angelos si ad sen-
 tentiam pauli respicias quae dicit. Quia omnes sunt
 ministeriales ipsi ad ministerium missi propter eos
 qui hereditatem capient salutis. Intelleges tale ali-
 quid gerere & huic rationi esse subiectos credo & iam
 ipsos non uolentes sed propter eum qui subiecit in spe-
 uoluntati enim illius quis resistit ego & iam de archan-
 gelis tale aliquid intellegere propheticis in uitor elo-
 quis. quidem enim tantae uanitatis & tantae corrup-
 tionis inuenias quam bella gerere in hoc mundo pug-
 nas aduersum se regum & gentium commouere.
 Vide ergo quod & in his precipuum archangelis iope-
 ris habetur officium sicut danihel propheta testat
 cum dicit. Quia archangelus loquetur ad eum
 quid diceret ei quod pugnauerit aduersum principem

per sarum & nemo inquit fuit mihi adiutorio nisi micahel
princeps uester. per haec ergo singula deprehendi
tur rationabilis creatura uanitati et se subiecta non
uolens sed propter eum qui subiecit in spe. Spes namque
est ab his rebus corporeis & corruptibilibus aliquando
cessandum. hanc enim habet expectationem creatu
ra ista rationabilis ut reuelatio fiat filiorum dei propter
quod angeli mittuntur in ministerium ut & ipsi
cum his qui ministrauerunt hereditatem capiant
salutis. ut caelestium & terrestrium fiat unus grex
& unus pastor. ut sit deus omnia in omnibus & ut eu
dentius de his quae dixerat confirmare. Addit
scimus enim quoniam omnis creatura ingemescit
& condoleat usque adhuc. superius dixerat existimo
enim quoniam non sunt condignae passionem
huius temporis ad futuram gloriam. & cum
ibi existimare dixerit. in his scire se dicit quod omnis
creatura congemescat & condoleat. quos scilicet
nihil in hoc sensu dubitationis habeatur. creatura
enim licet non uolens subiecta sit tamen quoniam
uoluntati cedit eius qui subiecit etiam affectum
quendam & caritatem circa eos exhibet pro quibus ui
detur esse subiecta & pro doloribus eorum dolere
pro gemitibus gemit. si uero ut in aliis exempla
ribus inuenitur. ita legamus congemescat & par
turit. quod dicit apostolus secundum illum sensum
accipiemus parturit quod dicit apostolus genuisse

per euangelium eos quos per fidem xpi produxit ad
 lucem uel sicut de alus dixit filii mei quos iterum
 parturio donec formetur xps in uobis. Parturit
 ergo & creatura eos quos generat ad salutem quod si re
 & iam hoc legentibus uisum fuerit requirendum cur
 in superioribus tertio nominauerit creaturam et
 nunquam dixerit omnis creatura ad ultimum
 uero dicat. scimus enim quoniam omnis creatura
 congemescat & condoleat. Potest sic intellegi quia
 non omnis quidem creatura quae ingemescit et
 condoleat hoc est quae necessitati corporis corrupti
 bilis subiaceat. Omnis autem creatura est quae do
 lentibus et quae gementibus gemescit. Omnis
 enim creatura superior agones & certamina
 nostra spectat et dolet cum uincimur cum uero uinti
 mur gaudeat & multo plus quam nobis illis est gau
 dere cum gaudentibus dolere cum dolentibus. Non so
 lum autem sed & nos ipsi primitias sps habentes etiam
 ipsi intrans gemimus adoptionem filiorum ex
 pectantes redemptionem corporis nostri spe enim
 salui facti sumus spes autem quae uidetur non
 est spes quod enim uidet quis quid sperat sed si
 quod non uidemus speramus per patientiam ex
 pectamus. Consuetudinem apostolicae elocu
 tionis esse sepe docuimus cum dicit non solum aut
 & nihil subiungit cui aptari debeat superius dic
 tis esse referendum sicut & in presenti capitulo

in te legi datur tale namq; est quod dicere uidetur non
solum omnis creatura congemescit & condoleat sed &
nos primitias sps habentes intra nos gemimus & nos
enim expectamus adoptionem filiorum corporis
nostri. quam uis hoc ipso iam quod xpo credidimus
salutem nobis prestitam nouerimus. Tamen in spe
adhuc e salus ista non in aspectu uisibilium. si enim in
de ratur non utiq; speratur. sperat enim quis ut
uideat. si uero uideat quae sperabat super fluum est
ultra sperare quae uidet. nos autem spem habemus
non in his quae uidentur ne inanis sit spes nostra
sed in his quae non uidentur. & ideo quae non uidemus
speramus. & tam magnasunt tamq; gloriosa ut
multis laboribus multisq; tribulationibus & periculis
capiantur. idcirco eam per patientiam expectamus
tamquam uix aliquando uenturam. Haec dixi
mus directum quendam & lucidiorem sermoni
bus ipsis apostolicis ordinem decentes. Nunc si uidet
quid est quod no uo hoc sermone indicet uideamus
quod dixit. sed et nos ipsi primitias sps habentes.
Scimus enim scriptum esse in lege, primitias arcae
& primitias torculi non fraudabis & primitias
omnium frugum tuarum inferes in domum
dni. Quid ergo sicut primitiae arcae & pri
mitiae torculi eiusdem fruges sunt. cuius est &
reliqua area uel eiusdem liquoris cuius & torcu
lar ita ne uidebitur & quod dicit primitiae sps.

ex multis reliquis spiritibus sanctis & beatis unus aliqui
 esse praecipuus an illud potius intellegemus quod secun-
 dum ea quod superius disseruimus multis sunt spiritus mi-
 nisteriales in ministerium missi propter eos qui he-
 reditatem capient salutis sub quibus agens unusquisque
 credentium uelut sub tutoribus & procuratoribus in-
 stituitur usque ad presinitum a patre hoc est usque quo
 ad legitimam hereditatem animae perfectionis
 aduenerit ut creditam supergressus spiritum seruitutis
 quem acceperat in timore a quo uelut pedagogo
 seruarietur dignus efficitur accipere adoptionis
 spiritum per quem adoptatus in filium possit etiam pri-
 mitiuorum aedificatiue quae in caelis est sociari & sicut
 multo differt filium esse quam seruum ita multa
 differt ministerialibus spiritibus spiritus sancti cuius primi-
 tiuas paulus cum suis similibus habere sed dixit. Unus hic
 modus sit quo sermonis huius intellegentiam potui-
 mus indagare. Uideamus nunc & alium legimus
 apud ipsum apostolum paulum dona uel gratias
 spiritus sancti multos spiritus nominari ut cum dicit nunc autem
 quoniam emulatores estis spiritualium ad aedificati-
 onem ecclesiae querite ut abundetis. Et iterum
 alibi spiritus prophetarum prophetis subiecti sunt sub-
 iectos dicens spiritus prophetarum non quasi meliori
 inferiores sed pro eo quod habentis quis spiritum prophe-
 tia non inuitus loqui cogitur ut aliqui habent
 spiritus in mundos sed cum uult ratio postulat dicit

cum uero dicere oportunum non uidebitur silet bene-
sciens quia tempus sit tacendi tempus loquendi &
ideo non ad iuriam dicitur quia prophetis subiecti sunt
sp̄s sed ad dispensationem sicut & illud dictum accepimus
de saluatore. Quia tunc & ipse filius subiectus erit ei
qui sibi subdidit omnia. Ethic enim subiectus
non quasi inferior dicitur quomodo enim inferior
dici potest qui filius est & omnia est quae pater. om-
nia enim pater inquit tua mea sunt. Sed in his quos
patri subdit credentes in se quoniam in uno quoque ipso-
rum se esse dicit & se in eis dicit esurire & sitire & nu-
dum esse seque pasci in eis & indui profiteatur. idcirco &
in illis ipse dicitur esse subiectus. Sed haec per exces-
sum quendam dicta sunt. nunc autem ad propositum
quendam redeamus dona ergo diuersa a paulo multi
sp̄s appellantur horum autem multorum donorum
quicquid est summum & magnum sine dubio aposto-
li consecuti sunt ut idonei essent sicut & ipse paulus dicit
ministri noui testamenti & ut replere possint euan-
gelium ab hierusalem in circuitu usque ad illiricum.
hoc ergo quod in eos ceteris sublimius & praedarius con-
latum est sc̄i sp̄s donum merito primitias sc̄i sp̄s appel-
lauit & ideo dicit sed & nos ipsi in quo specialiter designa-
re uideatur apostolicam dignitatem. nos ergo inquit
ipsi hoc est apostoli primitias sp̄s acceperimus etiam
ipsi intra nos gemimus in tantum inquit nulla crea-
turae quae doloribus & gemitibus uacet ut etiam

habentes qui etiam sumus ad hoc ut primitias sp̄s.

nos ipsi qui summam ab ipso & electa dona percipi-
 mus tamen expectantes adoptionem filiorum id est
 perfectionem eorum quos docere & instituere missi
 sumus donec uideamus eos in tantum proficere
 ut adoptari mereantur in filios necessario dolemus &
 gemimus donec ergo nos inquam qui instituimus ab
 eis negligimus & moramur et emendationis nostrae
 tempus longius protelamus donec non inuisibilia quaerimus
 sed uisibilibus delectamur dolores apostolis com-
 mouemus ad cluctum ut ita dicam uniuersae creaturae
 & gemitus suscitamus uniuersa namque creatura inge-
 miscit & condoleat duritiae & dissimulationis nostrae
 damna suspirans. alius hic nobis explanationis ordo de-
 primitiis spiritus uideris si probandus occurrit adhuc tam-
 addemus & tertium idem ipse iterum apostolus dicit
 de domino ihu christo quia sit primogenitus omnis creaturae
 ne forte ergo ut ille primogenitus dicitur omnis creaturae
 taliqua dani ratione & iam multorum spirituum
 primitiae dicatur spiritus sanctus sit & iste expositionis tertius
 modus probet autem qui legit quid horum magis sen-
 sui conueniat apostolico si uero quod dixit & nos ipsi
 primitias spiritus habentes de omnibus dictum qui gratiam
 baptismi consecuti uidentur accipias sperandum est
 illud quod idem apostolus dixit Quod si primitiae
 scilicet & massa & sit adix scilicet & rami Quod est sita
 sit tamen ipsius massae in & qua uidetur indicari
 multitudo fidelium primitiae necessario uidebuntur

in apostolis conlocatae. sic enim scriptum est; quia in eccle-
sia posuit dñs. primo apostolos. secundo prophetas & ter-
cio doctores. Isti ergo qui primo loco constituti sunt con-
petenter primicias gratiae spirituales habere creduntur.
Nunc iam uideamus quomodo adoptionem filiorum ex-
pectare sedicat qui in superioribus dicit. quia ipse sp̄s testi-
monium reddit sp̄i nostro quia sumus filii dñi. & iterum.
Quomodo redemptionem corporis sperat qui in alius dicit.
xps nos redemit. Sed ut mihi uidetur ipse hoc eo sermone
qui in consequentibus habetur absolute. ait enim spe sal-
ui facti sumus. quod ergo filii sumus & quod saluati sumus
in spe consistit. nunc enim uidemus per speculum in enig-
mate per speculum ergo ut enigmata accipimus & ad-
optionem et redemptionem. Aduenit enim plenitu-
do temporum. & misit dñs filium suum factum suble-
ge factum ex muliere. ut eos qui sub lege erant redimeret
ut adoptionem filiorum reciperemus. Recipimus ergo
adoptionem sed istam quae est per speculum & enigma-
te. Cum autem uenerint quae perfecta sunt tunc
adoptionem faciae ad faciem consequemur. Quod aut
dixit redemptionem corporis nostri. Ego arbitror
quod totius ecclesiae indicet corpus. Sicut & alibi ait
uos autem estis corpus xpi. & membra ex parte.
Omne ergo corpus ecclesiae redimendum sperat aposto-
lus. nec putat posse quae perfecta sunt dari singulis
quibusq; membris. nisi ⁱⁿ uniuersum corpus in unum
fuerit congregatum. Potest autem & sic intellegi

ut redemptionem corporis nostri dixerit illam quae in re
 surrectione futura est. non solum animae sed et corpora
 uenient ante tribunal xpi. ut repositae unusquisque propria
 corpori prout gessit. & secundum illud quod dictum est.
 Time & magis eum qui potest & corpus & animam per
 dere in gehennam. Et ideo dolendum unicuique est in hoc
 seculo & gemendum ne forte pro malis actibus & presen
 tis uitae negligentia non mereatur redemptionem
 corporis sui consequi sed inueniat eum ista sententia
 quae corpus & animam gehennae ignibus damnat.
 post haec dicit. spe enim salui facti sumus. spes autem
 quae uidetur non est spes. sicut superius de creatura
 dixerat qui uanitati subiecta est propter eum qui
 subiecit in spe. ita & hic de semetipso uel quoscumque
 secundum ad numerari nouit dicit. spe enim salui
 facti sumus. sicut & gemitibus creaturae suos quoque
 gemitus satiauit. quomodo autem in spe sit salus
 spes uero non sit in his posita quae uidentur. sed quae
 uidentur iam superioribus edocuumus illud solum
 breuiter addemus quod & ex his sermonibus et ex illis
 in quibus dicit. Non respicientes ea quae uidentur
 sed quae non uidentur. E docet nos in futuris bonis
 nihil eorum quae nunc uidentur uel uideri possunt
 sperare debere. etiam si caelum uideas istud uisibile
 & iam si terram audi de his qui caelum & terra prae
 teribunt uisibilia enim sunt & quod uides quid & speras.
 Nihil ergo prorsus sperandum est in futuro ex his quae

uidentur. Oculi enim non uidit quae praeparauit deus
his qui diligunt eum. uidet autem oculus caelum & ter-
ram non ergo oportet hoc quod uidetur credi praepa-
ratum esse ad deum his qui diligunt eum. Sed caelum
quidem immo potius caelos multo eminentiores & cel-
siores quam est istud firmamentum quod uideri oculis
potest. & terra sperandae non tamen haec quae arida
dicitur & oculis subiaceat. sed illa erit mansuetorum
terra quam oculus non uidit. euident enim est apostoli
sententia quae docet non uisibilia & corporalia speranda
in futuris sed spiritalia & aeterna quia quae uidentur
temporalia sunt & cum tempore finiuntur. Quae aut
non uidentur aeterna sunt & haec sunt quae speranda
apostolus docet. Idcirco namque & ipsa corporis nostri sepa-
ratio ex corruptibili incorruptibilis & ex mortali in-
mortalis & ex infirmitate in uirtute restituitur. & ex
animali corpore corpus efficitur spiritale. ut cum spiri-
tale factum fuerit possit & iam inuisibilibus perfrui bonis
quae bona in presenti seculo non uidentes per spem spe-
ramus & per patientiam expectamus. Similiter &
spiritus adiuuat infirmitatem nostram quidem morem se-
cundum quod oportet nescimus sed ipse spiritus pro nobis im-
pellat gemitibus in enarrabilibus quia autem scrutatur
corda scit quid desideret spiritus quia secundum deum postu-
lat pro sanctis. Cum in superioribus dixisset quia omnis
creatura his qui in agone huius uitae sunt positi conge-
mesceret & condoleret hoc est conlaboraret uirescon-

ferret. tum etiam seipsem paulus ac sui similes per ferre
 gemitus pro laborantibus memoras se & per haec solare
 tur incertamine positos cum uiderent omnes scos uni
 uer samq. creaturam affectu secum laborare & gemitusq.
 coniungi addit nunc excelsius aliquid & sublimius ne
 inquit parum putetis quod omnis nobiscum conge
 mescit & condola creatura ne parum uideatur quod
 nos ipsi gemimus pro laboribus uestris & iam diuinae
 ipsi naturae ego agones nostros uobiscum enim me quoq.
 coniungo inest quidam miserationis affectus & ipse sps
 adiuuat infirmitatem nostram deniq. quid oraret
 quid ad dō peccare oporteat ignoramus. interdum enim
 quae contraria salutis sunt cupimus infirmitate cogente
 sicut enim quis in aegritudine corporis positus non ea
 quae sanitati conducunt sed ea quae presentis infirmita
 tis desiderium suggerit poscit a medico ita et nos in huius
 uitae infirmitate languentes interdum ad dō peccamus
 quod non expedit nobis deniq. ego ipse paulus qui
 haec loquor ad uos cum mihi propter sublimitatem
 reuelationum non extollerer datus fuisset ad dō
 angelus satanae qui me colasit & ter dñm rogavi
 ut discederet a me nesciens quid orarem & ideo quia
 nesciebam secundum quod oportet orare non me au
 diuit dñs. sed dixit mihi sufficit tibi gratia mea nā
 uirtus in infirmitate perficitur. sic ergo quid ore
 mus secundum quod oportet nescimus sed ipse sps
 pro nobis interpellat gemitibus in enarrabilibus;

ne

Magnam nescio quid paulus in gemitibus sentit. Ecce enim ^{iam}
tercio gemitus ponit nam & creatura ingemescit & nos
ipsi gemimus & ipse sp̄s gemitibus interpellat d̄m pro
sc̄is addit sane in his gemitibus quos per sp̄m d̄o dicit offer
ri quod sint inenarrabiles hoc autem neq; de totius cre
aturae neq; de suis gemitibus dixit et uide si possumus
in istis gemitibus multum fiduciae & libertatis in con
spectu di. Intellegere quod oratio quecum dolore &
gemitu offertur d̄o accipiat fiduciam a sp̄u sc̄o ascen
dendi ad d̄m deniq; adam cum peccasset & perdidit fidu
ciam & abscondebat se a facie di. Sc̄s autem dicit quia
gemitus meus non est absconditus a te. Sed uideamus
quid est quod dicit ipse sp̄s pro nobis interpellat hoc enim
& iohannes ihm facere designat dum dicit filioli haec scri
bo uobis ut non peccetis. Si autem peccauerit aliquis nr̄m
aduocatum habemus apud patrem ihm iustum qui & in
terpellat pro nobis. Et hic sp̄s interpellat pro nobis hoc
autem facit sp̄s iuuans infirmitatem nostram quae
autem sit infirmitas nostra ipse d̄ns docet cum dicit, sp̄s
proptus caro autem infirma. Igitur infirmitas nostra
ex carnis infirmitate descendit ipsa est enim quae concupis
cit aduersum sp̄m & dum concupiscentias suas ingerit
puritatem sp̄s impedit & sinceritatem orationis affus
cat sed ubi uiderit sp̄s di laborare sp̄m nostrum in aduer
sario carni & adherendo sibi porrigit manum & adiu
uat infirmitatem eius & uel ut si magister suscipiens
rudem discipulum & ignorantem penitus litteras ut

eum docere possit & instruere necesse habet & inclinare se
 ad discipulit rudimenta & ipse prius dicere nomen litterae
 ut respondendo discipulus dicat & fit quodam modo
 magister ipse incipienti discipulo similis ea loquens
 & a meditantis quae incipiens loqui debeat ac meditari
 Ita & sps scs ubi oppugnationibus carnis per turbari
 nostrum spm uiderit & ne scientem quid orare debeat
 secundum quod oportet ipse uelut magister orationem
 praemittit quam noster sps sitamen discipulus
 esse sci sps desiderat prosequatur ipse offert gemitus
 quibus noster sps doceatur in gemescere ut re
 propitius sibi dnm si uero sps quidem doceat & noster
 sps id est mens nostra non sequatur suo uitio infructuosa
 eius sit magistri doctrina & istud paulus misterium
 intra hominem gerens sciens dicebat. Nam
 si linguis hominum loquar sps meus orat sed mens mea
 sine fructu est. Spm suum dicens gratiam sci sps
 quae ad o hominibus datur unde & cohortans nos
 ut non habeamus infructuosum hoc sci sps beneficium
 addit & dicit, quid ergo e orabo spu orabo & mente
 psalmum dicam spu psalmum dicam & mente
Igitur quamuis haec inenarrabilia esse paulus ipse
 signarit & inenarrabilibus geritamen ut pro pos
 sibile nobis fuit imaginem quandam rerum quae
 diuinis gerentur quaeq; ipse obiectius profert edidi
 mus quia autem spiritalis est examine omnia & si
 quid his altius inuestigare potuerit habuit apud se

fidelis enim spu uel ad negotia ammonendi tamen sunt
 qui prosperitatem sibi presentis uitae & sanitatem uel diui-
 tias uel honores postulant ad dō quia quid orent secundum
 quod expediat nesciunt sepe enim fit ut ad damnum ani-
 mae uel obprobrium eius sempiternum cedant presen-
 tia haec lucra & dignitas secularis & ideo illud magis te-
 nendum est quod nos in oratione dicere docuit dñs
 fiat uoluntas tua. Quia autem scrutatur corda sit quid
 desideret sps quia secundum dñm interpellat pro scis
 Ostendit quidem ad dō non tam uerba nostra in oratione
 quam cor mentemq. perpendi ipse enim est qui scruta-
 tur corda & renes quod autem secundo dicit quia
 sps interpellat hoc est quod edoceat non minimam dis-
 pensationem & iam per scm spm in hominibus geri
 quam uis enim unigenitus filius di pro salute humani
 generis incarnatus & passus sit & morte sua destrux-
 erit mortem & resurrectione reddiderit uitam nihil
 osignius tamen absq. incarnatione magna gerunt
 & iam per spm scm tantum quod ille pro impiis mor-
 tuus est sic enim & ipse paulus ostendit cum dicit
 Adhuc enim xps cum infirmi essemus secundum tempus
 pro impiis mortuus est. Scs autem sps non pro impiis
 iam interpellat sed pro scis & interpellat non secun-
 dum carnem sed secundum dñm. Xps autem non se-
 cundum dñm mortuus dicitur sed secundum carnem
 & ideo non uerbis offerre dicitur sps interpellatione
 pro scis sed gemitibus & non communibus istis sed

inenarrabilibus quomodo enim enarrari potest quod
 sps dilloquitur do cum interdum ne ipse quidem noster
 sps quod sentit & intellegat sermo possit exponere
 Scimus autem quomani diligentibus dm omnia co
 operantur in bonum his qui secundum propositum uo
 cati sunt quia quos prescit & predistinauit con for
 mes imaginem filii sui ut sit ipse pri mo genitus in multis
 fratribus **S**icut inquit interpellat pro nobis gemit
 b; inenarrabilibus. & cum uersa creatura congemescit
 & condoleat ut nunc quae liberabitur. Tunc demum
 a seruitute corruptionis cum libertas gloriae filioru
 di aduenerit quomodo non conpecenter pronuntiabi
 tur quia scimus quod diligentibus dm omnia coope
 rantur in bonum. Intantum enim omnia coope
 rantur & conlaborant his qui diligunt dm ut et ipse
 sps adiuuet nec dedignetur diuina natura dux esse
 itinere ad bonum. uerum si sunt aliquid habentes
 spm seruitutis in timore. Alii uero sunt superiores
 his qui spm adoptionis accipiunt ex eo quod non iam
 timore & caritate uenerantur & quod perfecta
 in eis caritas foras mittit timorem. Uidentium
 est ne forte non omnia cooperentur his qui adhuc
 in spu per manent seruitutis. sed aliqua quidem
 cooperantur etiam ipsis non tamen omnia. & ne
 scio si ad ipsum bonum sed potius ut ita dixerim ad
 ianuam boni perducant. his uero qui diligunt dm &
 toto ei in herent caritatis affectu omnia ut diximus

conlaborant & uiuant ad quae aliquid sui studii confe-
runt quatenus eos in ipso bene quod unum quam potest
per mutationem recipere constituant. Quod si alii sunt
qui diligunt dñm & aliqui spm seruitutis accipiunt ui-
dendum ne forte & hoc quod dicitur his qui secundum pro-
positum uocati sunt & quos prescit & prae destinauit
conformes. imaginis filii non conueniat illis qui
spu seruitutis sunt possunt enim & illi uocati quidem
dici non tamen secundum propositum uocati & pro eo
quod adhuc in spu seruitutis sunt non possunt. Item
inter multos quorum primogenitus est filius carita-
tis. et imago. inuisibilis di ac primogenitus omnis
creaturae sed et hoc quod dicitur conformes imaginis
filii uolo requirere cuius formae conformes fieri
dicantur legimus enim filium di aliquando in forma
di aliquando in forma seruisse positum cui ergo
formae harum duarum conformes. adica futuros
apostolus eos qui diligunt dñm & quibus omnia co-
operantur in bonum non otiosum mihi uidetur esse
discriminis. arbitror ergo saecundum ea quae & in
aliis si quidem pariter designat obediens. filii uolunt
quos iterum pariter uocando in se formetur xps
in uobis. formati in his quae ad perfectionem tendunt
xpm dicat secundum hoc quod uerbum est ut in
eis uerbi di ad puram sinceritatem informetur & se-
cundum hoc quod ueritas est ut ueritas in eis
absque ullius fuci admixtione consistat. & se-

50

cundum hoc quod sapientia est ut sapienti ad dei in eis illa qua
inter perfectus loquitur paulus pura & absq; ullo errore diuer
ticulo conseruetur sic & secundum omnia quae xps est uel
iustitia uel scificatio uel ceterae quaeq; uirtutes si in eis
formentur ad liquidum isti uidebuntur ad illam forma
quae in forma dei est conformes imaginis eius effecti si uero
adhuc quis in itus conuersetur Initium autem sapien
tiae timor dei est & in timore adhuc positus prima cultus
dei elementa suscipiat secundum formam serui quam sus
cepit ad hoc ut rudes & ignaras timorem dei doceret con
formes fieri intellegunt hi qui prima initia in timore
suscipiunt Quia inquit quos prescit & predisti
nauit conformes imaginis filii sui Non amittamus nec
de eo quod dixit prescit & predistinauit puto enim quod
sicut non de omnibus dixit quos prescit non enim scdm
communem uulgi opinionem putandum est bona
malaq; prescire dm sed secundum scripturae sciae con
suetudinem sentiendum est obseruet enim qui studi
osus est in scripturis sic ubi inuenit scripturam dicere
quia malos presciet ds Sicut in presentiloco ma
nifeste dicit de bonis quia quos prescit & predisti
nauit conformes imaginis filii sui si enim quos prescit
hos & predistinauit conformes esse imagines filii sui
Nullus autem malus conformis potest esse imaginis
filii dei manifestum est quia de bonis tantum dicit
prescit & predistinauit conformes imaginis filii sui
ceteros uero non modo prescire sed nescire quidem dicit

deus nouit enim dominus eos qui sunt eius eos autem qui sunt digni
ut sciatur a deo saluatore dicit, discedite a me quia
numquam cognoui uos operari iniquitatis. Sic ergo
& iam in presenti loco quos prescit deus ipsos & predistinauit
conformes imaginis filii sui ceteros autem prescire non dicit
non quod aliquid possit latere illam naturam quae ubique
est numquam deest sed quia omne quod malum est scientia
eius uel prescientia habetur indignum quos ergo prescit &
predistinauit sed & hoc intueri si prescire & predistinare
dici potest deus de his qui nondum sunt quidem nondum tamen
conformes sunt imaginis filii sui in hoc esse conuenit quia
in eo quod futurum sit id quod nondum est in hoc enim
uoluntas magis est quam prescientia conditoris nam presci-
entia in quo uidebitur cum id quod futurum est pendeat
in factoris arbitrio uidebitur fortassis ab adtentis lectoribus
& iam hoc requiri cur non dixerit conformes filii sui sed con-
formes imaginis filii sui dicit enim qui haec excitat quia sic
ipse filius qui in modo di inuisibilis dicitur quantum ad per-
sonam spectat alius est ab illo cuius imago est ita & hic quae
dicitur imago filii eius alia debet esse ab illo cuius imago &
quam uis ardua haec uideantur & difficilia tamen uide-
si possumus illud dicere quia quamuis omnis qui se ad eam
formam quam supra proposuimus excoluerit imago sit dei
hoc est imago filii dei tam specialis & propria imago eius qua
eum totum atque ex integro suscipit & in se & ipsa forma
ut ipsa ihesu anima dicenda est quae se per omnia uerbo
ac sapientiae dei ita coaptauit ut in nullo prorsus

ab eius similitudine decolor haberetur ita ut quicumque summam perfectionis ac beatitudinis consecratur ad illius se imaginem ac similitudinem tendat quae primo loco & supra omnes ceteros filii dei imago est ita ut sit ipse primo genitus in multis fratribus. In his uidelicet quorum in conformatione imaginis filii dei primatum tenet

Quos autem praedestinavit illos & uocauit & quos uocauit illos & iustificauit & quos iustificauit illos & glorificauit. Supra dixit quos praescit hos praedestinavit & nunc addit quos praedestinavit illos & uocauit & quos uocauit illos & iustificauit. & si praescit & praedestinavit communi apinione sentiamus uidebitur utique qui iustificatus est propter ea iustificatus esse quia uocatus est. & qui uocatus est propter ea uocatus esse quia praedestinatus est & qui praedestinatus est propter ea praedestinatus quia praecognitus est. Et rursus e contrario intellegi si quis autem iustificatus non est ideo non est iustificatus quia non est uocatus & qui uocatus non est ideo quia non est praedestinatus & qui praedestinatus non est ideo quia non est praecognitus. & uide inquam absurdam sententiam decidant hi qui praescientiam dei in hoc accipiunt tantum quae ea quae post modum futura sunt ante praenoscat. Inuenit enim secundum hoc per ea quae supra exposuimus non praescisse deum quos non praedestinavit & rursus si ad communem referatur intellegentiam hoc quod dicit quia quos uocauit illos & iustificauit. In gentem fenestram patefaciemus his qui negant esse in hominis po-

testate ut saluus fiat. Aiumt enim sids quos prescit illos & pre-
distinauit. & quos predistinauit illos & uocauit. & quos uocauit
illos & iustificauit. Nihil culpe habent hi qui non iustificantur
quia nec uocati sunt. nec predistinati. nec precogniti. Tum
& iam illud aperte nobis aduersatur quod non omnes qui uo-
cantur & iam iustificantur. Nam & iudas apostolus uoca-
tus est sed non est iustificatus. quod & si iustificatum eum
contendat aliquis eo ipso quo uocatus est non est certe glorificatus
sed & illud esse quibus dicit apostolus quia naufragauerunt
a fide uocati quidem fuerant sed non iustificati. & secundum
euangelii parabolas illi ad quos missi fuerant serui & excu-
sauerunt uocati fuerant sed non sunt iustificati. & ille
qui ingressus conuiuium regis non habuit uestem nuptialem
uocatus est sed non iustificatus. Cum ergo haec singula
ita se habeant quomodo uidebitur uerus esse sermo apostoli
quem uel de prenoscendo uel de predestinando uel de uo-
cando uel & iam de iustificando memorauit sed ego secun-
dum ea quae supra exposuimus quomodo cognoscat uel
prenoscatur deus ad consuetudinem scripturae redeundum
puto quae uernacula quadam appellatione in hoc sermone
id est incognoscendo ut sole & uelud cum dicit. Et cogno-
uit adam eam uxorem suam. pro eo ut dicat admixtus
est uxori suae. & iterum de rebecca dicit. Virgo erat
non cognouerat eam. Sed & de filio leui dicitur cum prae-
uaricatores punirent quia non cognouerit unum quisque
patrem suum aut matrem suam. in quo sine dubio hoc
ostenditur quia non iunxit affectum suum & amorem

cum patre uel matre sed & multa secundum hunc sen-
 sum in scripturis de cognoscendo inuenies dicta & ideo in
 presenti loco constat apostolum secundum scripturae sacrae
 consuetudinem cognoscendi posuisse sermonem ut illos
 ostenderet & precognitos ad deum in quibus sciens quales essent
 amorem suum deum affectumque posuisse & secundum quod
 etiam illud scriptum est cognouit dominus eos qui sunt eius.
 Qui utique quantum ad istam communem scientiam perti-
 net deus non solum eos qui sunt sed & eos qui errant a se
 non ignorat sed cognouisse suos dicitur *17.* hoc est in dilectio-
 ne habuisse sibi que sociasse. Ita ergo quos prescit deus illos
 & predistinauit & quos predistinauit illos & uoca-
 uit & quos uocauit illos & iustificauit. Super est
 nobis adhuc illius questionis absolutio quomodo quos
 uocauit illos & iustificauit. Cum secundum ea quae
 supra diximus constet multos esse uocatos paucos aut
 electos sed uideatur mihi esse quaedam uocationis dif-
 ferentia secundum illud quod in superiore capitulo ex-
 posuimus quia omnes quidem uocati sunt non tamen
 omnes secundum propositum uocati sunt. Nam hi qui
 secundum propositum bonum & bonam uoluntatem
 quam circa dei cultum gerunt uocantur ipsi sunt qui se-
 cundum propositum uocati dicuntur & isti sunt qui
 uocati iustificantur bono enim eorum proposito de-
 erat sola uocatio. Hi uero qui non habent bonum fixumque
 propositum uel erga diuinum cultum uel erga opus
 bonum uocantur quidem & ipsi ne eis excusatio relin-

quatur & haec ipsa possunt causari cum iudicantur quia &
nos si uocati fuissetis potuissetis utique iustificari ideo
ergo uocantur quidem & ipsi sed quasi sicut rosa semi-
natur semen cito quidem exoritur in crescente autem tri-
bulationum sole quia non habent altam radicem boni
propositi continuo arescunt & pereunt & ipsi sunt de quibus
dicit apostolus quia naufragauerunt a fide quos ergo uocauit
id est quos secundum propositum boni uocauit illos & iustifica-
uit quod & si secundum propositum dicitur quis sciens in eis reli-
giosam mentem in & salutis in eis se desiderium uocati
dicantur non uidebitur his quae exposuimus & iam hoc
esse contrarium Hoc ergo pacto neque in praesentia
di uel salutis uel perditionis nostrae causa consistit neque iusti-
ficatio ex sola uocatione pendeat neque glorificari de nostra
penitus potestate sublatum est nam & sic commune intel-
lectu de praesentia sentiamus non propter ea erit aliquid
quia id est de futurum sed quia futurum est sentitur ad o ante-
quam fiat nam et si uerbigratia fingeremus deum non pro-
cognoscere aliquid futurum sine dubio erat quod est
ita ut est ut putas iudas proditor factus est & hoc ita futu-
rum prophetae praedixerant idcirco prodidit iudas sed quia
futurus erat proditor ea quae ille ex proposito sui nequitia
gesturus erat praedixerunt prophetae cum utique in potes-
tate habuisset ut esset similis petro & iohanne si uoluisset
sed elegit pecuniae cupiditatem magis quam apostolice
consistit gloriam & hanc ergo uoluntatem futuram pre-
uidentes prophetae librorum tradidere monumentis
non ergo quia prophetae praedixerant

ut autem scias quia non in presenti ad unicuique salutis causa
 ponitur sed in proposito & actibus suis uide paulum uerente
 ne forte cum alius predicauerit ipse reprobus efficiatur mace
 rare corpus suum & seruituti subicere adhuc aduersum eos
 qui nobis huius modi suscitant questiones. Etiam haec
 possumus dicere si quos presciit illos & predistinauit
 non autem ^{omni} predistinauit ergo non omnes presciit & secun
 dum eos erunt aliqua quae ignorat deus si uero precognoscere
 secundum hoc accipiatur quod supradiximus hoc est in af
 factum recipere sibi quae sociare uerum erit quia sicut
 omnes predistinauit ita neque omnes precognouit sic enim
 & ihs dicitur non cognouisse peccatum Numquid non dice
 mus quia nescierit ihs quid est peccatum hoc est quia nescie
 rit homicidium peccatum esse uel adulterium uel furtum
 & his similia an hoc est quod dicitur nescis se peccatum quod
 peccato se non miscuit neque adhesit ei peccatum sic & alibi scrip
 tum est; qui seruat mandatum non agnoscit uerbum
 malum. Hoc est non recipit uerbum malum non credit
 non libenter audit neque amittit ingredi mentem suam.

Quos ergo secundum hunc mundum presciit deus illos & pre
 distinauit & quos predistinauit illos & uocauit ex uocati
 onis distinctione qua diximus & quos uocauit illos &
 iustificauit & quos iustificauit illos & glorificauit
 de glorificatione possumus & in presenti seculo secundum
 illud intellegere quod dicit apostolus Nos autem om
 reuelata facie gloriam domini speculantes eadem imagine
 transformamur a gloria in gloriam tamquam domini spu

Est ergo & haec quam iustificati gloria quique in presenti uita
percipiunt. Est & ille quae speratur in futuro cum corpus hoc
humilitatis nostrae seminatur in contumelia surgat in gloria
& cum alia gloria solis & alia gloria luna & alia gloria stella
rum & stella ab stella differt in gloria ita erit & resurrectio
mortuorum. Quid ergo dicemus ad haec si deus pro nobis
quis aduersum nos qui & iam proprio filio non pepercit
sed pro nobis omnibus tradidit illum. Quomodo non etiam
cum illo nobis omnia donauit. Deus quomodo pro nobis sit
manifestum est ex his quae supra exposuit id est quod spiritus dei
habitat in nobis & quod spiritus christi uel christus in nobis sit uel
quod spiritus eius qui suscitauit christum amor tuus habitat in nobis
uel quod spiritu dei agimur uel quod spiritu adoptionis accepimus
uel quod sumus filii dei & heredes & coheredes christi. uel quod
primitias spiritus accipimus uel quod ipse spiritus interpellat pro
nobis gemitibus in enarrabilibus. uel quod uniuersa crea-
tura nobis congemescat & condoleat. uel quod omnia nobis
cooperantur in bonum diligentibus deum. uel quod secun-
dum propositum uocati sumus & recogniti & predisti-
nati & iustificati & glorificati. horum enim omnium
ueluti ariace falesim faciens & simul omnia reperens ait.
Quid ergo dicemus ad haec hoc est ad haec omnia quae supra
diximus quia si sic deus pro nobis est ut haec nobis concesserit
cuncta quis esse aduersum nos poterit. Non
quo omnino neminem nobis esse dicat aduersarium.
Alioquin quomodo stabit illud quod dictum est a petro
aduersarius uester diabolus sicut leo rugiens circum

quem transuore & sed hoc est quod ostendit quia dō agente
 pro nobis contemptibilis & nullus efficitur aduersarius nr̄
 similiter autem & dauid dicit Dns in luminatio mea & sa
 lus mea quem timebo Dns defensor uitae meae a quo tre
 pidabo Non ergo nullum esse dicit quem me & uat & qui
 aduersetur ei sed quam inquit ad proprient super me
 ut edant carnes meas qui tribulant me & inimici mei
 Ita me dno defendente in uitam infirmatis sunt & ceciderunt

¶ Dat praeter ea iudicium maximum ingentis erga nos
 amoris di qui tantum nos inquit dilexit ut nec proprio
 filio pepererit sed pro nobis omnibus ad passionem tradi
 derit eum & ut ad maiore nos ammiratione constringeret
 addit sermonem ingentis arcani conscium dicens quia pro
 prio filio non peperit Dixerat enim super ius quia & iam
 nos qui spm adoptionis accepimus filii di sumus ne ergo co
 muni ista appellatione filiorum unum aliquem ex his tradi
 disse putaretur qui in filios uidebatur adsciti addit proprio
 filio ut eum qui solus ex ipso dō ineffabili diuinitate aenat
 ostenderet pro nobis ergo omnibus tradidit eum non illa
 traditione qua scriptum est tradet autem frater fratrem
 in mortem & parentes filios sed tradidisse eum dicitur
 hoc ipso quodcum in forma esset passus est eum ex manire
 se ipsum & formam serui accipere & usq; ad mortem
 crucis peruenire ut in ipso omnibus exemplum oboedien
 tiaeponeret & iam resurrectionis mortuis aperiret p
 omnibus ergo tradidit eum non solum pro magnis sed
 & pro minimis & pro omnibus omnino qui sunt in eda

tradidit filium suum proprium pater & ideo & iam simi-
morum aliquem & infirmorum laedat quis percutiens eius
infirmam conscientiam in xpm peccare dicitur quoniam
quidem scandalizat animam pro qua xps mortuus est
quia ergo pro omnibus nobis tradidit filium pater nullo
omnino meminimus qui est in ecclesia contempnendus est
& ideo dñs ipse dicebat. Siquis scandalizauerit unum
de pusillis istis expedit molam asinariam ligari circa
collum eius & precipitari eum in mare quam ut scandalizat
unum ex his. Dñs ergo quinos preciosos pro filio pro nobis
preciosum fundendo sanguinem fecit quomodo non cum
ipso nobis omnia donauit nihil enim siue uisibile siue inuisi-
bile creaturae quod filio possit adaequari. Nullo enim
pac to creatoris suo potest creatura conferri. & sic creator ipse
donatus est nobis quomodo non cum ipso nobis omnis creatura
donabitur. Quamuis sermo hic dupliciter possit intellegi
id est quod cum illo nobis omnia donauit. Nam & hoc potest
uideri quod si habeamus in nobis xpm secundum hoc quod uer-
bum & sapientia & ueritas & iusticia & pax est & cetera
omnia quae de eo scripta sunt. Cum hac plenitudine uirtu-
tum nobis omnia donabuntur. Ut iam non unum ex om-
nibus creaturis & paruum terrae hunc locum quem nunc
uidemus habitare teneamus sed omnia quaecumq; creauit dñs
uisibilia & inuisibilia occulta & manifesta temporalia &
aeterna cum xpo pariter habeamus. Potest autem & alio
modo sic intellegi quod ipso nobis omnia donauit hoc est ipsi
quidem ut heredi nobis autem ut coheredibus eius pariter

minimis

1 dixit cu

cum ipso uniuersa perfrui dabitur creatura. Quis accusabit
aduersus electos dei dei qui iustificat quis est qui condemnet
xpi ihu qui mortuus est immo autem qui resurrexit quis est
ad dexteram dei qui etiam interpellat pro nobis.

Uideatur mihi quod ait quis accusabit electos dei de diabolo dicere
Nullus est enim datus etiam magnus quem ille non audeat accu-
sare nisi illum solum qui peccatum non fecit qui et dicebat.

Hunc uenit princeps huius mundi et in me non inuenit quicquam.

Sed quamuis ille exserat nequitiam propositam sui dei iustificante
& delentem sicut nubem iniquitates electorum suorum &
sicut caliginem peccata eorum & a prioribus delectis eos de-
albantem ut niuem & sicut lanam candidam facientem.

Quid proficit accusator sed & cum xpi pro eis mortuus sit
immo potius amotus resurrexit sit adextris patris & in-
terpellat pro his qui eos poterit condemnare.

In superioribus
scilicet spiritus interpellat inquit pro nobis gemitibus inenarrabilibus
hic xpi qui mortuus est & resurrexit ipse interpellat pro no-
bis dei qui proprium filium tradidit pro nobis ipse iustificat
electos. Quis erit ultra qui audeat condemnare sed dili-

gentius intueri quomodo apostolus nusquam in sermonibus
suis ab insita sibi cautela discedat. Non dixit quis accusabit
aduersum uocatos sed aduersum electos nisi enim fueris

electus nisi in omnibus te exhibueris probabilem deo habebis
accusatorem. Si enim causa tua mala est. si te tuum cri-

men adstringit. quid tibi proderit aduocatus etiam si ihu sit
qui interpellat. Ihu enim ueritas est non potest ergo pro te

ueritas fallere in hoc tibi opitulabitur aduocatus. ne accusa-

ores calumniis inualuaris nec ibi praeterita peccata quae per
baptismum delata sunt imputentur si uero post hoc iterum
delinquas nec ullis haec penitentiae lacrimis diluas accusato
rituo criminandite materiam dabis et quamuis ih̄s. inter
pellet pro nobis non potest amen dicere ih̄s tenebras lucem esse
neque amarum dulce. Si ergo uis uincere cum iudicaris fac
quod de iusto scriptum est. Dispones sermones tuos in iudicio.
praepara operatua ad exitum memento nouissimorum tuo
rum et non peccabis. Ne tibi contingat illud quod de quo
dam scriptum est cum iudicatur exeat condemnatus. Uide
autem quomodo audias quia ih̄s interpellat pro nobis. ipse
est enim de quo et alibi scriptum est. qui pater neminem
iudicat. Sed omne iudicium dedit filio. & sicut ipse est.
hostia et sacerdos et ipse informans sic. ipse est et aduoca
tus et iudex. Quis ergo separabit nos a caritate dei tribulatio
an angustia an persecutio an famis an nuditas an periculum
an gladius sicut scriptum est qui propter te mortificamus
cotidie aestimatis sumus ut ues occisionis sed in his omni
bus superamus per eum qui nos dilexit.

Pro his inquit omnibus quae supra enumerauimus
id est quodiam non sumus in carne sed in spu. et quod
sp̄s dei habitat in nobis et quod x̄ps. in nobis est p̄ quem
corpus quidem mortuum est propter peccatum.
Sp̄s autem uita propter iusticiam et quodiam non sumus
debitores carni ut secundum carnem uiuamus. qui a spu
aeternitatis mortificamus et quod per sp̄m adoptionis
filii dei effecti sumus etiam heredes dei coheredes autē x̄pi.

Et quod uniuersa creatura et congeneret nobis & condala
 reuelationem filiorum di expectans et quod diligentibus
 nobis dñm omnia cooperantur in bonum. et quod prescitur
 et predestinatur nos conformes imaginis filii sui qui secundū
 propositum uocatus sum' cum pro his inquit omnibus benefi
 cius quae consecreti sumus. fixi et radicati sum' in ueritate
 di. Quia nos ab ea potest separare tribulatio si uenerit
 dicemus ad dñm in tribulatione dilatastinihi Angus
 tias si fuerit mundi ex necessitate corporis ueniens. sapi
 entiae di et scientiae latitudinem requiremus in qua
 nos angustare non potest mundus. sed eo enim ad
 scripturarum diuinarum amplissimos campos. intelloc
 tum uerbi di spiritualem requiram et nullam in eo co
 arabit. angustia per largissima enim spatia intellegen
 tiae mysticae & spiritualis requiritur. persequutionem
 si patiar' & confitear' xpm meum coram hominibus cer
 tissimum quia & ille me confitebitur coram patre suo qui
 in celis est. fames si ad fuerit turbare me non potest. habeo
 enim panem uitae qui de caelo descendit et reficit animas
 esurientes nec aliquando potest panis iste deficere est
 enim perpetuus & aeternus. nuditas non me confun
 dit. habitus sum enim dñm xpm ihm. et habitaculu
 nostrum quod in caelo est. super in dei spero

Oportet enim mortale hoc induere mortalitatem &
 corruptibile hoc induere incorruptionem
 Periculum non timebo. dñs enim in luminatio mea
 & salus mea quem timebo & dñs defensor uitae meae

quo trepidabo. gladius terrenus terrere me non potest.
habeo enim fostriam mecum gladium. Sp̄s quod est uerbu
dī & mecum est uiuens & efficax sermodi qui est penetrabi
lior omni gladio utrinque acuto. Si ergo gladius mundi
ueniat super uices meas maiorem mihi ad dñm conciliat
caritatem dicam namque ad eum quia sicut scriptum est
Propter te mortificabimur tota die aestimati sumus ut
oues occisionis. Non enim mihi sufficit una hora mori
pro xp̄o uel cruciari sed tota die hoc est omni uite meae
tempore. Si enim totam uitam meam in persecutio
nibus & periculis ago. Dicam quia non sunt condig
nae passionis huius temporis ad futuram gloriam que
reuelabitur in nobis. Breue est enim uite huius temp̄
& exiguum quod in persecutionibus dicimus aeternū
uero & perpetuum quod expectamus in gloria. & ideo
in his inquit omnibus superamus. non nostra uirtute
sed per eum qui nos dilexit. Dum enim in illius amore
pendemus sensum doloris non recipimus. illius enim
caritas qua nos dilexit & nostrum ad se rapuit affectū
Cruciatum corporis & dolorem sentire non facit.
I ideo ergo in his omnibus superamus. Tale aliquid & in can
ticis sponsa dicit ad uerbum. Quia uulnerata inquit ca
ritatis ego sum. Adhunc ergo modum & anima nostra
a xp̄o uulnere caritatis accepto. & iam si tradat gladio
corpus non sentiat uulnera carnis pro uulnera carita
tis. Confido enim quia neq; ^{nost} neq; uita neq; angeli
neq; principatus neq; presentia neq; futura neq;

uirtutes neq. altitudo neq. profundum neq. creatura
 alia poterit nos separare a caritate dī quae est in xpo ihū dño
 nostro. Duos uideatur ordines apostolus ostendisse eorū
 qui hominibus temptationes suscitare consueverunt. &
 in his quidem quae prius descriuimus humanarum tēp
 tationum intellegitur ordo descriptus. De quibus & iam
 corinthiis dicebat utpote qui maiora ferre non poterant
 temptatio uos non adprehendit nisi humana fidelis autem
 dī qui uos non permittat temptari super id quod potestis.
 Iunc uero in his sermonibus quos habemus in manibus non
 humanas temptationes indicant sed maiores humanas
 & ideo puto quod in prioribus cum enumerasset singula quaeq;
 ad ultimum dicit sed his omnibus superamus. In his uero
 secundi ordinis temptationibus non ita confidenter dicit
 superamus sed ualde tenuiter ait quia nihil horum
 poterit nos separare a caritate dī quae est in xpo ihū. De
 humanis enim temptationibus tamquam paruis & le
 uibus confidenter nos eas superare pronuntiat. Illas uero
 superiores & plus quam humanas & iam superare &
 pro sternere non ualemus hoc enim solius xpi opus est
 qui exiit principatus & potestates triumphans eos in se me
 ipso. Tamen & hoc in uictoriae loco est sicut omnes in
 nos impugnationum suarum macenas torserunt a cari
 tate tamen dī nos separare non ualeant sed iam temp
 temus singula discutere & quid de uno quoq; sermone
 apostoli sentiendum sit pro uiribus aperire quamuis
 altiora in his conges sis se uideatur apostolus quam ex

positionis nostrae sufficit uirtus uel ratio breuitatis am-
mittere requiramus. Tamen si omnia ista quae numera-
uit apostolus an quaedam & ex ipsis hoc studium uel in-
tentionis terunt ut humanas animas a caritate dei
separare contendant & propter ea moliantur in nos
cuncta quae patientur. Uideatur enim posse quidem
hoc agere ut a caritate dei separemur mors fortis sit &
angeli & principatus & uirtutes aduersantes nobis.
sine dubio & presentia quae sunt utiq; lubrica & caduca
sed & profundum potest similiter intellegi. Uita aut
& futura & altitudo & creatura alia. quomodo a cari-
tate dei separare nos cernent. non nociosum uideatur ex-
ponere nisi si qui forte dicat yperbolicos haec aposto-
lum dicere hoc est non solum per ea quae accedere
possunt. sed ne per ea quidem quae euenire omni-
no non possunt. ullo pacto a caritate deflectimur.
uerbi causa aut si alia nobis daretur uita quam haec
quae ad deum ducta est aut si futurorum spes alia nobis pro-
mitteretur uel altitudo uel & iam creatura alia qua
est illa quae pro nobis congemescit & condolat quod fieri
utiq; non potest. Ne haec quidem a caritate dei separare
nos possent. Est ergo unus hic expositionis modus.
uideamus tamen ne forte possit & iam ante intellectus
admitti. mors quod dicitur ille accipiendus est quem
supra exposuimus inimicum christi destruendum dici
nouissimum. Qui utiq; propter ea mors dicitur
quia sicut haec communis mors animam separat

acorpore ita & ille contendit animam se. parat acarti-
 tedi & haec utiq; est animae mors potest ergo fieri ut sit
 & aliqua uita de parte illius quae cum ipso agit ut nos
 acartitate sapare & di: quae est uita peccati nisi enim mala
 esse & haec uita numquam nos suaderet & apostolus ut
 moreremur peccato & in morte xpi baptizaremur
 & consepeliremur ei potest ergo fieri ut haec uita pec-
 cati sit quae nos cupit separare acartitate di. Ego
 autem puto quod singula quaeq; peccato habeant
 uitam suam intrans nos nam quodque uitium unum
 uita peccati est quanto ergo plura intrans uitia de-
 prehendantur tanto plures esse peccatorum uitae
 uidebuntur in nobis & propterea forte dictum sit
 quia melior misericordia tua super uitas. Neque
 angeli neq; principatus neq; uirtutes.

In promptu est illos angelos intellegere in quibus
 ignis aeternus a saluatore cum diabolo dicitur pre-
 paratus; Principatus autem & uirtutes illas
 sine dubio aduersum quas nobis certamen est uel
 illos principatus et potestates de quibus dicit
 cum autem destruxerit omnem principatum
 & potestatem & uirtutem ex quibus & princeps
 huius mundi appellatur. Post haec neq; presentia
 inquit siue instantia potest hoc de his dictum uideri
 quos in alius idem apostolus rectores huius mundi &
 tenebrarum nominauit. uel etiam quod presentiu
 rerum uoluptas & delectatio & uana huius mundi

gloria studeat, nos ad caritatem deducere quae est in xpo
ihū dno nostro Post hec uideamus quae sint futura quae
uolunt quidem sed non possunt paulum & similes eius
separare a caritate dī dupliciter mihi & iam hoc intelle
gendum uidetur possunt enim intellegi ab eo tempo
re quo haec scribebat ut hoc dicere uideatur si qua temp
tamenta siue tribulationes super uenerint a caritate dī
me separare non poterunt uel & iam futura intellegi
quae hunc mundum excedentibus occursum sunt cum
princeps huius mundi aliaeque uirtutes quae sub ipsos
rēlinere certabunt animam de corpore proficiscentem
sed non poterunt rēlinere eos in quibus perfecta caritas
dī quae est in xpo ihū foras mittit timorem uidebit
autem hunc sensum confirmare & illa scriptura
quae dicit Dum enim sumus in corpore peregrini
namur ad dno cupimus autem magis peregrinari
a corpore & adesse ad dnm & conitimus autem
siue absentes siue presentes placere, absentes nos
dicens in corpore positos presentes autem de corpore
recedentes & ostendit quos studeant scī etiam de corpore
recedentes placere dō si ergo in eis perfecta sit caritas
nec illa quae futurae sunt in quibus placendum est dō pote
runt eos separare ab ipsa cum utiq; non placebunt dō hi
qui tam mobiles erunt in caritate ut possint ab ea sepa
rari Haec nobis duplici modo dicta sunt de futuris
Potest autem fieri ut sit & aliquis tercius horum superior
quem qui inuestigare potuerit dignum iudicet his

preserrae subiungit deinde neque uirtutes species uide
 esse una ex pluribus rationabilibus creaturis non in cor
 pore mortali uitam ducens sed ut angeli. Ex alio tam
 ordine quam sunt angeli & ipsae. ergo uirtutes haben
 tes tamen separare nos a caritate dei. sed nec ipsae inquit
 poterunt si radicata sit et fundata similiter & altitu
 do et profundum impugnat sicut et dauid dicit. multi
 debellant me de alto sine dubio cum ab spiritalibus nequi
 cis de caelestibus urgerentur. & iterum dicit. de profun
 dis clamaui ad te dñe. cum ab his qui in ferno deputatis
 et gehenne spiritibus impugnantur. sed ne hec inquit
 paulus se peccare nos poterunt a caritate dei neque in
 quit creatura alia potest intellegi aliam creaturam
 dixisse praeter hanc quam uidemus. est enim alia nobis
 inuisibilis nunc potest autem et sic accipi praeter illa
 quae superius enumeraui hoc est angelos et uirtutes
 Et si qua est alia creatura ne singula per species enu
 merando longum sermonem trahere uideretur
 & superfluum aut et alio modo quoniam quidem
 sciebat paulus multas esse & innumerabiles dei crea
 turas quarum & iam ipse non omnem sed ex parte
 scientiam cepit. quarumque non solum species
 sed et nomina in presentis saeculo ignorentur de quibus
 et in alius idem apostolus dicit. Saluatorem sedisse
 super omnem principatum et potestatem & uirtutem
 & dominationem et omnem nomen quod nominatur
 non solum in hoc saeculo sed & iam in futuro

propter haec ergo quae scit non posse in presenti seculo sed
in futuro nominari dixit se uidebitur. Neque alia ulla
creatura poterit nos separare a caritate dei. Uerum ta-
men ex his omnibus ostendit paulus salutis suae con-
fidentiam cum iam neque angelis aduersariis neque
uirtutibus impugnantibus neque presentibus neque futu-
ris sibi oblectantibus neque ulla prorsus creatura aduer-
sante ad caritatem dicit se posse diuelli nec ulli tot
aduersariorum capere metum ut uere ostenderet quod
perfecta caritas ex ipso iam foras misit timorem habuit
enim aliquando & iam ipse metum & timuit ne forte
caderet et sic quomodo caelestium uirtutum aduersum
se sic commoueantur bella non metuit aliquando
carnem suam timuit et ex ea consurgentes insidi-
as formidauit quando dicebat scribens ad corinthi-
os macero corpus meum subitio exseruituti ne for-
te cum alius predicauerim ipse reprobus efficiar et
ideo ceteris omnibus carnis insidiae formidandaesunt
et ille quidem nobis procedit hostis ipse cauendus est donec
in uincam profectum ueniat anima ut dulcedine dei
caritatis adstricta corporis blandimenta et carnis
inlecebras abhorrescat unus cum deo spiritus facta
ueritatem dico in christo non mentior testimonium
mihi perhibente conscientiam mea in spiritu sancto quonia
tristitia est mihi magna et continuus dolor cor-
di meo optabam enim anathema esse ipse ego a christo
pro fratribus meis qui sunt cognati secundum carnem

60.
qui sunt israelitae quorum adoptio est filiorum & glor
& testamenta & legislatio & obsequium & promiss
siones quorum patres & ex quibus xps secundum carnem
qui est super omnia ds benedictus in secula: Videns paulus
quod si secundum ea in quibus supra posuit nulla uis caelesti
bus uel terrestribus presentibus uel futuris aduersanti
bus sibi posita xpi caritate seperari contrarium & incre
debile uideretur quod nunc dicere proponebat optare
se a xpo quem tam inseparabiliter diligebat anathema
fieri hoc est alienum effici nemendati notam subire ui
deretur satisfacionem premitit ut nequaquam de eius
sermone dubitetur & dicit: Veritatem dico in xpo n
mentior testimonium mihi perhibente conscientia
mea in spu sco. Sed uideamus quare dixerit ueritate
dico in xpo quas ostendens esse aliquam ueritatem
quae non sit in xpo & uide si possumus tali quodam
modo ueritatem quae in xpo est ab ea quae non est in
xpo distinguere quia & alibi idem apostolus dicit
Est ueritas xpi in me quia non mentior ueritas ergo
xpi esse credenda est ibi ubi sunt reliquae uirtutes quae
xpi esse describitur id est ubi iustitia ubi pax ubi
uerbum di ubi est & ueritas xpi est autem ueritas &
iniustitia ut si uerbi causa dicamus daemomum illud
pr thonis quod in actibus apostolorum refertur in
ancilla quadam habitasse & clamasse post aposto
los quia hi qui serui di summi sunt qui adnuntiant
hominibus uiam di. Itat ueritas in his uerbis uerum

num erat quod dicebatur sed non erat ista ueritas in xpo
& propter ea conuersus ad eam paulus dixit obmutasce & exi
ab ea. Sed & illud ueritas fuit quod dixit causas expedit
uobis ut unus homo moriatur pro populo & non uniuersa
gens pereat. Sed tamen ista ueritas non est in xpo et ideo apos
tolus ad distinctionem ueritatis eius quae extra xpm est se
dicit in xpo loqui ueritatem sed & hoc quod dicit testimo
num mihi perhibente conscientia mea in spū scō. Similem
mihi uideatur habere intelligentiam redde enim testimo
num conscientia & iam gentibus quod in superioribus idem
apostolus ait. testimonium reddente eis conscientia & in
ter se inuicem cogitationibus accusantibus aut ^{et} defendentibus.
¶ Illi ergo in quibus cogitationes suae habent aliquid quod
accusent & conscientia ad testimonium uenit non potest
dici quod pro malis actibus in spū scō conscientia & testimo
num reddat. In apostolo uero ubi cogitatio iam non habet
quod accuset recte conscientia in spū scō testimonium
reddit. Uide autem magnitudinem pectoris iā apostolici
ad caritatem non potest separari quod loquitur in xpo
loquitur quod in conscientia habet scō spū continetur
qui quae sō caeli qui troni quae amplissimae uirtutum
caelestium mentes tam sedibus totam poterunt capere
trinitatem. Quoniam inquit tristitia est mihi & con
tinuus dolor corde meo. Esto habeas tristitiam esto
dolorem capias de perditione fratrum tuorum quis
cognati secundum carnem num quideo usq; ut posses
anathema fieri a xpo & quid tibi prodest illorum salus

secdm.

61
situa salute separaris & quod saluabis alios si ipse pereat
Non ita inquit est sed ego didici a magistro & dno meo quia qui
uult animam suam saluam facere perdet eam & qui perdi-
derit eam inueniet eam. Quid ergo mirum si apostolus
anathema pro fratribus suis fieri uelit quis sciat eum qui
erat informadi exinanis se se de ea ac suscepit se formam
serui & factum esse pro nobis maledictum. Quid ergo
mirum si cum dñs pro seruis maledictum factus sit seruis
pro fratribus anathema fiat. Hoc autem arbitror esse
quod & moyses cum peccasset & populus dicebat ad dñm
& nunc si quidem remittes eis peccatum remitte sin
autem dele me de libro uitae quem scripsisti
Quid ergo inferiorem uis moyses paulum uideri ille se
deleri potest de libro uitae pro fratribus suis paulus non
debet optare anathema esse pro fratribus suis sed fortas-
sed dicat aliquis quia moyses hoc offerens salutem po-
pulo meruit inpetrare paulus uero optat quidem
sed non est auditus quid si ostendam tibi magis paulum
auditum esse quam moysen. Omnes enim illi qui
per moysen exierunt ceciderunt in deserto posteri uero
eorum qui terram re promissionis acceperant & iam
nunc uagantur ab ea ex oles & ex torres paulus uero
audi quid dicat de israhel. Nolo inquit ignorare uos
fratres misterium hoc quia caecitas ex parte israhel
contigit donec plenitudo gentium subintraret & sic
omnis israhel saluus fiet. Uides ergo quoniam ex
auditus est paulus & quia se optulit anathema salutem

fratribus meruit. & ideo mihi uidetur illa omnia premisit
se quod nulla uis possit ad caritate diuelli ut cum se offerat
anathema pro fratribus suis. non lapsum eius passibilem
iudices sed sicut ille qui inseparabilis a patre est per natu-
ram. & immortalis in mortem uenit & in inferna descen-
dit ita & iste imitando magistrum cum separari a xpi
caritate. non possit a xpo anathema fiat pro fratribus
suis deuotione utiq; non pro uariatione quod autem
cogniti secundum carnem sint paulo israhelita ex po-
sitione non indiget. Quorum inquit adoptio est
filiorum. adoptati enim sunt filii israhel ad o. tunc
cum diuideret excelsus gentes & dispergere filios adam
secundum numerum angelorum di. & facta est postio
dm iacob funiculus hereditatis eius israhel. Ista ergo
adoptio filiorum. & gloria & testamenta datae legis.
De gloria datae legis sepe iam dictum est sicut & ipse
apostolus ait. Si enim quod euacuatur per gloriam. & hoc ue-
tus testamentum multo magis quod manet in gloria est
euangelii scilicet predicatio sed quod dicit testamenta & le-
gis latio unum fortasse dicere uidetur. Lex enim quae lata
est ipsa enim testamentum appellatur. sed ego hanc esse
etiam distinctionem puto quod legis latio quidem una fuerit &
semel habita per moysen testamenta uero frequenter
statuta sunt. quoties enim peccauerunt & abiecti sunt
totiens exheredati uidentur. & rursum quoties repro-
pitiatur ds reuocauit eos. scripsisse credendus est & obse-
quium & promissiones obsequium sacerdotalia dicit
& in hereditatem suae possessionis adduxit. totiens reparasse testamenta & heredes eos.

officia promissiones quae patribus factae sunt & speranda
 dandae his qui per fidem filii dicuntur habrahe certum e
 tamen quod & iam secundum carnem ex ipso genere
 hoc est ex israhelico fuerint non solum patres sed et
 xps sicut & per propheta[m] dicit uae illis quia caro mea
 ex ipsis est Cur autem uae illis quia notus est ihs in ruina
 & in resurrectionem multorum & quia ab illis quorum
 caro erat repudiatus est & a gentibus quibus ignorabatur
 susceptus est sicut & per dauid dicit, populus quem n[on]
 cognoui seruiuit mihi ex ipsis est ergo & xps secundu[m]
 carnem qui est super omnia benedictus in secula

Xpm aliud secundum carnem esse & aliud secundum
 spm iam & in superioribus ^{huius} ipsius epistolae partibus
 designauit ubi dicit Qui factus est ex femine dauid
 secundum carnem qui destinatus est filius di in uirtu
 te secundum spm scificationis Et quomodo secun
 dum spm filius di sit & secundum carnem filius dauid
 ibi plenius prouerbis exposuimus quem ergo ibi secun
 dum spm filium di dixit hic procedente doctrine
 ordine proficientibus utpote auditoribus dm qui e
 super omnia ipsum esse pronuntiat & miror
 quomodo quidam legentes quod idem apostolus in
 aliis dicit Unus ds pater ex quo omnia & unus
 dns ihs xps per quem omnia Negent filium di
 dm debere profiteri ne duos deos dicere uideantur
 & quid de hoc loco apostoli facient in quo ap[osto]l[us] ex te xps
 super omnia ds esse per scribitur Sed non aduertunt

qui haec ita sentiunt quia sicut dñm ihm xpm non ita unū
esse dñm dixit ut ex hoc dñs pater dñs non dicatur. Ita &
dñm patrem non ita dixit unum dñm ut dñs filium non cre-
datur. Uera est enim scriptura quae dicit. scitote quod
dñs ipse est dñs. unus autem uterq; est dñs quia non est
aliud diuinitatis initium quam pater. sed ipsius unus
pater in fontis sicut sapientia dicit. Purissima est ma-
natio. filius ē ergo xps dñs super omnia quae omnia
illa sine dubio quae & paulo uite diximus. Super prin-
cipatus & potestates & uirtutes & omne nomen quod
nominatur non solum in hoc seculo sed in futuro.

Qui autem super omnia est super se neminem habet.
Non enim post patrem est ipse sed de patre. hoc idem autem
sapientia dī & iam de scō spū intellegi dedit ubi dicit.

Sp̄s dñi replebit orbem terrarum & qui continet omnia sci-
entia habet uocis. Si ergo filius dñs super omnia dicitur & sp̄s
sēs continere omnia memoratur. Dñs autem pater est ex
quo omnia euidenter ostenditur naturam trinitatis &
substantiam unam esse quae est super omnia.

xxu **N**on autem excidit uerbum dī non enim omnes qui sunt
ex israhel nec quia sunt semen abraham omnes filii.
Sed in isac uocabitur tibi semen. id est non qui filii carnis
sunt filii sunt dī sed qui filii promissionis sunt deputantur
in semen. Quoniam supra dixerat quod pro fratrib;
suis qui sunt cognati secundum ^{carne} qui sunt israhelites
optarēt etiam anathema fieri. eo quod ipsorum esset
& adoptio filiorum & legislatio & promissiones.

De his nunc dicit quia uerbum dei non excidit. hoc est promissio quae ei facta est non euariuit. qui enim uerus fuerit israhel non carnali genere tantum de abraham genus ducens non enim qui filii carnis sunt hi & filii dei sunt sed qui secundum promissionem fidei de abraham descendit ipse & iam dei promissa consequitur. Nam de genere israhel multi sunt sed non omnes israhel appellantur. Israhel numquid dominum uidendo nominatus est. sic enim ipse iacob dicit. **Vidi dominum facie ad faciem et salua facta est anima mea.**

Ergo quia uidit dominum israhel appellatus est quia uero uidit eum quid dixit quia me uidit uidit & patrem israhel non potest dici nec quia sunt semen abraham omnes etiam filii sunt. hoc uidelicet iam tunc designabatur in abraham cum ei multos filios habenti quos apostolus filios carnis appellat.

In solo isaac quierat re promissiones filius seminis sui posteritas poneretur. **Et nunc ergo** qui secundum isaac filii promissionis sunt. id est fidei illius per quam promissionem meruit futurae hereditatis accipere. Ipsi tantum deputantur in semen. In ipsis enim hereditatis successio conlocatur. Promissionis autem uerbum hoc est ad hoc tempus ueniam & erit sarrae filius non solum autem sed & rebecca ex uno concubitu habens isaac patre nostro.

Nam cum nondum nati fuissent aut aliquid egissent boni uel mali ut secundum electionem propositum dei maneat non ex operibus sed ex uocante dictum est ei quia maior serui & minori sicut scriptum est iacob dilexi israhel autem odio habui. **Proposuit** apostolus persequi quod licet

repu diatus sit populus israhel per infidelitatem. Non tamen
promissiones di quae erga eos habitae fuerant ceciderunt
& frustratae sunt. Docetq; quodcum multi filii fuerint
abrahae. in solo isaac sit facta promissio. non enim inquit
qui filii carnis sunt hi sunt filii di. & contendit ostende
re quomodo isaac consistat filius carnis sed filius di. & credit
adea quae de ipso in genesi scriptae sunt. Promissionis in
quit uerbum hoc est ad hoc tempus ueniam & erit sarrae
filius. Non ergo inquit per ordinem natiuitatis carnalis
isaac nascitur quippe cum & abraham emortui iam corporis
haberetur & uulua sarrae esset emortua sicut supra dic
tum est sed per uirtutem eius quid dixit ad hoc tempus uenia
& erit sarrae filius. Meretur igitur non carnis sed di filius
dicitur qui ex aduentu et sermone nascitur di. Haec ergo
inquit ratio non solum de isaac sed de iacob recipienda est.
Nam & rebecca inquit non secundum carnalis natiuitatis
ordinem protulit partum. Cum enim ex uno concubitu
isaac geminos concoepisset nondum partu edito neq; ullis
actibus puerorum bonis malisue inter homines haberetur
erga iacob diuina habetur electio & dicitur. quia maior
serui & minori et iacob dilexi esau autem odio habui.
Cur autem haec ita dicta sint docet. Ut secundum electione
inquit propositum di maneat non ex operibus sed ex uo
cante. Hoc est ut non qui filii carnis sed qui filii di sunt
ipsi deputentur in semen. Sicut enim ibi ex multis filiis
carnis isaac elegitur ad id qui adoptetur in filios di.
Ita & hic ex duobus unus elegitur iacob qui adoptetur

in filiis dei. & si uerum sit quod promissiones dei non in
 carnis sed in diuinitate consistunt. sed haec omnia eos spec
 tant ut illud probet apostolus si uel isaac uel iacob pro
 his meritis electi fuissent ad deum. Quae in carne positi
 quaesierunt & per opera carnis iustificari meruissent.

Possit utique meriti eorum gratia ad posteritatem quoque
 carnis & sanguinis pertinere. Nunc autem cum elec
 tio eorum non ex operibus facta sit sed ex proposito dei &
 ex uocantis arbitrio promissio. Num gratia non in filiis
 carnis impletur sed in filiis dei. hoc est quasi similiter ut ipsi
 ex proposito dei eliguntur & adoptantur in filios. Con
 pletur namque & iam in his illud quod iam supra exposu
 imus. Quia quos praesecit illos & praedestinauit & quos
 praedestinauit illos & uocauit & quos uocauit illos &
 iustificauit & quos iustificauit illos & glorificauit.

Quaecumque autem de his sermonibus supra exposuimus
 eadem & iam ad praesentis loci & planationem satis
 abundeque sufficiunt ne iterando eadem fastidium
 legentibus. Quidergo dicemus. xxvi.

Numquid iniquitas apud deum absit. misericordiam dicit
 miserere cui misererebor. & misericordiam prestabo
 cui misererebor. Igitur non uolentis neque currentis
 sed misericordis est deus. Dicit enim scriptura pharaoni
 quia ad ipsum te excitaui ut ostendam in te uirtute
 meam et ut adnuntietur nomen meum in uniuersa
 terra. Ergo cui uult miseretur & quem uult indurat
 dicit itaque mihi quidergo adhuc queritur uoluntati

"eius quis resistit. Legentem haec meminisse aduentu
us conuenit similitudinis illius quam in superioribus
libris de apostolicis sermonis dispensatione posuimus.
Quod tanquam regiae cuiusdam domus quae multiplicibus
sit egressibusq; distincta ex uno aluit conclaue ita transe-
atur ut uix ingredientis indicia aut egredientis appareant
ita & iam paulum diuinorum misteriorum secreta
paululum quidem sub apperientem uideri non tamen
plane a pesteq; pandentem. deniq; cum propheta quae
superius dixerat de saac & iacob quod per electionem &
ex proposito di antequam aliquid operis boni malue ges-
sissent di dixerit uel de illo ad hoc tempus ueniam & erit
sarrae filius uel de hoc iacob dilexi esau autem odio habui.
Cum in presenti capitulo introduxisset aliquam persona
uelut contra dicentem sibi & questionem mouentem
& diceret numquid iniquitas est apud dm si non uolentis
neq; currentis sed miserentis di & si pharaonem propterea
elegit ut in ipso potentiam suae uirtutis ostenderet.
& si ipse cui uult miseretur & quem uult indurat.
& quid de hominibus inquit queritur. & cur qui peccat
culpatur cum talis de uno quoq; ipsius uoluntas habeatur.
Haec ergo & his similia commentum atq; in huius se myste-
rii cubiculum proter uisus & importunus ingerenti
cum increpatione dignissima exclamationis occur-
rit & dicit. O homo tu quis es qui contra respondeas do-
quasi si diceret tu quis es qui te in aulam regis in mergis
& interioris cubiluli ausus es secreta penetrare.

I deinceo igitur & nos in talibus suspensio pede tanquam in au-
 regia positi pauca sermone plura silentio transeamus.
 Ipso nobis apostolo paulo magistro & duce huius itineris facto.
 Igitur ex persona contradicentis sibi dicit apostolus
 Numquid iniquitas apud dm̄. et statim ininitus respon-
 dit absit. ut ad omnia cetera quae ex persona contra-
 dicentis obicienda sunt ab apostolo semper responderi
 uideatur absit. Iste ergo qui contradicit utitur &
 mori si uerbis quibus dicit ad eum ds̄. Miserebor cui
 misereor & misericordiam prestabo cui miserebor.
 Quod si est inquit non ergo uolentis neq; currentis est
 salus sed eius cui misereor ds̄. Nam & pharaoni inquit
 dicitur quia ad hoc ipsum te excitauit ut ostendam
 in te uirtutem meam & adnuntietur nomen
 meum in uniuersa terra ut ex hoc uideatur ostendi
 quia si ad hoc electus est pharao ut per eum uirtus di-
 omnibus declaratur. Non fuit in sua potestate quod
 periret & addit post omnia ergo cui uult misereor
 & quem uult indurat. Hoc est inquit quod ad se-
 ueras tu qui contradicis quia sine causa conqueritur
 & arguit homines ds̄. si enim ipse quem uult eligit
 et quem uult abicit. uoluntati illius quis resistit
 per quae omnia illud sine dubio contradictio ista
 molitur quod in homine non sit liber tuus arbitri-
 ne habeat unus quisq; sui potestatem ut aut sal-
 uetur aut pereat. De quibus plenius quidem a nobis
 in eo libello ubi de arbitrii libertate disseruimus

pro uiribus singula quaeq; discussa sunt quae ad in-
structionem satis superque sufficiant. Paucis ta-
men & iam nunc de his quae ibi dicta sunt ammone-
bimus quod dixit non uolentis neq; currentis sed
misericordis est dñs. Ita accipitur sicut & dauid dicit
in psalmo. Nisi dñs aedificauerit domum in uanu
laborauerunt qui aedificant eam. Nisi dñs custo-
dierit ciuitatem in uanum uigilabit qui custodit eam.
In quo ostendit non quia is qui domum aedificat
nihil agat & otiosus sit & ita eam aedificet dñs sed
ipse quidem quantum est in homine sollicitudinis
& laboris expendat. Dixit autem ut obstaculis om-
nibus amotis opus per uenia ad effectum. Cum ergo
per hoc doceatur quod homo quidem laborem impendat
& sollicitudinem dñs autem successum operi tribuat
& effectum. pium utiq; & religiosum est dō & homi-
ne quod in se agente operis summam dō magis
quam homini deputare. sic & cum paulus plantabat
apollon irrigabat dñs dare dicitur incrementum.
Et additur. Itaq; neq; qui plantat est aliquid neq;
qui irrigat sed qui incrementum dat dñs. Ita ergo
etiam in presenti loco possumus dicere. itaq; neq;
qui currit est aliquid neq; qui uult sed qui effectum
dat dñs. qui enim uult & qui currit hoc uidentur esse
quod est ille qui plantat & ille qui irrigat. sed eum
qui plantat et eum qui irrigat nihil esse dicit aposto-
lus. non quo nihil agat sed quo ad comparationem

di qui incrementum dat operi uel effectum illum
 esse ducantur sed et hoc quod dicitur ad pharaonem
 quia ad hoc ipsum te excitauit ut ostendam in te uirtu-
 tem meam quale sit uideamus certum est dñm
 non solum scire unius cuiusque propositum ac uoluntate
 sed & prescere. Sciens autem & presciscere tam
 quam bonus dispensator & iustus unius cuiusque
 motibus & proposito utitur ad ea opera efficienda
 quae unius cuiusque animus ac uoluntas eligit
Velut si uerbicausa dicamus pater familias si qui
 sit sapiens et iustus habens multa seruitia non
 ne quanta fieri potest sagacitate contempletur
Quorum ex his animus aptus sit ad rus colendum &
 ipsos ruri deputabit cuius uero ad negotiandum
 cuius etiam nutriendi pecoris cuius uero ad ministe-
 rium et obseruandi cubiculi sui aptum probarit inge-
 nium et ita unumquemque conpetentibus officiis
 ut pote sapiens mancipabit. Verum quoniam
 non lateat cum siue pater familias siue ex iste sit
 quod necesse est interdum rebellare subiectos &
 disciplinae uis a corrumpere & ob hoc correptione
 ac uerberibus indigere. Necesse est ergo ut eligat
 ex omnibus apta & ad hoc ingenia si qua illa sunt utro-
 cuius incitata quae suis quidem motibus ferantur.
 emendationem tamen delinquentibus necessaria
 conferant. Ponamus ergo uel patrem familias
 istum uel regem uidisse tempus quo emendari

debet hi qui contra mores ac disciplinam multa com-
miserant & elegisse durissimum aliquem & his ipsis
qui corripendi sunt multo durorem qui pro sceleribus
suis iam non sit dignus emendatione sed morte uolens
interitum eius ad emendationem proficere celerorum
mittit eum ad illos quos morte eius corrigi cupit & di-
citei . Quia ad hoc ipsum te suscitavi ut ostendam inte-
uitutem meam & ut adnuntietur nomen meum
in uniuersa terra . Vide enim quia non dixit quia
ad hoc ipsum te feci alioquin ad conditorem referri
culpa uideatur sed ait ad hoc ipsum te suscitavi hoc est
ut per animi tui malitiam quam tibi ipse infrenis & sine
di timore uiuendo quesisti & in alios inrogeatur utilis ac
fructuosa correptio & in ipsum ad posteritatis exem-
plum famosissimus conferatur interitus . Quod aut
dicit . ergo cui uult miseretur & quem uult indurat
Ex his quae in exodo scriptae sunt uideatur adsumere ubi eni
dicit . Indurabo cor pharonis ut ne dimittat populum
Indurabitur autem cor pharaonis hoc modo noluit deus in
eum subitam & plenam dare uindictam . Quamuis seni-
es se consumatae malitiae tamen per patientiam
suam deus nec ipsi facultatem conuersionis excluderat .
Et ideo primo lenioribus tum etiam paulatim in graues-
centibus meum uerbis utitur . Sed quod deus gerebat
per patientiam . ex hoc ille indurabatur ad contemptum
maiores sibi iram recondens . ita ut ad ipsum dice con-
ueniat illud quod apostolus scribit . In diuitias

bonitatis eius aut patientiae & longanimitatis contemp-
 nis. ignoras quoniam paciētiā dī ad penitentiam te ad-
 ducit. secundum duritiam autem tuam & cor in-
 penitens thesaurizat tibi ipsi iram in die irae.

Non ergo quem uult dī indurat. sed qui patientiae ob-
 temperare noluerit induratur. Super flumē ergo
 est quod dicit apostolo. O tu qui aduersaris. Quid
 ergo adhuc queritur. uoluntati enim eius qui resistit.
 Voluntati enim dī certum est quod nullus obsistat. sed
 uoluntatem eius iustam rectamq; esse scire nos conuenit.
 Ut boni enim aut mali simus nostrae uoluntatis est.
 Malus autem ad cuius modi uerbera. Et bonus ad cuius
 modi gloriam distinetur uoluntatis est dī.

O homo tu quis es qui contra respondeas dō. Numquid dic-
 figmentum ei qui se finxit quid me sic fecisti. Aut non
 habet potestatem figulus luti ex eadem massa facere
 aliud quidem uas in honorem. aliud uero ad contumeliā.

Legimus et in euangelio eos qui proterue et infideliter in-
 quirebant ad dno. in qua potestate haec faceret & quae faci-
 ebat. & qui ei dedisset potestatem hanc. Ne responsi- quidem
 onem dignos habitos. Similiter quoq; & in presenti
 loco motum uidemus apostolum & aduersum insolē-
 tes questiones per ea quae respondit proponentis contu-
 matiam confudisse. At enim. O homo tu quis es qui
 contra respondeas dō. Hoc est enim homo apud dīm quod
 apud figulum lutum. & sicut seruus nequam si forte
 uidebitur dno fieri debere aliquod opus quod & rationis

utilitatis plenum sit. Ille autem operari nolens ea
quae dñs iubet discutere incipiat & requirere ad dño ut quid
hoc opus fieri iubet cui prodest ubi necessarium est con-
tumaci seruo quae erit tam digna responsio nisi iudica-
tur ei tu quis es qui contra respondeas dño. Ita placet
Ita dño uidetur. Non puto autem quod si fidelis seruus
& prudens interrogat uolens intellegere et mirari
sapientiam dñi quod dicatur ei tu quis es. Deniq; cum
daniel propheta uoluntatem dñi considerasset agnoscere
unde et uir desideriorum est appellatus. Non est ei
dictum tu quis es sed missus est angelus qui eum de
omnibus dispensationibus et iudiciis edoceret. Et nos
ergo si aliquid de secretis di & reconditis desideramus
agnoscere si desideriorum & non contentionum uiri
sumus occultius in diuinis litteris inserta di iudicia
fideliter et humiliter requiramus. Propter ea naq;
& dñs dicebat scrutamini scripturas. Sciens haec non
ab his qui in malis negotiis occupati transitoriae uel au-
diunt uel legunt sed his qui recto et simplici corde iugi
labore continuisq; uigiliis altius scripturas diuinas scrutari
tur aperiri. Ex quibus ego me non esse bene noui. Siqui
tamen sit qui ita querat inueniet uerum tamen & nos
pro uiribus ad ea quae habentur in manibus conuertamur.

Numquid dicit figmentum ei inquit quis se finxit quidne
sic fecisti aut non habet potestatem figulus luti ex eade
massa facere. Aliud quidem uas ad honorem aliud
uero ad contumeliam. Et apud hieremiam propheta

tale aliquid legitur ubi iubetur ad dō introire in domum
figuli & uidere eum fingentem ut quae uas conlapsum
de manibus suis recolligens rursus finxit illud secundū
uoluntatem suam. Et factus est inquit sermo dñi ad
eum dicens. Numquid ego non potero facere domum
israhel sicut figulus iste & sapientia dicit uasa figuli
probat fornax et homines iustos temptatio.

Habeat ergo nostris potestatem sicut & figulus luti
ut faciat ex eadem massa uas ad honorem et uas ad
contumeliam. tibi ergo qui insolenter respondes dō
haec audisse sufficiat. Qui uero opera sapientiaedi in
dispensationibus eius desiderat contueri audiat in alio
loco de his ipsis paulum diuinorum secretorum consci
um disputantem. In domo autem magna non sunt
inquit tantum modo uasa aurea & argentea sed &
lignea et fictilia & alia quidem ad honorem alia autē
ad contumeliam. Si ergo quis emundauerit semetip
sum ab hiserit uas ad honorem scificatum & utile dño
ad omne opus bonum paratum. Audis paulum in his
in quibus non habuit contradictorem quomodo uaso
rum diuersitates aperuit nam ibi ^{ubi} auditor non
erat dignus sed contradictor erat sola fictilia uasa
commemorata hic autem & aurea dicit esse & ar
gentea & lignea & fictilia et alia quidem esse ad
honorem alia autem ad contumeliam fiant. Ibi si
luit hic aperuit. Si enim quis emundauerit seme
t ipsum inquit ab his sine dubio peccati sordibus erit

inquit ad honorem uas scificatum & utile dño ad omne
opus bonum paratum. Restat igitur ut quis non e-
mundauerit nec per penitentiam peccati maculas ab-
luerit sit uas ad contumeliam. Quod & si auxerit mali-
tiam & conuerter per duriam mentis & cor in penitentem
omnino contempserit erit iam non solum uas contu-
meliae sed et uas irae. Ita ergo rationem quam ibi
indigne poscentibus claudit. hic digne desiderantibus pandit.
Per quam etiam illud quod paulo ante de iacob et esau
proposuit apertius explanatur. Vt enim iacob esse
uas ad honorem scificatum & utile dño ad omne opus
bonum paratum anima eius emendauerat semetipsam.
& uidentis dñs puritatem eius potestatem habens ex ea-
dem massa facere aliud ad contumeliam. Iacob quidem
qui ut diximus emendauerat semetipsum facit uas ad
honorem. Esau uero cuius animam non ita puram nec
ita simplicem uidit ex eadem massa. fecit uas ad contume-
liam. Vt autem scias quod proprietate et simplicitate
animae iacob factus fuerit uas ad honorem. Audi quale
ei diuina scriptura simplicitatis testimonium perhibet
et erat inquit iacob homo simplex habitans domum.
Ideo ergo apostolus dicit de eis iacob dilexi esau autem odio
habui. Quod si uolens dñs ostendere iram et notam fa-
cere potentiam suam sustinuit in multa patientia uasa
irae apta in perditionem ut notas faceret diuitias gloriae
suae in uasis misericordiae quae preparauit in gloria
sua. Quos et uocauit nos non solum ex iudaeis sed
& qui priusquam miserentur dicit de eis.

etiam ex gentibus sicut moyses dicit uocabo non plebem meam
plebem meam & non dilectam dilectam & erit in locum
ubi dictum est eis non mea plebs uos ibi uocabuntur filii

diuini. Saepe de in compositis elocutionibus apostoli
defectibus quae earum commonuimus quod et in praesenti
loco nihilominus inuenitur non enim reddidit ad aliquid
ad hoc quod ait in principio capitula quod si uolens de uerbi cau-
sa ut in alius ipse dixit quod si primitiae scae & massa hic
nihil tale reddidit sed quasi uagam conuinctionem istam
reliquid quae etiam si non adsumatur lucidior absq; ea
dabitur intellectus uerbi causa ut ita legamus uolens de

ostendere iram et notam facere potentiam suam.

Sustinuit in multa patientia uasa irae aptata in perditionem.
Ut notam faceret diuitias gloriae suae in uasis misericordiae
in quo hoc uidetur intellegi quia dum sustinuit deus & patienter
fert incredulos & infideles notam facit hominibus et patientiam
et potentiam suam diu sustinet si forte resipiscant & conuertantur
potentiam dum aliquando punit & flagit non usquequaque
in alta derelinquit & rursus in uasis misericordiae hoc est
qui semetipsos emundauerunt ab omni sordibus peccati
ex qua mundus nemo est & iam si unius diei fuerit uita
eius notam facit diuitias gloriae suae quae uasa non in
rationabili aliqua aut fortuita gratia sed quoniam se a
supra dictis sordibus expurgauerant praeparauit in gloriam.
Quod autem subiungit quos & uocauit non solum ex iudeis

ad etiam ex gentibus superiora enim quae de pharaone
qui fuit uas irae & de filio israhel qui erat uas misericor
diae persecutus uidetur. Hic ergo quod subiungit quos
& uocauit nos non solum ex iudeis sed etiam ex gentibus
similitudinem uidetur adsumere. hoc est ut ita dictum
uidetur sicut et nos sumus uasa misericordiae quos uo
cauit non solum ex iudeis sed etiam ex gentibus. Haec
quantum ad ipsius apostoli sermonis ordinem expla
nationem eius uerborum pertinet dicta sint. nunc
breuiter repetentes aliqua etiam de intellectu interi
ore requiramus quomodo ergo deus notam facit iram
suam per uasa inquit irae aptata in perditione.

Obstupesco ego apud me ipsum scilicet spiritu consilium
in diuinis uoluminibus contuens. Nam iram quidem
dei quae est a natura eius extranea notam fieri homi
nibus dicit sicut praesens hic apostoli indicat locus.
Bonitatem uero eius & dulcedinem quod naturae eius
est proprium abscondi memorat & occultari. Sicut
et dauid dicit quam magna multitudo dulcedinis tuae
dne quam abscondisti timentibus te. Quid ergo
causae dicemus quod deus iram manifestat hominibus
& dulcedinem celat. scit sine dubio fragilem esse ho
minum genus & ad lapsum proclive per negligentiam
quibus expediat magis esse sub metu irae quam spe
benignitatis dei et dulcedinis relaxari. Sicut et sapi
entia dei dicit Qui percutit baculo odit filium suum.
si enim percusseris eum uirga non morietur.

animam autem eius saluam facies a morte. Nota
facit ergo potentiam suam ds dum impios castigat et
corripit. ut secundum scripturae sententiam

Dum flagellatur pestilens innocens astutior fiat

Nota autem facit & iam diuitias gloriae suae in uasis
misericordiae quae preparauit in gloriam innotes
sunt diuitiae di cum erga eos qui inter homines sper
nuntur et humiles sunt misericordia eius ostenditur
qui non in diuitiis suis nec in potentia sua sed in do
sperant sicut et tunc hebraeorum gens desperata in
ter homines & abiecta ad o misericordiam consecuta est

Ita ergo et nunc populus gentium qui spernebatur &
dispernebatur ab his qui in circumcissione gloriantur
misericordiam consecutus est. Sed illud est quod
acrius debemus intendere quia et illi consecuti sunt
misericordiam & plebs di appellati sunt & dilecti di
fuerunt sed quoniam seruare acceptam gratiam
nescierunt dicitur ad eos in quibus moechabantur com
moratio israhel. Dimisicam et dedi ei bellum repu
di in manus suas & item alibi facti estis mihi in faci
& item iam nondum uitam peccata uera. Et per he
remiam dicit sicut spl lunca leae facta est mihi heredi
tas mea. Nefoste et iam nos qui non fuimus plebs
di sed per diuitias gloriae suae uocauit nos plebem
suam & qui non fuimus dilecti sed facti sumus dilecti
& filii di uiui: si non ut filii lucis & filii di ambulemus
si non ut plebs di ita agamus ut uidentes homines

operanostra magnificenti patrem uestrum qui in caelis est
uerendum est ne illum sermonem incurramus apostoli quo
ait. Si enim de naturabilibus ramis non pepercit nec tibi
parce. testimonium sane hoc quod osce adsumit aposto
lus quantum ad locum ipsum prophetae pertinet non
uideatur de gentibus sed de ipso populo israel dici sed ut in
superioribus diximus ex simili paulus sumit exemplum
ut ostendat quia sicut illis quondam cum abiecti essent
et desperati dictum est primo uos non populus meus &
ego non sum uester. & addit post haec & dicit. & erit in lo
co in quo dictum est eis non mea plebs uos uocabuntur
& ipsi filii diuini. Ita inquit & nos quos uocauit non solum
ex iudeis sed etiam ex gentibus qui ante non erant plebs eius
nunc plebem nos suam uocauit & non dilectam dilectam.
Et in loco ubi dictum est nobis non plebs mea uos ibi uocabi
mur filii diuini. Sed fortasse requirant a nobis hi qui
ex circumcissione sunt et dicant ubi enim ad uos dictum est
quia non sitis plebs di uos ut ibi uocemini filii diuini.
Adserent enim quod dicitur in iudea haec locutus est. In ipsa enim
tantum modo notus est deus. Et nihil ad nos spectat quia lex
ad eos qui in lege sunt loquitur. Immo ego ostendam locum
multo digniorem ubi deum loqui & decuit et possibile fuit.
Nec enim consequenter deus loqui in montibus et rupibus &
quibus cumque terrenis locis dicitur. sed loquitur deus in mente
hominis in sensu rationabili et in principali cordis et ibi
cum indigni & alieni ad oculos conscientia redurguante
culpantur ibi inquam pronuntiatur ibi dicitur ad

singulos quosq; quia non plebs mea uos. Si uero emun-
 do se quis ab his & purificet et pax dei quae superat om-
 nem mentem cor eius incipiat custodire ibi hoc est in
 cordis secreto pacificus effectus filius dei conscientia ad sti-
 pulante uocabitur. **E**saias autem clamat pro israhel.
 si fuerit numerus filiorum israhel tamquam arena
 maris reliquiae saluae fient. **V**erbum enim consu-
 mans & breuians in aequitate quia uerbum breuia-
 tum faciet dominus super terram. **E**t sicut predixit
 esaias. nisi dominus sabahot dereliquisset nobis semen sicut
 sodoma facti essemus & sicut gomorra similes fuissetemus.

Quid ergo dicimus quod gentes quae non sectabantur iusti-
 tiam comprehenderunt iustitiam iustitiam autem
 quae ex fide est. Israhel autem sectans legem iusti-
 tiae in legem non peruenit quare quia non ex
 fide sed quasi ex operibus offenderunt in lapidem of-
 fensionis sicut scriptum est. **E**cce pono in sion lapidem
 offensionis & petram scandali. & qui credit in eum non
 erubescet. **P**ostea quam per dei sapientiam quam lo-
 quitur paulus inter perfectos secreta & abscondita
 diuinae dispensationis exposuit et ostendit quae ratio
 ne quae uel ordine uel iram dei ostendit in uasis irae
 uel diuitias gloriae suae in uasis misericordiae.

Et docuit quos uas irae fiat unusquisq; ex eo quod per duri-
 tiam suam & cor inpenitens thesauri z& sibi ipsi iram.
Vas autem misericordiae sint hi qui se mundauerunt
 ab his et ad omne opus bonum preparauerunt.

ut haec ipsa maiore auctoritate confirmet etiam
in prophetis docet haec esse scriptum. Esaias inquit
clamat pro israhel. si fuerit numerus filiorum israhel
tamquam arenamaris reliquiae saluae fient.
Prouident enim de futuris propheta quod plurimi
ex israhel & hi maxime quae arenamaris conpa
rantur per duritiam suam & cor inpenitens futu
rierant uas irae aptata ad perditionem non cre
dentes uite suae sed dnm maiestatis crucifigentes.
Si ergo inquit fuerint tamquam arenamaris reli
quiae saluae fient illi qui non saluantur tamquam
arenamaris sunt. Reliquiae uero quae saluae fient
tamquam stelle caeli sunt. Utrumque & enim
promissionis quae ad abraham factata est continet
sermo. Erit inquit semen tuum sicut arena maris
& sicut stellae caeli. & hoc est quod dicit.

- ¶ Verbum enim consumans & breuians inaequitate.
  - ¶ quia uerbum breuiatum faciet dñs super terram.
- Verbum breuiatum est ubi multi uocati sunt. pauci
autem electi. Possumus autem & totius doc
trinae uerbum dicere breuiatum ut quod pri
us lex & prophetae continebant in latitudine prae
ceptorum ueniens dñs pronuntiaret et diceret
diliges dñm dñm tuum ex toto corde tuo & ex
tota animatua & ex totis uiribus tuis & proxi
mum tuum tamquam te ipsum. In his duob.
mandatis pendit omnis lex & prophetae. In quo

euidenter prophetas & legem duobus his sermonibus
breuiavit. potest & uerbum breuiatum dici fides
simbolu quae credentibus traditur. in qua totius myste
rii paucis summa conexas sermonibus continetur.

Et sicut praedixit inquit esaias. Nisi dñs sabahot dereli
quisset nobis semen sicut sodoma facti essemus & si
cut gomorra simile fuisset. Quod semen esaias
ad dñm dicit relictam. illud sine dubio quod idem apos
tolus exponit in alius. cum dicit ad abraham dictu eē.

Tibi dabo terram hanc & semini tuo non dixit ex semi
nibus. quae in multis sed semini tuo tamquam in
uno quae est xps. Hoc est ergo quod dicit esaias. nisi
dñs reliquisset nobis semen id est nisi dedisset nobis xpm
ut ex nobis nasceretur sicut sodoma fuissemus. quan
tum ad impietatis magnitudinem spectat nisi quia
& grauius aliquid apud israhelitas gestum est. Nam
sodomitae inhospites incesti referuntur & pudici.

Populus uero israhel in eum sacrilegus extitit. qui cum
dñs maiestatis sit frater eorum & dicit uolui & esse.
Nisi ergo semen istud dñs reliquisset per quod reliquiae
saluae fierent & uasa misericordiae saluarentur inter
isset populus ille ut sodoma & tamen non otiosae esaias
semen nominauit quod relictum est. Semen namq.
dicitur quod seminatur in terra & fructum mul
tiplicem reddit. Docens per hoc etiam xpm semi
nandum esse id est sepeliendum esse in terra & inde
resurgentem fructum plurimum totius ecclesiae

altitudines prolaturum. sicut & ipse dñs dicit.
¶ Iſi granum frumenti interram ceciderit & mortuum
fuerit fructum non adfert. Si autem mor-
tuum fuerit fructum plurimum adfert. Quid
ergo inquit dicemus quod gentes quae non sectabantur
iustitiam adprehenderunt iustitiam iustitiam au-
quae ex fide est. Videatur fortas sis hoc contra-
rium esse illis quibus supra diximus uel quod
unusquisq; emundet se & expurget ut fiat uas uti-
le & uas misericordiae uel illis quae in superioribus dis-
seruimus quod naturale lege in qua sine dubio est &
iustitia utantur & iam gentes. Quomodo ergo hic
dicit quia gentes quae non sectabantur iustitiam
conprehenderunt iustitiam. Uide ergo si hoc modo
possumus respondere aliud est sectari aliud in situm ha-
bere. Sectari dicitur ille qui per doctrinam & lectio-
nem multam adsequi aliquid cupit. Unde & a sectan-
do sectae appellatae sunt. huiusmodi doctrinae quae
hominum traditione discuntur. Gentes ergo quia
legem tabulis uel libris scriptam non habuerunt non
dicuntur sectatae esse iustitiam habuerunt tamen
quia lex eos naturalis edocuit. Idcirco ergo proximi fue-
runt iustitiae ei quae ex fide est id est xpo. Israhel uero
sectans legem iustitiae in legem non peruenit. Et hic
locus sicut supra obseruandum duximus in uno eodemq;
uersiculo diuersae nominat legem. Certum est enim
quia israhel sectabatur legem iustitiae secundum

litteram, sed in legem non peruenit quam legem
 sine dubio sp̄s. Neq; enim hoc diceret apostolus quia
 legem quam sectabatur & quam tenebat & quam
 habebat in hac non peruenit. reddit ergo ratione
 cur in legem israhel non potuerit peruenire. Quia
 non ex fide inquit sed quasi ex operibus. de fide xpi
 et operibus legis abunde in initus huius epistulae
 disseruimus. & ideo nec eadem sepius iteremus
 presentem locum paucis ipsius apostoli sermonibus
 explicemus quibus dicit. Ignorantes enim diuinitiam
 & suam querentes statuere iustitiae di non subiecti.
 finis enim legis xpi ad iustitiam omni credenti.
 Quia ergo legem sectabantur non secundum opera
 iustitiae di sed secundum opera iustitiae suae. id
 circo offenderunt in lapidem offensionis de quo
 scriptum est. Ecce pono in sion lapidem offensio
 nis & petram scandali & qui credit in eum non erubescet.
 Sciendum autem est quod in esaiia propheta hoc testimo
 nium ita scriptum est. Ecce ego inmitto in fundamentum
 sion lapidem preciosum angularem electum precla
 rum in fundamento eius & qui crediderit non eru
 bescet. ^{nam} Apostolus autem lapidem offensionis & pe
 tram scandali de alio loco ipsius esaiiae prophetae
 huic testimonio inseruisse in quo ita scriptum est.
 Et tamquam lapidi offensionis occurreret ei neq; ut la
 pidi ruinae. Et ex utroq; loco excerpentem quae
 adseruionibus suis com moda uidebatur aptas se.

nam tamen dñs ihs quem plurimis sed bonis & saluta-
ribus inuenimus nominibus conpellari; mirum fortasse
uideatur cur in hoc loco quem de esaiā propheta sump-
sit apostolus lapis offensionis & petra scandali nomine
cum utiq; bono dño & bono patris filio quaecumq; bo-
na & salutaria uidentur aptanda sint ut pax & iustitia
& ueritas & ostium quo introitur ad patrem & pastor
& leo de tribu iuda uel catulus leonis qui excitatur a som-
no uel scificatio uel redemptio & cetera huiusmodi que
dignatione eius conuenire uideantur. Sed uide si pos-
sumus & iam lapidem offensionis & petram scandali
ostendere quatenus ei conpellentis possit aptari offensio
& scandalum unum prope atq; idem significat scandalū.
Etenim dicitur cum in uia obix aliqui inuenitur qui gressum
incedentis impedit. Inde ergo scandalum tractum est
quia igitur hi qui erant in sion uias non bonas incedentes
inter perditionis concito pede currebant malis suis fauen-
tes inuicem sicut propheta dicit. Quia laudator pecca-
tor in desideris animae suae & qui iniqua gerit benedicitur.
Veniens dñs et saluator noster arguere coepit uias eorum
& dicere. Vae uobis scribae & pharisei. & iterum uae
uobis diuitibus & iterum uae tibi hierusalem quae
occidis prophetas & lapidas missos ad te. Sed & multa
his similia dicens & arguens eos. Inpedire coepit uias
perditionis eorum & effectus est ei lapis offensionis &
petra scandali non sinens eos ingredi uiam latam quae
ducit ad mortem. Sic deniq; & in ossee propheta

scriptum est de his qui peccati iter incedunt. Propter
hoc inquit ecce ego sepiam uias eius subditus & obstru
am uias eius & semitam suam non inueniet. Ponamus
ergo iterum; rursum uidetur in medio ipsum paulum quia ac
ceptis quondam epistolis a sacerdotibus damascum pergebat ut
omnes uiros ac mulieres christo credentes uinctos perduceret & hinc.

Cum ergo ageret istud iter peccati occurrit ei dominus ihesus in uia &
ad tempus eum cecitate percussit & factus est illi quantum ad
illud propositum expectat quo pergebat lapis offensionis &
petra scandali ut illud iter peccati quod tenebat explere
non posset sed conuersus credere & ei qui uiam suam ex cluse
rat & quibusdam sudibus comminationis obstruxerat &
credens in eum non erubescit.

EXPLICIT LIBER VII. HABET U. NO. XXX.
INCIPIT LIBER VIII.

Fratres uoluntas quidem cordis mei et obsecratio apud
dominum pro illis in salutem testimonium enim perhibeo illis
quod a emulationem dei habebant sed non secundum scien
tiam ignorantes enim dei iustitiam & suam iustitiam
querentes constituere iustitiae dei non subiecti.

Ex initi procedente textu epistulae diximus paulum uide
nunc pro gentibus nunc etiam pro israhel facere sermo
nem quia ergo in his quaenuper exposita sunt multis
testimoniis aduersum israhel usus est prophetarum ita
ut profertur de esaias nisi dominus sabahot reliquisset nobis
semen. Sicut sodoma facti essemus & sicut gomor
ra similes fuissetemur. & iterum Si fuerit numerus.

uorum israhel tamquam arena maris reliquiae saluae
sient & his addit quia israhel sectando legem iustitiae
in legem non peruenit. Propter ^{ea} nunc solari
rursus populum illum uolens & ^{scilicet} per hoc inui
tare ad fidem dicit. Fratres uoluntas quidem cordis
& obsecratio apud dm pro illis in salutem. Et cau
sam cur uoluntas sua & obsecratio pro illis apud
dm habeatur ostendit testimonium enim inquit
perhibeo illis quod a emulationem di habeant
sed non secundum scientiam. Quamuis inquit
tot & tantis in uolutis sint peccatorum suorum ma
lis tamen inest illis zelus & emulatio di haec me com
mouet & causa obsecrare dm pro ipsis ut uel in fine ali
quando perueniant ad salutem; habent enim zelum di
sed non secundum scientiam & probat quomodo non
secundum scientiam zelum di habeant quia igno
rantes quidem di iustitiam suae iustitiae obtemperant
non multum ergo prodest habere zelum di & non habere
scientiam zeli. Denique iudei putantes se di zelo
agere sacrilegi extiterunt in filium di quia non secun
dum scientiam zelati sunt filius eleazari sinees
qui secundum scientiam zelatus interemit madianum
pariter & israhelitam fornicantem cum ea & sicut
helias quid dicit. Zelans zelatus sum dno omnipotenti do
israhel quia dereliquerunt te filii israhel prophetas
tuos occiderunt & altaria tua subuerterunt
Et sicut mathathias de quo in primo libro machabeorum

xxxif.

f.

scriptum est Quia zelatus est in lege dei & in tremore
 erunt renes eius & ascendit furor eius secundum iudicium
 Horum omnium zelus & aemulatio secundum scientiam
 fuit. Iudaeorum uero zelus non erat secundum scien-
 tiam. Idcirco qui ignorantes dei iustitiam propriam
 conabantur id est quae omnibus iustitia uidebatur
 implere cum utique ipsi magis dei iustitiae qui est
 xpi conuenerit oboedire. Sed nunc uide ne forte
 non illis solis dici sermo iste uideatur quia zelum dei
 habebant sed non secundum scientiam. Similiter
 enim potest dicere apostolus & de alio quia testimonium
 perhibeo quod timorem dei habeant sed non secundum
 scientiam. Et de alio quia caritatem dei habeant sed
 non secundum scientiam. Si enim habeat quis effectum
 erga deum ignoret autem quia caritas paciens debet
 esse benigna non inuidens non perperam agens
 non inflata non ambitiosa non quaerens quae sua
 sunt. Haec et his similia in caritate non habeat
 sed solo affectu diligat deum conpescens & ad ipsum
 dicetur quia caritatem dei habet sed non secundum sci-
 entiam. Similiter autem dici potest & de alio quia fide
 dei habet sed non secundum scientiam si ignoret quia fi-
 des dei sine operibus mortua est & quia fides dei non in
 solis uerbis est quae interdum ab alio composita uel
 scripta dicuntur sed in affectu mentis talem quodam
 qualem habuit illa quae dixit in trase. Si excigero
 fimbriam uestimenti eius salua ero. Si qui ergo

ita habeat fidem ut exactibus suis bonis cui credit osten-
dit potest & ad ipsum dici quia fidem dei habet sed non secun-
dum scientiam. Potest & de alio dici quia castitatem qui-
dem habet sed non secundum scientiam & alius curam paupe-
rum gerit sed non secundum scientiam. quippe si ab omni-
bus laudari uult & alius abstiniens potest dici & non secun-
dum scientiam. Si propter ea ieiunat ut hominibus pareat
& sic per singula quaeque quaerimus nisi secundum scientiam
& intellectum geramus potest ad nos dici quia habemus
Zelum operis boni sed non secundum scientiam. Et ideo
danda precipuae est opera scientiae ne res nobis infeliter ac-
cidat ut infide positi frustemur a fide & zelum habentes
bonorum decidamus ab omni. Uis autem scire quia potest
quis si scientiam non habeat euasere infide. Audi ipsum
paulum quibusdam dicentem. Nisi si sine causa credidistis
accidit ergo sine causa credidisse his qui scientiae operam
non dant ut in eo quod crediderunt etiam intellectum ue-
ritatis accipiant. Denique & apostoli hanc esse differentiam
fidei simpliciter traditae & fidei secundum scientiam per-
uidentes dicebant ad saluatorem. auge nobis fidem ^{hanc} ut ha-
bentes eam fidem quae non est secundum scientiam. habe-
amus et eam quae est secundum scientiam. Interim iudeis
testimonium perhibet paulus quod a emulationem dei habeant
licet non secundum scientiam. tamen quia ut cumque habent
emulationem dei causam dederunt apostoli qua obsecratio-
nem pro eis offerat deo. Melius est enim habere Zelum dei li-
cet non secundum scientiam quam paenitentiam non habere.

Qui enim habet sicut scriptum est dabitur ei uel in nouis firmis
 omni israhel saluus fiet. Qui etiam non habet etiam quod
 habet auferetur ab eo. Finis enim legis xps ad iustitiam
 omni credenti. Moyses enim scribit quia iustitiam que ex lege
 est qui fecerit homo uiuit in ea. Quae autem ex fide est iusti-
 tia sic dicit. Ne dixeris in corde tuo quis ascendit in caelum.
 hoc est xpm deducere. aut quis descendit in abyssum. hoc
 est xpm a mortuis reducere. Sed quid dicit scriptura.
 prope est uerbum in ore tuo & in corde tuo. hoc est uer-
 bum fidei quod predicamus. quia si confitearis in ore
 tuo dnm ihm & credideris in corde tuo quod ds illum
 suscitauit a mortuis saluus eris. Corde enim creditur ad
 iustitiam ore autem confessio fit in salutem. Dicit
 enim scriptura omnis qui credit in ipso non erubescet.
Finis enim xps. hoc est perfectio legis & iustitia xps est
 sed credentibus. non credentes uero. quia non habent xpm.
 perfectionem non habent legis. & idcirco nec ad iustitiam
 poterunt peruenire. Moyses enim scribit. quia iustitia
 quae ex lege est quae fecerit homo. uiuit in ea. Quae aut
 ex fide est iustitia sic dicit. iam et in superioribus apostolus
 duarum iustitiarum fecerat mentionem ubi dicit. quia
 ignorans di iustitiam. suam iustitiam statuere quaere-
 bat israhel. & hic nunc duas iterum iustitias dicit.
 unam quae ex lege. aliam quae ex fide est. Sed mihi
 uidetur illa quam superius dixit ignorari ab israhel
 di iustitia. ipsa sit iustitia haec quae ex fide est.
 Illa uero de qua dixit. suam iustitiam quaerentes statu

XXII.

ipsa sit de qua & hic moysi uerbis insinuat quia iustitia
suae & lege est quae fecerit homo uiuit in ea. Sed uide
iustitiarum differentiam pariter & uitarum. Illam enim
iustitiadi. id est xpi qui factus est nobis iustitia adu &
pax. uide quomodo dicit. haec est autem uita aeterna
ut cognoscant te solum. uerum dm & quem misisti ihm
xpm; Haec ergo iustitia non tantum uitam praebet
sed aeternam uitam; Illam uero legis iustitiam qui fece-
rit homo non dixit in aeternum uiuit. sed tantum
modo uiuit in ea. quod finis legis ut apostolus dicit xpi
est. nec ipsam quae ex lege iustitiam sine xpo adimple-
re poterit. qui finem legis non suscipit xpm. haec ergo
s quae ex fide est iustitia quae est xpi tamquam uiuens
& subsistens; Haec inquit dicit. Ne dixeris in corde
tuo quis ascendit in caelum. Hoc est xpm deducere.
aut quis descendit in abyssum. hoc est xpm a mortuis re-
ducere. Hec mireris quod cum ipse xpi sit iustitia
quasi de alio ita de se haec dicere uideatur. In multis enim
locis inuenies saluatorem. quasi de alio ita de se loqui
s ut in euangelio dicit. Et statuit oues ad dextris. ad os aut
s ad sinistris. & dicit his qui ad dextris sunt. & iterum
s his qui ad sinistris sunt ea quae scripta sunt. Quod
ergo ait ne dixeris in corde tuo quis ascendit in caelum.
aut quis descendit in abyssum. exceptis his quae media
inter serit hoc est xpm deducere uel xpm a mortuis redu-
cere. Sed prope te est uerbum in ore tuo & in corde tuo
de Deo nomio uidetur adsumptum ubi hoc modo scriptum e.

Mandatum hoc quod ego mando tibi hodie non est
 exaltatum a te neque longe a te non est in caelum ut dicas
 quis ascendit nobis in caelum & accipiet nobis illud & au-
 dientes faciamus illud neque transmare et ut dicamus qui
 transibit nobis transmare & accipiet illud & audientes
 faciamus illud iuxta est uerbum ualde in ore tuo et in
 corde tuo et in manibus tuis ut facias illud. Cum
 ergo haec ex deuterio nomio adsumptasint & apostolus scri-
 bat quia iustitia quae ex fide est ipsa haec dicit quae est
 xpi sine dubio quae in deuterio nomio dicuntur. apostolus
 xpo dicta esse pronuntiat. ipse est ergo qui dixit manda-
 tum hoc quod ego do uobis hodie non est super exaltatum
 a te neque longe a te & cetera quae sequentur

Quid ergo est quod per hoc apostolus docet nescilicet dica-
 mus in corde nostro & putemus quod xpi in loco aliquo
 continetur & non ubique est ac per omnia diffunditur.
 Quippe qui cum esset in terris dicebat quia esset in caelo.
 sic enim loquebatur ad apostolos suos. Nemo ascendit
 in caelum nisi qui de caelo descendit filius hominis qui
 est in caelo. Non dixit qui fuit sed qui est in caelo. & rur-
 sum ne putemus eum in caelo esse tantum uacare aut
 presentia eius abrisum. ideo iustitia quae ex fide est
 dixit. Ne dixeris in corde tuo quis ascendit in caelum
 & quasi simile sit hoc dicenti xpo de caelo deducere. ita
 addit apostolus hoc est xpm deducere & rursum
 si qui mente & cogitatione descendat in abyssum
 putans ibi tantum contineri. xpm reuocare a nos

ita subiungit. hoc est xpm reducere amor tuus
ita inquit debes sentire: ~~in~~ xpo tamquam de uer-
bo. & sapientia. & ueritate. & iustitia di. haec autem
omnia non in loco queruntur sed ubi adsunt. neq. in
infernis locis euocantur. sed mente sola intellectusq.
capiuntur. tamquam uerbum ergo & sapientia prope
est in ore tuo & in corde tuo. & hoc est inquit uerbu
fidei quod praedicamus. quia si confitearis in ore & uo-
dum ihm. & credideris in corde tuo quod ds illum susci-
tauit amor tuus saluus eris. Corde enim creditur ad ius-
tiam. ore autem confessio fit in salutem. Debemus
& iam hoc scire quod aliud est possibilitatem esse in ali-
quo. aliud efficaciam uel efficientem. quod greci
dynamis & energia uocant. uerbicausa paruulus natus
nuper possibilitate rationalis homo est. Potest enim
esse rationalis si adoleuerit. & possibilitate & iam faber &
gubernator & grammaticus dicitur. possibile enim e-
st ut horum aliquid sit. Efficacia uero uel efficientia hoc e-
re ipsa atq. effectu. nihil horum est dum est paruulus.
sed si coeperit uel rationis iam ea parte esse uel aliquid fa-
brilis artis aut cuiuslibet alterius efficere. Tunc iam
efficacia rationalis dicitur. uel faber uel si quid illud e-
quod effectu operis agit. Hoc ergo modo & iam xps
qui est uerbum di. possibilitate quidem iuxta nos. hoc est
iuxta omnem hominem esse credendus est tamquam
ratio paruulis. Efficacia uero tunc in me esse dicitur
cum in ore meo confessus fuero dnm ihm. & in corde meo

credidero quod dñs illum suscitauit amor tuus .

Vis autem scire quia adest ubiq; & medius . & iam eos qui ignorant eum & non confitentur . Audi quomodo iohannes baptista de eo haec ipsa testatur . Medius inquit uestrum stat quem uos nescitis qui post me uenit . Est ergo medius & iam inter eos qui eum nesciunt . sed possibilitate eis medius est non efficacia .

Possunt enim eum capere sed nondum capiunt . Efficacia uero uel efficientia inter illos medius est quibus dicebat . Ubi cumq; duo uel tres congregati fuerint in nomine meo & ego sum in medio eorum . Isti enim confitentur in ore suo dñm ihm & credunt in corde suo quod dñs illum suscitauit amor tuus . alioquin uideatur absurdum si & inter eos qui nomine eius congregantur medius esse dicitur & inter eos qui eum nesciunt nisi huius modi differentia teneatur quod inter ignorantes & nondum credentes possibilitate medius dicitur .

Inter credentes uero efficacia id est rei ipsius & operis affectu uerum & illud obserua quod ait . Quia si confitearis in ore tuo dñm ihm & credideris in corde tuo quod dñs illum suscitauit amor tuus saluus eris . Videbitur enim quibusdam per hoc qui & iam desunt alicui boni operis priuilegio & iam si uirtutibus operam non dederit . hoc ipso tamen quo credidit non pereat sed saluetur & habeat salutem . & iam si beatitudinis gloriam habere non poterit . sed uide nemagis illud intellegi debeat quod uiuere in falso confitentur dñm ihm & corde

pariter confiteatur sed omnia tui subiectum quae xpi
nec sibi ultra esse dnm mam monan idest neq; auaritia
sibi ultra neq; iniustitiam neq; impudicitiam neq; menda
tium dominari. Semel enim ihm xpm dnm confessus
nulli homini seruire profiteatur sed & credens in corde suo
quod ds illum suscitauit a mortuis. Certum est quia susci
tauit eum ad iustificationem sui credit alioquin quid prode
rit scire me & credere quod ihm suscitauit a mortuis. si in
me ipso eum non habeam suscitatum ego. si non in nouitate
uitae ambulo & uetustam peccandi consuetudinem fugio.
Nondum mhi xps resurrexit a mortuis. Adhuc autem sensum
& iam ea conueniunt quae sequuntur quod ait dicit enim
scriptura. Quia omnis qui credit in eum non erubescet.
Hoc autem apud esaiam scriptum est. quod si omnis qui cre
dit in eum non erubescet. Et erubescet autem omnis qui pec
cat sicut adam peccauit & erubuit & abscondit se qui
adhuc roborem peccati incurrit credere non uidetur.
Non enim distinctio iudei & graeci. idest enim ipse dñs omnium
diues in omnes qui inuocant illum. omnis enim qui cumq;
inuocauerit nomen dñi saluus erit. Quomodo non sit
distinctio in fide iudei & graeci supra iam frequenter of
tendimus. Quod autem idem sit dñs omnium. secundum
haec accipies. quae nuper edidimus. hoc est si iustitia nobis
& ueritas & sapientia & scificatio quod totum est xps
dñs dominetur. Haec enim sunt eius diuitiae. ut pote
in quo thesauri sapientiae & scientiae sunt absconditi.
quas diuitias non dixit. largire eum omnibus hominibus

M. xp.

sed omnibus quicumq; inuocauerit nomen dñi eius. S
in hoc similis uidetur quaestio ut in prioribus oboriri. neq;
enim omnes qui quomodo inuocauerint nomen dñi salui
esse possunt. Etiam si non egerint opera inuocati nomi
nis digna. maximae cum et sapientia di ipso uerbis dicat

Et enim cum inuocetis me ego autem non exaudiam uos.

In hoc uidetur mihi sapientia cohortari & perurgere eos
qui saluari uolunt ut citius sapientiam inuocent. nemoren
tur neq; differant ne forte cum statuto tempus excesserit
hoc quo p^mendi facultas est tarde post hoc inuocent ubi pae
nitentiae locus non est & tunc dicit quia inuocabitis me
& ego non exaudiam uos sermo tamen hic quem ponit a
postolus id est quicumq; inuocauerit nomen dñi saluus
erit. Aput iohel propheta hoc modo scriptum est

Et dabo prodigia in caelo sursum & in terra deorsum san
guinem & ignem & uoperem fumi sol conuertetur in
tenebras & luna in sanguinem priusquam ueniat
dies dñi magnus & nobilis & omnis quicumq; inuocau
erit nomen dñi saluus erit. Uideatur tamen mihi
grande aliquid in scripturis diuinis sub hoc inuocatio
nis nomine designari non enim de qualibuscumq;
uerbis. sed in gentibus & praecipuis scripturis. quae
nos primus sperauit inuocere nomen dñi & in psal
mis moyses & aaron in sacerdotibus eius & samu
hel in his qui inuocant nomen eius inuocabant
dñm & ipse exaudiebat eos in columna nubis lo
quebatur ad eos. Quomodo ergo inuocabunt

quo

M

XXXIII

quem non crediderunt. aut quomodo credent ei quem
non audierunt. quomodo autem audient sine praedi
cante. quomodo autem praedicabunt nisi mittantur
sicut scriptum est. Quam speciosi pedes euangelizantium
bona. Manifeste in his per hoc quod dicit. quomodo ergo
inuocabunt in quem non crediderunt. Illud quod superius
posuit de propheta dictum. quia omnis quicumque inuocave
rit nomen domini saluus erit. Ad christum dominum docuit referendum.
Postquam enim dixit. omnis enim quicumque inuocauerit no
men domini saluus erit. Subiungit. quomodo ergo inuocabunt
in quem non crediderunt. Christo enim iudaei non crediderunt.
& ideo nec inuocant eum cui non crediderunt. sed in princi
pio ad epistolam quam ad corinthios scribit ubi dicit. Cum
omnibus qui inuocant nomen domini nostri ihesu christi in omni lo
co ipsorum & nostro. Eum cuius nomen inuocatur dominum
ihesum christum & se pronuntiat. Si ergo & nos & moyses & aaron
& samuel inuocabant dominum & ipse exaudiebat eos. sine du
bio christum dominum inuocabant & si inuocare nomen domini &
orare dominum unum atque idem est sicut inuocatur christus
et orandus est christus & sicut offerimus deo patri primo
omnium orationes ita & domino ihesu christo & sicut offeri
mus postulationes patri. ita offerimus postulatio
nes & filio & sicut offerimus gratiarum actiones do
no ita et gratias referimus saluatori. Unum namque
utriusque honorem deferendum id est patri & filio diuinus
edocet sermo cum dicit. Ut omnes honorificent
filium sicut honorificant patrem. Quomodo autem

de epistula ad corinthios proposuimus ubi apostolus pri-
 dem dicit. Ecclesia dei quae est corintho sanctificatis in xpo
 uocatis sanctis. Et post haec quasi alterius gradus & alterius ordi-
 nis sint. Ita subiungit quadam de quibus dicit. Cum uniuersis
 qui inuocant nomen domini ihu xpi in omni loco ipsorum & nostro.

Videbitur fortassis habere aliquid differentiae quod illos
 quidem ecclesiam dei nominat et sanctificatos et uocatos sanctos.
 Istos autem tantum quia inuocant nomen domini nostri ihu
 xpi. & uide ne forte ista diuersitas tale aliquid ostendat
 quale & praesens uidetur habere capitulum. Non quo docet
 non posse inuocari nomen domini nisi prius credatur in xpm.

Cum autem crediderit quis xpo etiam si nondum sanctificatus
 sit ecclesiae corpori sociatur. Tamen necesse est ut iam in-
 uocet cui credidit. Xps enim uenit mundum reconciliare deo
 & credentes sibi offerre patri. Quos autem offert patri
 sanctus spiritus suscipet ut sanctificet eos & tamquam caelestis eccle-
 siae primitiuorum membra uiuificet atque in soliditatem
 totius corporis perfectionemque restituat. Et ita demum
 ecclesiae dei non habens maculam aut rugam appellari
 mereatur. Prius enim quam ad gradum istius perfectio-
 nis ascendant. tamquam mediatores dei & hominum inuo-
 cant nomen domini ihu xpi. Postea uero quam spiritus dei fuerit
 in corde eorum clamans abba pater. ipse spiritus eos etiam
 nomen patris edocet inuocare. Ideo ergo. quomodo inquit
 inuocabunt in quem non crediderunt. & in hoc artis
 sima eos conclusionem constringit. salus inquit non est.
 nisi inuocanti. Nemo uero inuocat qui non credit.

M

quia non creditis non inuocatis & quia non inuocatis non
uamini. Sed quomodo inquit credentes quem non audi-
runt. Quod non audierint possumus sic intellegere
quia uel ipsum in carne positum uel apostolos eius praedicam-
tes de eo audire noluerint sic enim & ipse dñs dicit.

Qui uos audit me audit et qui uos spernit me spernit.

Potest autem et hoc intellegi quod etiam et nunc et semper
xps tamquam uerbum & ratio unicuique loquatur in corde
& pietate doceat de iustitia sua doceat de castitate de puditi-
tia & de omnibus simul uirtutibus protestetur sicut
& ipse dicit. Oues meae uocem meam audiunt sic denique

& in corde pauli loquebatur ita ut ille diceret.

Aut experimentum eius queritis qui in me loquitur xpi se-
quitur. Quomodo autem audient sine praedicante.

In hoc magis per praedicatum sermones xpm ostendit au-
diri in quibus secundum ea quae supra diximus xps lo-
qui & docere monstratur. Quomodo autem praedica-
bunt nisi mittantur. Difficultas mihi quaedam in hoc
sermone uidetur exsurgere si enim ita intellegamus
quod propter ea non praedicent quia non mittantur.

Nullo autem praedicante non audient non audientes
uero non credent non credentes autem non inuoca-
bunt non inuocantes non saluabuntur. Colligitur
ex his ut causa qua non sunt saluati ad initium redeat
auctoris qui non miserit praedicantes sed magis ad illu-
nos qui rector est intellegentiae tramitem deflec-
tamus. & quod dixit quomodo autem praedica-

bunt nisi mitentur. Si accipiamus quae dicitur
 totus nos praedicones & praedicatores xpi non possemus
 praedicare nec adnuntiandi nobis uirtus ulla subsiste
 re & nisi adesset nobis ipse qui misit. quod si praedi
 cantibus nobis audire non uultis uestra iam culpa est
 & si audientes non creditis & non credentes non in
 uocatis & non inuocantes salui esse nequitis.
 Quia ergo missi sunt ad praedicationem. Ideo de his
 qui ab ipso tris sunt scriptum est. Quam speciosi
 pedes euangelizantium bona. Quod speciosos pedes ^{hic} non
 corporales sed spirituales dicat. Puto quamuis ami
 cus sit quis litterae negare non possit. neque enim
 inridiculi deducet apostolicum sensum ut euangelis
 tarum pedes qui corporeis oculis uideri possunt. putet
 eos decoros dici & speciosos sed illi sunt decori & speciosi
 pedes qui ambulant per uiam uitae. secundum illum
 enim dixit. ego sum uia. Intellege decoros & speciosos
 euangelizantium pedes qui per talem uiam merentur
 incedere. Isti sunt pedes quibus & paulus cursum
 cucurrisset sed dicit & sic currere ut comprehendat
 id est uigor animae quo tenditur & properatur ad cae
 lum. Gratificae autem pedes istos esse firmabis quas
 ih̄s discipulis lauat & linteo quo praecinctus est terget.
 & quamuis corporali tunc specie fuerit impletum.
 Tamen hoc solum p̄cro quod fieri debet intelligenti
 & quasi honoris gratia ne sibi seruo pedes lauat & dñs
 excusanti audi quam profundi mysterii proditur

no. sic inquit non lauero non habebis partem meam
iterum aliam similem huic uocem tam de secretis scien-
tia profert thesauris & dicit. Quod ego feci uos nes-
citis modo scitis autem postmodum & addit quia
sicut ego dñs & magister laui pedes uestros & uos inui-
cem lauate pedes alter utrum. Exemplum enim dedi
uobis. Videamus ergo quod sit istud exemplum quomagi-
stri discipulorum lauare debeant pedes aut de qua aqua lauare
siquis inuenit aquam uiuam & siquis accipiat bibere ab
ihū & aqua illa fiat in eo fons aquae salientis in uitam ae-
ternam. Iste de hac aqua doctrinae spiritalis potest laua-
re pedes discipulorum & omnes ex anima ipsorum immun-
ditas sordisq. diluere & hoc faciens datum a magistro
implebit exemplum. Speciosi ergo sunt pedes euangeli-
zantium bona. De ipsis puto pedibus etiam in canticis
canticorum sponsa dicit ad uerbum dñi. Laui pedes meos
quomodo inquinabo eos; & de ipsis nihilominus dicitur
Tibiae tuae sicut columinae marmoreae cum basibus ar-
gentis. Et fortassis quia haec pulcritudo est in pedibus
euangelistarum propter ea non uult eos dñs ih̄s calciamen-
tis operiri & occultare speciem & pulchram sed precipere
eis neq. calciamentum habere in uia quae autem bona
sunt quae euangelizant hoc est quae adnuntiant
uideamus quamuis hoc ipsum quod dicit euangeliza-
re interpretatur bona adnuntiare. Quae sint autē
bona quae bonis addidit. Requiramus unum & uerū
bonum est dñs cuius imago bonitatis est filius & sp̄s eius

quid dicitur. Istud ergo unum bonum quia in dō patre & fili
 & spū scō est bona nominavit hoc est enim quod adnuntiavit eu-
 gelistae secundum praeceptum dñi & saluatori nostri dicenti.
 Ite docete omnes gentes baptizantes eos in nomine patris & filii
 & spū scī. Haec sunt ergo euangelizantium bona sed quoniam
 ipse nuntius bonus dicitur & nuntiare de bonis illa sit ratio
 quod non solum bona nuntiant sed & bene nuntiant.
 bona sunt enim nonnulli qui adnuntiant quidem &
 predicant de patre & filio & spū scō sed non sincere
 non integre ut sunt omnes heretici qui patrem et
 filium et spū scī adnuntiant sed non bene neq;
 fideliter adnuntiant aut enim male separant fili-
 um a patre ut alterius naturae patrem alterius
 filium dicant aut male confundunt ut uel ex tri-
 bus conpositum dñm uel trinae tantum modo appel-
 lationis in eo esse uocabulum putent. Qui autem bene
 adnuntiant bona proprietates quidem patri & fi-
 lio & spū scō suas cuiq; dabitur nihil autem diuersi-
 tatis esse confitebitur in substantia uel in natura.
 Qui ergo ita adnuntiant euangelium non solum bona ad-
 nuntiant sed bene & integre adnuntiant bona exemplū
 uero hoc de se sua uidetur adsumptum sed ibi propheta ad
 ipsum dñm euangelizandi officium reculit. ita enim ait.
 Quoniam ego sum ipse qui loquebar adsum tamquam
 hora in montibus ut pedes euangelizantes auditum pa-
 cis ut euangelizantes bona. Uerum uidetur mihi pau-
 lus quia propheta dixerat ut pedes euangelizantes au-

am pacis & euangelizans bona & hoc quasi ex alterius
comparatione memorasse uelut si diceret ita ad eum ut homo
qui euangelizat pacem & euangelizat bona hoc autem
faciunt apostoli idcirco semel ipse dictum id est de aposto-
lis accepisse ad quorum comparisonem ad futurum euan-
gelizantium bona per prophetam sedixerat xps. Sed non
omnes oboediunt euangelio. Esaias enim dicit. Dne quis
credidit auditui nostro ergo fides ex auditu auditus enim
per uerbum xpi. Sed dico numquid non audierunt. In
omnem terram exiit sonus eorum & in fines orbis terrae
uerba eorum. Sed dico numquid israhel non cognouit.
primus moyses dicit. Ego ad aemulationem uos ducam in
non gentem in gentem in sensatam in iram uos inducam
Esaias autem audet & dicit. Inuentus sum a non quaer-
entibus me palam aparui inter eos qui me non interroga-
bant ad israhel autem quid dicit. Totadie expandi ma-
nus meas ad populum non credentem & contradicentem.

Neq; omnes ex gentibus crediderunt euangelio. Neque
omnes ex israhel. Plures tamen multo plures ex genti-
bus quam ex israhel quod ponit apostolus quid esaias
dixerit. Dne quis credidit auditui nostro. quis pro-
raro dictum est & obseruare debemus quod sermo
hic inscriptus interdum proraro interdum
pro nullo omnino ponitur uerbi gratia ut cum
dicit. Quis sapiens & intellegit haec. Et quis
ascendit in montem dni & quis est homo qui
uult uitam. In his omnibus rarum quemque

significat ubi uero dicit quis ascendit in caelum
 Hoc est xpm deducere uel quis descendit in abyssum
 hoc est xpm a mortuis reducere. Hic quis nullus
 intellegitur. Nullus enim est qui ascendit in caelum
 xpm deducere. Nunc ergo dñe quis credidit audi
 tui nostro quod dicit esaias rarum quemq; significat
 Scire tamen nos conuenit quod dñe quis credidit
 auditui nostro. In hebraeis autem exemplaribus
 dñe non habeat sed in inter praetatione septuaginta
 seniorum sit. & apostolus hoc probans quod apud
 illos est posuit dñe. Uideatur tamen esaias haec ex
 persona apostolorum prophetae quibus creditum
 fuerit praedicationis officium & ipsi cum raritatem
 credentium praecipue de populo israhel uiderent
 dicunt ad dñm. Dñe quis credidit auditui nostro.
Sicut & illud ex persona ipsorum dicitur. Quia ad
 nuntiaui mus sicut puer ante ipsum. sicut radix
 in terra sitiente. Et ipsi sunt nihilominus qui di
 cunt uelut cum ipso positi & uidentes eum in habitu
 humano quia uidi mus eum & non habebat spe
 ciem neq; decorem & reliqua. sed & si ad per
 sonam ipsorum prophetarum referantur haec
 uerba quia si qui apud dñm conquerantur
 quod his quae de xpo prophetauerint. nemo
 autem modum pauci ex populo illo credederunt
 non uidebitur alienum aut non est putandum
 quia moyses dicat ad dñm. Dñe nemo

dit auditui meo. si enim credidissent litteris meis
credidissent utiq; xpo. de ipso enim ego scripsi. Ergo fides
ex auditu. auditus autem per uerbum xpi. Hic uerbum xpi
predicationem de xpo significat. neq; enim illi soli crediderunt
qui uerbum ab ipso xpo dno loquente audierunt. Sed
multo plures sunt qui alii seum praedicantibus audierunt.
sicut & ipse dñs predixerat loquens ad thoman. quia uidisti
inquit credidisti. beati non uidentes & credentes. Omne ergo
uerbum quod apostoli & si qui alii ab ipso accepta gratia de
xpo predicarunt uerbum xpi esse pronuntiat. Sed & in
ecclesia si quis sapientiam quae ex dō est & ueritatem di
loquatur. Siquis uiam di quae xps est doceat & iustiti
am eius exponat. sine dubio quod loquitur uerbum xpi.

Sed dico numquid non audierunt. In omnem terram ex
iit sonus eorum & in finem orbis terrae uerba eorum.

Haec de psalmo octauo decimo adsumuntur ubi ait

Non sunt loquelaes neq; sermones quibus non audiantur
uoces eorum. In omnem terram exiit sonus eorum & in
finem orbis terrae uerba eorum. In quo pro linguarum
& sermonum uarietate gentes sine dubio intelleguntur.
& dicitur quia apostolorum xpi in omnem terram exi
erit sonus. In fines uero orbis terrae non sonus sed uerba
praeuenerunt quod ita intellegi potest. quia terra impe
ritos quosq; & indoctibiles homines iudicat. ad quos non
uerba in quibus ratio fidei continetur & explanatio sa
pientiae, sed sonus fidei communi & simplici praedi
catione per uenerit. finem uero orbis terrarum.

eruditiores quosq; & prudentiores appellauerit . finis
 perfectionem indicat rerum . ad hos ergo tales non solum
 uoces . sed uerba & rationem peruenisse pronuntiat . qui in
 audientes sermonem fidei & iam per scrutari possunt . et
 perquirere scripturas diuinas . ut cognoscant eorum uerbo
 rum quae eis per apostolos adnuntiata sunt ueritatem
 & hanc esse in his differentiam sciens apostolus . id est in sono
 et uerbis quodam loco ita dicit . & sermo meus & predicatio
 mea non fuit in suauitate uerborum . sed in ostensione
 spiritus & uirtutis . ut ostenderet uerbum quidem esse quo per
 uirtutem spiritus sapientia dei lucidius explanatur . Praedi
 cationem uero hanc esse de qua dicit propheta . Quia in
 omnem terram exiit sonus eorum . In qua
 scilicet simplex adnuntiatio fidei & simpliciori bus qui
 busq; sufficiens . sed & alibi de se ipso dicit .
 Quia sit praedicator & apostolus & magister gentium . in
 quo apostolus quidem generale indicat nomen officii qui
 non solum praedicet sed & doceat . praedicet quidem sim
 plicem fidem ut illis quibus ait . Nihil enim aliud iudicaui
 me scire inter uos nisi ihesum christum & hunc crucifixum .
 Doceat uero eos qui dicebat . sapientiam loquimur inter per
 fectos in quibus ostenditur . quod illis quidem sonus prae
 dicationis pertulit . his uero sapientiam dei per uerba
 differuit . Sed dico numquid israhel non cognouit
 primus moyses dicit . ego ad aemulationem uos adducam
 in non gentem in gentem in sensatam in iram uos in
 ducam . Unde et ea quae superius dixit de gentibus

is nunc uero ut sibi moris est & iam de israhel subiun-
git & uult quod inexcusabilis sit israhel testibus idoneis con-
uincere. Ipse inquit moyses dicit ex persona di. ego ad aemula-
tionem uos adducam in nongentem. De xpianis sine dubio
dicens quia ad aemulationem prioris populi increduli &
contemptoris adsumpti sunt. Sed uideatur fortassis
gentem ad d. fidei merito & deuotionis electam moyses
iniuriosius compellasse cum dicit in nongente & ita
nihil inducere ut nec gentem meam appellare dignetur
aut si appelle insipientem nominare. sed non est inu-
riosus moyses utpote amicus di erga electos eius nec con-
tumelia uidebitur in sermone si ratio sermonis appa-
reat unaqueque gens uerbi causa aegypto-
rum aut syrorum aut moabitarum pro eo quod
propriis terminis & lingua & habitu & moribus atq;
institutiis discernitur gens illa & illa appellatur. &
neq; syrorum aegyptu aliquando dicuntur neq; mo-
abitae idume appellantur aut arabes sectae. Xpiani
uero non est una gens sed ex omnibus gentibus unus popu-
lus. & ideo moyses pro summo honore nongentem eam no-
minauit. quia non erat una gens. sed si ita dici potest om-
nium gentium gens. Uerum excludi uidebimur in his
quae subsequuntur ubi dicit in gente insensata in iram
uos inducam quod & gente meam & insipientem no-
minauerit. Uerum ne in hoc quidem moyses famulus
di contumeliam facit populo di. sed prouidebat in spu.
quoniam qui uult sapiens esse in hoc mundo insipiens

fieri debet ut sit sapiens apud dñm. & quia non cogit
 mundus per sapientiam dñi placit dō per stultitiam p
 dicationis saluos facere credentes. & quia per praedica
 onem crucis xpi quae est stultitia gentibus congregabit
 populus qui fiat in hoc mundo stultus ut sit sapiens apud
 dñm. Irascuntur ergo iudaei quod ipsis excusantibus &
 refutantibus conuiuium regis inuitatesunt gentes non re
 spicientes ad ea quae dudum de hoc misterio esaias aude & edic.
Inuentus sum a non quaerentibus me palam aparui inter
 eos qui me non interrogabant. Ad israhel autem quid dicit
 totadie expandi manus meas ad populum non credentem
 & contradicentem. Sicut in superioribus saepe ostendi
 mus apostolum paulum nunc de gentibus nunc de israhel
 facere sermonem. nec tamen euidenter & palam in mu
 tationem declarare personae ita & esaias in his sermoni
 bus facit quos ^{ad} exemplum apostolus protulit & primas
 quidem partes id est inuentus sum a non quaerentibus
 me. palam apparui inter eos qui me non interrogabant.
Sine dubio de gentibus dicit & ubi ille personam latenter
 inmutat apostolus euidentem distinctionem suis sermo
 nibus dedit in eo quod addit. Ad israhel autem quid
 dicit & superiora quidem ad gentes sequentia uero
 exponit ad israhel esse referenda in quibus ait
 Totadie expandi manus meas ad populum non credentem
 & contradicentem. Sed primo omnium quod ait
 Esaias aude & edic. Videamus quid aude & aut quae
 hic propheta doceatur audacia simitendamus uerbis

...hami dicentis . Quem enim prophetarum non perse-
cutunt patres uestri qui adnuntiabant de aduentu iusti .
...e isaiae intellegimus audaciam qui persecutionibus &
morte proposita ausus est tamen de aduentu iusti prae-
dicare & pro bono audere & iam mori in quo tamen
simul & illud ostenditur quia non ut alii putant pro-
phetae nesciebant quid dicerent & quasi alienato sen-
su suo prophetabant . quod enim dicit apostolus de isaia
quid audere & dicere hoc indicat quia mortem contemp-
nens & persecutiones quae inferebantur . quamuis seiret
sibi inminere periculum audet tamen & predicat uerbum
di . sicut et ipse paulus dicebat . Scio quia uincula &
carceres manent me in hierosolymis . sed ego non facio ca-
riorem animam meam . Sic ergo & isaias sciebat
quidem secundum se esse & interficiendum ab impiis .
audere tamen & ex persona dicit xpi . Inuentus sum a
non quaerentibus me . Certum est autem quod gen-
tes erant quae xpm nec quae se nouerant nec deo
interrogare didicerant inuenerunt tamen quem
non quaesierant quia ipse eos quaesierat prior . Pastor
enim bonus & ouem quae perierat requisierat & sapien-
tia est quae dragmam perditam quaesierat & quae-
rens inuenit iudaei autem usque adhuc quaerunt
de xpo & interrogant scripturas de eo & non inueniunt .
Quia crux eius iudaeis est scandalum . & ideo dicit ad
eos . Totadie expandi manus meas ad populum non
credentem & contradicentem . Hoc est cum penda

et in cruce. Illi non solum non inuenerunt eum
super & dixerunt. Si filius dei discende nunc de cruce
credimus tibi. sed audi quid etiam insipientiam salomonis
dicatur. Quia non inuenietur ab his qui temptant eum
apparet uero his qui non sunt increduli ad eum.

Sed ne hoc quidem a nobis auerit ignorari quod in exempla
ribus haebreorum non habetur & contradicentem apostolus
autem secutus septuaginta inter praesum ueritate
in suis scriptis sicut illi inter praesum sunt ponit.

Dico igitur numquid repulsi sunt plebem suam quam praescit.
An nescitis in alia quid dicit scriptura quomodo interpel
lat dominus aduersum israhel. Dne prophetas tuos occiderunt
altaria tua suffoderunt & ego relictus sum solus & quaere
runt animam meam. Sed quid dicit illi responsum di
uinum. Reliqui mihi septem milia uirorum qui non
curuauerunt genua baal. sic igitur & in hoc tempore
reliquiae secundum electionem gratiae saluae factae sunt.

Si autem gratiam iam non ex operibus alioquin gratia
iam non fit gratia. Quoniam ex his quae supra dictae sunt
uidetur forsitam populus iudaeorum repulsi esse
ad deum. nec aliquid spei gerere. si quidem in aemulatio
nem induxit eum deus in non gentem in iram ingentem
in sensatam & manifestus factus sit his qui eum quaere
bant & inuentus sit ab his qui deo non interrogabant.

Propter ea apostolus uolens ista curare & ostendere quia
super sit salutis uia populo israhel si credant & quia non
idcirco repulsi sint quia genus sit israhel sed quia creduli

XIII.

ait Non repulit d[omi]n[us] plebem suam quam praescit
in hoc praesenti probare & exemplo subiungit. Nam
Ego israhelita sum. ex semine abraham tribubeniamin.
Et tamen fidei ihu doceo & adnuntio quia ipse est xps. quod
si mihi non offuit quia sum israhelita & ex semina abraham
quo minus xpo crederem & ex fide eius iustificarer.
Certum est quia non repulit d[omi]n[us] plebem suam quam praescit
quomodo autem quos praescit illos & uocauit & quos
uocauit illos & iustificauit. Supra iam dictum est
quos praescire d[omi]n[us] non tam praenoscere futura quod nec dubi
tari potest sed probare. & scientia sua dignos ducere
in scripturis ponatur. uerum heparum uidetur quod
exemplo sui non esse repulsam plebem di docebat aposto
lus ualidiora requirit exempla & dicit. An nescitis
in helia quid dicit scriptura quomodo interpellat d[omi]n[us]
aduersum israhel. Dne prophetas tuos occiderunt al
taria tua subuerterunt & ego relictus sum solus &
quaerunt animam meam. In quibus docet propheta
aliquando zelodi repleus cum apud d[omi]n[us] quaerellam
populi praeuaricatoris exponeret. qui non solum
prophetas occidisset & altaria subuertisset
uerum & heliam qui uidebatur solus super esse ex
prophetis d[omi]n[us] conaretur extinguere & hoc helia
apud d[omi]n[us] deplorante audi quid ad eum oracula diuina
responderit. Reliqui mihi septem milia uirorum
qui non cur uauerunt genua bahal. Bahal idoli
nomen est ad cuius cultum populus ille relicta di lege

deciderat. Haec sunt quae apostolus ad exemplum
 rufi presentis adducit & addit. Sic igitur & hoc te-
 re reliquiae secundum electionem gratiae factae sunt
 si autem gratia iam non ex operibus. alioquin gratia iam
 non sit gratia. Ostendendum ergo pro uiribus nobis est
 quomodo sicut factum est sub helia ubi omnem populum
 propheta simul putauerat refutatum. inueniuntur
 septem milia uiri qui per manserunt in testamento di-
 sic factum sit & iam in aduentu xpi. & his temporibus qui
 bus praedicat paulus. Et uide si possumus forte iohannem
 baptistam qui saluatoris praecessit aduentum ponere
 loco heliae. quando quidem & euangelium tale ei tes-
 timonium perhibet quia in spu & uirtute uenerit heliae.
 Et ipse dñs dixerit de eo & si uultis scire ipse est helias. Qui ha-
 bet aures audiendi audiat. Hic ergo qui in spu & uir-
 tute uenerat heliae. in tantum desperauerat de populo
 illo ut non eos diceret generationem esse abraham. sed ge-
 nerationem uiperarum. & his adderet. Nolite dicere
 quia patrem habemus abraham. dico enim uobis quia potest
 esse ds de lapidibus suscitare filios abraham. Hic ergo ista
 de populo conquerenti respondeatur ad no & saluatore nro
 ego scio quos elegi & iterum oues meae uocem meam audi-
 unt & ego praecedo eas & secuntur me meae. & iteru
 Habeo alias oues quae non sunt de ouili hoc oportet me & illas
 adducere. Quid autem ipse numerus septem milia uiro-
 rum in die & uideamus. septenus numerus ad requiem
 pertinet. in septima enim die requieuit ds. Audi ergo

credentes sibi quomodo inuitat ad requiem & dicit
ad me omnes qui laboratis & onerati estis & inueni
tis requiem animabus uestris. Ad istum ergo sep
tenarium numerum pertinet omnis qui ueniens ad xpm
deposuit onera peccati & requiem salutis inuenit.
Recte ergo apostolus dicit quia sic & in hoc tempore reli
quiae secundum electionem gratiae factae sunt. Reliqui
as dicens eos qui ex circumcisione crediderunt. Tam aposto
lus cum quibus se quoque adnumerat. quam & ceteros qui
cum ipsis secuti sunt fidem xpi. sed quod dicit secundum
electionem gratiae factas esse reliquias non mihi super
flua uidetur esse electionis adiectio. potuit enim dicere
reliquiae per gratiam factae sunt. sed ostendit per haec
esse gratiam & sine electione esse & cum electione. Na
omnes quidem qui per fidem saluantur. per gratiam sine
dubio saluantur. Qui autem per electionem gratiae sal
uantur perfectionis animae mihi uidentur ostendi
sicut enim israhel dicitur omnis qui descendit ex gene
re israhel. ille enim uerus israhelita est qui mente pu
ra & corde sincero uidet dm. ita & de hoc accipere possu
mus quod omnes quidem qui ad fidem ueniunt xpi per
gratiam ueniunt. Qui uero donum gratiae operibus uirtu
tibus & puritate cordis exornat. iste non solum per gra
tiam sed per electionem gratiae saluari dicitur a xpo.
O eniq; & ipse apostolus paulus si quis eum in uerbis suis di
ligenter obseruet uidet quomodo huiusmodi restrictio
nibus utitur. alibi secundum carnem nominans israhel.

Alibi super eo carnis omnino non faciens mentionem
 in presenti loco ubi cum dicitur quia non repulit deus plebem
 suam & nobilitatem israheliticam animae uel lex expo-
 re ait. Nam & ego israhelita sum. In secundo uero ad co-
 rinthios ubi quibusdam de israhelico genere secundum
 carnem gloriari uisus cogitur respondere uidet quae premi-
 sit. Quae loquor inquit non secundum dominum loquor sed qua-
 si insipientia in hac substantia gloriandi quoniam qui-
 dem multi gloriantur secundum carnem & ego gloria-
 bor. Epistolae uero dicit haebres sunt et ego israheli-
 taes sunt et ego semen abraham sunt et ego. Sic ergo ubi de
 israhel loquebatur illo interiore homine talis enim est
 plebs illa quam prescit deus et non repulit. non dicit secun-
 dum carnem israhel ad eos uero qui in carnis genere gloria-
 bantur premisit quod de huiusmodi gloriatione premi-
 sit. neque secundum dominum loqueretur neque insipientia
 sed ut ipsi dicit in insipientia tales sunt ergo reliquiae
 quae secundum electionem gratiae factae sunt & addit
 Si autem gratia iam non ex operibus sciendum est opera
 quae paulus repudiat & frequenter intuperat non esse
 opera iustitiae quae mandantur in lege sed ea quae in
 quibus huiusmodi secundum carnem legem custodiunt
 gloriantur. id est uel circumcisio carnis uel sacrifi-
 ciorum ritus uel observatio sabbatorum & numenia-
 rum. Haec est huiusmodi ergo sunt opera ex quibus dicit
 neminem potuisse saluari et quibus in presenti loco dicit
 quia non ex operibus. alioquin gratia iam non fit gratia.

per hec quis iustificatur non gratis iustificatur
autem per gratiam iustificatur ista quidem opera
deo minime quaeruntur sed observare debet ne accepta
gratia inanis fiat in eo sicut & paulus dicit. Quia gratia
aut in me inanis non fuit sed amplius quam omnes illi
laboravi. & iterum addit. Tamquam memor gratiae.
Non ego inquit sed gratia di mecum. Non facit ergo ina-
nem gratiam ille qui dignaei opera subiungit. & gratia
di non existit ingratus. Qui enim post consecutam gra-
tiam peccat ingratus fit ei qui prestatit gratiam.
Si autem non inanem feceris gratiam multiplicabitur
tibi gratia & tamquam mercedem boni operis
gratiarum multitudinem consequeris. Sicut & ipse
scribit & petrus in aepistola sua dicit. Gratia vobis
& pax multiplicetur in recognitione di & item alibi
ut boni dispensatores multiplicet gratiae di. Quid
ergo est quod quaerebat israhel hoc non est consecu-
tus electio autem consecuta est ceteri uero excecati
sunt sicut scriptum est. Dedit illis ds spm compunc-
tionis oculos ut non videant & aures ut non audiant
usq; in hodiernum diem. & dauid dicit. fiat mensa eoru
in laqueum & in captiorem & in scandalum & in tribu-
tionem illis obscurentur oculi eorum ne videant &
dorsum illorum semper incurua. In his apostolus israhel
in duas diuidit partes quorum unam electionem uocat
quae consecuta sit quod quaerebat aliud ceteros appellat
qui non solum consecuti non sunt quod quaerebant sed ex

& cecati sunt spū compunctionis quibus etiam dñm dedisse
 Oculos ut non uideant & aures ut non audiant usq; in
 eternum diem hoc est usq; ad consummationem seculi. Sed qui
 tio nobis mouetur quomodo de bono do uideatur. dictum
 quod ipse dederit. oculos residuo israhel quibus non uideat
 & aures quibus non audiat. & uide ne for te haec magis re
 tributio sit & meritis credulitatis secundum ea quae in supe
 rioribus exposuimus ubi quia non probauerunt habere dñm
 in notitiam tradidit eos dñs in reprobum sensum. & hic enī
 oculos & aures cordis non corporis dicit quibus excecati sunt
 & non audiunt hi utiq; qui xpm uidentes in corpore & au
 dientes doctrinam eius neq; credere operibus quae uidebant
 neq; uerbo quod audiebant oboedire uoluerunt uerum de
 hac ipsa questione sufficienter nobis imprimis a epistulae
 huius partibus dictum est ubi tamen scriptum sit hoc
 ipsum quod dicit apostolus sicut scriptum est. Dedit illis
 dñs spm compunctionis. oculos ut non uideant & aures ut
 non audiant usq; in hodiernum diem. Ego actenus inueni
 re non potui si qui uero diligentius quam nos intendit in
 scripturis diuinis si inueniret manifeste & potius tamen
 hoc modo dixisse apostolum cetero uero excecati sunt &
 sicut scriptum est de eis. dedit illis dñs spm compunctionis ut
 suis uerbis dicere uideatur dedisse eis dñm spm compunctionis
 secundum ea quae de cecitate oculorum & auditu aurium
 per esaiam sunt dicta. esaias enim ita dicit. Uade hic po
 pulo huic auditu audietis & non intellegitis uidentes uidebi
 tis & non uidebitis. In cras factum est enim cor populi huius

audierunt et oculos suos clauferunt
ne uideant oculis & auribus audiant & corde intelle
ant & conuertantur & sanem eos. Nunc ergo sensum
esaiæ uideatur apostolus suis quidem sermonibus protulisse
sed quia propheta sensum dicebat addidisse sicut scriptum
est similis autem & de his facit quae per dauid dicta esse pro
nuntiat ait enim & dauid dicit. Fiat mensa eorum in laqueum
& captiōem & in scandalum & in retributionem illis obscui
rentur oculi eorum ne uideant & dorsum illorum semper
incurua. Quod enim dixit fiat mensa eorum in laqueum
& in captiōem & in scandalum in captiōem non habet in
psalmo scriptum neq. in nostris septuaginta inter praec
tum exemplaribus neq. in hebraeorum & rursum in psal
mo habet fiat mensa eorum coram ipsis in laqueum.

Apostolus autem non posuit coram ipsis. Haec de sermorum
ordine & adsumptorum testimoniorum qualitate memo
rauimus ut ostendamus per singula quod auctoritas
opostolica nequaquam hebraeorum exemplaribus fidem
facit nec uerbis semper inter praecum seruit sed scriptu
rarum sensum uerbis quibus conpellet explicat.

Nunc ergo uideamus quomodo propositi capituli sensus
debeat explanari cecitatem cordis qua reliquus israhel
hoc est qui non credidit excecatus est duobus propheticis
testimoniis probat uel quod ex esaiâ uel quod ex dauid
uideatur adsumptum & in utroq. unus quodam modo
sensus exponitur. Nam et hic oculi eis dantur quibus nō
uideant & aures quibus non audiant & illic optatur ut

coram ipsis mensa eorum fiat in laqueum & incaptio
 in retributionem & in scandalum & obscurentur o
 eorum ne uideantur & quomodo haec digne credant di
 & maxime ex persona xpi in psalmo non otiosum uideatur
 ostendere. Uide ergo si hoc modo possumus explicare quod
 quaeritur sicut oculis corporeis utitur unusquisq;
 ad uidendum siue bona siue mala & in potestate habet
 uel eleuare oculos ad caelum & per id quod uidet condito
 rem eius agnoscere & conlaudare creatorem uel conferre
 ad spectacula circi uel theatri uel quarum libet sordidarum
 ablectamenta uisionum quibus aut ad libidinem aut ad
 rapacitatem uel alia quaeque uitia animus inflammatur
 ita mihi intellege & iam animae oculos quibus aliquidem
 utantur ut uerbum dei & doctrinam ueritatis agnoscant
 ac sapientiae eius cotidie capiant profectum. Alii uero
 utuntur his oculis in contrarium exercentes scilicet semetip
 sos cotidie & inquirentes quomodo dogmata ueritatis in
 fringant & fidem xpi quantis ipsis uideatur impugnent.
Ponamus ergo aliquem orare pro his qui per specaces & argu
 mentosi sunt in falsa scientia & dicere de illis de oculos ut
 non uideant per uer si sensus acumina & aures ut non audi
 ant mendacis scilicet magistros & obscurentur oculi eoru
 ne uideant. Non tibi uidetur amplectendus is qui haec optat
 eis per quae eorum peccata minuantur. multo enim meli
 us est non sapere quam male sapere. Non inquam tibi ui
 deatur quod marchion qui aduersum creatorem dnm blasphe
 ma scripta composuit uel basilides uel ualentinus uel ceteri

si prauorum dogmatum beati fuissent si nullos qui
male sapuerunt cordis oculos habuissent. de his
um esaias dicit. *Ve scribentibus scribentes enim nequi-
as scribunt.* Similiter autem & prophetae qui male docent
& male loquuntur orat dauid in psalmis & dicit. *muta ef-
ficiantur labia iniqua quae locuntur aduersum iustum sce-
lus in superbia et contemptu.* Sic ergo & de israhel dicitur ob-
scurentur oculi eorum ne uideant & de illis dicitur *ne uideant.*
Haec quantum ad oculos cecitatem pertinet & quae male
uidenti incredulo israhel tanquam pro remedio quodam
dari ad oculos uideatur dicta sint. Nunc etiam de mensa quae
in laqueum & in captiorem & in scandalum & in retribu-
tionem efficitur dicitur. Uideamus sed primo ad eos discenda sunt
pauca qui allegoriam in scripturis diuinis refutantes ridere
solent eos qui non in omnibus sequuntur historicum sen-
sum dicant ergo nobis si mensa haec iudaeorum illam dicit
propheta in qua prandere uel cenare solent ut ipsa eis
fuit in laqueum & capiat uel si ipsa mensa efficiatur eis
in retributiones ut ab ipsa propheta quae deliquerunt reci-
pant ultionem uel quomodo eis in scandalum fit ex-
ponant quod si de his singulis explicare non ualent
& risum suum in confusione uiderint uersum.

Tunc nobiscum pariter ueniant & requirant descrip-
turis diuinis qualiter mensa haec israhel possit in-
tellegi. Nobis igitur pro captu sensus nostri ita
uideatur quod omnes scripturae quae ante ad-
uentum domini erant apud israhel primis enim

illis credita sunt eloqui ad omne quod appellatur
 testamentum. mensa est israhel in qua mensa si quis
 bat edere uerbum dei adpositis sibi legis & prophetaru
 sermonibus pascebatur & hanc puto esse mensam de
 qua dicit salomon. Si sederis cenare ad mensam po
 tentis intellegibiliter intellege quae apponuntur
 tibi & mitte manum tuam sciens quia talia te para
 re oportet. Sed saluator ubi dicit cum manducaue
 ritis & biberitis ad mensam meam. quid aliud mensam
 eius intellegimus nisi ubi dignos & eos qui capere pos
 sunt uerbum sapientiae & rerum scientiam doceat.
 hoc & in prouerbis salomon de sapientia protestatur
 dicens. Sapientia aedificabit sibi domum & subposuit
 septem columnas immolauit suas uictimas miscuit
 in craterem uinum & parauit mensam suam. Omnis ergo
 scriptura mensa est sapientiae. sed uideamus quomodo
 hanc mensam ora dauid fieri israhelitis incredulis in con
 spectu eorum in laqueum & in captiorem & in scanda
 lum & in retributionem fit eis in laqueum scriptura
 diuina cum legunt ea quae de xpo prophelata sunt
 hic aedificauit ciuitatem meam & captiuitatem popu
 limer conuertet. Et dicunt non esse haec ab ihu con
 plaxa neque enim aedificauit adiunt ciuitatem dei neque
 captiuitatem populi reuocauit sed haec dicunt quia
 sedentes ad mensam potentis non faciunt illud quod
 commonuit salomon ut intellegibiliter intellegant
 quae adpositae sunt eis non enim uisibiliter haec sed intel

per hoc est spiritualiter facturum propheta est xps.
m aedificauit uere ciuitatem di sed ex lapidibus uiuis
aertauit filios abrahe ex ipsis aedificauit ecclesiam di & conuer
tit captiuitatem populi eorum quos in peccatis captos diabo
lus decenebat. Illis ergo non ita intelligentibus mensa
haec scripturae diuinae facta est in laqueum & in captiorem.
potest autem & illa captio mensae huius uideri qua dñs
eos coepit cum dicit ad eos. Quid uobis uideatur de xpo cuius fi
lius est. At illi responderunt dauid & dñs quomodo ergo in
quit dauid dñm eum uocat dicens. Dixit dñs dño meo.
Et non potuerunt ei respondere uerbum. Fit autem in retri
butione eis haec mensa ut breuiter dicam secundum uerbum
dñi quo ait. Putatis quia ego accusaui uos apud patrem est
qui uos accuset & morset. & secundum illud quod apostolus dicit
quot quot per legem peccauerunt per legem iudicabuntur.
Fit autem & in scandalum mensa haec hoc modo ex scripturis
didicerant iudaei quia xps in aeternum manet ihm uero
uidentes in carne & non solum in carne sed & in morte
crucis & scandali habantur in eum nesciens quia & si passus
est & infirmitate carnis sed uiuit ex uirtute di. Haec
ergo singula quia non intelligibiliter acceperunt quia ad po
sitas sunt eis ad mensam potentis scandali factis sunt & ipsa
scripturarum diuinarum mensa facta est eis in scandalum
& obscuratis sunt oculi eorum secundum ea quae superius dixim.
Et dorsum eorum curuatum est semper. Neque enim deberent
ultra caelum aspiciere qui in creatorem caeli peccauerunt &
in dñm inuestatis. Sed et unumquod nostrum uere cunctum e

ne forte haec diuinorum uerborum mensa adquam uenire
 confedisse ut cibum uerbidi pro possibilitate sumamus
 laqueum uel in retributionem & in scandalum si non intel-
 gibiliter & ut dignum est mundos & ea & puros ac spirituales
 cibos sapientiae capiamus & iam illud pariter obseruantes ne
 in mundis & sordidis uestimentis id est corpore aut corde pol-
 luto ad mensam sapientiae confedamus sed speciem futuri
 in caelis conuiuii iam nunc meditationes per conuersionem &
 poenitentiam indumenta cotidie mundiora & nuptialia
 preparemus quibus utentes aulam sapientiae & thalamos
 filii regis intrare mereamur. Dico ergo numquid sic of-
 fenderunt ut caderent absit sed illorum delicto salus genti-
 bus ut illos emulentur quod si delictum eorum diuitiae
 mundi & diminutio eorum diuitiae gentium quanto
 magis plenitudo eorum. Cum exposuisset apostolus ea
 in quibus repudiatus est israhel & introductae sunt gentes &
 enumerasset & iam proficias quae de caecitate ipsorum &
 laqueo & retributione scandalo quae praedixerant ne
 rursus gentibus insultandi causas & elationes materiam
 praebere & ipsum israhelis lapsum dicit talem fuisse non ut
 illicaderent sed ut delicto suo salutem gentibus darent & ait.
 Dico ergo numquid sic offenderunt ut caderent absit sed illo
 delicto salus gentibus & quomodo ex illorum delicto salus
 gentibus de cur ostendit ut illos inquit emulentur hoc
 est ut conuersionem gentium uidentes & testamentum
 dei quod ipsi prius acceperunt illis traditum & legem
 ac prophetas apud eos maiore & digniore haberi obser-

XXVI

in Zelum capiant & iam ipsi in nouissimis salutem
poribus . sicut nunc illorum lapsus salutem gentibus
fedit . ita gentium fides & conuersatio israheli aemulatione
conuersionis conferat & salutis obseruandum tamen est
quod aliud ponit paulus offendere ac delinquere & aliud cade-
re & offensionem quidem uel delicti remedium ponit cecidisse
autem eos quasi desperatio in hoc sit aliqua non recipit . Dicit
enim numquid sic offenderunt ut caderent sed illorum
delicto salus gentibus . & est mirum quomodo in tot & intali-
bus quae de eis omnes aepistulae textus exponit cecidisse
tamen eos negat apostolus sed uideatur mihi quod paulus
cadendi differentias bene nouerit & aliud sciat esse cadere
secundum illud quod xpm . septies cecidit iustus & resurgit .
& iterum nolim mihi insultari inimica mea quoniam ceci-
di & resurgam . & secundum quod hieremias dicit . Num-
quid qui cecidit non adiciatur ut resurgat aut quia uersus est
non conuertatur . sed & iob de semetipso dicit . Tempore
constituto paratum est ei cadere sub alis & domum eius
diripi ab alienis . & in quarto regnorum libro scriptum
est . cecidit ezechias ab elatione cordis sui & omnes hi ca-
sus in quibus suprae dictis sermonibus scripturarum pro-
nuntiasse memorauimus habent utiq; resurrectionem &
a uersio eorum habet conuersionem . In praesenti uero
capitulo quasi sciens apostolus quia si cecidissent resur-
gere omnino non possent . ita negat eos cecidisse & ualde
excusat in eo quod dicit . Numquid sic offenderunt ut
caderent absit . Ne forte ergo ad alium casum respi-

ciens apostolus israhel excusare & abnegare cecidisse
 fortasse de quo dicebat dñs & saluator noster. Quia
 bam satanam sicut fulgor cecidisse de caelo. Sed ut illum
 de quo esaias dicit. Quomodo cecidit lucifer qui mane ori
 ebatur. Hoc ergo talis casu negat cecidisse israhel illorum enim
 uel in fine seculi conuersio erit tunc cum plenitudo gentium
 sub intrauerit & omnis israhel saluus fiet. Istius autem
 qui de caelo descendisse dicitur. nec in fine seculi erit ulla con
 uersio. Hunc ergo casum quem superius diximus. id est in quo
 quicadec adiciat ut surgat simile esse huic quam in presenti
 loco offensionem nominat apostolus aduertamus & quod
 delictum appellat quod in hitale uidetur esse si quando
 iustus in uno aliquo uictus uerbi causa uel in carnis fragilitate
 uel alio quolibet delicto ceciderit non tamen ideo ab omni le
 gis obseruantia discesserit. sed iustitiam tenet misericor
 diam colat fidem pietatem mansuetudinem seruet et
 legem di meditari non neglegat de hoc possumus dicere
 quia numquid sic offendit ut caderet absit. quia & israhe
 litae quamuis redemptorem suum negauerint & eos
 qui ab eo missi sunt ad predicandum salutem lapidaue
 rint & persecuti sunt tamen habent adhuc aliquid resi
 duum est apud illos meditatio legis. Licet non credentes nec
 intellegunt est apud illos & aemulatio di. Licet non se
 cundum scientiam & propter ea dicit apostolus. quia
 non sic offenderunt ut caderent. hoc est ut ab omni le
 gis di obseruantia uel meditatione penitus declinarent
 & huiusmodi casum delictum nominauit. Illorum enim

delicto salutem gentibus. propter ea ergo & dauid dicitur
quodammodo esse se delicta in quibus qui ceciderit non resur-
gat & esse alia in quibus qui ceciderit non resurget nec
in consummationem seculi dicebat delicta siue lapsu
qui intellegit. sequitur post haec. Quod si delictum illorum
diuitiae mundi & diminutio eorum diuitiae gentium
quantomagis plenitudo eorum. Considera in his di sapi-
entiam quomodo apud eum ne ipsa quidem dilecta & lap-
sus inutiliter cedant sed cum unusquisq; ex proposito sui
libertate delinquat dispensatio diuinae sapientiae hoc
ipsum in quo illi damno suae negligentiae pauperes fiunt
alios diuites facit. & enim quomam ^{uide} in eum di gentes & dis-
perget. Filios adam constituit terminos gentium se-
cundum numerum angelorum di facta est tunc pars
dñi iacob & funiculum hereditatis eius israhel.
I Illis autem angelis quibus pars gentium fuerat distributa
sedulenter quodam modo singulos quosq; de parte dñi
aut de prauebitibus fecerunt eos offendere ita ut diceret dñs
per prophetam. Facta est mihi postio mea desiderabilis in
exsecrationem. Necessarium fuit ut illa refutata esset alia
pars dñi super terram quae gloriam & testamenta & legis-
lationem & obsequia cultus di quae omnia diuitiae erant
partes dñi suscipere & pars dñi pro illa parte quae offen-
deret uocaretur. Idcirco delictum illorum fiunt diuitiae
mundi. nunc enim non una hebraeorum gens sed totus
mundus pars dñi effecta est. sic enim ipse saluator dicit.
Quia ego ueni non ut iudicem mundum sed ut saluetur

mundus per me. It ne abiguum uideretur mundi nomen
 quoniam quidem saepe ad caelum & terram saepe ad
 terram. Interdum uero & iam ad omnes homines mun-
 di appellatio refertur. Idcirco reperit apostolus & mani-
 festius in quo dixerit mundum designat. ait enim. & di-
 minutio eorum diuitiae gentium. Quod enim illis
 qui offenderunt diminutum est ad ablatum ad diuitias
 gentium conlatum est qui per fidem pars dñi & here-
 ditas eius effecti sunt. Bene autem & de minutionem
 reddit plenitudinem & non sine profundo quodam sen-
 su populum israhel paulus plenitudinem uocat in quo
 ego promissis uiribus tale aliquid intellego. nunc quidem
 donec omnes gentes ueniunt ad salutem congregantur
 diuitiae dei & credentium multitudinem sed donec israhel
 in incredulitate persistit nondum plenitudo portionis
 dñi dicitur esse completa deest enim ad integrum popu-
 lum israhel. cum uero plenitudo gentium subintrauerit
 & israhel in nouissimo tempore per fidem uenerit ad salutem.
 ipse erit populus qui prior quidem fuerat sed nouissimus
 ueniens ipsam quodam modo hereditatis & portionis dei
 plenitudinem compleat. & ideo plenitudo deest appellat
 quia quod deest in portione dei. In nouissimis ipse compe-
 bit. & ita omnipotentis & boni dei dispensatio delicta aliorum
 fructuosa aliis efficit. sicut in presenti israhel diuitias mundi
 facit & in minutionem eorum diuitias gentium; iam sa-
 nes & gentium delictis quae necessario delinquent tale
 aliquid faciat omnium dispensator & aliquibus ex eis

gratia conferat. Nec quasi speciales alius israel fuisse
videatur sed aequitas apud iustum et bonum dnm super
omnibus habeatur. Etiam tu apud te ipsum qui legis
requirito; Vobis enim dico quidem gentibus quamdiu
quidem ego sum apostolus gentium ministerium meum
inlustrabo. si quomodo in aemulationem inmittam car-
nem meam et saluos faciam aliquos ex illis. Si enim amis-
sio eorum reconciliatio est mundi. quae est ad assumptionis
uita ex mortuis. Sicut saepe obseruauimus in hac ae-
pistola paulum aliquando pro iudaeis aliquando pro gentibus.
Interdum uero ad alterum horum uel ad utrumq. facere
sermonem sicut cum dicebat. Si autem tu iudaeus cogno-
minaris quasi ad iudaeum loquens. Et iterum iudaeo
primo & greco quasi ad utrumq. nunc uero parte ad gentes
hoc ad eos maxime qui in urbe roma ex gentibus crediderant
dicit. Vobis ergo dico gentibus. Quid ergo dicat gentibus
uideamus. Quamdiu quidem ego sum inquit apostolus
gentium ministerium meum inlustrabo. si quomodo in a-
emulationem inmittam carnem meam & saluos faciam ali-
quos ex illis. dicit aliquis quod ait quamdiu ego sum aposto-
lus gentium. Hoc uidetur ostendere quod non semper
apostolus erit gentium. sed complexo ministerio aliorum
quorum liber apostolus sit futurus. sed quantum & ex ipsi-
us sermonibus & ex rerum gestarum ratione colligitur
quamdiu in hoc mundo fuit per mansisse in fide & ueritate
apostolus gentium conprobatur. Quid ergo dicemus
numquid nam tamquam seruus bonus & fidelis qui in

paucis fuerit fidelis sciebat se super multam constituendum
 apostolum futurum & iam post exitum suum non solum
 gentium sed israhelitarum & aliorum fortassis inuisibiliunt
 ibi ubi benedicunt: sps & ammae iustorum dnm vnum di
 cunt & super exaltant eum in secula. An potius simpliciter
 dictum dicitur accipere quam diu ego sum apostolus gentiu.
 sicut & apostolus dicit: Ecce ego vobiscum ^{sum} omnibus diebus
 usq; ad consummationem seculi. Non quod dicat se post con
 sumationem seculi non futurum cum eis sed ostendere & se
 nusquam ab eis discessurum usq; ad consummationem saeculi
 dixit ita & apostolum quam diu ego sum apostolus dixit
 se pro semper & sine fine. quae autem ex utraq; recipi de
 bet & expositio relinquimus legentis arbitrio. Igitur quam
 diu apostolus est gentium populus ministerium suum inlus
 trare sedicit. & quid tam dignum quam ut unusquisq;
 ministerium suum quod per diuidentiam suscepit ex
 ornet & ornate autem & inlustrat ministerium qui minis
 trat bene. Sicut & contrario dehonestat ministerium suum
 & notabile facit qui negligenter & indigne ministraverit
 uerbi causa in ministerio ecclesiae. Diaconus inquit qui
 bene ministraverit bonum gradum sibi adquirit &
 multam fiduciam in fide xpi ihu. Si uero non beneminis
 traverit hoc est si non se talem exhibuerit qualem descri
 bit apostolus. Crauem non bilinguem non multo
 uino deditum. non turpis lucri adpctorem. sed ha
 bentem mysterium fidei in conscientia pura.
 Non iam bonum gradum sed malam sibi paenam conquirat.

quam qui contumeliam diuino mysterio fecerit .
maliter autem & si qui presbiteru gradum suscepit . satis
agat inlustrare ministerium presbiteru ad ipsum enim
& illa quae de presbiteris aditum scribit apostolus . & ea
quae esaias scribit dicit . Ipse dñs in iudicium uenien cum pre-
sbyteris populi & principibus eius iudicabitur . & addit
uos autem autem inquit succenditis uineam meam &
direptio pauperum in domibus uestris est . ut quid iniuria
facitis populo meo & personas pauperum confunditis .

Secundum hanc autem & episcopus inlustrat ministerium
suum in episcopatu si sit secundum quod describit apostolus .

In reprehensibilis uigilans . prudens ordinatus . hospitalis doctor
non uolentus . non percussor . sed modestus . non litigiosus
non auarus . domum suam bene regens . filios habens in
obsequio cum omni grauitate . non elatus superbia neq; in
iudicium incidat diaboli . Quitalis est inlustrat minis-
terium a episcopatus sui ut & ipse audiat . Euge ser ue bo-
ne & fidelis super pauca fuisti fidelis super multa te consti-
tuam . Similiter autem & uidua si per maneat in orati-
onibus & obsecrationibus nocte ac die inlustrat ministeriu
uiduatis suae . si uero sit talis quales apostolus notat .

Otiosa & uerbosa . & non solum uerbosa sed & curiosa loquens
quae non oportet aut sit indelicus degens & uiuens in otia .
Haec dehonorauit & non inlustrauit ministerium uiduitatis
suae . Eodem modo & iam uirgo consecrata dō inlustrat
ministerium uirginitatis suae si sit sancta corpore & spū .
& non cogitet quae hominum sunt sed quae di . quomodo

placeat dō. si uero aliter agat non solum non inlustrat mi-
 rium uirginitatis suae nec inlustrat lampadam suam. sed
 e contrario lumen eius extinguitur & efficitur una de insipienti-
 bus uirginibus. haec eadem & unusquisq; in ecclesia positus apud
 semetipsum reputet ut in quocumq; loco stat siue in clero siue in
 plebe inlustret ministerium fidei suae. tales faciat actus suos
 ut uidentes homines opera eius bona magnificent patrem qui
 in caelis est. Hoc enim faciebat & paulus docendo gentes quarum
 erat apostolus & instruendo infirmos olere paruulos lacte alen-
 do. robustis fortiolem uerbicibum prebendo. errantes & infi-
 de titubantes ac uelud in abor sum parturiendo donec xps
 formaretur in eis & per haec omnia inlustrando ministerium
 apostolatus sui in aemulationem fidei & zelum bonae conuer-
 sationis adducebat carnem suam id est secundum carnem cog-
 natos ut si non omnes aliquos tamen saluos facere ex illis. Sic
 ergo dum per uirilem curam & iugem sollicitudinem erga
 doctrinam gentium gerit & conuersationem eorum ac uitā
 ualde probabilem facit. Uidentes haec israhelitas qui erant
 cognati eius secundum carnem ad imitandos eos qui profici-
 unt infidei inuitat & prouocat & est gloria ministerne
 cum ex heruditione eorum & iam illis profectus accesserit.
 Si enim amissio eorum reconciliatio est mundi quae est ad sump-
 tionis uitae ex mortuis. Hoc mihi ostendere in his sermonibus
 uidetur apostolus quod abiectio israhel & ad gentes necessario
 praedicatione translata mundus hoc est uniuersae gentes
 reconciliatus est dō secundum quod scriptum est. quia dñs
 erat in xpo mundum reconcilians sibi non reputans illis
 quoddam redactus materno affectu rursus.

ta ipsorum . & iterum . sicut paulus dicit qui posuit inno
uerbum reconciliationis per quod uerbum dicebat .
rogamus pro xpo reconciliamini dō . Sicut ergo inquit isra
heliticae huius gentis abiectio reconciliationem praestitit
mundo . & tanta fuit erga gentem istam gratia quae
sublata ab ea uniuersum mundum dō reconciliare sufficeret
quantum putas . tunc merebitur mundus cum & iam gens
ista reconciliari meruerit dō . Quid illud sit quod ex reconci
liatione israhel mundus exquirat breuiter ostendit dicens
uita & mortuis . tunc enim erit adsumptio israhel quando
iam & mortui uitam recipiant . & mundus ex corruptibili
incorruptibilis fiet . & mortale immortalitatis dona dantur .

Ad
Absurdum namq; uideretur sicum offensio eorum reconciliatio
nem mundo donauerit adsumptio eorum non maius ali
quid mundo ex praestantius largiretur . Quod si diliba
tio scā est & massa & si radix scā & rami . quod si aliqui
& rami fracti sunt . Tu autem cum esses oleaster insertus
es in illis & socius factus es radices pinguidinis oliuae . noli
gloriarī aduersum ramos . quod si gloriaris non tu radicem
portas sed radicem te . Dicis ergo fracti sunt rami ut ego
insererem bene propter incredulitatem fracti sunt
Tu autem fide factus noli superbae sapere sed time . Si enim
dī naturalibus ramis non pepercit nec tibi parces .
Uide ergo bonitatem & seueritatem dī in eos quidem qui
cēderunt seueritatem . In te autem bonitatem si per
manseris in bonitate . alioquin & tu excideris & illi
si non per manserint in incredulitate inserentur .

potens est enim dicitur iterum inserere illos. nam si tu ex
 rali oleastro excisus es & contra naturam insertus es in
 nam oliuam. quanto magis secundum naturam inserens
 suae oliuae. Nescio quomodo hi quidam schola ualentini
 uel basilidis ueniunt. haec ita apud paulo dicta non audientes
 putentes se naturam animarum quae semper saluasit
 & numquam pereat. & alia quae semper pereat & num
 quam saluasit. cum aperte paulus dicat fractos esse
 ramos bone oliuae propter incredulitatem suam & diuinae
 saeueritatis indignis uindicta. & rursus oleastri ramos
 quae apud illos natura per dita ponitur insertos esse
 radici pinguedinis oliuae. sed illis quidem per haec facile
 responsum sit. nihil omnino fauorem & iam nobis qui una
 esse naturam omnium hominum. Immo omnium rati
 onabilium dicimus. & ad salutem aequaliter habilem
 & ad perditionem negligatam curri potest & dici.

Quomodo autem paulus oliuam bonam & oleastrum ponit
 cum utique si unam scire esse naturam omnium diuersi
 generis arborum non intro duxisset & exemplum.
 Dicendum ergo ad haec sicut omnes materias corporales
 cum sine dubio unius naturae sit per accidentes sibi qua
 litates diuersas species profert uel corporum uel arborum
 uel herbarum. ita & cum omnium rationabilium una
 natura sit arbitrii proprii aequaliter liberata donata
 unius cuiusque proprii motus & arbitrii potestate prolata
 uel ad iustitiam uel ad libidinem subiectam sibi ani
 mam per ducentes uel in bone eam uel in arboris speciem

manit non ut bona arbor dicatur si per arbitrii potestatem
selegerit bona aut mala dicatur. si elegerit mala & sic unus
quisq. secundum propositi sui motus aut bona oliua si inter
uirtutis incedat aut si contraria sectetur oleaster nomina
bitur. Inde deniq. dñs in euangelio dicebat. aut facite arbo
rem bonam & fructus eius bonos. aut facite arborem malā
& fructus eius malos ut ostenderet arborem malam uel
bonam non nasci sed fieri. Jam uero si accidit aliquid ad ar
bitrii libertatem quod extrinsecus uel ad mala prouocet
uel hortetur ad bona per ineffabiles quasdam diuinae
prouidentiae dispensationes in nullo consequentia pro
positae absolutionis offendit. habet enim in semet ipsa
natura rationalis uigentem & ad haec arbitrii liber
tatem qua uel oboedire si uelit prouocante uel nolit
spenere possit hortantem. Quod autem diximus quia
materia & corporali accedentes extrinsecus qualitates
reddunt specie diuersas aliquas quidem ad multum
tempus permanentes aliquas ad breue nonnullas uero
non solum annis exiguis sed interdum mensibus & iam
aut diebus paucis uix durantes ita intellegitur uerbi
causa species caeli & solis aut lunae uel astrorum tali
bus quibusdam formatae sunt qualitatibus quae usq. ad
saeculi finem per durare sufficiant. Et usq. quo libe
rentur a seruitute corruptionis in libertatem gloriae
filiorum di. Aliae uero terrenorum sunt corporum
qualitates in ipsis est multa differentia nonnullorum
enim animalium corpora uel arborum uel auium

multis admodum pos sunt durare temporibus alio
 uero paucis aut ualde. Quod si haec intellexisti tran
 mus nunc ab exemplis corpore aequalitatis ad naturae
 rationabilis qualitate & uide quomodo aliae quidem in
 qualitatibus beatitudinis secula multa perdurant & alia in qua
 litatem aliae nihilominus secula multa consumunt aliae
 ex ipsis paruo tempore uel in uirtutibus uel in maliciis
 manent. aliae per exiguo aliae admodum breui quorum
 per singula notitiam nos quidem homines ut pote cor
 ruptibilis corporis pondere praegravati per exiguam
 aut & iam nullam capere possumus qui uero scrutatur
 omnia & iam altadi sps scs uniuersa nouit & nota facit
 cui ipse uoluerit reuelare. In his & enim praecipue id est in
 dispensatione rationabilis naturae apostolicum illud discen
 dum est. O latitudo diuitiarum sapientiae & scientiae
 di quam scrutabilia sunt iudicia eius & inuestigabiles uiae ei.
S i ergo unusquisq; ex arbitrii potestate aut bona oliua aut
 oleaster efficitur aut israhelici generis aut alterius cul
 pabilis gentis ut dicatur deo; Quia alienati sunt peccatores
 ab utero errauerunt a uentre locuti sunt falsa. Ita ut sint
 peregrini testamentorum & hospites testamentorum
 & hospites promissionum di & aliuindm iactantur ex utero
 & dicunt. In te iactatus sum ex utero de uentre matris mee
 ds meus estu. Sed quomam ut diximus permanet semper
 naturae huic libertas arbitrii possibile est ut cum sit
 quis israhelicae gentis & bonae oliuae ramus decidat
 in incredulitate & frangatur & rursus alius qui elegerat

et esse culpabiles & peccatrices & per hoc ramus oleaster
dicebatur. si conuertatur ad fidem habet enim in se arbitrii
sui libertatem qua conuertere possit ad bonam inseritur bonae
olivae per fidem & efficitur socius radicis pinguedinis
olivae. Radicem uero hanc alii abraham alii sech alii
unum aliquem & patribus benemeritis ponunt.

Ego autem radicem aliam quaescasit ei scas primitias
nescio nisi dnm meum ihm xpm ipse est enim primi
tiae omnium uel dilibatio ut praesentiloco habemus
apostoli secundum id quod alibi de eo dicitur qui est
primogenitus omnis creaturae huic namq; radici omnis
quis saluatur inseritur. & ex hac dilibatione sca omnis
massa humani generis scificatur & uere sicut radix
sca manentibus in se ramis scificatis pinguedinem pbe
dum per spm scm adherentes sibi uiuificat uerbo exco
lit sapientia floribus reddit & in omni uirtutum
plenitudine ad ferre fructus uberes facit ita ut &
ipse dicat de eis. Ego autem sicut oliua fructifera in do
modi. & enim si rami fracti sunt propter incredulita
tem fracti sunt & qui stant fide stant. Quis alius erit in
quo stant nisi ihu xpi & quis est alius a quo per incredeli
tatis sunt fracti sunt. nisi ipse cui non crediderunt semp
ergo quicumq; ad uenae ad fidem uel ad conuersionem
israhel ueniebant xpo quierat uerus israhel in se re
bantur praecipue tamen ex tempore aduentus eius
multus oleaster inseritur huic radici uel ramis eius
apostolis scilicet propheta di ut qui inseruntur eis

facti sunt radicis pinguedinis xpi, Post haec edocet nos
tulus non ex tolli aduersum ramos fractos israhelitas
insultare eis quia non nos radicem portamus sed radix nos

Non enim habemus quod non accepimus / si autem accepimus
quid gloriamur quasi non acceperimus, Tum deinde
quasi quibusdam impudentibus insultantibus & dicen-
tibus si fracti sunt rami bene propter incredulitatem
fracti sunt ut ego infererem qui credebam hos ergo re-
primens apostolus dicit Illi quidem per incredulitatem
fracti sunt & cui insertus es per fidem & infideles sed me-
mento quia omnis qui se exaltat humiliabitur. & ideo
noli superbae sapere noli alta & lata proloqui quamuis
enim in radice stes & bene stes timeo tamen uidentis
quia & alii quibus insultas ibi steterunt ubi & tu stas^{is}
& tu cum ibi stes ad oliuae huius radicem aliunde trans-
latus es & possibile est & iam te peccare nam & hoc ipsum
quod superbis & exaltaris iam peccas & scito quoniam si
di naturalibus ramis non pepercit nec tibi parte

Post haec uero iste qui superbit & insultat lapsis alioribus
ab apostolo sensibus humilitatis imbuitur & dicitur ad
eum tu qui haec dicis uide bonitatem & seueritatem
di & cum uides seueritatem eius erga destructos ramos
mendum tibi est ne forte & tu dum superbis & insul-
tas lapsis seueritatem di quae peccatores per urgas
incurras ipse peccando, bonitas enim eius permanet in
his qui in bonitate permanserunt alioquin eodem or-
dine & tu si in bonitate non manseris excideris

in incredulitate non potuerunt inserentur do enim
non est impossibile iterum inserere illos si excedant in incre-
dulitate per quam fracti sunt quando quidem facilius ui-
detur propriae arboris ramos radice suae reddere quam
inserere alienos. Quod autem dixit ex naturali oleastro &
iterum secundum naturam inserentur suae oliuae natu-
ram oliuae uel oleastri secundum hoc debemus accipere
quod supra & posuimus quod arbitri libertas naturam fece-
rit uniusque uel oleastri uel bonae oliuae. Obseruandum
sane est quod hi quoque qui ex propria oliua deciderunt fracti
dicuntur hi uero qui ex oleastro inserentur si iterum pecca-
uerint non frangendi quod utique esset leuius sed excidendi
appellantur. In quo uehementior profectodi seueritas indi-
catur si postea quam cum esset oleaster & ex peccatoru
silua collectus ad radicem fidei adscitatis adductus est rursu
amaros malitiae proferat sicut sed ne hoc quidem lateat
nos in loco quod non eo ordine apostolus oliuae & oleastri
similitudinem posuit quo apud agricolas habetur illi ma-
gis oliuam oleastro inserere & non oliuae oleastrum solent.
Paulus uero apostolica auctoritate spiritali huic & nouae
agriculturae nouum ac spiritali colendi ordinem posuit.

VIII
Nolo enim uos ignorare fratres mysterium hoc ut non sitis
apud uos me ipsos sapientibus quia cecitas ex parte ista
contigit donec plenitudo gentium subintraret & sic om-
nis israhel saluus fieret sicut scriptum est. ueniet ex sion
qui liberet & auertat impietates ab iacob & hoc illis
ame testamentum cum abstulero peccata eorum.

Adhuc adeos qui ex gentibus crediderant quasi elatos & super-
 bientes aduersum ramos qui fracti sunt & putantes quod
 hoc non diuinitate. & ineffabili dispensatione sapientiae
 eius sed suis meritis consecuti sint ut illis de fractis ipsi cum
 essent oleastri insererentur in bona oliua. dicit. Nolite
 ignorare fratres mysterium hoc ut non sitis apud uos in ipsis
 sapientes. quia insultare lapsis & gloriari aduersum ra-
 mos qui de fractis sunt non fit per diuinitatem. sed per
 humanam notabilem & ignorantem mysterium di-
 uinum. Qui enim secundum sapientiam diuini in beneficium di-
 uinum non insultat abiectis. sed cum timore gratias agit misericordiae largientis.
 Est ergo mysterium quod ignorabatur ab his qui insultabant
 huiusmodi. quomodo in dispersione filiorum adam ceteris
 quibusque gentibus secundum angelorum numerum dis-
 tributis. propria quaedam pars diuini facta israel sicut & in
 aliis ubi oportuit & in ipsis paulo superius memorauimus
 ad quos & re promissiones bonorum & testamenta & le-
 gis latio facta est. manente ergo parte illa diuini in statu suo.
 possibile non erat. Nos qui eramus gentes introire in here-
 ditatem diuini. & in seipsum iura succedere. Idcirco igitur pati-
 tur deus ex parte. id est non omnibus sed aliquibus ex israel
 fieri cecitatem fieri ab illis sine dubio angelis obtentu inuidiae
 aemulationis in latam qui ceterarum gentium sortiti fu-
 erant principatum. passus est ergo deus. & cum possit prohibe-
 re noluit. ut pro his qui cecitate decepti. id est cordis obtusi-
 one prolapsi sunt ipsorum qui istos deceperant portiones
 suam deus faceret & portionem. ut quodam modo in eo ipso

caeperant caperentur auertentes enim ad se per peccata inle-
bras di plebem. locum fecerunt gentibus ingrediendi inheredi-
tatem di. do cum ipsis communi quodam & aequissimo iure
habente iudicium ut donec illi plebem di in caecitatis captiui-
tate decernerent quasi aduicem eorum quos ab initio ex parti-
one di & segregata eius hereditate subtraxerant gentium
numerus reddatur. cum uero plenitudo gentium fuerit &
explata & aemulationem salutis eorum coepisset israhel
discutere a semetipso caecitatem cordis & eleuatis oculis suis
xpm uerum lumen aspiceret & ita secundum praecedentes
prophecias salutem quam obcaecatus sibi miserat israhel
quaereret instigatus dicens apud semetipsum illud pro-
pheticum. Reuertar ad uirum meum priorem quonia
melius mihi erat antequam modo. Quod autem haec
illis promissasint per prophetas in multis quidem propheticis
uoluminibus inuenitur. ponemus tamen quod sufficiat
ad presens unum de hieremiae testimonium ita continens.
Si exaltetur caelum in excelsum & terra humilietur
deorsum ego non reprobabo genus israhel pro omnibus
quae fecerunt. Si ergo ut introiret gentium plenitudo
caecitas facta est in israhel pro omnibus quae fecerunt
sine dubio cum ingressa fuerit gentium plenitudo cae-
citas cessat quod si uis inquit apostolus scire quomodo
& iam post caecitatem saluandus sit israhel. Audi quo-
modo scriptum est. Ueni & ex sion qui liberet & auertet
impietates ab iacob & hoc illis a me testamentum
cum abstulero peccata eorum. Sciendum sane est quod

in propheta esaia unde testimonium istud paulus addit
 pro eo quod dixit apostolus ueniet ex sion scriptum est
 ueniet propter sion. & quod att hic cum abstulerit peccata
 eorum ibi omnino scriptum non est. sed non apud abraeos
 quidem apostoli tamen auctoritate praesumptum est.
 Interim ueniens dñs ex sion liberat & auertat impieci-
 tem ab iacob. auertat autem impietates ab ea secundum
 illud quod scriptum est. Qui adiluit dñs sordes filiorum
 & filiarum sion & sanguinem mundabit de medio ei
 in spū iudicii & spū uestionis. & hoc ita fieri testam-
 tum eius erat ad dō. ut sic ab eis auerterentur impietates
 & auferentur peccata; quis autem sit iste omnis israhel
 qui saluus fiet uel quae erit ista plenitudo gentium
 dñs solus nouerit ut unigenitus suus & si qui forte amici
 sunt eius ad quos dicat. iam uos non dicam seruos sed
 amicos quia nota uobis feci omnia quae audiui a patre.
 Hoc tamen potest & iam nostro sensui occurrere quod
 sicut israhel quamdiu permanet secundum carnem
 israhel & non etiam secundum spūm factus fuerit isrl.
 ita uetus mente uidentem pertinere non potest ad salu-
 tem. ita ne gentes quidem omnes omnino saluari pos-
 sunt nisi quae intra plenitudinem fuerint reperiae
 quaecumque illa est quae ab apostolo plenitudo nominatur.
 Ita ergo mysterium di ineffabili quadam sapientiae ei
 dispensatione tractatur ut & iam cum sibi anima sua
 malorum ipsa consciuerit ille qui nouit uniuersa dis-
 ponere abiectioem eius & paenam aliorum faciat

salutem. sed & illud uidetur mihi in loco diligentius con-
ueniendum quod caecitatem istam. Non dicit omnis israhel
contigisse sed ex parte. Reliquiae enim secundum elec-
tionem gratiae factae sunt de quibus reliquis & esaias
propheta uerat dicens. Nisi dñs sabahot reliquis set nob
semen. istae ergo reliquiae in beatitudine conferentur
cum plenitudine gentium. ceteri uero qui ex caecati sunt
ex israhel qui conferuntur his gentibus quae non potuer-
ad plenitudinem peruenire; sic ergo quae inueniuntur
in sermonibus prophetarum de promissionibus scripta
beatitudinem continentiam de israhel ad reliquias istas
quae electae sunt pertinent si de gentibus ad plenitudi-
nem spectant. si quae uero tristitia si quidem de israhel
dicuntur ad illos sine dubio reliquos qui ex caecati sunt
referuntur. siue de gentibus illos profecto qui sunt se-
tra plenitudinem stringunt omnia tamen finis per-
urgue & eos quidem qui beati sunt. siue illi ex israhel
siue & iam gentibus ueniant praesentis temporis euan-
gelicae doctrinae sermo purificat. ut sint tales sicut
erant illi ad quos dñs dicebat. ecce iam mundi estis propt̄
sermonem quem locutus sum uobis qui uero uerbidi
& doctrinae euangelicae purificationem spreuerit
tristibus & paenalibus purificationibus semetipsum
reseruat ut ignis gehennae in cruciatibus purget quem
nec apostolica doctrina nec euangelicus sermo purgauit
secundum illud quod scriptum est & purificabo te igni
ad purum. Uerum haec ipsa purgatio quae per paenam

ignis adhibetur quantis temporibus quantisue saecula
 peccatoribus exigat cruciatus solus scire potest ille cui
 pater omne iudicium tradidit qui ita diligit creatura
 suam pro ipsa euacuauerit semetipsum de di forma &
 serui formam suscepit & humilians semetipsum usque
 ad mortem uolens omnes homines saluos fieri & in
 agnitione ueritatis uenire. Uerum tamen meminisse
 debemus quod praesentem locum apostolus quasi mys
 terium haberi uoluit quod scilicet huiusmodi sen
 ses fideles quiq; & perfecti inter semetipsos uelut mys
 terium di silentio tegant ne passim imperfectis & mi
 nus capacibus proferant misterium enim requisit scrip
 tura celare bonum est. Secundum euangelium quidem
 inimici propter uos secundum electionem autem carissi
 mi propter patres sine paenitentia enim sunt dona & uo
 catio di. sicut enim uos aliquando non credidistis do.
 nunc autem misericordiam consecuti estis propter ipso
 rum incredulitatem. Ita & isti nunc non crediderunt
 in uestri misericordia ut & ipsi misericordiam consequantur;
 conclusit enim di omnes in incredulitate ut omnibus mi
 seretur. O altitudo diuiciarum sapientiae & scienti
 ae di quam scrutabilia sunt iudicia eius & inuestigabiles
 uiae eius. Quis enim cognouit sensum dni. aut quis illi
 consiliarius fuit. aut quis prior dedit ei & retribuet
 ei quoniam ex ipso & per ipsum & in ipso omnia.
 ipsi gloria in saecula saeculorum amen.

Eadem persequens adhuc de israhel & gentibus apostolus

ramis oleastri qui insultabant ramis oliuae defractis
imputans haec etiam et addit: Quia israhel secundum
euangelium quidem inimicus factus est do quia non credi-
dit xpo. Quantum autem ad honorificentiam spectat
patrum electus est et carissimus habetur apud dm.
Semel enim donata electione semini patrum et dilectio-
ne concessa seruat sine dubio ds dona et uocationem
suam erga semen eorum quorum meritis id aliquan-
do largitus est nec penitudo incurrit in dm etiam si
minus uideantur digni existere hi erga quos promiss-
sa patribus beneficia conferuntur. Uerum ut saepe com-
monuimus etiam in presenti loco illa est obseruanda
distinctio quod israhel quidem qui inimicus est do ille
dicatur quidam abat de xpo tolle tolle crucifige eu
quomodo enim non dicantur inimici di qui uel tunc
uel etiam nunc dixerint ista uel dicant sed et quod
dicit propter uos quorum salutis scilicet in uident
prohibentes apostolas gentibus loqui et persequentes eos
qui adnuntiant xpm secundum reliquias uero quae
saluandae dicantur in quibus electio credentium sub-
secuta est et israhel carissimus sunt propter patres quorum
scilicet fidem sequentes credunt in eum qui suscitauit
xpm ihm a mortuis et secundum hoc erga huiusmodi
semen sine paenitentia enim sunt dona et uocatio di.
Post haec uero etiam latentes et profundiores increduli-
tates eorum aperit causas et dicit: quia sicut uos
gentes quondam non credebatis do nec tamen idcirco

B

penitus reliquit uos deus sed aliquando ad ultimam misericordiam consecuti estis occasio tamen conferendae in uos misericordiae populi israel incredulitas extitit. ita etiam hi qui nunc de populo israel non crediderunt & pro incredulitate sua derelicti sunt. ut ad uos dei misericordia flecteretur non usquequaque relinquerentur in incredulitate sua sed postquam plenitudo gentium fuerit impleta dispensatio etiam ipsi consequerentur misericordiam. In quo uolens apostolus bonitatem dei ostendere quia incredulitate aliorum salutem facit. Conducit inquit deus omnes in incredulitate ut omnibus miseretur.

Non quo ipse eis iniecerit incredulitatis propositum sed ex ipsorum incredulitatis proposito credendi aditum aliis qui et ipsi prius increduli fuerant patefecit. In his autem positus locus paulus et alius huiusmodi causas quomodo deus malum propositum non continuo resecat et excidat sed patitur et reseruet prospiciens quia aliquid bonum aliis facturum per alterius propositum mali ab his opinor de quibus loquebatur reulit oculos cordis sui ad ipsam malitiae originem quodam ex initio in his quibus oborta est.

Quicumque illi sunt pullulantes et arbitrii libertate crescentem utile non iudicauerit resecare sed permiserit eos uti proposito suo sciens et prospiciens quod multorum profectus et utilitas ex malitiae ipsorum occasione consurgat. Et intantum apud bonum deum uirtuti locus est ut et malitiae opus quamuis illi pernitiosum sit de quo procedit. Beneficium tamen praestare dispensatur.

agnoscim mouet cum fuerit superata. Considerans igitur
sc̄s apostolus tantas esse bonitates d̄i diuitias & tantam
diuinae sapientiae opus erga rationabiles agnaturas. Quia
tantum d̄s diues est in misericordia & diues in omnibus
qui inuocant eum. & tantae sunt diuitiae bonitatis eius
& patientiae & longanimitatis. Repente interioribus
eas cordis oculis intuens inmentitatem quae earum perspicit
ens stupore simul & pudore percussus exclamat & dicit.

XXVIII

O altitudo diuitiarum sapientiae & scientiae d̄i quam sunt in-
scrutabilia iudicia eius. & inuestigabiles uiae eius.

Unde & enim humane mentis sensus ista possit opinari ut
seruata unicuique arbitrii libertate alterius militiae opus
uerteretur alteri ad salutem & uicenti semel alia palma
conferretur quae utentis perniciem praebet. His igitur
generaliter quantum uideatur apostolus ratione perspectis
exclamat & dicit. Quia tanta altitudo est diuitiarum d̄i
& sapientiae eius. tanta est altitudo & scientiae nihil ho-
minis. tanta est altitudo. Ad omnia enim haec altitudi-
nis sermo deseruit. ut scrutari iudicia eius quibus unam
quamque animam atque omnem naturam rationabilem
dispensat. Nemo sufficiat nec uias d̄i quibus providentia
eius incedit inuestigare aliquis possit. Aliquis autem dica-
mus non solum hominum sed & totius creaturae.

Neq̄ enim inscrutabilia iudicia & inuestigabiles uiae dicerentur
nisi quia nulla est creatura quae uel inuestigare uel eam
scrutari, solus est enim filius qui nouerit patrem. & solus
est sp̄s sc̄s qui scrutatur omnia & iam altitudo d̄i. & ideo hanc

altitudinem di quam & inscrutabilem dicit & inu-
 bile creaturae omnia inscrutabile & inuestigabile dicit.

De filio uero & spūco dicere ista non poterat quia filius in euange-
 lio dicit ad patrem pater omnia mea tua & tua mea &
 de spūco ipse paulus pronuntiat dicens. Nemo enim scit
 hominum quae sint hominis nisi spū hominis qui in ipso est
 ita & quae in deo sunt nemo cognouit nisi spū di. Vides ergo
 quod paulus in praesenti capitulo in his quae dicit. Quis enim
 cognouit sensum dñi. aut quis illi consiliarius fuit. De cre-
 aturis dicit. Naturam uero trinitatis excipiat quippe cui
 nihil sit cum creatura commune nisi beneficentiae opus
 sed & quod ait. Quis illi consiliarius fuit. Non quasi mi-
 nus ipse sufficiens consilio indigeret alterius. sed consili-
 participem nullum quidem inter creaturas esse pronun-
 tiat. Consilium uero sapienti necessario in sapientia sua
 est qui est xps & in scitate qui est spū scs. Similia autem
 modo & quis prior dedit ei & retribuit ei. Intellegen-
 dum est. nemo enim aliquid factori suo prior contulit
 quippe cum & iam hoc ipsum. quod est unusquisq; suscepit.
 Quoniam & ipso & per ipsum & in ipso omnia. Uides quomo-
 do in ultimis ostendit quod in omnibus quae supra dixit.
 segregauerit mysterium trinitatis sicut enim in prae-
 senti loco quod ait. quoniam & ipso & per ipsum & in
 ipso omnia. Conuenit illis dicitis quidem apostolus in
 aliis memorat locis cum dicit. Unus dñs pater & quo
 omnia & unus dñs. noster ih̄s xps per quem om-
 nia. & item in spū dicit. reuelari omnia & per haec

in omnibus esse prouidentiam trinitatis ita & cum dicitur
latitudo diuitiarum patrum. ex quo dicitur esse. significat
sapientiae altitudinem xpm. quae est sapientia eius.
ostendit essentiae altitudinem sanctum spm. quae
tam altitudi nouit declarare. Uerum tamen quod
dicitur ex ipso hoc ipsum quod sumus indicat ipsum
autem quod per eius prouidentiam dispensatur.
inuita in ipso uero quod perfectio omnium & finis
in ipso erit tunc cum uenerit illis omnia in omnibus &
tunc ipsi gloria in secula amen. In seculo propter
hoc quod perfectio omnium non intra unum secu-
lum concluditur sed in multa precenditur &
ui aliquando adimplenda speratur. iungit autem
& amen ut intellegamus per illum ad istum beatitudi-
nem ueniendum de quo scriptum est. in apo-
calypsi haec dicit quae est amen.

EXPLI LIB. VIII. INC. LIB. VIII.

Quoniam in omnem textum epistulae in super-
ioribus docuisset apostolus quomodo ui-
deat ad gentes ac circumcisiones ad fidem
in terra ad spm. ab umbra ad ueritatem ab obseruantia
carnali. ad obseruantiam spiritalem religionis sum-
matrans lata sit. et haec futura propheticis. osten-
ditur & uocibus designata iam nunc spiritualis huius
obseruantiae ad quam cultus diuinitatis docuit esse
trecens latum. adgreditur mores. et statuta sancire

xi

aliqua

& ait. obsecro itaq; uos fratres per misericordiam
 ut exhibeatis corpora uestra hostiam uiuentem sc̄am dō
 placentem rationabile obsequium uestrum & nolite
 confirmari huic seculo sed reformamini renouatione
 sensus uestri ut probetis quae sit uoluntas dī bona &
 beneplacita & perfecta. Quoniam inquit ostendimus
 a sacrificiis carnalibus recedendum secundum quod & pro
 pheta dicit. Hostias & oblationem noluit nec placita
 sunt tibi. Nunc autē doceo uos quibus hostis delectetur
 dī & haec doceo non quasi imperans. nihil enim profecit
 Legis imperium. sed quasi qui officium susciperim recon
 ciliando uos dō. Obsecro uos fratres & obsecro non per po
 tentiam sed per misericordiam dī quia enim sicut supra
 ostendimus nos conclusi sumus sub peccato. nunc iam non in me
 ritis sed in misericordia salus humana consistit. Quid autē
 est quod uos obsecro exhibeatis corpora uestra hostiam uiuentem
 sc̄am placentem dō ut sit rationabile obsequium uestrum.
 Obsequium hic cultum dicitur qui cultus dudum quoniam
 in pecodum mutorum corporibus consistebat. nunc inquit
 in corpore rationalis hominis referatur. & corpora magis
 uestra quam pecodum fiat sacrificium atq; in sacris
 altaribus conlocentur. hi enim qui membra sua morti
 ficant. ab inuentiuo libidinis & furoris & actus corporis
 sui dō placitos habent. hostiam uiuentem sc̄am placentem
 dō rationabiliter offerunt & legem sacrificiorum quae
 in leuitico lata est secundum spiritalem intelligentiam
 complent. uerbi causa ut ibi offerant uitulum primo.

secundo uel secundo arietem aut tertio hircum aut quarto
t. ures. uel etiam pullos columbarum ut his uniuscuiusq; ani
ma purificatur pro qualitate gestorum haec nunc in suo
corpore unusquisq; purificans & spiritali sensu discernens ratio
nabili obsequio hostiam uiuentem obtulit do. de quibus singu
liscum in librum leuitici aliqua diceremus prouerbis expla
nare. temptauimus quomodo unusquisq; rationabili obse
quo cultus di. si superbiam corporis sui uincat. immolet
uitulum. si iracundiam superet. arietem iugulet. si libi
dinem uincat holocaustum offerat hircum. si uagos & lu
bricos cogitationum reseret. uolatus columbes & turtures
immolauerit. sed haec ut dixi quis scire dignum putat
ibi latius disserta repperiet. nunc autem paulus obsecrat
credentes in xpo ut corpora sua exhibeant ~~adhibeant~~ hos
tiam uiuentem scam placentem do. Uiuentem dicit
hostiam quae uitam hoc est xpm insegerit & dicit
mortem ihu in corpore uestro circum ferimus ut & uita
ihuxpi manifestetur in corpore nostro. Scam dicit
in qua scs sps habitat secundum quod in alio loco dixit
Aut nescitis quia templum di estis & sps di habitat in uobis
placentem do. ut pute a peccatis & uitis separatum.
Haec autem omnia rationabilis cultus est di. potest enim p
tali cultu reddi ratio & ostendi quia dignum est do tales
hostias immolare. Arietes autem & hircos & uitulos in
mortali & incorporeo do offerri. nulla ratio recta & honesta
suscipiet. Haec ergo ita facere & ita colere dm eos qui xpo
crediderunt. non solum docet paulus sed & obsecrat per

misericordiam dī ut ostendat per hāc humano generi
 proclue est ad delicta huiusmodi hostias dī miserationi
 prouisas. quibus si unquam lapsus acciderit per rationabile
 obsequium & hostias eomodo quo supra diximus immola-
 tas reparari possit anima ac restitua ad salutem. quod
 autem multae sint misericordiae dī designat paulus & in
 secunda ad corinthios dicens. Benedictus dī & pater dñi
 ihū xpī pater misericordiarum. Audis dñm sicut xpī pater
 est & sapientiae pater est & iustitiae pater est quae
 omnia xp̄s est. Ita esse misericordiarum patrem. ergo
 xp̄s sicut cetera omnia est & misericordiae. Ipse est
 misericordiae multae non una. hoc est sicut thesauri sapi-
 entiae & scientiae in ipso sunt. sed sunt absconditi. ita &
 misericordiarum thesaurus in ipso est sed absconditus est
 ne forte si ad subitum & ante tempus proferatur
 faciat me & si qui mihi in desidia similis esse uoluerit
 neglegentem. Videbitur ergo praecipuae hostia uiuens
 & sc̄a & dō placens corpus esse incontaminatum uerum
 quoniam uidemus non nullos sc̄orum aliquos & iam apos-
 tolorum habuisse coniugia non usquequaq. possumus
 hoc de sola uirginitate sentire. quamuis in huiusmodi
 hostiis habere. primum ordinem possit sicut & in lege
 alia erat hostia sacerdotis alia principis alia sinagogae
 & alia unius animae. & quamuis in ecclesia prima
 post apostolos hostia martyrum. secundum uirginum
 uideatur. Tertia continentium. puto tamen quod
 nec mihi qui in coniugiis positus sunt. & ex consensu ad

uocant orationi uelut nazareorum uota soluenter
uocant scilicet & iuste negandi sunt corpora sua ex
hibere posse hostiam uiuentem sciam placentem do.
nec rursus corpora uirginum uel continentum si
aut superbiae macula aut auaritia sordibus aut
linguae maledicae uel mendacii inmundicia polluantur.
Hostiam sciam & do placentem putandi sunt ex sola uirgi
nitate corporis obtulisse quia & in lege hostia cum offer
retur inspiciebatur a sacerdote diligentius non solum
si ex mundis esset animalibus sed ne aut oculo habere uul
tum aut in auribus aut in pedibus ne claudum ne lus
cum ne uulsum animal diuino ammouere tur altari.
Sic ergo per omnia membra discutitur & per tractatur
hostia uiuens scia do placens quae rationabiliter offeren
da est. & nolite confirmari huic saeculo sed reformamini
in renouatione sensus uestri ut probetis quae sit uolun
tas di quod bonum & beneplacitum & perfectum
Sciendum est quod in graeco habet ut probetis quia est uo
luntas di bona et beneplacita et perfecta sed nos sig
namus quidem quae sit in graeco consuetudinem tam
sequimur latinorum nolite ergo inquit confirmari
huic saeculo in quo ostendit esse quandam formam
huius saeculi & aliam esse saeculi futuri & si qui sunt
qui amant praesens saeculum & ea quae sunt in hoc
mundo saecundum formam saeculi praesentis aptantur.
Qui uero non respiciunt ea quae uidentur sed quae non
uidentur & aeterna sunt transformantur & reno

uantur ad futuri saeculi formam & inde fit ut eos
 noscat hic mundus sed odio habeat & persequatur sed ag
 cunt ipsam formam angelici quibus de illo seculo uentur
 ut simile mihi uidetur esse hoc illi dicto quo ait sicut por
 tauimus imaginem terreni portemus & imaginem cae
 lestis. Unde ergo ne forte cum uenit ira in cor tuum con
 formem te faciat huic saeculo. similiter autem & concu
 piscencia mala & auaritia ceteraq; uitia quibus praesens
 saeculum delectatur formam tibi saeculi praesentis in po
 nant si uero e contrario mansuetudo patientia lenitas
 continentia fides ueritas ceteraq; uirtutes habitent
 in sensu tuo conformem te futuri saeculi faciunt &
 ita pulchram animae tuae speciem reddent ut uer
 bum dei quod disponit eam sibi in misericordia & fide
 dicat ad eam tota forma sua proxima mea & macula
 non est in te. Intende autem diligentius quod ait
 Sed reformamini renouatione sensus uestri. Ut
 ostendat quia formam quidem culpabilem prius
 formam malitiae habuit omnis anima sed adhorta
 tur ad hoc sermo apostolicum ut illa abiecta ad singu
 larum uirtutum speciem reformemur. & ita de
 mum possumus reuelato uultu cordis gloriam
 dñi speculari ab huiusmodi imagine transformati.
 Quomodo autem in haec transformemur ipse edocet
 dicens renouatione sensus uestri renouatur autem
 sensus noster per exercitia sapientiae & meditatio
 nem uerbi dei & legis eius intelligentiam spiritalem.

quis cotidie & scripturarum proficit lectionem
tanto altius intellectus eius accedit tanto semper
nouus & cotidie nouus efficitur. Nescio autem si renoua
ri potest sensus qui piger est erga scripturas diuinas &
intellegentiae spiritalis & certicia quibus possit non solum
intellegere quae scriptae sunt uerum et explicare aper
tius et manifestare diligentius. Potest tamen fieri
ut non omnis sensus in hoc possit renouari ut agnitione sci
entiae dilateur. Potest tamen renouari sensus ad ius
titiam potest renouari ad continentiam ad misericor
diam fidem patientiam. sed uide quid in sequenti
bus huic renouationi sensus adiungat apostolus.
Ut probe is quae sit uoluntas dei quod bonum & bene placi
tum & perfectum. Et utique nisi ad omnem scientiam
renouatus sit sensus & ita di sapientia in luminatus pro
bare non potest quae sit uoluntas dei. In multis enim
putatur esse uoluntas dei & non est in quo is utique qui sen
sem non habet renouatum errat et fallitur. Est aut
reuera non cuiuscumque sensus sed ualde renouati &
uiuat dicam iam addi imaginem reformati probare
in singulis quae agimus quae loquimur quae cogita
mus si sit uoluntas dei & nihil omnino uel agere uel
dicere uel cogitare quod uoluntati dei non senserit
conuenire. Quae sit inquit uoluntas dei quod bonum
& bene placitum & perfectum. Si secundum hoc lega
mus quod in latinis codicibus inuenimus hic est sen
sus quia uoluntas dei est quidquid bonum & bene placi

tum & perfectum est. nec potest alibi uelle dī nū-
 num est. & utiq; quod bonum est & perfectum sine dū,
 hoc dō placeat. Si uero secundum hoc quod diximus apud
 graecos haberi id est ut probetis quae sit uoluntas dī bona
 & bene placita et perfecta. Potest tale aliquid in his ser-
 monibus sentiri quia dī quidem uoluntas semper bona est
 sed non semper bona eius uoluntate dispensari meremur.
 neq; bene placita & perfecta uerbicausa ut iungeretur
 saul in rege fuit quidem uoluntas dī sed non bene placita
 neq; perfecta irascens enim populo qui refuta uerat dīm
 habere super se regem eis hominem iussit institui. sed &
 propheta ex persona dī dicit. Dimisi eos secundum desi-
 deria cordis eorum ut irent in cupiditatibus suis.
Si ergo aliquando fit uoluntas dī in his in quibus concupiscimur
 & desideramus sed renouatus est sensus probare debet si uo-
 luntas dī haec bona & bene placita & perfecta & non ta-
 lis quae magis desideris nostris indulgeat quam utilita-
 tibus consulat. sed iam ad sequentiam conuertamur.

Dico enim per gratiam quae data est mihi omnibus qui sunt
 inter uos non plus sapere quam oportet sapere sed sape-
 re ad sobrietatem. unicuiq; sicut diuisit dī mensuram
 fidei. Sicut enim in uno corpore multa membra habentur.
 membra autem omnia non eundem actum habent.
 ita multi unum corpus sumus in xpō. singuli autem
 alter alterius membra. Sciendum primo est quod
 ubi nos habemus omnibus qui sunt inter uos in graeco
 habetur omni qui est inter uos qui sermo utiq; ad eos

uerbum fieri qui cum ante non fuerint nunquam
aperunt. dicit enim ut idem apostolus ait uocat quae
non sunt tamquam quae sunt. Non sunt autem hi
qui participes eius non sunt qui uere est. quid dixit ad
moysen dic filius israhel qui est misit me ad uos.

Quod ergo ait paulus dico enim omnibus qui sunt inter
uos uel ut in graecis haberi diximus omni quae est in uobis
simile est ac si diceret dico enim omni qui in deo est. Non
plus sapere quam oportet sapere. Uerum tamen
uidendum est quia paulus. sicut & in alius dicit. non
in sua foris sapientiae carnalis uerbis. sed per gratiam
quae sibi data est loquitur. Est enim multa diffe-
rentia per gratiam loquentis & per humanam sapi-
entiam. Denique & rebus ipsis saepe conperitur est non
nullos eloquentes & eruditos uiros non solum in sermone
sed & in sensibus praeposcentes cum multa in ecclesiis
dixerint et ingentem plausum laudis acciperint.

Non enim tamen auditorum ex his quae dicta sunt conpunc-
tionem cordis accipere nec proficere ad fidem nec ad timo-
rem dei ex recordatione eorum quae dicta sunt incita-
ri sed sua uitate quadam & dilectione sola auribus cap-
ta disceditur. sepe autem uiros non magnae loquentiae
nec compositionis sermonis studentes uerbis simplicibus &
incompositis multos infidelium conuertere ad fidem
superbos indinare ad humilitatem peccantibus stimulum
conuersionis inferre & utique signum est. sicut in praesenti
apostolus dicit per gratiam loqui quae data est ei.

Ego autem puto non solum in uerbis ecclesiam docere
 ad se gratiam sitalis sit sermo qualem supra diximus
 quia auditorem non tam dilaxet quam stimulet et
 ad profectum aliquem uirtutis adducat sed et in om-
 nibus fere quae aguntur in uita ita esse deprehendes.
 Est enim aliquis qui et quod agit et quod loquitur habet
 gratiam. & alius qui interdum et prudenter loquitur
 et diligentius ac laboriosius agit. neq; in uerbis suis neq;
 in gestis inuenit gratiam. Deniq; sicut et in alius iam
 diximus scriptum est. quia et ioseph inuenit gratiam
 in conspectu principis carceris. Et hester inuenit
 gratiam apud regem. Repperimus autem nos in
 quodam secretiore libello scriptum quasi angelum
 quendam esse gratiae qui etiam uocabulum ex gratia
 traheret. Anahel enim dicitur quod est interpreta-
 tum gratia di. Hoc ergo scriptura illa continebat quod
 missus esset ad o. iste angelus ad hester ut ei gratiam
 daret apud regem. Sic ergo alia uirtus est sermonis
 qui per gratiam dicitur. & alia doctrinae potestas.
 Alius autem sermo est ex eruditione communis qui
 quamuis lauitus sit et arte compositus. Tamen si non
 per gratiam uel dicitur uel scribitur delectare
 fortassis possit legentem adducere tamen ad perfec-
 tum. non potest auditorem. Paulus igitur non so-
 lum ipse quae dicit per gratiam dicit. sed et auditoribus
 suis precatur gratiam dari. et non solum gratiam
 sed et multitudinem gratiae. sic enim scribit.

gratia multiplicetur et in omnibus aepistolis suis dicit
gratia uobis et pax. sed uideamus quid est quod per grati
am quae data est sibi apostolus dicit omnibus qui sunt inter
romanos non plus sapere inquit quam oportet sapere
sed sapere ad sobrietatem. Videtur adhuc ad superbientes
ramos oleasteri et insultantes raminis qui de bona oliua de
fracti sunt. Etiam hunc aptare sermonem et dicere eis
non debere plus sapere quam oportet sapere. Quod
simile est illi sermoni quem dixit. Noli superbae sapere.
hoc est in enim plus sapere quam oportet. Sciendum ta
men est quod et ceteri heruditi uirtutibus hac defini
tione ut naturam uel causam peccati in eo ponat. sicut
addatur aliquid uirtutibus aut minuatur. uerbi gratia
iustitia uirtus est. & si qui minus aliquid facit quam
iustitia patitur. sine dubio iniustus est. Siqui uero sub
specie iustitiae erga uindictas iniustus fiat et se uis agit
et ultiones incredulitatem ex iustitia inuolutus est.
unde et salomon dicit. Nolite fieri iustus multum.
Similiter et libertas si in temperantiam suam sit uirtus
est. si minus habeat formidum si amplius temeritas nomi
natur. parimodo & prudentia si in sua mensura sit uirtus
est. si minus habeat imprudentiam si plus quam oportet
malitia appellatur. In ^{de}puto quod et serpens in parady
so prudentior dicitur sit ceteris bestis. hoc est mensuram
excedens prudentiae & in partes malitiae prolapsus.
Inde et filii huius saeculi prudentiores dicuntur quam
filii lucis. & plus enim sapiunt quam oportet sapere.

Et sic in singulis quibusque uir uirtutibus potest aliquid plus
 re quam oportet sapere. ut sunt illi qui attendunt spiri-
 tibus sed doctoribus et doctrinis demoniorum in ypocrisi
 falso loquentium cauteria tam habentes conscientiam
 suam prohibentium nubere et abstinere se acibus quod
 deus creauit. Isti plus sapiunt de castitate quam oportet
 sapere. Minus autem sapit quam oportet luxuriosus
 et incestus. Ego autem dico quod et heretici plus sapiunt
 de christo quam oportet sapere qui negant eum dei creatoris
 esse filium. sed alterius nescio cuius melioris dei. sed et illi
 plus de christo sapiunt quam oportet sapere qui negant
 eum in carne uenisse et natum esse ex uirgine sed
 caeleste ei corpus adsignant. In his omnibus paulus nos
 uult non plus sapere quam oportet sapere sed sapere
 ad sobrietatem. Quod in graeco dicitur *sōfrosinē* in nostris
 autem codicibus hoc est in scripturis diuinis sobrietas
 a maioribus interpretatum est. Ab aliis tamen eruditis
 uiris temperantia una ex quatuor generibus uir-
 tutibus habetur. et in hoc ergo loco melius apostoli dicta
 lucerent. si haberemus & nos scriptum secundum
 graecum sermonem uirtutem. sed sapere ad temperantiam
 hoc est ut in omnibus uel quae agimus uel quae loqui-
 mur uel sentimus. temperantiam teneamus.
 In his enim quae supra enumerauimus neque amplius
 neque minus fieri debere modum seruare nouit sola
 temperantia. Post haec ait. unicuique sicut diuisit deus
 mensuram fidei. Hoc est ut sciat unusquisque et intelle-

in eo sit mensura gratiae dei quam consequi meruit
per fidem. Interdum enim accipit quis a deo ut sapiat in
opere caritatis aut ut fiat in officio uisitandi aut erga
misericordias pauperum aut circa debiliu[m] curam
aut erga uiduarum et pupillarum defensionem aut
erga hospitalitatis sollicitudinem. Haec ergo singu-
la diuisit deus unicuique secundum mensuram fidei.

Sed si quis accepit gratiam de uno aliquo horum saperet
non intellegat mensuram gratiae sibi datae sed uelit
sapere de sapientia dei de uerbo doctrinae de profundioris
scientiae rationem in quo gratiam non accepit et non tam
discere uelit quam docere quae nescit iste cum minus
sapiat plus uult sapere quam oportet. Non enim sapit ad
temperantiam ut custodiat unicuique sicut diuisit deus men-
suram fidei. uerum ut euidenti[us] adhuc de his aposto-
lus designaret introducit exemplum et dicit.

Qu

Sicut enim in uno corpore multa membra habemus
membra autem omnia non eundem actum habent
ita multi unum corpus sumus in christo singuli autem
alter alterius membra. Ordinatis sime per haec con-
ponens omne corpus ecclesiae. ut sicut membra corpo-
ris singula quaeque proprios habent actus & officia suis
unum quod quae deserunt. Hec tamen possibile est
ut non consensum ut uos ibi inuicem cedant. Ita inquit
& in ecclesia quae est corpus christi diuersos singuli ha-
bemus actus uerbi gratia alius omne studium erga
sapientiam dei & doctrinam uerbi adhibet et in me-

ditacione legis diuinae die ac nocte persistit. Et
 huius corporis oculus. alius ut supradiximus erga minus
 rium fratrum & indigentium curam. et est scilicet huius cor
 poris manus. alius studiosus auditor est uerbi et auris
 est corporis. alius ad uisendos decumbentes & requiren
 dos tribulantes & positos in necessitatibus eruendos
 est impiger. qui pes sine dubio ecclesiastici corporis appellatur.

Et ita inuenies unumquemque propensius erga unum aliquod
 officium & specialius operam dare cetera uero sequentia
 habere. neque enim hoc dicimus quod unum sufficere debeat
 secundum formam propositi exempli. sicut uerbi gratia ocu
 lus speciale officium habet ut uideat. unum tamen est
 ex omnibus et in omnibus membris et cum singulis agit
 omnia. Ita et qui per gratiam fidei unum aliquod do
 num speciale meruerit illud quidem principaliter
 administrat. in omnibus uero actibus socius cum ceteris
 habetur & particeps. Quomodo autem corpus istud in xpo
 sit. id est in ueritate et sapientia et iustitia et sanctificatio
 ne quae omnia xps est sepe iam diximus. Iam uero si in hoc
 corpore uerbi gratia aut sit aliquis oculus quod est in cor
 pore toto nobilius uel manus quod sequentia loco haberi
 potest. aut auris aut lingua aut cetera quaeque quae
 uidentur honestiora esse & rursus ut sit aliquod aliud
 membrum ex his quae uidentur inhonestiora esse se ipse
 aliquid causae prestiterit. an diuoluntate absque ullis om
 nino causis ille illud uel ille illud constitutus sit mem
 brum supra nostram esse intelligentiam. Puto ue

et cum pro singulis
 queque agunt
 omnia.

hi qui naturas diuersas adferunt animarum et
uersis conditoribus instutas locum confirmandi dog-
matis sui inuenire uideantur ea quae nobis in superioribus
de uasis honoris & uasis contumeliae disseruasunt & iam
praesenti sufficiat loco numquam enim concedendum
est ut siue in praesenti siue in praeteritis siue & iam in futu-
ris saeculis non ita unum quemque dispenset diuina pro-
uidencia aut non unius cuiusque meritum arbitri liber-
tate collectum materiam praebuerit dispensandi. Iustus
est enim deus & iniustitia non est apud eum. Habentes
enim dona secundum gratiam quae data est nobis diffe-
rentia siue prophetiam secundum rationem fidei siue
ministerium in ministrando siue quid docet in doctrina
qui exortatur in exhortando qui tribuit in simplicitate
qui praest in sollicitudine qui miseretur in hilaritate.
Cum dixisset singulos quosque credentium membra esse
unius corporis christi. Hunc quasi diuersorum membrorum
diuersitate operis enumerat et uerbicausa uelut oculo ui-
sum itamenti quae est interior oculus prophetiae adsignat
officium & alii tamquam manu ministerium adscribit
& alii tamquam lingua doctrinam tribuit. Similiter
& iam caetera illud quoque quod nobis in superioribus am-
biguum uidebatur absoluit ubi quaerebamus utrum
unum quodque membrorum ad honesta uel minus honesta
corporis officia aliquid ex causae probando uenerit.
An nullis ex causis soladi uoluntate honestum uel mi-
nus honestum esse membrum unusquisque delictus sit.

Quod ergo ibi nobis minus clarum fuit hic apostolus
 aperuit dicens. Siue prophetiam siue ministerium
 siue reliqua dona gratiarum secundum rationem
 fidei dari quamuis sermo iste hoc est secundum
 rationem fidei apud Latinos minus propriae trans-
 latus uideatur analogia enim in Graeco non tam
 ratio quam mensura competens dici potest. Ut quia
 uno non potest duobus sermonibus explicari. Se-
 cundum mensuram ergo fidei unius cuiusque diuersitates
 dari pronuntiat gratiarum. Ut uerbicausa accepta
 quis gratia illud uel illud membrorum in xpi corpore
 fiat. & hic quidem mensuram fieri causam capien-
 darum posuit gratiarum. Ad Corinthios uero scribens
 ait. unicuique autem datur manifestatio sps ad id
 quod expedit & post pauca addit. omnia autem
 operatur unus atque idem sps diuidens unicuique pro
 ut uult. Unde mihi uideatur tam ad Romanos quam
 ad Corinthios scribens tres capiende gratiae modos
 ducere. ut ex nobis in eo agit aliquid ostendat plu-
 rimum tamen in diuulgatione consistere. ponit
 ergo & mensuram fidei esse per quam quis gratiam
 capit. ponit & ad id quod expedit dari & spm diuidere
 pro ut uult. ut ergo tanta in nobis fides inueniatur
 quanta possit sublimiorem gratiam promereri nri
 operis uideatur & studii ut autem ad id detur quod
 expedit & utale sit accipienti diuulgationem est uel
 omni nos dari uelit in ipso est. Ideo & in alius

apostolus dicit. Nunc autem dī posuit in corpore
in quodq; membrum prout uoluit. Uoluit autem
dī secundum rationem uel mensuram fidei quae in nobis est
uel uoluit ad id quod expedit. nisi forte ita aliquis & hoc uelit
intellegre dī posuit in corpore in quodq; membrum
ut uoluit. ut uoluit ad membrum magis referatur. hoc ē
pro ut uoluit. prout elegit. prout operam dedit. ne uideatur
de homine arbitrii potestas auferri. Uerum tamen ex
hoc quod dicit dari gratiam ad id quod expedit potest fieri
ut & si sit in aliquo mensura fidei tanta quae excelsiorem
gratiam mereatur accipere si scilicet spūs futura prospiciens
expedire accipienti non iudicet necessario diuideri
cuiq; prout uult expedit. Deniq; nonnullos uideamus
gratiam accepisse doctrinae uel exortationis ad plebem
& ex ipso elatos atq; in superbiam uersos in iudicium ince-
disse diaboli. alios accepisse quidem gratiam sed negligen-
tia animi et uitae desidia corrupisse. Unde & ait ille
qui acceptum denarium in sudario conlegauit nec operari
ex eo aliquid uoluit. Propterea deniq; & apostolus scri-
bit ad carissimum sibi filium dicens. Noli neglegere
gratiam quae in te est. Tamquam sciens posse gratiam
per negligentiam deperire. Quod autem dixit secun-
dum rationem uel mensuram fidei. puto iam plene in
superioribus expositum. quae sit fides quae a nobis requi-
ratur. Et quae sit quae a dō per gratiam datur. secundum
hoc quod idem apostolus dicit. Nil fides in eodem spū
& item alibi apostoli ad dñm dicunt. auge nobis fidem.

Quod fides quidem quae speret et credat et
 ratione confidat. in nobis est rationem fidei ipsius et
 et perfectus eorum quae credimus intellectus donatur a
 deo. Sed & illud in loco non omittimus quod uideatur
 secretioris esse mysterii. Si enim in praesenti dat deus gratiam
 saeculo unicuique secundum mensuram fidei sine dubio et in
 futuro dabit unicuique gratiam pro mensura meritorum.

Et in praesenti saeculo talis est dei dispensatio et talis erit etiam
 in futuro. Quomodo non et in praeteritis saeculis quae
 fuerunt antea nos similis dei dispensatio erga omnem ratio
 nabilem creaturam fuisse credatur. Sed uideamus quae
 sint dona quae enumerat secundum gratiam data prophe
 tia inquit & ministerium et doctrinae et exortatio sed
 tribuere hoc est praestare et praeesse et misereri his iungit
 & caritatem & cetera de quibus dicit fortasse aliquis si
 haec omnia per gratiam dantur non erit in culpa si qui non
 propheta et aut non minister & aut non doceat. aut non
 exhortetur. aut non tribuat. aut non praesit. aut non
 misereatur. aut non diligat. Qui horum omnium gratiam
 non accipit. sed ad haec dicemus sicut est fides quam docuimus
 esse in nobis. et rursus est fides quae per gratiam datur
 sicut supra diximus. scriptum est, Alii fides in eodem spiritu
 ita etiam in uno quoque horum quae enumerauimus a deo
 per gratiam dari. Est et in nobis aliquid ad cuius unusquisque
 mensuram uel rationem gratiam promeretur. Neque
 enim de sola sapientia accipiendum est illud quod scriptum est,
 Quia et si sit aliquis perfectus in filiis hominum si desit ei sapi

te est ad nihilum reputabitur. Eodem naq[ue]
possimus dicere & iam si sit aliquis perfectus in
fide & in filiis hominum si desit ei fides quae ex tua gra-
tia est in nihilum reputabitur. Ita & si perfectus sit in
ministerio quis si desit ei ad d[omi]ni ministerii gratia ad nihilum
reputabitur. Ita & si perfectus sit in doctrina quis & desit
ei doctrinae gratia quae ex d[omi]no est in nihilum reputabitur.
& ita in omnibus his quae numerata sunt est quaedam
perfectio inter filios hominum quam labore & studio
propriis adsequuntur. siue in sapientia siue in doctrina
siue in alius officiis quae tamen si non habeant ad d[omi]ni gra-
tiam datam nihil erunt quia si desit ei gratia sp[iritus] nec
membra esse xp[isti] corporis possunt sed in his queritur
si potest esse aliqua in nobis uel ex nobis prophetae species
quae non totum habent ex d[omi]no sed aliquantulum & iam
& humanis studiis capiat. Hoc quidem apud ceteros
ualde impossibile uidebitur apud paulum euidenter tam
probatur dicentem. Aemulamini autem dona maiora
magis autem u[er]ba prophetis. In quo sicut aemulatur quis
ministerium & doctrinam & exhortationem & cetera
per hoc quod habet haec erga studium hac laborem ita et erga
proficiam fieri debere ostendit apostolus unde propheta
intellegenda est haec quam docet paulus non illa esse per
quam dicitur haec dicit d[omi]n[us] illa enim usq[ue] ad iohannem
fecit secundum quod in euangelio scriptum est. Lex
& prophetae usq[ue] ad iohannem. Sed illa de qua idem a-
postolus ait. Qui prophetae hominibus loquitur ac d[omi]ni

cationem et consolationem. Prophecia ergo
 paulum cum quis loquitur hominibus ad aedificationem
 cum loquitur ad exhortationem & ad consolationem.

Et ideo adhibere studium ad huiusmodi propheciam possibile
 nobis est. et est in nostra potestate ut nobis in haec opera
 dantibus secundum rationem uel mensuram fidei quae haec
 facimus. addatur & illa quae ex dō est prophecia. Est
 autem secundum apostolum etiam alia species propheciae
 quam dicit. Si uero prophetas intret autem quis infidelis
 aut idiota arguitur ab omnibus diiudicatur ab omnibus.
 occulta quoque cordis eius manifesta fiunt et tunc cadens
 in faciem pronuntiabit quia uere dī in uobis est. Sicut
 enim sp̄s omnia scrutatur ita et uerbum dī omnia etiam
 quae in occulto sunt per scrutatur. Maxime uerbum
 uiuens sit et efficax et penetrabilius omni gladio utriusque
 acuto penetrans usque ad diuisionem animae ac sp̄s compagum
 quoque ac medullarum. Etenim cum moralis in aedlesia
 sermo tractatur tunc unius cuiusque intra semetipsum consci
 entia stimulat. recognoscentis ex his quae dicuntur
 propria peccata & recordantis si quis forte in occulto com
 miserit interdum autem et aestimatio ipsa prudentium
 uel ex uultu uel ex moribus uel ex motu unius cuiusque colli
 gentium propheciae speciem tenet. Haec nobis de pro
 phetiae dicta sunt post haec sequitur. Si uel ministeriū
 in ministrando. Possumus haec omnia ad illam regulam
 reuocare quae superius dicta est hoc est non plus sapere
 quam oportet sapere. et uerbicausa dicamus non debere

erat in ministrando plus sapere quam oportet sa-
pere. & qui docet in doctrina non plus sapere quam oportet sa-
pere. & qui exhortatur in exhortando non plus sapere quam
oportet sapere. Multi enim accepto ministerio uel accepta doc-
trina plus sapuerunt quam oportuit sapere. & elati in terro-
gantiam uel in delicias resoluti praecipites conuerunt.

Qui exhortatur in exhortando; Exortatio species est doctrinae
& uerbi quo ad afflictas animas scripturarum diuinarum pru-
denter aptatis. & in unum collectis sermonibus releuantur.
accidit enim saepe animae tribulationum nimietate desperatio
nec facile reperari autrefici quibuscumque uerbis. postquam
uis polita illa si uere plausibilia si uero sermo habens uirtu-
tem gratiae fuerit adhibitus tunc. Coreius penetrat.
et consolationem prebent ac spem reuocat desperatione
submota secundum illud quod per prophetam dicit dominus.
Sacerdos loquimini in corde hierusalem. Qui tribuit
in simplicitate qui praesert in sollicitudine qui miseretur.
in hilaritate. Qui tribuit & praestat indigentibus. Opor-
tet inquit. ut in simplicitate cordis hoc faciat. hoc est
ne uideatur quidem benefacere indigentibus; cor de uero
laudem querat ab hominibus; non est ergo simplicitas si
aliud agi uideatur in manibus. & aliud queratur in corde.
qui uero praesert ecclesiae in sollicitudine esse debet & non
humanarum causarum nec saecularium rerum. haec
enim sollicitudo aliena debet esse ab his qui ecclesiae
praesunt. sed talem recipiat sollicitudinem qualem
apostolus dicit. Concursum in me cotidianum

sollicitudo omnium & ecclesiarum. quis infirmus
 & non ego infirmus. quis scandalizatur. & ego non
 Qui ergo praestit ecclesiis talem habere sollicitudinem
 debet. & in illam aliam secularem habere omnino non
 debet. qui miseretur in hilaritate. Videatur fortassis
 unum ad quidem esse quod supradixit. Qui tribuit
 in simplicitate. & hic qui miseretur in hilaritate.
 Sed mihi uidetur unum fortasse opus esse non tam
 et operis ipsius unus affectus. Aliud enim est dare
 indigenti et aliud est affectum misericordiae cum
 indigenti. et aliud est parari. & ideo non uult. in
 tali opere esse tristitiam. qui enim prorogat pecu-
 niam suam infidelis sit et recepturum sedet. per
 et necesseario tamquam queam perdidit. contris-
 tatur. Qui uero cum fide. & spe hoc agit in hilarita-
 te et leticia agit et ut quod parua hec pro mandato
 dei expendit ingentes sibi opes caelestium diuitiarum.
 in super autem. et aeternam conferant uitam.
 Caritas sine simulatione. ego puto quod dominus
 caritatem quaenon est secundum deum simulata
 sit & uera non sit. & enim creator animae deus. id
 circo ei cum ceteris uirtutibus. & iam affectum cari-
 tatis. inseruit ut diligat deum. & a quo uult deus.
 Cum ergo opus hoc in animam dederit caritati
 quicumque aliud diligerit que com deum. et que deo
 placent caritatem in eo officinae et simulatae dicen-
 de est. Sed & si qui proximum suum diligit.

in cum uiderit non commoneat non cor
simulata caritas ista dicenda est & ideo nihil habe
re adulatorium nihil fucatum caritas debet sicut & alibi
idem apostolus dicit Caritas de corde puro & conscientia
bona & fide non ficta odientes malum adherentes bono.
Mirum fortas se fit quod inter cetera bona uirtutum assumit
etiam odium et tanquam necessarium ab apostolo ponitur.
Unde certum est in esse animae etiam odii affectum est eni
laudabile odisse uitia odisse peccata nisi enim odio quis ha
beat uitia non potest amare uel conseruare uirtutes
uerbi causa si quis pudicitiam custodire proponat non potest
eam tuto seruare nisi odium quoddam et execrationem
aduersum impudicitiam sumat difficilis enim et ualde diffi
cilis est illa continentia ubi desideratur illud a quo abstinetur
& cupiditas animi solo metu futuri iudicii refrenatur peri
culosahaec et ualde periculosa sunt nisi secundum consiliu
apostoli odientes mala et in pacata quodammodo aduersum
ea odiorum bella per agentes adheremus bono. Obseruandu
etiam hoc sicut in alius dicit qui adheret dno unus sps est.
ita et hic dicit adheremus bono sine dubio ut contingat nob
unum esse cum bono. Caritatem fraternitatis inuicem
diligentes. Hoc mandatum ut diligamus inuicem sicut
& ds dilexit nos cum sit primum pro primum primum
namq; est diligere dnm et inter homines iterum hoc pri
mum est ut inuicem diligamus. Nescio quomodo quasi
ultimum et minus necessarium inter homines spernitur
& odium quod nobis insitum esse diximus ad hoc ut mala

qd

esse odio habeamus praepostero ordine exera
 et uitia carnis ac peccata diligentes fratres odio habemus
 Aliter accidit odisse nos quae non oportet[†] fratres ergo iubemur
 diligere non iudicare. si enim putas aliquem impium esse
 et ideo eum non iudicas diligendum. Audi quia xps pro
 impiis mortuus est. aut si quia peccator est frater tuus.
 Ideo eum non putas diligendum. Audi quia xps ihs in hunc
 mundum uenit peccatores saluos facere. si uero iustus
 est multo magis dilectione dignus est. Dns enim diligit
 iustos. honore inuicem praeuenientes. hoc est quod et
 dns docuit cum notaret scribas & pharisaeos prima sibi
 loca in conuiuio uindicantes et doceret ut cum uocatus fu
 eris tu ad caenam in nouissimo loco recumbas. Sollici
 tudine non pigri. superius eum qui. prae est in sollicitu
 dine debere esse commouit. Nunc uero omnibus dat
 hoc commune mandatum ne qui nostrum audiat ad no
 serue male et piger. Spu feruentes & hoc ad in pigri
 & sollicitum spectat. uult enim et nos qui sub lege sps
 uiuimus nihil remissum nihil tepidum habeamus in
 nobis sed cum seruore sps uiuit calore fidei cuncta per aga
 mus. Ono feruentes ille dno seruit qui potest dicere
 nobis unus dns ihs xps per quem omnia et nos per ipsu
 nec ultra ei aut libido aut auaritia aut inanis gloria
 dominatur. scio tamen in nonnullis latinorum
 exemplaribus habere tempore seruientes quod non
 mihi uideatur conuenienter in seftum nisi si qui for
 te ita dictum putet ut in alius idem apostolus ait.

anue est super est ut et qui habent tanquam non ha
entes sint. uelud illud dictum est. redimentes tempus
quoniam dies mali sunt. Spe gaudentes in tribulatione
patientes. Spe gaudet qui non respicit ea quae non uidentur
sed ea quae non uidentur expectat et quisit quia non sunt
condignae passionis huius temporis ad futuram gloriam
quae reuelabitur in nobis idem ipse et in tribulatione pati
ens erit. quia tribulatio patientiam operatur. patientia
probationem probatio spem. si tamen sermonem qui sub
sequitur impleamus. id est orationi instantes. In quo enim
non sufficit humana fragilitas. auxilium dei orationibus im
plorandum est. usibus sanctorum communicantes. Memini in
latinis exemplaribus magis haberi memoris sanctorum co
municantes. uerum nos nec consuetudinem turbamus
nec ueritati praeiudicamus maxime cum utrumque con
ueniat aedificationi. nam usibus sanctorum honeste & decenti
non quasi stipem indigentibus praebere sed censum nostrum
quomodo cum ipsis habere communem et meminisse
sanctorum siue in collectis sollempnibus. siue pro eo ut exre
cordatione eorum proficiamus. aptum et conueniens uidetur.

Hospitalitatem sectantes. quam digne hospitalitatis mag
nificentiam. uno sermone comprehendit dicens enim sec
tandam esse hospitalitatem. non solum illud ostendit
ut uenientem ad nos hospitem suscipiamus sed et requi
ramus & sollicitissimi & sectamur ac perquiramus
ubique hospites. nec ubi forte in plateis sedeant ne extra ter
tum iaceant recordare loth. et inuenies quod non illum

hospites sed ipse quaesierit hospites & hoc erat
 sectari. Benedicite & nolite maledicere. Moralem locum
 latius apostolus & sequens actus mentem propositum os
 quoque ipsum discipulorum linguamque componit non uult
 credentes xpo de ore suo proferre maledictum sed benelo
 qui bene dicere bene praecari ut ex hoc et boni dñi serui
 & boni magistri credentes esse discipuli. Sciendum tamē
 est quem sermo hic benedictionis in scripturis diuersae po
 situs inuenitur. nam et dñs benedicere uel homines uel
 cetera quae creuerat inuenitur. & homines uel ceterae
 creaturae dñm benedicere iubentur. sed dñi quidem benedic
 tio aliquid muneris semper his qui bene benedicuntur in
 perit homines uere dñm benedicere pro eo quod est laudare
 & gratias referre dicuntur. Hic tamen apostolus benedici
 te et nolite maledicere. Quasi cum prouocamur ab ini
 micis. uel instigamur iniuriis monet ne pro maledictis
 maledicta reddamus. sed faciamus quod ipse metipso scri
 bit ubi dicit. Maledicimur et benedicimus gaudere
 cum gaudentibus flere cum flentibus. Habenda est etiam
 in hoc competens & apta distinctio non enim quibuscumque
 gaudis xpianorum socianda sunt gaudia nec quibus
 cumque fletibus lacrimae nostrae iungendae sunt. neque
 enim si uideam gaudere aliquem super quae sunt pecu
 niae. aut possessionum latitudine. aut secularis hono
 ris aemulancia congratulari debeo talibus. qui sciam
 quod huiusmodi gaudia luctus sequetur & lacrimae
 intantum. & enim non est gaudendum d & alibus

populis suis neinde quidem gaudere concesserit
quod daemona sibi uidebant esse subiecta sed ait eis. No-
lite gaudere quoniam daemona uobis subiecta sunt
sed gaudete inquit quia nomina uestra sunt in libro ui-
tae. Et nos ergo uideamus ab aliquo tale opus quod
in caelo scribi dignum sit siue iustitiae opus siue cari-
tatis siue pacis siue misericordiae. Et ita gestum in
libro uitae referrimur creatur debemus gaudere de ca-
libus. Sed et si quem uideamus ab errore conuersum
& relictis ignorantiae ad lucem ueritatis uenisse remissione
peccatorum et gratiam scilicet ipsi meruisse debemus gau-
dere cum talibus. similiter autem flere cum flentibus
non cum illis qui flent mortuos suos iubemur aut qui
flent damna saecularia scientes quod huius saeculi tristi-
tam mortem operatur non sunt ergo lacrimae iungendae
cum talibus sed cum illis flendum est de quibus dicit dominus
beati qui flent quoniam ipsi consolabuntur. Siquis flet
pro peccatis suis si qui post delicta conuertitur ad pen-
itentiam et errorem suum lacrimis lauat. Siquis etiam
ingemescit in habitaculo isto positus est ad christum redire
desiderat et secundum desiderium lacrimarum profusio-
ne solatur. Iungamus cum talibus lacrimas nostras
& gemitus sociemus tristitia enim quae secundum
dominum est salutem stabilem per penitentiam operatur.
In ipsum inuicem sentientes. Sermo iste non natu-
ra sui sed interpretatione obscurior factus est hoc enim
enim quo dicit ut ita de fratre sentiamus ut de nobis

ipsis & ita uelimus proximo sicut et nobis uolumus
 in euangelio dixit quae uultis ut faciant uobis homines
 eadem et uos facite illis. Non alta sentientes sed humilibus
 consentientes. Superbiam per omnia refugiendam docet.
 hoc enim dicit alta sentire & merito superbia fugienda est.
 cum scriptura dicit. Quia initium discendi ad deum superbia est.
Bene autem uno sermone institutionem humilitatis exposuit.
 consentire enim humilibus & amare humiles atque inclinare se
 ad eos. hoc est consuescere imitari eum quicum in forma di-
 eus & formam serui suscepit et humiliavit se usque ad mortem.
Nolite esse prudentes apud uosmetipsos. Qui sibi ipsi prudens
 uidetur. hic cum arrogantia stultus est. nec potest ueram
 discedentiam scire. qui suam stultitiam quasi sapientiam colit.
Oemque in superioribus. hanc fuisse incredulitatis causam. lu-
 daeis ipse paulus docuit. dicens de eis quia ignorantes diuisti-
 tiam et suam iustitiam quaerentes statuere. iustitiae
 dei non sunt subiecti. Sic ergo et qui apud semetipsum sa-
 piens est non potest esse sapiens apud deum. Nulli malum
 pro malo reddentes. Si malum inferre peccare est & red-
 dere malum non ut quibusdam uideatur iustum est sed
 simile peccatum est. aut ut ego arbitror & iam grauius
 nam ille qui malum prior intulit non sensit malum esse
 quod faceret. qui autem reddidit malum eo ipso quo ad
 ulciscendum motus est confessus est se sensitisse malum
 esse quod reddit. & ideo respiciendum semper est ad eum.
 qui dixit mihi uindictam ego retribuam dicit dominus.
Pro uidentes bona coram omnibus hominibus. Coram

hominibus prouidet quis bona placeat singulorum
uitas uel moribus alioquin contrarietur illa apostoli
ipsius sententia quae dicit . Ego si hominibus placere
uellem xpi seruus non essem . Sed quia uitae suae et moru
atq; actum ita tenet libram ut non possit ab ullo hominem
reprehendi iste bona coram omnibus hominibus prouidet
sed ethoc aduertamus quomodo non dixit apostolus ut om
nibus hominibus placeamus sed ut prouideamus bona co
ram omnibus hominibus hoc est ut agamus nos bona siue illis
placeant quae bona sunt siue non placeant . Si possibile
est quod ex uobis est cum omnibus hominibus pacem haben
tes . Sciens apostolus pacem inter quos pax habetur non
ex una parte sed ex utraq; constare ne nos alterius animus
si forte in pacatus euenerit ab uno pacis impedere uideatur
moderatis simum dedit praeceptum ut inter unum nostrum
animus semper sit paratus ad pacem & discordie culpam
non paenes nos sed paenes alterum constet . Sed fortasse
dicat aliquis quomodo potest fieri ut pacem cum omnibus
hominibus pacem habemus . & quid faciemus de scriptura
quae dicit . furem uiderbas & concurrabas cum illo . &
cum adulteris portionem tuam ponebas . Ideo ergo bene
apostolus addidit quod ex uobis est hoc est quod proposi
to uestro & fidei conuenit cum malis enim habere pacem
& societatem fidei nostrae propositoque non conuenit .
Quamuis et alia in loco possit haberi distinctio aliud est
enim homines amare aliud crimina diligere . Qui homines amat amat creaturam di . Qui crimina

diligit diaboli sectatur inuenta qui ergo perfectissimum
 quod dederunt crimina homines amant & odium habent
 in eis illud quod peccant illud quod discrauit amare non
 desinunt. Non uos uindicantes carissimi sed date locum irae.
 Scriptum est enim mihi uindictam ego retribuam dicit dñs.
 hi qui se ipsos non uindicant quomodo irae locum dant du
 pliciter mihi uideatur intellegi nam et hoc ipso quo uerbi
 causam animum manu non referunt aut conuictio conui
 tium reddunt ire illius qui fecit iniuriam per transeun
 di et euanescendi locum dederunt. Nemo enim ita rabi
 dus inuenitur qui in lata iniuria si uicem non recipiat
 iterum saeuat sed quasi effuso & digesto furore neces
 sario mitescit. Est ergo grande lucrum ubi et peccantis
 multitudo conpescitur peccatorum & iniuriam passi
 patientia probabilis fit apud dñm. est autem et hoc modo
 irae locum dare pro his quae inferuntur iniuriis qui peccant
 secundum ipsius pauli sententiam. Iram sibi thesauri
 zant in die irae tunc cum reddit dñs unicuique secundum
 opera sua. Si ergo nos met ipsos uindicemus non est
 magnum quod pro iniuria suscepta reddimus uerbicausa
 aut palmam pro palma aut saxum pro saxo aut pro
 contumelia sermonis sermonis nihil omnino contu
 meliam. Si uero reseruemus ea uindictae di in eo quale
 sit nos locum dñm irae illis indubio quam sibi ipse suis
 malis actibus thesaurizat quae de eo in iudicio di multo
 grauior est quam nos inferre possumus exigat paenas.
 Sed si furti inimicus tuus ciba illum sifit uertit potum

enim faciens carbones ignes congeres super caput
eius. Haec quidem et dominus in euangelio praecipit et quamuis
improbatulus sit intellectus iste quo secundum ea quae supra
diximus in quantum inimicis et ledentibus non solum uicem
non reddimus sed bona praestamus in tantum paena lex
in di iudicio cumulamus est enim uere iusta damnatio
si arguantur ante dominum his intulisse mala a quibus per
ciperat bona. Tamen uideamus ne forte indignius aliquid
mandati huius contineat intellectus. Dicit enim ethie
remias propheta ad peccatricem filiam babilonis.

¶ Habes carbones ignes super eos hi erunt tibi adiutorio.

¶ Fortassis ergo ethie isti carbones ignis qui congregantur super
caput inimici ad adiutorium ipsius congregantur.

¶ Potest enim fieri ut animus ferus ac barbarus inimici si sen
tiat beneficium nostrum si humanitatem si affectum si
pietatem uideat conpunctionem cordis capiat com
missi paenitentiam gerat. & ex hoc ignis in eo quidam
succedatur. qui eum pro commissi conscientia torqueat
& adurat. et isti erunt carbones ignis qui super caput eius ex
nostro misericordiae & pietatis opere congregantur.

¶ Caput uero principale cordis appellatur & merito caput
dicitur cuius intellectu & prudentia membra reguntur
uniuersa.

¶ Noli uincere a malo sed uince in bono malum
¶ Uincitur a malo qui malis prouocatur. reddit malum
in bono autem uincit malum. qui acceptis restituet
bona. Certum est autem hanc esse mali naturam
ut ex similibus suis augeatur. & crescit sicut ignem si

ignungas sicut noctis tenebris si aeris nubilium fo-

Bonum uero adhibeas exterminatur malum contraria namque
 contrarius perimuntur sicut per aquam ignis extinguitur
 & per lucem tenebrae fugantur. sed fortasse dicat aliquis pau-
 lum per imperitiam sermonis a proposito cecidisse. proposuit
 enim loqui de donis gratiarum quae per sem̄ sp̄m dantur. &
 quidem quod ait siue propheta siue ministerium siue
 doctrina siue exhortatio possunt hoc ad dona spiritalia per-
 tinere; fortassis et hoc quod sequitur. qui tribuit in sim-
 plicitate qui prae est insolitudine qui miseretur in
 hilaritate superioribus possit adiungi ea uero quae post
 haec enumerat ut sit caritas sine simulatione odientes malū
 adherentes bono & caritate fraternitatis inuicem diligen-
 ter honorem inuicem praeuenientes. & cetera huiusmodi
 praecepta potius dicit esse quam dona. sed consideremus
 diligentius ne forte quoniam quidem in his omnibus mo-
 ralem locum tractare instituit et non solum in fide
 ueritatis stabilem. uerum et in omnibus ornatum face-
 re xp̄ianum ideo ad munera gratiarum etiam moralia
 praecepta coniungat ut ostendat xp̄ianis etiam haec
 per di gratiam dari. Sunt enim et nonnulli gentiliū
 compositis moribus et honeste institutis qui tamen hoc
 ipsum quod habent ad d̄m referunt nec ab ipso sibi datam
 gratiam confitentur sed aut priorae industriae adscri-
 bunt aut super magistris institutoribus gloriantur.
 Nobis autem ostendit apostolus omne quod bonum est a
 d̄o esse et per sem̄ sp̄m dari. sicut et iacobus apostolus

ne datum optimum & omne donum perfectum
in sum est descendit a patre luminum ut qui gloriatur
in dño gloriatur. Videamus ergo nunc quod etiam in con-
sequentiis adiungat apostolus: Omnis anima potestati-
bus sublimioribus subiaceat: Videtur mihi in hoc non ualde
laudabiliter animam nominasse quam subiacere potes-
tatibus iubet. numquam enim dixisset omnis sp̄s subiaceat
potestati sed omnis anima de qua differentia saepe iam dixi-
mus quod interdum per animam interdum per carnem in-
terdum per sp̄m nominatur. sed cum a parte meliore no-
minandus est quasi quis spiritalis intellegi debet sp̄s dicitur
quando ab inferiore anima uero ad exteriore nominatur
caro dicitur. Et horum testimonia descripturis saepe pro-
tulimus. Nunc ergo quoniam praecepta credentibus ponit
apostolus et uultum quicquam quantum in nobis est prae-
sentis uitae pacemque seruare. & si quidem tales simus qui
coniuncti dño unus cum eo sp̄s simus dño dicimur esse subiecti.
Si uero nondum tales sumus sed communis adhuc anima est
in nobis quae habeat aliquid huius mundi quae sit in aliquo
allegata negotiis huic praecepta apostolus ponit & dicit ut
subiecta sit potestatibus. qui uero habet aut pecuniam aut
possessiones aut aliquis in saeculo negotia audiat. Omnis anima
potestatibus sublimioribus subiaceat. Non est enim in-
quit potestas nisi ad dō. Dicit fortasse aliquis quid ergo
& illa potestas quae seruas di persequitur fidem impug-
nat religionem subuertit ad dō. Est ad hoc breuiter re-
spondebimus. nemo est qui nesciat quod et uisus nobis

mundi quae dñs dixit ut qui habent in sup̄scriptione caesaris reddant caesari quae sunt caesaris.
petrus & iohannes nihil habebant quod caesari redderent. dicens petrus aurum & argentum habeo
qui hoc non habet nec caesar habet quod reddat nec unde sup̄limioribus subiaceat potestatibus.

adō datus est et auditus et sensus. Cum ergo adō hab
 in potestate tamen nostra est ut uisu uel ad bona uel ad
 la similiter & auditu & motu manuum & cogitatione
 sensus. et in hoc est iustum iudicium dī quod his quae ille
 ad uos bonos dedit nos ab utimur ad impia & in iniqua ministe
 ria. Ita ergo et potestas omnis adō data est ad uindictam qui
 dem malorum laudem uero bonorum. sicut idem aposto
 lus in consequentibus dicit. erit autem iustum iudicium dī
 erga eos qui acceptam potestatem secundum suas impietate
 tes & non secundum diuinas temperant leges. et ideo dicit.

Itaque qui resistit potestati dī ordinationi resistit. Non hic
 de illis potestatibus dicit. quae per secutiones inferunt fidei.
 ibi enim dicendum ē dō optemperare oportet magis quā
 hominibus sed de istis communibus dicit. quae non sunt ti
 timore operi bono sed malo quibus utique qui resistit ipse
 sibi damnationem pro gestorum suorum qualitate con
 quirat. **V**is autem inquit non timere potestatem fac
 quod bonum est & habebis laudem ex ea dī enim minister
 est tibi in bonum. si autem quod malum est feceris time
 non enim sine causa gladium portat dī enim minister est
 uindex iracundi qui quod malum est agit. **M**ouet me
 in his sermonibus paulus quod potestatem seculi & iudi
 cem mundi dī ministrum dicit. et hoc non semel sed secun
 do et tertio reperit uel in ergo requirere quomodo iudex
 mundi dī minister sit inuenimus scriptum in actibus
 apostolarum quod conuenientes in unum apostoli
 statuerunt decreta quae obseruare debemus nos qui

redimus xpo in quibus haec continentur

Poli et prebri fratribus qui sunt antiochiam et syriam
et ciliciam omnibus qui ex gentibus crediderunt salutem

Quoniam quidem audiuius quosdam exisse a nobis et
perturbare uos quibus non mandauimus. et post aliquanta
Ad dicitur placuit ergo scospui et nobis nihil amplius sup
poni uobis ponderis praeter ea quae necessaria sunt ut
abstineatis uos ab his quae idolis immolantur et sanguine
& suffocatis & fornicatione a quibus custodientes uos me
tipos bene agatis ualete. In his ergo praeceptis in quibus
dicit nihil amplius ponendum esse oneris his qui ex genti
bus credunt nisi ut abstineant se ab his quae idolis im
molantur & sanguine & suffocatis & fornicatione
neq. homicidium prohibetur neq. adulterium neq.
furtum neq. masculorum concubitus neq. cetera
crimina quae diuinis & humanis legibus puniuntur
quod si illa quae supra memorauit obseruanda dicit
esse xpianis uidebitur eis de ceteris dedisse licentiam
sed uide ordinem sps sci quoniam quidem cetera
crimina seculi legibus uindicantur & superfluum
uidebatur et nunc diuina lege prohibere quae suffi
cienter humana lege plectuntur illa sola de quibus
nihil humana lex dixerat religioni tamen uidebant
conuenire decernit ex quo apparet iudicem mundi
partem maximam di legibus implere omnia enim
crimina quae uindicare uult ds. non per artifices
& principes ecclesiarum sed per mundi iudicem uo

luit uindicare & hoc sciens paulus recte eu-
 di nominat et uindicem in eo qui quod malum est
 quod autem dicit de potestate . fac quod bonum est
 et habebis laudem ex ea alius requirendum mihi uidetur
 non enim consuetudo est potestatibus seculi laudare
 eos qui non fuerunt criminosi . nam peccantes quidem
 puniunt non peccantes uero conlaudare eis mos nullus
 est . sed uideamus ne forte paulus etiam cum moralia
 uideatur docere inserere semper etiam demeritis ali-
 quid non omittat . & enim sciens quod omnes qui in
 lege peccauerunt per legem iudicabuntur unum
 quemque autem in iudicio illa lex sine dubio arguit secun-
 dum quam uixit . Ostendit uis autem spm scm in multis
 humanae legis locum dedisse . certum est ergo aut quia in
 die iudicii habebit etiam existis legibus laudem apud dm
 is qui nihil contra statuta commiserit legis cum diceatur
 ei ad no . Tu geserue bone & fidelis super pauca fuisti
 fidelis super multa te constituam . Sciendum tamen
 est quod iusta lex non est posita sed iniustis & non sub-
 ditis caelestis homicidis contaminatis periuris et
 ceteris qui huiusmodi sunt . Ipsi enim sunt qui tamen
 legem quia autem facit bonum hoc est qui non me u-
 legis sed amore boni facit quod bonum est . iste iam
 non sub lege litterae sed sub sps uiuit . Ideo necesse
 est subditos esse non solum propter iram sed et propt
 conscientiam . ideo enim & tributa penditas mi-
 nistri enim di sunt in hoc ipsum instantes .

re

lege

mundum pestinent peraguntur unde et
 dixerat de se quia mihi mundus crucifixus est et ego
 At etiam hoc nos autem non spm huius mundi accepi
 mus sed spm qui ex deo est. Qui autem adhuc de mundo
 & qui mundi sunt sapit & quae carnis sunt quaerit
 necessario subiectus est ministris mundi subiectus autem
 propter iram quam sibi thesaurizauit ex peccatis et
 ab hoc mihi uidetur dicere ideo necesse est subiectos esse
 non solum propter iram sed et propter conscientiam
 quoque qui subditur habet in se quod accusetur a consci
 entia. His ergo etiam tributa quaedam pendimus
 dum adhuc secundum carnem uiuimus & quae carni
 sunt cogitamus. nam si uineam dñi colamus & uitam
 ueram quae xps exerceamus in nobis de ista uinea non
 ministris seculi tributa pendimus sed ipsi dño fructus
 in tempore reddimus secundum quod ipse saluator
 in euangelio dicit. Quia colonis malis tollit uineam
 & dabit eam alius colonis qui reddant ei fructus in tempore.
 Sed hoc ipsum quod dicit reddite omnibus debita cui
 tributum tributum cui uectigal uectigal.
 A beo quod in sequentibus additur. cui timorem
 timorem cui honorem honorem. Diuisum
 mihi uidetur et ad eos quidem quod supra diximus
 ministros pertinere tributa et uectigalia exigunt
 enim nos tributa terrae nostrae & quid dico de nobis
 exactus est tributum & iam dñs nr ih̄s in carne posi
 tus quod idcirco se dicit exsoluere non quod debitor

& uectigalia
 negotiationis nrae

mandata & eos quod si ille qui nihil habebat
caesaris et in quo princeps huius mundi ueniens non in
uenit quicquam de suis cum liber esset soluit tamen tri
butum uenit enim et in mortem ut esset et inter
mortuos liber quanto magis nos necesse est ista tributa
carnis expendere & negotiationis nostrae sitamen
negotiamur margaritas regni caelorum per diuer
sas temptationes exigentibus nos spiritibus uectigalia
pensare timorem uero et honorem ad illum potius
referre debemus quid dicit propheta . Nonne &
dnm et patrem uocatis me & si dñs sum ego ubi est
timor meus & si pater sum ego ubi est amor meus

Posteriora sane que addit ut nemini quicquam de
beamus certū ad ministros refertur quibus debitor quis
efficitur cum peccauerit debitum enim peccatum
esse in multis & frequenter ostendimus. Uult enim
paulus peccati quidem omne debitum solui nec se
manere omnino apud nos debitum peccati perma
nere tamen et numquam cessare a nobis debitum
caritatis hoc enim cotidie soluere & semper debere
expedit nobis. Denique quanta uirtutis sit cari
tas in consequentibus ponit. Qui enim diligit
proximum legem implebit nam non adulterabis
non occides non furtum facies non falsum testimo
nium dices non concupisces et si quod aliud est
mandatum in hoc uerbo restauratur diliges
proximum tuum tamquam te ipsum

§ inquit

§

§

§

§

Et ad ultimum rationem tanti huius boni beatus
 gens ait. Dilectio proximi malum non operatur.
 plenitudo ergo legis est dilectio. Supradixerat quia
 qui diligit proximum legem implebit; Et quia dif-
 ficile uidebatur quomodo possit quis omnem legem
 in uno conplere sermone plenissimam reddidit
 rationem dicens. dilectio proximi malum non
 operatur. & ideo plenitudo legis est dilectio.
 Pone enim singula mandata legis dilectionem. &
 uide quam facile cuncta conplenter numquid quidi-
 ligat proximum occidere eum potest. Certum est quod
 nemo quem diligit interficiat. est ergo dilectio
 per quam impletur mandatum quod praecipitur.
 non occides. & iterum numquid qui proximum suum
 diligit in uxore eius adulterium committit.
 numquam profecto. si ergo diligas proximum
 nec adulterium committis. similiter & qui dili-
 git proximum falsum aduersum eum testimo-
 nium non dicit. similiter & cetera mandata legis
 si sit erga proximum dilectio absq; aliquo labore
 seruatur. puto tamen & in hoc uoluit nos aposto-
 lus aliquid conpendiosius discere nam si diligenti-
 us requiras quis sit proximus noster discas in euange-
 lio illum esse proximum nostrum qui uenit &
 iacentes nos uulneratos a latronibus & nudatos
 a demonibus & nudatos a dae iumento corporis sui
 super posuit & ad stabulum ecclesiae deculit.

ro procura nostra et diligentia uel ipsi paulo
 omni qui ecclesiae prae est. duos denarios noui ac uete
 ris testamenti ad nostrae curae concessit expensas.
 hunc ergo proximum si diligamus omnem legem et uni
 uersa mandata in ipsius amore complemus. Finis enim
 legis xpi ad iustitiam omni credenti. nec fieri ullo pacto
 potest ut qui ex toto corde. & ex totis uisceribus suis di
 ligat xpm. faciat aliquid quod non placeat xpo. illum
 enim qui diligit non solum. quia non occidit quod pro
 hibet lex. sed nec irascitur fratri suo qui ita delectat
 ille quem diligit et non solum non facit adulteriu.
 sed nec mulierem respicit ad concupiscendum. Sed
 dicit ad ipsum magis concupiscit & deficit anima mea in
 dnuum. Quid diligit xpm quando de furto cogit et qui
 & iam sua omnia quaecumque habet relinquit ut se qua
 tur xpm. diligit quando falsum testimonium dicit
 cum sciat ipsum quem diligit falso testimonio prodi
 tum. necessario autem qui diligit xpm diligit et
 proximum suum. hoc enim solo iudicio xpi esse discipulus
 designatur si caritatem cum proximis habeat. Ceterum
 est enim quod qui non diligit proximum nesciat xpm.
 Et hoc scientes tempus quoniam hora est nos iam de som
 no surge se nunc enim pro prior nostra salus quam cu
 credidimus. nox praecessit dies autem adpropinqua
 bit abiciamus ergo opera tenebrarum induamus autem
 arma lucis sicut in die honeste ambulemus. Cum
 post omnes illas discessiones quas uel de gentibus iudaicis

q xpm

xlvi

»
 »
 »
 »
 »

apostolus profecutus est introduxisse etiam
 locum quomagus ac magis auditores incitare & ad
 sionem introduxit. Nunc etiam per urgente temporu
 rationem quod est in rebus omnibus summum. nemo eni
 ita somnulentus et piger est quem aduentantes diei non
 excite & claritas & cui sol oculis infusus non aperiat. aspec
 tum est ergo etiam animae somnus quidam. si enim
 ei ut sepe iam diximus proprii oculi & aures propriae
 & manus & pedes quae singula non tam membra cor
 poralia inesse ei quam uirtutes. quibus ad unum quodq
 mouetur & incitatur reputandae sunt. Accidit sine du
 bio ei secundum oculos suos etiam somnus. si enim non agit
 tempore oportuno quae di sunt. sed desidia torpescat.
 merito dormire dicitur. Idcirco igitur paulus praeco xpi
 circum iens mundum in somno desidia positum adnuntiat
 ad esse iam lucem & tempus esse & surgatur de somno
 noctemq. hoc est tempus illud quo ignorantia hominib;
 dominata est processisse et proxima nite iustitiae solis
 aduentum. rariscentibus tenebris imminere iam ag
 nitionis diem. atq. ideo clamat et persistendum esse
 ne per signitiem. quis noctem patiat in luce et abici
 enda esse opera tenebrarum. atq. arma lucis inducenda
 opera tenebrarum sunt actus illi qui ad o aliena sunt.
 arma uero lucis adsumptio uirtutem et sicut diximus
 de decorosum esse die iam per urgente dormire, multo
 est de decorosius sub tempore diei & lucis operagere
 tenebrarum. Verum sciendum est aduentum lucis

in duplici modo accipiendum est & generale om-
nium & unicuique speciale generalis omnibus adert
lux & dies cum futuris aeculi tempus aduenerit. Ad
cuius comparationem praesentis huius mundi palu-
tenebrae appellantur quod tempus lacescentibus
cotidie diebus adpropriet et spatiaque praeteritis
augentur futuris sine dubio minuuntur & ideo pro-
pior est inquit nunc sedus nostra quam cum credi-
dimus & cotidie fit propior sicut et dñs cum consum-
mationis saeculi signadis tingueret dixit, cum autem
uideritis haec omnia adleuate capita uestra
quoniam adpropriet redemptio uestra; Fit autem
& per singulos dies huius aduentus & nobis erum si xps
in corde sit diem nobis facit si ignorantias nostras scien-
tiae ratio fugat et indignos actus declinantes pia quaeq;
& honesta sectemur in luce sumus positi et quasi in
die honeste ambulemus. quae sint autem opera
tenebrarum quae abicienda sunt consequenter e-
numerat & dicit. Non commissationibus et ebri-
& atibus non cubilibus et impudicis non conten-
tione et aemulatione. Ista sunt opera tenebra-
rum quae et carnis opera appellantur in his qui
carnem suam luxuriae & impudiciae non scitati
neq; dño manciparunt. Commissationes enim
hoc est inhonesta & luxuriosa conuiuia quibus
necessario comitatur turpissima temulentia.
Quid aliud subsequatur in cubilia & impudicia

foedis cogitationibus cubilia appellata sunt quae
 rationalibus uideantur hominibus quam feris et
 conuenire. Non contentione et aemulatione.

Illa quae supra dixit carnis sunt uitia haec iam etiam
 mi quamuis omnia simul carnis opera dicantur &
 opera tenebrarum quia reuera contentio et aemulatio
 in malis eorum est qui secundum carnem uiuunt &
 qui in tenebris ambulant qui autem in luce est &
 sicut in die honeste ambulat nihil per contentionem
 neq. per inanem gloriam gerit. Hoc ergo modo abi-
 cit quis quod ait supra opera tenebrarum quod uero
 dixit induamus arma lucis quomodo fieri debet
 nunc exponit. Sed induite inquit dnm ihm xpm; &
 carnis curam ne feceritis in concupiscentis. Frequenter
 diximus xpm sapientiam esse & iustitiam et sanctifi-
 cationem et ueritatem et omnes simul uirtutes
 quas utiq. qui adsumpsit xpm dicitur induisse.
 si enim haec omnia xps est necessario qui haec habet
 habet et xpm. Qui enim haec habet carnis curam
 in concupiscentis non facit. Moderatione soluta
 apostolus utitur. non per omnia carnis curam negat
 habendam. Certum est enim quod in necessarius
 habenda est. in delicis uero & luxuria atq. omni
 concupiscentia paenitus excludenda. Infirmum
 autem in fide assumite non in disceptationibus
 cogitationum alius quidem credit manducasse se
 omnia. qui autem infirmus est olera manducat;

XLVI.

de fidei infirmitate mentionem facit apostolus
de habraham. Cum fere centum annorum esset
non infirmatus fide de qua infirmitate fidei nullis
locis quae occurrere potuerunt exposuimus. Sed et
nunc de infirmitate infide commemorat quem in eo
dicit infirmum. Quia non credat manducare omnia
sed tam ex iqua est fide eius ut sola olera competentem
sibi esse existimet cibum. Quod potest quidem et
videri dictum ad eos qui ex gentibus crediderunt ex
tollentes se in libertate fidei. Quia nihil commune
aut in mundum crederent aduersum eos qui ex cir
cumcisione crediderunt. Obseruantes adhuc secun
dum traditionem legis ab eorum differentiam ut eos
reprimere uideatur et monere. Non sultant eis
quibus longa consuetudo in obseruandis cibis discretio
nem adhuc aliquam & uincionem mouebat.
Iube ergo eum qui ita in hac fide infirmus est ad sumi
magis & abici nec quasi infidelem iudicari. Aliud
est enim infidelem esse aliud infirmari infide. Nam
infidelis dicitur qui non habet fidem infirmus autem
infide qui dubitat in parte aliqua fidei. Componens
igitur apostolus in pace corpus ecclesiae dicit.

» Qui manducat non manducantem non spernat. & qui
» non manducat manducantem non iudicat. dñi
» illum adsumpsit. Tu quis es qui iudicis alienum ser
» uum suo dño stat aut cadit. Stabit autem potestati
» dñi statuere illum. Quos scilicet per haec nulla esset

intercredentes ciborum causa dissensio. sed ut

haec paulus profundiore magis sensu elocutus; Neque enim
excircumcisione uenientibus de edendis oleribus lex ali
quid mandauerat. ut ipsis conuenire uideatur quod ait;

Qui autem infirmus olera manducet; unde constat eum
de cibo uerbi ista tractare. & infirmum dicere esse infi
de eum qui non ita perfectus est sensibus: ut possit om
nem cibum uerbi di sumere. Sicut & ipse apostolus in
» alius dicit. Perfectorum autem est cibus solidus eorum
» qui pro possibilitate sumendi exercitatos habent sensus.
» ad discretionem boni uel mali; & iterum ad alios dicit.
» Lac uobis potum dedi non escam nondum enim pote
ratis. Et numquid ita neptierimus ut putemus
apostolum qui missus est praedicare uerbum di. lac
portasse secum quod corinthus potum dare. Sed
manifestum est haec eum de qualitate uerbi proloqui
& propterea dicere. si qui infirmior est sensibus. & non
est ita perfecta e fidei ut de secretioribus misteris
capiat uerbum non debere ei. per ea quae intellegere
non potest de ceptiones cogitationum moueri.

Aliud enim inquit credit manducare omnia non per
haec paulus ad omnia comedenda discipulos astatur.

Nec gulae et gurgitis est magister. sed de cibo sine dubio
dicit. quorum fides perfecta est. & nullis in uerbo
di discretionibus impeditur. quod idem apostolus in
aliis spiritalis appellat cum dicit. Spiritalis autem
examinat omnia. Ipse est ergo de quo dicit. Alius

ut manducare omnia denique & apostolis ante
quam semper acciperent dicebatur adno, multa adhuc
habeo quae loquar uobis, sed non potestis illamodo audire.
ueniet autem paraclitus spiritus ueritatis & ipse uos docebit
omnia. Ita sunt ergo omnia quae credit manduca
re is qui profidei perfectione per gratiam seipsum capax
uerbi secretioris exteterit, habet tamen et infirmus
quod sumat ex uerbodi. & est species quaedam uerbi
quam hic apostolus olera appellauit. quae audientis
sensum non tam robustam reddat et fortem quam
sustinet et interire non faciat. In multis etenim
de interioribus animae sensibus scriptura diuina
quasi de exterioribus corporis loquitur membris.
& saepe docuimus interiorem hominem uel uidere uel
audire uel ambulare nominari. ita et nunc ipse interior
homo aut omnem cibum dicitur posse percipere. si per
fectum est aut si infirmus est holera manducare.
sed ut perfectorum in ecclesia concordiam & imperfec
torum tamquam in honestorum in corpore membra
honestarum quae componat nec habeatur in eis ulla
dissensio dicit. qui manducat non manducate non
spernat. & qui non manducat manducantem non
iudicat. Hoc est quod et alibi dicit. Quia
non potest dicere oculus manui non est mihi neces
saria. & caput pedibus non desidero operam uestram
sed multo magis quae uidentur membra corporis
in honestiora esse necessaria sunt. Et his ergo

quorum fides tanta est ut omnia possint man-
 & omnem uerbis peciem capere. ne superbiant & spernent
 eos qui inferiores sunt. praecipit & rursus his qui in ca-
 pacitas sunt perfectiori doctrinae mandat. ne iudicent
 eos quorum sensus capaxior est et intellectus eminentior.

Solent enim peruerso ordine imperiti peritos iudicare
 & desides studiosus. interdum tamen et hi qui scientia
 aliqua initia coeperint. Inflantur & extolluntur
 aduersum eos qui uidentur minus capaces esse.

Idcirco igitur increpatione apostolicae auctoritatis pau-
 lus utriusque partis insolentiam reprimens dicit.

Tu quis es qui alienum iudices seruum suo domino stat
 aut cadit; Quod dicit stat aut cadit secundum sen-
 sum eius quem increpat dicit. Nam et imperitior si
 uideat quempiam profundius aliquid & ut ipse capere
 non potest sentientem cecidisse eum iudicat a fidei sta-
 tu & rursus qui inflantur & scientia & non cum
 caritate. Sicut paulus commonet agunt. similiter
 de imperitiis quibusque opinantur & ideo potesta-
 tem fratri iudicandi fratri exemit. Bene autem
 alienum seruum ait qui adns dicit. Uos autem om-
 nes fratres estis. Omnes hoc est uniuersa creatura
 & unus est solus dñs xp̄s ih̄s qui est dñs omnium diues
 in omnibus simul & bonitatem di inaffabilem ma-
 nifestat. Cum dicit deo qui cecidisse uidetur & ia
 siue reciderit. Qui a potest dñs statuere illum dñs em-
 erigit ad lios. Alter iudicat alter nos dies alter

judicat omnem diem. unusquisq; in suo sensu
mandat. Diximus superius secundum litterae a
postolicae consequentiam uideri haec de ciborum conti
nencia uel libertate tractari. Quoniam uocatio qui
dem quae in xpo. nihil commune aut inmundum po
nit in cibis sed continentiae ratio suadet & iam licet
abstinere. non enim ut ipse in alio dicit quia omnia
licent. Idcirco etiam omnia expediunt. uel omnia
aedificant. Ipsa tamen abstinentiae ratio diuersa
est pro uoto & proposito uolentis. Alius namq; hoc
iudicat. et ita apud animos suos decernit. ut omne
diem hoc est continuum uitae suae tempus exigat in ab
stinentia. Alius uero tempus aliquod uel ut uotua pro
fessione decernat. In quo siue ut iugem siue ut tempo
ralem suscipiat continentiam. unus cuiusq; sensibus dat
liberam facultatem. utrumq; ^{tamen} in acceptum ferri apud
dñm pollicetur. & propterea subiungit. qui sapit diem
dño sapit. & qui manducat dño manducat. gratias
enim agit dō. & qui non manducat. dño non mandu
cat & gratias agit dō. Gratiae ergo dō ab utroq; refe
rentur ab illo quidem pro fructu continentiae. ab
hoc uero pro libertate uescendi. sed quoniam anteriorib;
ostendimus. quod profundior inuenitur apostoli sen
sus. quam ciborum carnalium ratio continet in spi
ritali expositione. secundum ea quae supra disse
ruimus de his quorum alius omnem diem. alius uero
alternos iudicat dies. Possumus illud sentire quod

in scripturis diuinis unum quodq; capitulum
 in a p i e x t i s . & fidei continetur dies dicatur .
 enim dies est quia inluminat mentem quia ignoran-
 tia tenebras fugat . qui xpm qui sol est iustitiae ha-
 bet in sese . Siqui ergo sit qui ita diuinis litteris opera-
 impendat ac studium . ut omnem diem & omnem
 sensum scripturae diuinae discutiat & diiudicet .
 Ita ut non eum transeat dege iota unum uel unus
 ap & hic omnem diem uidebitur iudicare . Quia aut
 non est tantus ingenio alter nos id est paucos ex mul-
 tis capiet sensus . & si non qui ad plenitudinem scientiae
 sufficiant at certe qui ad summam fidei satis sint .

Uterq; ergo secundum apostoli consilium . gratias a-
 gat do ille qui sapit omnem diem . et qui manducat
 omnia . id est qui agnoscit et intellegit omnia .
 & ille qui licet non omnia manducet et non uniuerso
 rum intellegentiam capiat . Breui tam fidei confer-
 sione saluatur . & ideo etiam non manducans omnia
 nec omnium scientiam sumens agere tamen etiam
 ipse gratias dicitur do . Nemo enim nostrum sibi uiuit . XLVII
 & nemo sibi moritur . siue etiam uiuimus dno uiui-
 mus . siue morimur dno morimur . Siue igitur
 uiuimus . siue morimur dni sumus . In hoc enim
 xps & mortuus est & uixit . ut & mortuorum & ui-
 uorum dominetur . Quid sit uiuere in xpo & quid
 sit mori in xpo . dictum saepe a nobis est in huius ae pisto-
 lae expositione . & praecipue in eo loco ubi explanare

¶ unus sermonem apostoli qui ait: Si autem
mortui sumus cum xpo credimus quia et conuiuemus &.
S ergo meminimus quae in hoc loco dictae sunt & ipsi & iam
propositus in praesenti sermo apostoli apertior & lucidi
or fiet. quomodo nemo nostrum sibi uiuat & nemo
sibi moriatur. non enim unusquisq; ipse sibi dat sed
a xpo sumit mortis exemplum. Quis solus peccato mor
tuus est ut & ipse imitatione eius possit alienus & mor
tuus effici peccato. Sedit uitae exemplum non ipsiano
bis habemus sed & xpi resurrectione suscepimus. ut idem
apostolus dicit. **V**t sicut xps resurrexit. a mortuis per
gloriam patris ita & nos in nouitate uitae ambulemus.

Nouitas ergo uitae quia in xpo per fidem resurrectionis ei
uiuimus dno deputatur quia non a nobis sed a ipso su
mit & ordium. & ideo. **S** iue uiuimus dno uiuemus
siue morimur dno morimur. siue igitur uiuimus
siue morimur dno sumus. **M**ortem & enim appellat
illam quae xpo ut diximus consepulta & in morte ip
sius baptizati peccato mortui sumus. & uitam qua
alieni effecti ab hoc mundo. & ut ipse ait. uelut mor
tui uiuentes. Non nobis id est non carni uiuimus sed
dno. **S**ecundum ea quae in subsequentibus iungit.

In hoc enim inquit xps. & mortuus est & uixit. ut &
mortuorum & uiuorum dominetur. **M**ortuum
dicit esse xpm dispensatione sine dubio passionis
uixisse autem per sacramentum resurrectionis. un
de & nobis primo passionis & mortificationis postea

etiam resurrectionis & uitae nouitatis reliqua.

Sed moueat aliquem fortassis quod dixit apostolus Ideo
 co xpm mortuum esse & uixisse ut & mortuorum &
 uiuorum dominetur. Quasi qui hoc dederit intelle
 gendum quia nisi mortuus fuisset. mortuorum do
 minatum non habuisset. & nisi post mortem rur
 sum uixisset non tenuisset dominationem uiuosum.

Sed ad haec ita respondendum puto duobus & modis constat
 in omnem creaturam xpi dominatio uno per quem ut
 creator omnium & potestatem gerens uniuersorum
 sui maiestatis & necessitate potentiae habet cuncta
 subiecta per quem modum non solum bonis & scis menti
 bus ac spiritibus dominatur. uerum et nequam ac re fugis
 & his quos scriptura diuina malignos angelos appellauit.
 Idcirco & omni tenens uel omnipotens dicitur. secundu
 quod iohannis designat in apocalypsi dicens. Haec dicit
 qui est et qui erat et qui uenturus est omnipotens.

Hic ergo unus et mundus quo xps omnibus dominatur.
 Alius uero est tam quam bonus & boni patris filius non
 ultra rationabiles sps ad obedienciam legis sup uolent
 inflatere. sed expectant ut sponte ueniant. ut uolun
 tate & non necessitate bonum quaerant. & docen
 do magis quam imperando. inuitando potius. qua
 & torquendo persuadeat. Inde deniq; est quod
 usq; ad mortem dignatur accedere. sedebat
 ut exemplum † uolentibus peccato. pillicapitis et
 ut uirtus emori derelinquat. in ma ignis

† obedienciae & moriendi formam.

hoc in praesenti loco apostolus scribit. Idcirco cum
mortuum esse & uixisse ut & uiuorum & mortuorum
domine & uiuorum profecto illorum qui resurrectionis
nisi eius exemplo nouam & caelestem interris exigunt.
uitam mortuorum illorum sine dubio qui mortificationem
nisi in corpore suo circumferunt & mortificant
membra sua quae sunt super terram. Quod si haec ita se
habent. Tu inquit quare iudicas fratrem tuum. aut
tu quare spernis fratrem tuum. Cum siue mortificatio
sit in carne & uitiorum non ex te hortasit. sed xpi
mortem donata si ne tibi nouitas uitae est & interris
ambulans conuersationem habes in caelis xpi hoc resurrectionem
erueris. Bene autem utriusque uitae notam uernacula
appellatione signat illi dicens. quare spernis & hic quare
iudicas fratrem tuum. solent enim hi qui aliquantulum ui
dentur inscientia profecisse spernere & nihili ducere
eos qui altiores intelligentiae minus capaces sunt. E contrario
autem imperiti et indociles iudicare. hoc est incusare &
condemnare eos qui altiora & profundiora perquirunt
quam ipsi capere aut adsequi possunt. & ideo apostolus
reflexare culpam uolens & utraq; parte nascentem
illis quidem praecipit ne inferiores spernant atq; dispi
ciant. his uero ne superiores esse iudicent cum peritia
non habeant iudicandi. Quamuis ergo utrumque re
prehendat & eum qui spernit fratrem
inferiorem. & eum qui iudicat
superiorem. Tamen ut ostenderet
esse xpm. esse autem pe
nobis prim.

illum grauius iniudicando. quam hunc in spem
peccare omittas praecisionis culpa praesumptionem iudi-
fratris exaggerat. & ideo inconsequentibus iungit.

Omnes enim stabimus ante tribunal di scriptum est enim
uiuo ego dixit dñs. quoniam mihi flectetur omne genu
& confitebitur omnis lingua dō. Ita q; unusquisq; nr̄m
proferationem reddit dō. non ergo amplius inuicem iu-
dicemus. sed hoc iudicate magis ne ponatis offensionem
fratri uel scandalum. Adsumens causas ex his in quibus
non recte iudicant his qui iudicant fr̄s recti & iusti introdu-
cit diuini iudicii formam & ait. Omnes enim stare nos
oportet ante tribunal di. quos scilicet non ueritis qui iudi-
cat fratrem tantum se crimen elationis incurtere ut tri-
bunal di. sibi uideatur adsumere & unigeniti iudicium
praeuenire. Verum quid sibi uelit hoc ipsum quod a
postolus tribunal di memorat et quomodo intellegen-
dum sit uideamus non solum enim in hoc loco sed & ad
corinthios scribens tribunalis facit nihil hominis mentio-
nem. ubi ait propter quod studemus siue praesentes
siue absentes placere ei. Omnes enim nos manifestari
oportet ante tribunal xpi. ut recipiat unusquisq; per
corpus pro ut gessit siue bona siue mala. Sed et apud
danielum prophetam inuenimus talia quaedam de
iudicandis speciae descripta. Videbam inquit & ecce
sedes positae erant. & uelustus dierum sedebat et indu-
mentum eius sicut nix candidum. & capilli capitis eius
sicut lana munda. thronus eius flamma ignis.

ignis inflammans. fluuius ignis currebat ante
ipsum. milies milia ministrabant ei & decies milies de
na milia adsistebant ante eum. iudicium constituit
& libri aperti sunt. In duodecim quoque prophetarum
libro sub mysterio dicitur. quia in ualle iosaphat
dn̄s iudicet populum suum. ipsam autem uellem
iosaphat paulo post uallem iudicii nominat. sed de his
nunc singulis quae similitudinis causa protulimus disse
rere longum uidetur. ea tamen quae ad corinthios
scripsisse apostolum diximus conferentes in praesen
ti loco uel caeteris quae apud prophetas scripta me
morauimus declarari uidemus ex omnibus certissime
futurum iudicium di esse. cuius species ut notior ho
minibus fieret iudicandi formam ex his quae inter
homines geruntur adsumpta est. quo scilicet nosce
remus. quia sicut iudex iste terrenus celsiorem quon
dam locum quod tribunal appellatur ostendit. ut
ex eo altior et eminentior. caeteris qui iudicandi sunt
fiat. ne conspectus eius lateat uel reorum supplicia
uel allegationes innocentium. ita intellegamus
& iudicem omnium xpm. natura & maiestate
cuncti firmamentem introspicere corda & conscientia
singulorum manifestare occulta & obiecta reue
lare & ut bonis actibus laudem tribuat et mali
paenam quam merentur excipiant. quod si mane
futurum iudicium di & tale iudicium in quo non
solum unusquisque recipiat pro actibus suis sed & pro

omni uerbo otioso reddetur ratio secundum
 dni cogitationes quoque male confitabuntur sed arguente
 conscientia & in omnibus unusquisque nostrum
 pro se rationem reddet deo. Non ergo inquit amplius
 inuicem iudicemus. sicut & in alius dicit. itaque nolite
 ante tempus quid iudicare usque quo ueniat dominus
 qui in luminabit occulta tenebrarum & manifestabit
 consilia cordium. et tunc lauserit unicuique ad deum.

Nudabitur enim uniuersae ut ego arbitror creaturae
 rationabili cor nostrum & reuelabuntur occulta uel
 & iam manifestabuntur. Est enim differentia ui
 dentur enim ea quidem quae reuelantur ad malos
 pertinere de quibus dicit. In igne enim reuelabitur
 ea uero quae manifestantur ad bonos. & ideo dicitur
 omne enim quod manifestatur lux est. & tamquam
 libri quidam scripti uel tabulae continentis litteras
 actuum cogitationum quae nostrarum ab omni ut
 diximus creatura rationabili relegendur & hoc est
 quod arbitror indicari per danielem ubi dicit. &
 libri a pestis sunt qui scilicet in corde nunc in uoluti sunt
 & obiecti. continentis quidem scripta quae geri
 mus & noxus quibusdam conscientiae sulcati nec
 tamen ulli nisi solido cogniti isti ergo libri animae
 nostrae uel ^{haec} cordis nostri pagin e aperientur in con
 spectu throni flammae & rotarum ignis ardentis
 & fluminis ignei percurrentes ante uetustum dierum
 uidebunt haec & legent etiam angeli & illa milies

magis glorum. & decies dena milia ministrorum;
ita criminum nostrorum in quibus nunc unum saltem
testem pati confundimus. caelestium tunc uirtutum testes.
ceteruas innumerabiles patiemur. Cum autem paulus
dicat. quia omnes stabimus ante tribunal di. & secun-
dum his societ qui stabunt ante tribunal di. Quis nam
est qui semetipsum ita decipiat. et fallat ut ad iudicium se-
xpi & ad tribunal cognitionis eius non putet esse uenturum.
Aut manifestandum se non putet in his quae siue recte
siue etiam minus recte commiserit. Quod uero in p-
senti quidem loco tribunal di. ad corinthios uero tribunal
xpi posuit. ego quidem nullam puto esse quominus unum
atq; idem tribunal xpi. & tribunal di nomine cur-
secundum quod ipse saluator in euangelio dicit. Omnia
qua habet pater mea sunt. & iterum. pater omnia
mea tua sunt. & tua mea. Si qui putat tamen in
sermonibus. ^{pauli} quia nulla in eius litteris otiosa uel syllaba
est causa uarietatis huius esse requirendas poterit. fortas-
sis tale aliquid dicere uocabulum xpi quantum ad pro-
priae appellationis ipsius pertinet uerbi in carne
positi & mundum do & reconcilians in iudicium est.
Sicut et idem apostolus dicit. Quia dserat in xpo mun-
dum & reconcilians sibi. Sed reconciliationis huius spa-
tia conuersionis nostrae dilatio. & emendationis ne-
glegentia distendit & longiora con-struit. & donec
euaeuet omnes principatus & potestates & ponat
omnes inimicos sub pedibus suis. ac nouissimum in

micum destruat mortem. ita cum regnat
 ut mysterium susceptae incarnationis exerceat
 & bonos quidem manifestat. culpabiles autem recipiant
 unusquisque secundum opera sua. ubi uero tradiderit reg-
 num deo & patri id est conuersos & emendatos omnes obtu-
 lerit deo. & ad integrum mysterium mundi reconcilia-
 tionis explauerit. Tunc ante tribunal dei ad stare di-
 cuntur ut impleatur hoc quod sequitur. Niuo ego dicit
 dominus quia mihi flectetur omne genu & confitebitur om-
 nis lingua deo. Flectetur autem genu omnis creatura deo
 in nomine ihesu per quam reconciliata est ei. Secundum
 quod idem apostolus dicit. Quia in nomine ihesu omne
 genu flectetur caelestium terrestrium & inferno-
 rum. Flectere sane genu & omnem linguam confi-
 teri deo. de esaias prophetae sermonibus adsumpsit apos-
 tolus. quod tamen non est carnaliter accipiendum
 ut putemus & iam caelestia quae dicit genu flectere
 carnalibus membris facere haec credantur uerbicausa ut
 putetur uel sol uel luna uel stellae uel & iam angeli &
 quaecumque sunt quae caelestia nominantur. corporali-
 bus inflexa genibus adorare. Aut & iam lingua carnali et
 tali membro qualinos homines loquimur putentur confi-
 teri deum de quibus dicitur. quia sint spiritus et ignis. secundum
 quod propheta dicit. Qui facit angelos suos spiritus & minist-
 ros suos ignem urentem. & quae ^{genus} in spiritalibus esse
 creduntur. Aut quae lingua in ignis specie requiretur
 sed genu flectere subiecta est secunda & cultui dei oboedire

mouet me adhuc ex his quae a epistola ad corin-
thios adsumpsimus sub dicit. **V**t recipiat unusquisq;
propria corporis prout gessit siue bona siue mala.

Vtrum quia in omnibus hominibus necesse est esse aliquid
boni esse & aliquid mali nec ullum in bonis inueniri
qui non aliquid habuerit & mali. uel iterum aliquem
in malis qui non habuerit aliquid & boni. propter scrip-
turam quae dicit. **S**piritus enim incorruptibilis in omnibus est.

Propterea dixerit ut unusquisq; et pro bonis suis bona
& pro malis suis mala recipiat. An bonos illos dicat
quibus nihil mali adscribendum sit. & illos malos qui-
bus boni nihil omnino debeatur. Sed si hoc nouissimum
putemus uidebimur contra euentem uenire rationem.

Nullus enim ut dixi bonus inuenietur cui non aliquid
iniustum sit mali. ut ex multorum sanctorum per facile
collegi uideatur exemplis. **E**t rursus nemo est pessi-
morum. & iam ipse iudas ponatur qui supra omnem im-
piaeatem impius fuit. ut non aliquid etiam ipse boni
habuisse uideatur. Nam ut illa omittam quae cum
apostolis positus quasi unus ex ipsis gerebat. Quamuis
& ibi uan bonis eius miserentur et mala. erat enim pecu-
niae cupidus. Tamen hoc ipsum quod penitentia duc-
tus reportauit triginta argenteos ad sacerdotes & dixit.

Peccavi tradens sanguinem iustum. fuit aliquid boni
& quibus omnibus uideatur mihi quoniam non potest
unus atq; idem bona simul recipere & mala. Neq; eni-
simul & in paradysum quis aut in regna caelorum &

in gehennam mitti potest in illis tantum modis
 boni non haberi in quibus ualde praeponderant mala
 & in illis rationem mali non accipi in quibus praeponde-
 rant bona & in quibus malorum uestigia poenitentia ^{conuersi-}
^{onis} obleuit. ut autem ad propositi capituli finem conclusi-
 onemque redeamus: cum inquit tanta sit apud dñm &
 apud xpm eius iudicii ueritas tanta futura examinatio-
 nis indagatio, Non ergo ait amplius inuicem iudicemus
 sed hoc iudicate magis ne ponatis offensionem fratri uel
 scandalum. Hoc iudicate id est hoc statuite ne per ob-
 seruantiam ciborum offensiones fratribus uel scandala
 generetis. De offensione uel scandalo iam supra dixi-
 mus quod scandalum sit cum in uia qua inceditur ali-
 quid inuenitur obiectum in quo offendant scandentium
 uel in caeculentium pedes, Hoc ergo quod patiuntur hi
 qui uia fidei nuper ingressi priorum uel contentionibus
 negligentibus uel contemptu & elationis offenduntur
 atque exemplis eorum recussi auertuntur a fide.

Scio & confido in dño ihu quia nihil est commune per ip-
 sum. nisi ei qui existimat quid commune esse illi com-
 mune est. Si enim propter cibum frater tuus contris-
 tatur iam non secundum caritatem ambulat. Noli
 cibo tuo illum perdere pro quo xps mortuus est non
 blasphemetur ergo bonum uerum non enim regnum
 di esca & potus est sed iustitia & pax & gaudium
 in spũ scõ. Nam qui in hoc seruit xpo placendo & p-
 batus est hominibus itaque quae pacis sunt sectemur

Alviii

...ationis sunt inuicem nolite propter cibum
...ere opus di. Diximus & in alius quod in scripturis scis
uernacula quadam appellatione quod scilicet mundu
non est commune nomine ut quae tamen appellatio
nouo testamento frequentius. In ueteri uero non recor
dor sic ubi nominata est ut in euangelio saluator dicit.

”
”
”
”

malae homicidium fornicationes adulteria furta falsa
Qua de corde procedunt cogitationes / testimonia &
ista sunt quae incoinquinant hominem. Non lotis aut
manibus manducare non coinquinat hominem.

Quamuis in nonnullis exemplaribus latinis pro communicant
coinquinant posuerint. Et licet eadem uirtus sit propri
etas tamen sermonis communicat habet sed et in acti
bus apostolorum dñs dicit ad petrum. Quod dñs munda
uit tu commune ne dixeris. Puto ergo inde usum ser
monis huius adsumptum. ut quia uerbi gratia uasa sine
dubio dñi appell^{ba}ntur. Ad horum autem distinctione
reliqua uasa communia dicebantur. Ita & ad distinctio
nem ciborum eorum quos quasi mundos & secundum le
gem edendos scriptura segregauit. Reliqui omnes co
munes appellati sunt sed iudei uim uerbi ignorantes
unde communis diceretur homo quem communem ap
pellabant sermonis usum sine significationis intelligen
tia tenuerunt. Neque enim cibi quod dñs creauit aut igno
rantes aut simpliciter sumpti communem facere ho
minem poterant et in mundum sed mens illa homi
nis quae dō soli segregata est merito munda appel

”
X tō pli misterio se
gregata uasa.

Xen

latur. quae uero aliena ad eum est quoniam non
 mundo sed a plurimis possidetur. Idcirco talis homo com-
 munis appellatur. quasi qui multorum sit uel uitiorum
 uel daemonum seruus. sed illud qui interrogatus.
 Quod tibi in me est. respondit. Legio multa enim sumus.
 Et secundum illud quod a saluatore dicitur. Quia cum
 exierit in mundus ipse ab homine circuevit loca arida quae
 reus requiem & non inueniens. Rediit & inueniens do-
 mum uacantem & scopis mundatam adsumit secum
 septem alios spiritus nequiores se & intrantes habitant in eo.
 Et sine dubio iste talis homo communis dicitur eorum uide-
 licet seruus effectus omnium spirituum malignorum
 qui habitant in eo. merito ergo sciens sermonis huius hanc
 esse rationem paulus dicit. Scio et confido in domino ihesu
 quia nihil est commune per ipsum. Nihil enim incre-
 aturis dei natura sui in mundum est. omnia namque a bono deo
 creata bona esse constat et munda. sed et inquit qui ex
 istinat aliquid esse commune ipsi commune est.
 Aliquid cogitat & obseruantiam diuersitatis amittit.
 sicut & in consequentibus dicit. Qui autem discernit
 si manducauerit damnatus est quia non ex fide om-
 ne enim quod non est ex fide peccatum est. Nec
 tamen in his distinctionem legis exclusit ut absolute
 dicere nihil esse commune aut inmundum eorum.
 quae ex definiunt in munda. Praemisit enim causa
 cur per se & ipsum nihil commune dicatur. Scio in-
 quit & confido in domino ihesu. In domino ergo ihesu nihil com-
 X hoc est in intentione cordis in mundum.

in seipsum hoc est natura sui dicitur sed illi
inquit existimat & qui putat aliquid commune esse
ipsi commune est & neminem quod contagio mentis cibum
qui natura sui communis uel pollutus non est. faciat pol-
lutum cum & contrario cibum uel pollutum. uere enim
pollutus est qui idolis immolatur simplicitas mentis &
nulla cogitationis scrupulositas inietta omni suspicio-
ne contaminationis absoluat. & rursus. Etiam si man-
dus sit cibus suspicionem tamen aliquis patiatur quasi
quod idolis immolatus sit pollui dicitur pro consien-
tia scrupulo. Si enim propter cibum frater tuus
contristatur iam ^{non} secundum caritatem ambulat noli
cibo tuo illum perdere pro quo xps mortuus est

L   §
     §
     §
Cum defuisse apostolico dogmate per thm ihm nihil
commune aut inmundum. natura sui putandum.
& dedisse erga usum ciborum fidelibus quibusq; absolutis
firmam libertatem. rursus ad aedificationem fraterni
amoris. licentiam resecat libertatis & dicit. Etiam
si commune nihil est. & rursus. & usus omnium ci-
borum licenter. amittitur. tamen tu si propter
cibum quod licito putas sumendum fratrem tuum
qui nondum scientiae huius capax est scandalizas.
iam non secundum caritatem ambulat nec affectum
in te fraternitatis ostendis. quidem lederis
si aut fratrem tuum non contristes etiam licitis ab-
stineas. tibi enim abstinere licitis crimen nullum est.
Ille uero in quibus discernit & putat non licere con-

tannabilis usus est. Qui enim discernit similes
 damnatus est. quod si facias tu utiq; fratrem tuum per
 dis pro quo xps mortuus est et tui causas perditionis ad
 quiris. magnificentius autem de his idem paulus ad co
 losenses scribens dicit. Nemo itaq; uos iudicet in esca
 aut in potu aut in parte diei festi aut ne ueneni aut sab
 bato quae sunt umbra futurorum corpus autem xpi
 nemo uos seducat uolens in humilitate cordis & religio
 ne angelorum quam uidit extollens frustra inflatus
 a mente carnis suae & non tenens caput. Et post
 pauca. si ergo mortui estis cum xpo aelementis
 mundi quid uelut uiuentes in hoc mundo decernitis
 ne tetigeris ne gustaueris ne addam naueris quae
 omnia in corruptione. Ipso usus secundum praecepta
 & doctrinas hominum quae sunt rationem quidem
 habentia sapientiae in obseruatione religionis & humi
 litate per uexationem corporis non in honore aliquo
 ad satuitatem carnis de quibus per singula differere
 non est. Presentis temporis. De his nunc quae ad
 romanos scribit apostolus conamur exponere. hoc
 tamen quod etiam praesenti adseritur exemplone
 in cibo uel in potu uel huiusmodi obseruantis quae
 apud iudaeos uelut angelorum religio putatur ui
 dicemur ab aliquo extollent enim se in his quae ui
 dentur & inflati sunt de uisibilibus rebus quae
 tamen elatio non est secundum sapientiam sps sed
 secundum sensum carnis non autem de carnalibus

ptum est. Ne tingeris ne adtaminaueris ne
gustaueris. haec omnia hoc est carnalia ad usum hunc cor-
ruptibilem data sunt. & quae potest esse in corruptione
obseruantia puritatis. Sed cum lex haec de rationabilibus
praeciperit quae sunt munda sunt uere tangenda non sunt
neque gustanda ne participes nos faciant peccati & in mun-
diciae suae propter hominum & doctrinae relinquentes
hunc spiritalem sensum ad carnalia haec & corporalia
transulerunt quae rationem sapientiae habent in ob-
seruatione religionis & humilitate corporis non tamen
ut occasione huiusmodi obseruantiae honor aliquis apud
homines & carnis deliciae requirantur dum pro paucorum
abstinentia multis sibi sequuntur & electi uere autem
obseruantia est ubi ita sumitur cibus & ita aguntur om-
nia ut dicatur de calibus quorum dñs uenter est. Absti-
nere enim conuenit ab omni cibo quem concupiscentia &
libido praesumit quem deliciae parant quem luxus
& cogitat. Videndum namque est non solum quali
sed & quanto cibo & quo in tempore & quam parco
utamur. Sic enim omnia munda mundis mentibus
funt. Contaminatis autem ut dicit apostolus & infide-
libus nihil. Mundum in quo ostenditur quia & iam
ea quae apud iudaeos munda nominantur in cibis
si qui contaminatus sit & infidelis munda esse non
possunt consequens igitur erit. ut si ea quae munda sunt
contaminatis in munda efficiuntur. & ea quae dicuntur
in munda sanctis & fidelibus munda fiant. sanctificantur enim

per uerbū dī & orationem quia omnis crea-
 bilis abiciendum quodcum gratiarum actione percipitur
 per orationem autem non cuiuscumq; sc̄ificantur sed eoꝝ
 qui leuant manus puras sine ira & disceptatione ;
Vis autem magnificentius adhuc de mundis & inmundis
 q̄ non de corporibus sed de animis dicantur & mentibus
 edoceri audi ipsius dñi & saluatoris in euangelio sen-
 tentiam dicentis ; Non quae intrant communicant
 hominem sed quae ex ore procedunt quoniam intus de
 corde exiunt cogitationes malae homicidia adulteria
 & cetera ; Cogitatio ergo est & mens non recte senti-
 ens quae polluit hominem non ciborum qualitas quae
 cuiuscumq; modi fuerit parieodemq; exitu usum cor-
 ruptionis explebit & nihil mirum si sc̄ cibum quem
 sumit uerbodi & oratione sc̄ificat ; Cum etiam ipsa qui-
 bus induitur sc̄a sint uestimenta sudaria deniq; pauli
 & simi cincta tantum sc̄ ipsius puritate sc̄ificationis ac-
 ciperant ut egris adhibita corporibus fugerent mor-
 bos & redderent sanitatem ; Nam de petro quid
 dicam cuius etiam umbra corporis tantum sc̄ifica-
 tionis gerebat ut quoscumq; praeteriens non ipse
 sed sola eius umbra tetigisset continuo ab omni ae-
 gritudine leuarentur ; Sed paulo latius excessi-
 mus de mundis cibis & communibus differentes ut
 apostoli sensum quantum possibile est considere-
 mus excelsius sed memores propositae breuitatis
 in his non uoluminis conclusionem facta decimae

adgrehemur exordium.

FINIT LIB VIII HABIT VERSUS IIX
INCIPIT LIBER X.

Non blasphemetur ergo bonum uestrum non enim
regnum di est esca et potus sed iustitia & pax
& gaudium^m spūscō. nam qui in hoc seruit xpo pla
cet do & probatus est hominibus. Requirō quomodo
blasphemari possit bonum nostrum. bonum est legem
spiritaliter intellegere & impia atq; inepta hereticoru
uel falsae philosophiae studentium dogmata tanquam
inmundos cibos pollutosq; uitare. hoc enim est quod
spiritali lege scitur. tamen si qui ex iudaeis uerbi causa
aut ex his qui en craticae appellantur uel it xpo crede
re putat tamen non parum esse momenti in obser
uantia continentiae uel eorum ciborum qui lege
prohibentur uel quos quasi castitati aduersantes
estimant. Non nulli & iam scripturarum auctori
tate declinandos huiusmodi hominem si per urges
ad communes omnium cibos nec dicas eum aliter
posse saluari uel ad fidem xpi & gratiam peruenire
nisi sumptis his quos refugit cibis. Tunc uere bonum
spiritali scientia blasphemabitur putante eo quem
per urges hanc apud nos haberi fidem ut saluum
fieri nullam credamus nisi quis uentis uescatur car
nibus uel aliis huiusmodi communib; & indifferen
tibus. Addit autem his. Non enim regnum di

sancti

esca et potus est. sed iustitia & pax & gaudio.

In quo iterum uehementer ammiror sapientiam pauli qui praesentis temporis culpas futuri sacramenti auctoritate conpescit. & ut aeclesiae formam statuatur regni caelorum mysterium prodit. At ergo quid opus tantopere procibus & escarum qualitatibus. frater nam pacem caritatemque turbare. cum regnum dei propter quod laboramus & currimus neque per escas constet neque per potum. sed aliena haec sint a regni dei & ab illa conuersione futura. ibi enim sicut neque nubunt neque nubuntur sed sicut angelici. ita neque escam neque potum sumunt. sed sicut angelici. Igitur absolutissimo dogmate & euidenti & ab apostolo sententia terminatum est. in regni dei neque escas corporales neque potum habere locum. sed iustitiam & pacem in spiritu. & ideo oratur ut in illis nos exerceamus & illa bona iam hic habere meditemur atque illam substantiam possidere quaenobiscum transire possit ad regna caelorum.

Pacem ergo & iustitiam & si qua huiusmodi sunt quae per sanctum spiritum conquiruntur. ipsa nobis erunt cibus & substantia in regni dei. & ideo per haec docet non escam corporalium rationesque nullae erunt in futuro. sed uirtutum curam gerendam quaenobis in praesenti uita & in futuro permaneant in regni dei. & ideo dicit. Quia qui in hoc seruit christo placeat deo & probatus est hominibus. hoc est & quod de ipso in alius dicit. si sicut & ego inquit omnibus per

non querens quod mihi utilae sit sed quod multis
enimet cum esset apostolus xpi fiebat iudaeis iudaeus
sine dubio ut placens iudaeis saluaret eos. & his qui sine lege
erant fiebat & ipse sine lege ut placens eis saluos faceret eos.
placere autem hominibus ita dicit. ne obsecundando uirtus
sed infirmitates eorum per patientiam sustentando. sed ne
illud quidem otiosae praecereamus quod ait. nam qui in
hoc. hoc est spūscō seruit xpo placeat dō & probatus est ho-
minibus. In spūscō xpo seruire secundum hoc dicit. quod
& alibi dicit. Nemo dicit dnm ihm nisi in spūscō.
Seruit ergo xpo in spū ipse paulus qui accepta gratia scī sps
seruit uerbo dī seruit sapientiae & omnibus simul uirtuti-
bus quae xps esse memoratur. & ideo placere in his dicitur dō
qui implet uoluntatem dī secundum uerbum quod ipse pro-
nuntiauit dicens. Hic est filius meus dilectus in quo bene con-
placui ipsum audite. Qui ergo audit dnm seruit xpo in
quo placuit dī placeat dō & probatus est hominibus. Itaq;
quae pacis sunt sectemur. & quae aedificationis sunt in
in uicem nolite propter cibum soluere opus dī. Supra
dixit hospitalitatem sectantes & his similiter quae pacis
sunt inquit sectemur & quae aedificationis in in uicem. &
sicut ^{ibi} ostendimus qualiter sectenda sit hospitalitas. Ita hic
qualiter pax sectanda sit intellegamus. quia & dauid
simpliciter dicit. Inquire pacem & sectare eam.
Licet in latinis codicibus habeatur sequere eam. sectare
tamen & iam ibi scriptum est. In quo hoc mihi uideatur
ostendi. Quoniam quidem a multis inquit inquit eam

& insolenter agentibus turbata pax & effugata
 fugit ab hominibus e contrario ab his qui xpm didicerunt &
 ipsi seruiunt & iam fugitans consecranda est & modis omnibus
 reuocanda. Sectatur autem pacem quia quibus pax consta
 re potest & iam cum labore suo cum damno cum obprobrio
 quoque & sita necesse sit & iam cum periculo uitae fameque
 custodit. Haec enim non solum pacem uerum & aedificati
 onem adinuicem seruant. aedificatur enim is qui uiderit te
 non quae tibi soli. sed & quae aliis & pediunt requirentem &
 sic crescit aedificium fidei ac templum dei ex lapidibus uiuis
 per constructionem caritatis adsurgit & ideo addit. Noli
 propter cibum soluere opus dei. Soluit enim opus dei & ae
 dificium destruit caritatis. qui propter ciborum intempe
 rantiam scandalum fratribus ponit. Omnia quidem
 munda sunt. sed malum est homini qui per offensionem
 manducat. Bonum est non manducare carnem & non
 bibere uinum neque in quo frater tuus offenditur.

Quod dixit omnia quidem munda. sed malum homini qui
 per offensionem manducat. simile est illi quod superi
 us dixit. quia nihil commune per semetipsum nisi ei qui
 existimat quid commune esse illi commune est. Igitur
 secundum naturam sui & rationem creaturae quaecumque
 quae sunt a deo facta sunt omnia munda sunt. & in mun
 dum uel quod commune dicitur. nihil est. duas tamen
 causas posuit quibus uel quae munda sunt immunda fiunt.
 uel quae bona sunt mala. ita enim in praesenti quidem
 loco. sed malum est homini qui per offensionem manducat.

quod natura bonum est & offensione efficitur malum
id est in eo quo offenditur frater te utente hiscibus in quibus
ille scandalum patitur. **A**lia uero causa est quae commu-
ne uel immundum efficitur quod natura sui immundum
non est. si existimet quis & apud se ita habeat quod com-
munesit. Illi ergo ipsi tantum modo qui hoc ita existi-
mat commune efficitur uel immundum & quibus eui-
denter apostolus edocet. non in rebus uel in substantiis
sed in actibus & cogitationibus minus rectis immunditia
pollutioneque consistere. Quamuis moyses lex quaedam
munda & quaedam immunda signauerit in quibus dis-
tinctiones quasdam ponere uoluit ut populus qui sub
lege censebatur. discerni per huiusmodi obseruantias
a ceteris gentibus uideretur. & quam diu quidem po-
pulus ille sanctus & segregatus a ceteris nationibus ha-
bebatur & iam discretio de mundis & immundis necessaria
uidebatur. quae segregare & seceperet specialem po-
pulum de nationibus quas ignorantia dei & idolorum
cultus faciebat immundas. Ubi uero ianua fidei gentibus
aperitur & inuitantur omnes ad deum ostenduntur
per omnia quadrupedia & reptantia & uolentia
& posita in limbo quod celitus fuerat deductum. &
dicitur ei surgens pete occide & manduca. cumque le-
galis obseruantiae memor respondisset ad deum &
dixisset. Absit domine quia numquam commune aut
immundum introiit in os meum. caelesti sententia
pronuntiatur. quod deus mundauit tu commune dixit

eris. Vbi ergo omnes gentes per agnitione
 minatione mundantur. ibi & omniscibus uerbodni &
 oratione purgatur. & ob hoc apostolus dicit quia omnia
 mundasunt. tantum ut illud utatur quod in sequen
 tibus ponit. ne per offensionem fratris manducanti
 rursum fiant immunda quae mundasunt. iam uero quod
 subiungit. Bonum non manducare carnem & non bibe
 re uinum. nisi addidisset neq; in quo frater tuus offen
 ditur. Contrarium fortassis prioribus uideretur
 manducare enim carnem & non manducare uel bibe
 re uinum & non bibere neq; malum neq; bonum sed
 medium haberi docuit & indifferens potest enim mandu
 care carnem & non bibere uinum. & iam malus homo
 & a fide alienus ut saepe & iam nonnullos idolorum cau
 sa facere hoc est uisum est interdum & iam malarum
 artium festur talis haberi obseruatio hereticorum
 certe non paucis obseruare haec moris est. & non conti
 nuo dicemus bonum est eis qui non manducant carne
 neq; bibunt uinum. Sed illo planemodo quo in sequen
 tibus posuit in quo frater offenditur non manducare
 carnem & non bibere uinum. Non iam medium aut
 indifferens sed uere bonum est. Bonum est enim
 non ponere offensionem fratri aut scandalum. Propt̄
 hoc enim & in alius dicit sine offensione estote. & iu
 daeis & graecis & ecclesiae di. & ideo uidentur si
 recte faciunt hi qualibet ex causa continentis ac ar
 nibus & uino cogunt omnimodis degustare. Quo scilicet

...videatur auferri suspicio quasi super stitiosae pu
...antur ciborum discretionibus inherere. considerent naq
apostolum non dixisse bonum est manducare carnem & bi
bere uinum. sed non manducare carnem & bibere uinum
si neo frater offenditur. Non ergo uoluit ut pro his qui
manducandum iudicant. cogatur ille ad manducandum
qui in hoc offenditur. sed pro illo qui non putat manducandum
abstinere praecipit. Etiam his qui iudicant manducandum
uerendum sane est ne forte abrupto semel muro continen
tiae & accepta licentia in gulae procellam & profundum
luxuriae decidatur & pariter subsequantur naufragia
castitatis. Omnia igitur fieri oportet & ob hoc ne destruat
opus di. Et ideo & manducandum est si in hoc frater aedifica
tur & non est manducandum si per hoc crescit opus di. &
bibendum est si per hoc proficit frater ad fidem. & non est
bibendum si pro hoc aut damnum fidei frater aut tui de
trimentum caritatis incurras. post haec dicit. Tu fidem
quam habes ^{apud} te & ipsum habere coram do, fidem hic illam
dicit quae credit quis manducare omnia sicut supra dixit.
Alius credit manducare omnia ille sine dubio qui credit
quod nihil in creaturis di commune nihil in mundum sit
sed sufficit tibi inquit habere coram do huiusmodi fidem.
non tamen idcirco cogendus est & alius ut omnia man
ducat qui nondum talem habet fidem ut credat omnia
esse manducanda. Quod autem dixit abe apud te
me & ipsum lactant iam refecat ne magis in ostentatio
ne sit quod credimus quam in uirtute, addidit autem

habere coram deo ut docere & scitis agendum non
 apud homines fides nostra diffametur sed ut apud deum
 probetur. Multum est autem coram deo habere probabilem
 fidem apud deum enim & iam apostolorum fides parua iu-
 dicatur unde dicitur ad petrum modice fidei quare
 dubitasti. Idcirco ergo uere magnus est qui coram deo
 habet probabilem fidem. Beatus qui iudicat semetip-
 sum in quo probat qui autem discernit si manducauerit
 dam natus est quoniam non ex fide omne autem quod
 non est ex fide peccatum est. Beatus quis dicitur non so-
 lum si faciat ea quae conperit sed & si non faciat ea quae
 conperit ut ille beatus dicitur qui non habuit in consi-
 lio impiorum & nihil ille ominus beatus qui ambulat
 in lege domini ille ergo qui non ambulat in uia peccatorum
 hic qui ambulat in uia dei beatus est. Ita & in praesenti
 loco apostolus beatus inquit qui non iudicat semetipsum
 in quo probat. Sed cuius operis sit ista beatitudo uide-
 amus multi sunt qui probant aliquid boni facere uerbi
 gratia qui audientes de praemis castitatis probant &
 statuunt caste uiuere sed processu temporis uel sub-
 ripiente negligentia uel superante libidine id quod
 obseruandum probauerant maculatur & corrumpitur
 & est infelix iste qui in eo quod obseruare decreuerat
 uictus semetipsum iudicante condemnat. Beatus
 autem ille est qui in eo quod probat & statuit ita per-
 manet fixus & stabilis ut in nullo semetipsum iudicet
 in nullo reprehendat. Hoc autem & in obseruantia

dendum est ne forte & si quis bono pe
 uidetur quia nisi ex fide conuertatur in peccatum
 sicut & de quodam dictum est. fiat oratio ei in peccatu
 Est interdum & castitas quae non est ex fide eorum. Dum
 taxat qui attendunt spiritibus seductoribus & doctri
 nis daemoniorum in ypocrisi falsiloquatum cauteri
 atam habentium conscientiam prohibentium nu
 bere & abstinentium se acibus quoddam creauit
 Est ergo & falsa fides eorum qui circa fidem naufraga
 uerunt est & falsa sapientia huius scilicet mundi &
 principum huius mundi quae destruitur sicut enim
 piratae solent in mari in locis uadosis occultisque scopu
 lis per obscurum noctis lumen accendere quo nau
 gantes sub spe configiendi ad portum salutis ad
 naufragia perditionis inueniunt ita & istud lumen
 falsae sapientiae uel falsae fidei a principibus
 mundi & spiritibus aeris huius accenditur non per
 quod euadant sed per quod pereant homines mundi huius
 fluctus & uitae pelagus nauigantes de his opinor piratis
 dicebat & iob sagittae piratarum eius super me uene
 rint & ob hoc mirum & iam ipse apostolus dicit
 quia & ipse satanas transfiguratur se sicut angelum lucis
 propter ea ergo nauigantes uitae huius undas non om
 ni lumine id est non omni sapientiae credere debemus
 sed sicut monet apostolus probare sps qui ex do sunt
 & ideo debemus indefinenter praecari auxilium dni
 & sperare quod ipse eripiet nos de laqueo uenarum

quia anima nostra sicut passer crepta
est de laqueo uenantium laqueus contritus est & nos li-
berati sumus. Adiuutorium nostrum in nomine dñi qui
fecit caelum & terram. Debemus autem nos infirmi-
ores inbecillitates infirmorum sustinere & nobis place-
re unusquisq; ut in proximo placeat in bono ad aedificati-
onem. Nam & xpi non sibi placuit sed sicut scriptum est
in pro peria in pro perantium ubi ceciderit super me
quae cumque enim scriptae sunt ad nos tram. Doctri-
nam scriptae sunt ut per patientiam et consolationem
scripturarum spem habeamus. Videtur in his paulus
firmum semel ipsum pronuntiare sicut & in prim A.
ad corinthios dicit quia fecidus sum infirmis infirmus
infirmos lucrare; et tibi enim non se dicit infirmum esse
sed fieri infirmum & non utique si infirmus fuisset
fieri potuisset sed infirmus sed non ex hoc accipias eum
quasi in memorem mandati illius loqui quod dicitur. Lau-
de te proximus tuus & non tuum os extraneus & non tua
labia non ergo laude propria sed pro rerum consequen-
tia firmum semel ipsum pronuntiat si enim ipse humi-
litatis speciepter infirmos utasset ad numerari quis
scilicet quid duorum infirmitates portare deberent aude-
re subire istud officium ut quasi firmus ipse fragilitate
infirmorum ferre nitere tur sed ideo commune facit
istud officium ut unus quisque nostrum in quo potest
etiam si non in omnibus tamen in quo uidetur infir-
mior proximo suo esse por te infirmitatem eius suat.

& malus dicit inuicem onera uestra portate. Ite-
 hinc huc pro corporeis necessitatibus nominat se ut si qui
 in facultatibus opulentior est unus pauperioris portet &
 penuriam soleatur abundantia. In eo uero ubi dicit ut
 firmiores infirmorum sustineant infirmitates non
 aliud intellegi potest quam ut ex in quibus alii per in-
 firmitatem delinquant robustiores quique patienter
 ferant & non continuo spernant eos abiciant horrescant
 si forte in aliquo infirmitatis uitio uincuntur neq; sub
 specie purioris uitae & conuentu fratrum & ecclesiae so-
 cietate depellant. qui enim hoc facit non est imitator
 illius de quo esaias dicit. Ipse infirmitates nostras portat
 & pro nobis dolet et nos putabamus eum in dolore esse & in
 plaga et in afflictione. Quod si xps portat infirmitates
 nostras & dispacienter fert delicta nostra quomodo &
 nos eorum qui paulo inferiores uidentur nequaquam de-
 licta & negligentias toleramus hoc est nimirum ipsum
 xpm auertere ab affectu ne portare uelit infirmitates
 nostras. Hemo enim ita perfectus est qui apud dm non
 in aliquo inueniatur infirmus & portetur a xpo: & i-
 deo sympathiam magis in hoc docet id est conpati in uice
 & condolere sicut & malus scribit. Donantes uobis in
 uicem delicta uestra sicut et ds in xpo donauit uobis.
 Hoc autem non idcirco praecipit ut delinquentes & in-
 firmantes indulgentia laxiore dissoluat sed sciens
 quo si portetur infirmus aut erubescit diutius portari
 & corrigit uitium delinquendi aut si emendare se

erit certe fructus iste portantis eum quod non
proficit in peius nec semetipso deterior efficitur. sicut
illi de quibus dicit apostolus. Nequam autem homines
& seductores proficiant in peius seducentes & errantes.
Debemus autem ad id quod infirmitates portamus in fir-
moram addere & iam hoc ut non nobis ipsis placeamus
proximo in bono. tam ad aedificationem. si laetitiae uitium.
id est sibi ipsi placendi & in alius culpa propheta cū dicit.
Vaehis qui apud semetipsos sapientes s̄ & in conspectu suo eru-
diti; similiter ergo & in hoc possumus dicere. Vaehis qui
sibi ipsi placent & in conspectu suo boni uidentur. Opor-
tet enim in conspectu di primū placere. secunda; & etiam
proximis; sicut enī primum est diligere dñm dñm. secun-
do proximum. ita & primum est placere dō. secundo
& iam proximis. Sed fortasse dicat aliquis contraria sibi
paulum dicere in eo quod iubet nos placere proximis.
qui in alius dixerit. Ego si hominibus placerem xpi seruus
non essem. et utiq; huic sententiae uidetur esse contra-
rium. ut unusquisq; nrm proximo placeat. & quod in
aluis dicit. Sic et ego omnibus per omnia placeo non que-
rens quod mihi ualeat. sed quod multis saluis fiat.
Dicendum ergo ad haec quia aliud est studium habere pla-
cendi hominibus ut laudem ab eis quaerat. & aliud est
studium habere placendi hominibus in eo ut uita sua
in reprehensibilis sit apud homines & proficiant
& eo omnes qui uel uident talem. uel audiunt.
Ibi ergo non placendum est hominibus. ubi contra fidem

contra honestatem contra religionem est inq[ui]s
 & ideo dicit. Quia si hominibus placerem hoc incredulus
 & infidelibus iudaeis xpi seruus non essem. Si enim
 uoluisset palus placere iudaeis damascum cum episto
 lis missus traxisset utiq[ue] uiros et mulieres uinctos hie
 rosolima & uisionem delatae sibi in uia caelestiq[ue] uocis in me
 credidisset sed & si qui nos aliquid agere & igit contra
 iustitiam contra scitatem contra regulam xpianum
 & nisi hoc agamus odia et inimicitias minatur. Tunc
 oportet meminisse nos huius sermonis quid dicitur. si ho
 minibus placere uellem xpi ^{seruus} non essem. Cum autem
 dicitur unusquisq[ue] uestrum proximo placeat necessa
 ria distinctio. sociatur quae in quo placendum sit proxi
 mo euidenter ostendat cum dicit in bono ad aedificatio
 nem cum ergo bene agimus & benedocemus placemus
 proximo & aedificamus eum non enim gloriam ab
 hominibus querendam monet sed aedificationem de
 actu & sermone nro proximis dandam sicut & in eo
 quo dicit saluator. Ut luceat lux uestra coram homini
 bus & uidentes opera uestra bona glorificent patrem
 urum qui in caelis est. Per quod non utiq[ue] ad quaer
 endam discipulos adhortatur sed ut recte honesteq[ue] / ab hominib. gloriam.
 uiuentes aedificationem uidentibus praebeant & glo
 rificetur ds qui hominibus uiam emendationis & sa
 lutis aperuit. Nam et xps non sibi placuit sed sicut
 scriptum est in propria in properantium tibi caecider
 super me. In hoc uidetur ostendere quia et xps

...ens nec rapinam arbitrans se se aequalem
do semetipsum exinanuit. Sed uolens hominibus pla
cere hoc est homines saluare in properia inproperantiu
per tulit sicut scriptum est in properia inproperantiu
tibi caeciderunt super me quod audentius fiet si ea quae
in euangelis scriptas recolamus quomodo ut prodesse
hominibus & saluos faceret eos cum peccatoribus & pu
blicanis manducabat & bibebat & ad haec inproperan
tes iudaeis dicebat. quare magister uester cum publi
canis & peccatoribus manducat uel iterum cum pec
catricem mulierem non prohibebat contingere pedes
suos & lacrimis suis rigare uel capillis detergere ac mi
ro per unguere. & pro hoc inproperantes uel exprobrantes
iudaei dicebant. quia hic si propheta esset. sciret utiq
quae & qualis esset mulier quae tangit eum quia pecca
trix est. Quod si requires cur exemplum quod de psal
mo protulit. ita habeat quasi in properia quae inproperan
do caeciderunt super xpm ita possumus explanare. quia sic
dixit. qui me recipit recipit eum qui misit me. Ita & hoc
accipi potest quia mihi inproperat inproperatei qui mi
sit me. Exemplum ergo quod adsumpsit in sexagesi
mo octauo psalmo hoc modo scriptum est. alienus fac
tus sum fratribus meis & hospis filius matris in aee.
quia zelus domus tuae comedit me & in properia
inproperantium tibi caeciderunt super me. Quaecumq
enim scriptas sunt ad nostram doctrinam scriptas sunt.
Simile est hoc illi quod ipse in alius dicit. scriptas sunt aut

Li.

propter nos in quos fines saeculorum deuenire
 frequitur quomodo propter nos scripta sint quae
 scripta sunt uide quia propter nos scriptum est non ob
 turabis os boui trituranti non enim debuit cura est
 do sed de nobis dicit & propter nos scriptum est quia
 abraham duos filios habuit unum de ancilla & unum
 de libera ut nos sciamus quia haec sunt allegorica & duo
 testamenta haec sunt propter nos & illud scriptum est
 quia populus manducauit manna in deserto & bibit
 aquam de petra ut nos intellexeremus quia spirita
 lem escam manducauerunt & spiritalem potum bi
 berunt bibentes de sequenti petra quae petra erat xpi.
 Et haec atq; alia erant huiusmodi mysteria quae occul
 tata sunt temporibus aeternis manifestata autem nunc
 per scripturas propheticas & aduentum dmi & saluato
 ris nostri ihu xpi sed ut adhuc manifestius fiat quomo
 do quae praescripta sunt propter nos scripta sunt De
 priori populo dicit propheta quia aure audietis & non
 audietis & uidentes uidebitis & non intellegitis.
 De nobis autem dicitur quia quibus non est adnuntiatum
 deo uidebunt & qui non audierunt intellegent
 Considera ergo ^{haec} propter quos quae scripta sunt scripta ui
 deantur quae enim scribuntur sine dubio propter eos
 scribuntur qui intellegunt non propter eos
 qui neq; uisuri neq; intelleguri dicuntur qui autem
 intellegunt quae scripta sunt illud sine dubio inueni
 ent quod sequenti ^{con} adiungitur. **V**iper patientia

rationem scripturarum spem habeamus ad dñm
consolationem namq. ex scripturis non ille qui neq. cre-
dit neq. intellegit sed ille qui et credit et intellegit
capit. **O**s autem pacis et consolationis det uobis id ipsum
sapere in alter utrum secundum ih̄m xpm ut ananimes
uno ore honorificetis dñm et patrem dñi nri ih̄u xpi
propter quod suscipite inuicem sicut et xps suscepit uos
in honorem di. **S**i sapientia uirtus est omnis autem
uirtus ad est et patientia ad est cum ergo dicitur
dñs patientiae hoc est quod uidetur ostendi quia dñs
cum his est qui habent uirtutem sapientiae sicut cum
dicitur dñs iustitiae ostenditur in his esse dñs qui seruant
iustitiam similiter et dñs ueritatis et dñs sapientiae
intellegatur sed et dñs consolationis cum dicitur
cum illis et se ostenditur dñs qui ex diuinis scripturis per
intellegentiam spiritalem consolationem sp̄s capiunt
Os ergo patientiae et consolationis det uobis inquit id
ipsum sapere in alter utrum secundum ih̄m xpm.
In hoc paulus patri arcarum more et prophetarum
quorum benedictiones scribitae referuntur benedicti-
ones tribuit romanis exorans eis dñm ut id ipsum sa-
pian in alter utrum. **G**randis est ista benedictio
ut unum sapiant omnes atq. unum sentiant et
sicut sibi ita unusquisq. uelit et proximo suo
Uis autem scire quantum ualeat unanimi-
tatis gra-
tia saluator in euangelis pronuntiat quia si duo uel
tres in unum consenserint. **D**omine quacumq.

peierint adō fīc illis & iterum de semē ipi
 ubi fuerint duo uel tres congregati in nomine meo
 hoc est unum atq; idem sentētes in nomine xpī ibi
 inquit ero in medio eorum. Vis & aliud accipere ex
 emplum quomodo unum sententibus xpī medius
 fiat uide in actibus apostolorum quomodo post
 ascensionem dñi cum eleuasent inquit undecim
 apostoli cum ceteris uocem & unanimitē orasent
 motus est locus in quo stabant & praesentiam scī spī
 meruerunt, ut autem adhuc quanta sit unanimi
 tatis uirtus & quanta gratia clarius fiat. non puto
 absurdum uideri si ea quaenobis dī etiam in ueteri
 testamento a patribus rationabiliter tradita sunt
 his scilicet qui ex hebraeis ad xpī fidem uenerunt in
 medium proferamus. Aiebant ergo tres illos filios
 chore quorum nomina inuenimus in exodo. Idest
 asir qui inter praetatur eruditio. & helcan qui
 in nostra lingua dicitur pesser fiodi & abiasa qui in
 latino sermone indicat congregationem patris.
 Cum pater eorum chore peccasset una cum datan &
 abiron & omnibus qui senserunt eis & diuinae uolū
 onis in eis pararetur excidium istos segregasse se
 a eo & uel nefario & ab impia conspiratione sequestratos
 unanimitē ad dñm p̄cem penitentiae profudisse.
 atq; ex auditos adō non solum ueniam poenae sed &
 prophetae gratiam meruisse. & hoc quoq; eis adō
 poscentib; p̄stitum nequid triste aut exuabile pro

entur & ob hoc omnes psalmos quicumque
minibus eorum ad titulum referuntur nihil triste ad
uersum peccatores aut asperum continere. hoc autem protuli
mus ut quanta sit unanimi-
tatis uirtus & unum sentire atque
in uicem sapere magnificentius nosceretur. Ego & uani-
lit quod paulus in quibusdam aepistolis aliorum uocabula
secum iungit & dicit paulus et fostenes frater & alibi
paulus & siluanus & timotheus puto non in uicem fac-
tum sed per hoc ostendit quia duobus uel tribus in uno po-
sitis sps scs unum de eis sensum atque unum eliquerit ser-
monem ut qui edesias docere cupiebant unum dicere
omnes adque unum sapere ipse prius unum se dicere
et unum sapere demonstrarent & uno ore honorifica-
rent dm & patrem dni nri ihu xpi unum namque os
dicitur ubi unus atque idem per diuersorum ora sensus &
sermo procedit. Bene autem apostolus ubi ait id ipsum
sapere in alter utrum secundum ihm xpm. posse & eni
fieri ut et in malitia aliqui unanimiter consentirent
& unum saperent impieus. Ob hoc ergo addidit secun-
dum ihm xpm sapit sine dubio omne quod bonum est
sapit post haec ait. Propter quod suscipite in uicem
sicut & xps suscepit uos in honorem di. Quod dicit
suscipite in uicem ad illud referendum est quod primo
posuerat ubi occasione mundorum uel in mundorum
aborum diuersa sentientes ab in uicem discrepabant
& ait suscipite in uicem sicut & xps suscepit uos qui nul-
lus horruit in mundicias nec reputauit alicui delicta

¶ qui autem fecerit ihm xpm

»

»

sua. Nihil ergo de immunditia animalium in
 sicut nō ille immunditias credentium reputavit & qui in
 superioribus dixerat quia autem manducat non man
 ducantem non iudicat. dñs enim illum asumpsit.

Hic dixit quia xps suscepit uos ut ostenderet unum atq;
 idem esse ad dō suscepit & a xpo. addit autem & hoc quod
 honor dñi sit suscepit a xpo. quos enim suscepit xps doceat
 eos ita agere debere ut uidentes homines opera eorum
 bona glorificent patrem qui in caelis est. Dico enim

» xpm ministrum fuisse circumcisionis propter ueritatem
 » dñi ad stabiliendas promissiones patrum. Gentes autem
 » pro misericordia honorare dñm sicut scriptum est. propter
 » ea confitebor tibi in gentibus & nomini tuo cantabo. & ite
 » rum dicit. Laetamini gentes cum populo eius. & iterum
 » laudate dñm omnes gentes & magnificate eum omnes po
 » puli. & esaias rursus dicit. erit radix iesse & qui ex
 » surget regere gentes in eo gentes sperabunt.

Quomodo xps minister fuerit circumcisionis ad stabiliendas
 promissiones patrum. duplici modo intellegi potest
 siue pro eo quod circumcisionem in carne sua ipse suscepit
 ut manifestissime nosceretur quod ex semine abrahā
 ueniens cui promiserat dñs quia in semine suo benedicere
 rentur omnes gentes. & compleret in semetipso quae
 patribus fuerant repromissae ut per hoc secundum
 propositum totius aepistola ordinem quo nunc eos
 qui ex circumcisione crediderunt. nunc & iam eos
 qui ex gentibus aduersum se inuicem superbientes

primit docere & non esse paenitus iudicandos
et qui in legis obseruationibus demorantur. quando qui
dem etiam xps in carne sua circumcisionis extiterit.
siue alio modo ut illius circumcisionis xps minister fuisse
dicatur. de qua idem apostolus dicit. Non enim qui
in manifesto iudaeus est neque quae manifestae in carne
circumcisio sed qui in occulto iudaeus est & circumcisio
cordis. qui spu non littera cuius laus non ex hominibus
sed ex deo est. Et secundum quod idem apostolus in
aliis dicit. In quo etiam circumcisi estis. circumcisio
non manufacta in ex poliatione corporis carnis sed in cir
cumcisione xpi consepulti & in baptismo. Per huiusmo
di ergo circumcisionem certum est patrum promissiones
esse complatas quae autem fuerint promissiones subdi
tis declarat exemplis quibus dicit. Propter ea confite
bor tibi in gentibus & nomini tuo cantabo. Quod ex
septimo decimo psalmo uidetur assumptum parua
in mutatione habita non sensus sed sermonum. Ibi
enim dicit. propter ea confitebor tibi in gentibus dne
& psallam nomini tuo. Quod autem ait laetamini
gentes cum populo eius eisdem uerbis in deuterio nomi
canticum scriptum est. Laudate uero dnm omnes
gentes & magnificate eum omnes populi.
In centesimo sexto decimo psalmo legitur tantum
quod ibi pro magnificate conlaudate positum est
ultimum uero exemplum ipse paulus de asia dicit
assumptum in cuius corpore ita scriptum est.

Et erit in die illa radix iesse & qui exsurget reg-
 in eo gentes sperabunt & erit requies eius honor
 Omissis autem in primo quidem duobus sermonibus id est
 in die illa in ultimis & erit requies eius honor cetera
 eisdem uerbis posuit quibus septuaginta inter preces
 ediderunt unde sciendum est quod in omnibus paenae
 apostolus editionem septuaginta inter praecum tenet
 nisi si qua forte ei quam exsequitur adfertioni minus
 necessaria uidentur aut si quando non tam uerbis
 inter praecum quam sensibus scripturae uti uult sub
 enuntiatione prolatis hunc autem sermonem de
 radice iesse melius quidem in explanatione ipsius pro-
 phetae esaeae uisum est differri & in presenti tamen
 loco dicetur quoniam iesse inter praecatur in nostra
 lingua est mihi In aduentu ergo xpi omnis qui cre-
 didit ei conuenienter dixit est mihi ille enim de quo
 moyses dixit qui est misit me ad uos ipse est mihi
 hoc est in ipsum credo qui est non qui ex nihilo factus
 est ut impus placeat sed qui est & semper est &
 hoc ei nomen est & ipse est qui surrexit ex radice
 iesse & in ipso gentes sperabunt pro qua misericor-
 dia qua ab eis consecutus sunt ut is qui semper erat
 nasceretur ex radice iesse ad salutem gentibus
 dandam pro hac inquam sibi conlata misericordia
 gentes honorant & magnificant dm Osa autem
 spei repleat uos omni gaudio incredendo ut abun-
 detis in spe & uirtute sps sci Quis superius dix

in esaiā scriptum est . & in eo gentes sperabant .
gratēter adiecit . Dī autem spei ut si scriptum fuisse
in ipso gentes credunt adieci sē & sine dubio dī autem
fidei ut nunc ab sperando gentes dīm spei inuocant sup
eos qui sperāt in eo a quo eis benedictionis munus praecat .
auger est autem benedictio huiusmodi ut repleatur
omni gaudio & omne pace . similiter autem & propheta
in quodam loco dicit . & erit in diebus eius iustitia &
multitudo pacis usq̄ quo auferatur luna . sed quia haec
de xp̄o in illo recte possumus multitudinem pacis aduer
tere pro eo quod pacificauit per sanguinem crucis suae
non solum quae in terra sunt . sed & iam quae in caelis .
In hominibus autem quomodo possit impleri hoc quod prae
catur apostolus ut repleantur omni gaudio & omni pace .
Difficile mihi uideatur exponi maxime cum etiam ipse a
postolus in his quae per gratiam sp̄s consecutus est . Ex par
te sedicat scire & ex propheta re . sed ego puto in eo habere
posse credentes plenitudinem pacis . Cum reconciliantur
dō patri per fidem secundum uerbum pauli dicentis .
Rogamus pro xp̄o reconciliamini dō . & cum in pacem re
deunt cum filio dī per sanguinem crucis eius & cum sc̄o sp̄u
sociantur . cum se emundauerint ab omni iniquo uento
& effecti fuerint uasa sc̄a ut ita demum qui repleatur
uideatur omni pace si plenitudine crediderit tri
nitatis . Prop̄ hoc deniq̄ subiungit apostolus & dicit .
Repleat uos omni gaudio & pace incredendo . Ut abun
datis in spei in uirtute sp̄s . Si enim credit uirtute

sp̄s sc̄i munatur incertum est quod plenitudinem
gaudii semper habeat & plenitudinem pacis.

Certissimum autem fr̄s & ego de uobis quoniam et ipsi pleni
estis bonitate repleti omni scientia ita ut possitis & a
lios monere. Eadem ratione qua supra diximus re
pleri omni gaudio & omni pace credentes. & iam hic ple
nos esse omni bonitate & omni scientia eos ad quos fit
sermo confirmat. similiter autem & corinthus scribens
dicit. In omnibus diuites facti estis in ipso in omni uerbo
& in omni scientia. Qui ut superius diximus & iam de
se & ipso pronuntiat quod non omnem scientiam neque
omnem prophetiam habeat sed ex parte. De quo & ina
lus quidem saepe nos dixisse memini & nunc nihil omni
nus dicemus quod paulus & si qui tales sunt ad compa
rationem ceterorum perfecti dicuntur. Ad illam aut
summam scientiam uel ad illam perfectionem quae
in caelestibus est ordinibus nullus potest inter homines uel
dici uel esse perfectus. Ut si dicamus in puerilibus studiis
ad comparationem illius qui nuper imbutur & prima lit
terarum suscipite lamenta magister ipse librarius per
fectus appellatur. sed non est ita perfectus ut est ille qui
grammaticam docet. ipse uero grammaticus quamuis
sit perfectus. superior tamen est perfectior et oris
& omnibus his longe eminentior philosophicae
doctrinae perfectio. cumque in omnibus his literatu
rae doctrina sit. diuersus tamen gradus perfectionis
& magister u in unoquoque habetur. Ita ergo potest

Paulus cum dicit non quod iam adsecutus sim aut
iam perfectus sim ad illam apicem caelestis perfectio
nis aspiciens uideatur haec scribere. Cum uero dicit
quicumque ergo perfecti sumus hoc sentiamus. Adhu
mana tantum perfectionis respicit gradum. Sic ergo
& in praesenti loco intellegendi sunt, uel pace uel gau
dio uel etiam bonitate uel ^{scien}tiam repleti, si ueroma
ni siue corinthii in quantum possibile est repleti eos
quid docentur in ecclesia & sub perfectis doctoribus agunt.
Designat autem & scientiae ipsius mensuram cum dicit
ita ut possitis & alios monere. & huiusmodi cum disci
pulis habere conloquia quibus se & moneant inuicem &
aedificent. potest enim conferre plurimum eruditi
onis alterna conlatio sic cum caritate habeatur & de
fundioribus quibusque uel obscurioribus expectet erudito
rum perfectorumque sententia secundum quod & mo
yses dicit. Interroga patres tuos & adnuntiabunt
tibi. praesbiteros tuos & dicent tibi. Audatius tamen
scripsi uobis ex parte tamquam commemorans uos
per gratiam datam mihi ad deum ut sim ministrans christi
in gentibus scificans euangelium dei ut sit oblatio gentium
accepta scificata in spiritu. Tamquam qui conscius
sibi sit in omni textu aepistolae dum ad eos interdum
qui ex circumcisione sunt. interdum uero ad eos
qui ex gentibus crediderant faceret uerbum quod
non nulla etiam de secretioribus mysteriis pro
fundioribusque contigerit et studio reddendae ratio

¶ In quo ostendit quia in eo quod dicit unusquisque debet
etiam alium monere.

nis plura quae habeantur in occultis patefecerit
 singulis dispensationem uerbi cauta moderatione
 seruauerit & ex aliqua parte iudicans ex multa
 rursum parte contexerit idcirco dicit. Audati
 us autem scripsi uobis ex parte tanquam comme-
 morans uos per gratiam quae data est mihi.
Audi apostolum dicentem ex parte scripsi unde
 neq; nobis aliquis suscensat si mysteriorum diuinorū
 rationem explanare ad aliqui dum non ualemus cum
 audiat eum qui nobis haec ipsa tradit. Ex parte tra-
 didisse. neq; quisquam sub scientiae titulo ita in
 flatus incedat tanquam uniuersis cognouerit.
 Cum ipse paulus a quo scientiae nobis sermo trans-
 fusus est ex parte se dicat scribere & ex parte cog-
 noscere. Ego tamen arbitror quod quamuis & iam
 ipse paulus ex parte scire fateatur plura tamen &
 multo plura scierit quam scripserit. tanquam enim
 qui ipse multa scierit. nec tamen auderet multa
 proferre. Audatiam sibi fuisse dicit. ut aliqua
 saltem scripturae committeret. Quod uero ait
 commemorans uos per gratiam datam mihi. indicat
 fuisse quidem sibi iam sermonem de calibus & dis-
 seruisse saepe mysteris. sed quoniam quae solo ser-
 mone dictas facile intercepere possit obliuio super
 haec inquit pauca quae scripsi & per gratiam datam
 mihi illorum uobis memoriam reuoco quae ame-
 latius saepe dissertata sunt. de gratia autem.

sibi datam commemorat paulus supra iam
diximus quam gratiam ob hoc sibi datam dicit ut sim
inquit. Ministrans xpo ihu in gentibus scificans eu-
angelium di. quod nos habemus scificans euangelium di.
graeci magnificentius dicunt. hic rur con. quod li-
cet non plane a nobis posse tamendia scificans eu-
angelium di per quos ostenditur pontificale opus esse
adnuntiare euangelium. idcirco deniq; subiungit.

Ut fiat oblatio gentium accepta scificata in spū scō.
Sicut ergo pontifices cum offerebant necessario eis erat
prouidendum ne macula in se & hostiae ne ut pera-
tione uitium ut possit accepta esse dō & grata. ita &
qui euangelium scificat & uerbum di adnuntiat cu-
rari omnimodis debet. nequa in praedicando macula
nequod in docendo uitium. nequa in magisterio cul-
pa nascatur. sed ut ita dixerim. si fieri potest semetip-
sum primo immolet. se primum uitius iugulet.
sua prius peccato membra mortificet. ut non solum
doctrina. sed & uitae exemplo discipulorum salutem
oblationem suam acceptam faciat dō scificata inquit
in spū scō. Scificationis fons spū scō est & ideo oblatio
gentium quae paulo scificante offertur non per ob-
seruantiam legis sed per spū scō accepta fieri dicitur
ad dō. Habeo igitur gloriam in xpo ihu ad dō non enim
audeo aliquid loqui eorum quae per me non efficit xpi
inoboedientiam gentium uerbo & factis per potestate
signorum & prodigiorum in uirtute spū scō. Itē ab hie

iusalem usq[ue] in caranta ad illyricum reperiui.
 xpi. sic autem hoc praedicaui euangelium non ubi nomi-
 tus est xps nisi super alienum fundamentum aedificarem. sed
 sicut scriptum est. quibus non est nuntiatum de eo uidebit
 & qui non audierunt intellegent. Vera quidem gloriatio
 ad dm non est nisi illa quae est in xpo ihu. sine xpo aut
 gloriari in do tale est quale si quis dicat posse se habere glo-
 riam apud dm sine iustitia sine sapientia sine ueritate.
 haec enim omnia xps est. & ideo in solo xpo uera est gloria
 tio ad dm. simile est hoc illi quod in alius ipse dicit. Qui
 autem gloriatur in dno gloriatur. Quomodo autem
 culpabilis sit gloriatio omnis quae extra xpm est uerbi
 causa in diuitiis uel honoribus saeculi uel sapientia
 mundi uel ceteris artibus quae extra xpm sunt supra
 iam latius disseruimus sciendum sane est quod hic latini
 gloriam pro gloriationem posuerunt. Non enim in-
 quit audeo aliquid loqui eorum quae per me non efficit
 xps inoboedientiam gentium uerbo & factis per po-
 testatem signorum & prodigiorum in uirtute sps di.
 Quae loquor inquit non sunt alieni operis uerba nec alie-
 norum gestorum laudatio efficio. sed quae scio xpm
 per me effecisse. haec uobis scribo quae pro oboedientia
 gentium uerbo in me & opere expleuit. uerbo praedicati-
 onis opere signorum & prodigiorum. quae autem
 sit differentia inter signa & prodigia & in alius iam
 latius diximus & in praesenti loco compendiosius ex-
 plicabimus signa appellantur in quibus cum sit aliquid

quoque aliquid futurum prodigia
uero in quibus tantum modo mirabile aliquid ostenditur
Signa uero & prodigia quasi quae utrumque contineant
dixit scriptura tamen diuine interdum tenet ista
prietas. interdum autem abusiue & prodigia
pro signis. & signa pro prodigijs ponit. Paulus ergo
per potestatem signorum ut prodigiorum quae tam
signa & prodigia uirtute sci sps faciebat ab hierusa
lem usq; ad illyricum repleuit euangelium xpi
Moyses & aaron dederat de potestate signorum & prodigi
orum in terra chan ut filios israhel cas tigra aegypto
liberarent. ^{sed illi iux rarum quemq; potuerunt} & e. gr priorum gente conuertere paulus
accepta potestate signorum & prodigiorum non unam
gentem neq; duos aut tres populos sed omnes ab hierusa
lem in circuitu usq; ad illyricum nationes aut populos
praedicatione uerbi & operum uirtutumq; potentia
ad xpi sacramenta conuertit. sic autem hoc praedica
uit euangelium ut non alienis laboribus neq; aliene
praedicationis additamentum sui sermonis insereret
ne ab alio positis fidei fundamentis ipse aedificium pro
priae praedicationis inponeret & alienis operis subtri
pere gloriam uideretur. Obseruanda haec sunt eccle
siarum rectoribus & diligenti intentione seruanda
ut neq; loqui aliquid uideantur eorum quae per ipsos
non efficeret xps neq; alienos labores & studi aduo
lerent loquitur autem quis ea quae per se non efficit
xps hoc modo si loquatur de continentia & doceat

/// sicut scriptum est posuit in eis uerba signorum suorum
& prodigiorum.

cum ipse continens non sit uel si loquatur de iob
 de iustitia uel de largiendis opibus & contemnendis fa-
 cultatibus pro regnodi & in ipso qui haec docet nihil horum
 efficerit xps. & ideo formam sui apostolus ponit & dicit
 ea se loqui & ea ceteris praedicare quae per ipsum prius
 xps impleuerit. Sed sicut scriptum est inquit qui-
 bus non est nuntiatum de eo uidebit & qui non audierunt
 intellegent. Obseruauit ergo diligenter apostolus ut
 secundum propheticum eloquium illis nuntiaret xpm
 quibus a nullo fuerat nuntiatus & ut illi de eo intellege-
 rent qui a nullo ante didicissent & ista ut opinor causa
 fuit quae eum frequenter proponentem romam perge-
 re prohibebat. Sicut dicit propter quod & impeditus
 plurimum uenire ad uos non ut in alius dicit impeditus
 a satana sed fundandi ecclesias occupationes detentus
 & in his locis fundandi ubi nullum fidei praecesserat
 fundamentum exemplum autem de esaiā sumptum
 & isdem ex integro uerbis ^{quibus} apud prophetam legitur
 positum. Nunc uero ulterius locum non habens in
 his regionibus desiderium autem habens uenire ad
 uos iam ex multis praecedentibus annis cum in spaniam
 proficiscar spero quod praetergrediens uideam uos & a
 uobis deducar illuc cum primo ex parte fructus fuero
 uobis. Videtur haec in achaia positus dicere apud
 corinthum sicut & in primis ae pistolae partibus
 ac pro uiribus demonstraui quae utiq; a chaa
 uicina & coherens est machaedoniae in quibus

... cum singula quaeque per agras & euangelium
praedicatis in his dumtaxat finibus in quibus xps ante non
fuerat praedicatus & agnitione dei repleta. Iesus uniuersa dicit
ulterius se locum non habere in his regionibus. hoc est
locum nullum sibi superesse xpi praedicationis uacuum
& tempus iam adesse designat quod desiderium suum
uidendi eos qui romaesunt debeat adimplere quod con-
ceptum ex multis annis gerebat. dilatatum autem fuerat
& dissimulatum donec omnem locum in quo xps non
fuerat praedicatus agnitione euangelii eius replet.
Quod autem dixit cum in spaniam proficiscar spero praee-
grediens uideam uos. Non ita accipiendum est quasi
tam paruo amore paulus erga romanos teneretur ut eos
in transitu tantum modo & alio rursum pergens iudica-
ret uisendos. uide enim in subsequentiis quid adiungit
cum primo inquit ex parte fructus fuero uobis. In quo
utique in ipso uidetur ponere potestate quando ab eis ad-
iter propositum debeat relaxari & per hoc quodam modo
amore ipsorum erga se inuitat & nutrit ut supra insatiabi-
liter erga affectum apostoli scient & iam ipsum id ha-
bere propositi non prius ab eis discedere neque alio profi-
cisci quam caritatis ipsorum gratia perfruatur.
Quam tamen caritatem tantam praesentem futuram
cui nec possit ex integro satisfieri sed ex parte inquit
praeponeat eum quod in omnibus euangelizandi necessi-
tas praeferenda sit bene autem his quos nondum se-
cundum carnem uiderat & ad quos nondum incor-

pore aduenerat. praesentiam suam & rem orationis
 ratius pollicetur desiderabilius enim suscipimus bona quae
 cito metuumus auferenda securius uero negligimus quod
 & tentatur os nos diutius credimus in tantum erga sero
 manorum nutrita affectum & rem orationem suam
 in ipsorum arbitrio conlocat ut dicat se ab ipsis deducen-
 dum ad spanias et tunc deducendum cum ipsis prius in
 amore satis fecerit in quo utique si propensiores extite-
 rint de morandi diutius causas ipsi apostolo dabunt.
 Nunc uero proficiscar in hierusalem ministrare scis. placu-
 it enim machedoniae & achagiae conlationem ali-
 quam facere in pauperes sanctorum qui sunt hierusalem.
 Conplacuit enim & debitores sunt eorum quoniam si
 spiritalium eorum partitipes facti sunt gentes debent
 & in carnalibus ministrare eis hoc ergo cum consumma uero
 & ad signa uero uobis fructum hunc proficiscar per uos
 in spaniam. Scio enim quoniam ueniens ad uos in abun-
 dantia benedictionis christi ueniam. Quoniam placu-
 erit machedoniae & achagiae conlationem aliquam
 facere in pauperes sanctorum qui sunt in hierusalem.
 Possumus & de secunda ad corinthios epistola pleni-
 us dicere in qua hoc modo scribit. Notam autem
 facio uobis fratres gratiam dei quae data est in ecclesiis
 machedoniae. quia in multa probatione tribulati-
 onis abundantia gaudueorum & profunda paupertas
 eorum abundauit ad diuitias simplicitatis eorum.
 quoniam secundum uirtutem testimonium perhibeo

caritatem suam sponte multis praecibus obse-
rantes nos gratiam & communionem quaefit in scos &
reliqua; & sicut in his testimonium reddit machae-
donibus ita rursum cohortatur & corinthios dicens:
Sed sicut in omnibus abundatis fide et uerbo et scientia &
nostra in uos caritate ita & in hoc gratia abundetis & re-
liqua. Sed et in alius conlaudans corinthios quod erga
communionem pauperum qui sunt in hierusalem promp-
ti fuerint dicit; & consilium in hoc do hoc enim uobis
& pedit qui non solum facere sed et uelle cepistis ab an-
no priore. nunc autem & facto perficite; sed & in
reliquis de haec eadem scorum communionem persequitur;
& post aliquanta reddit. De mysterio autem quod fit
in scos superfluum est uobis scribere. scio enim prom-
ptam uoluntatem uestram. pro qua gratulor^{de} uobis
machedonibus quia achaea parata est. Ab anno pri-
ore & uestra aemulatio prouocauit multos. quod autem
post huiusmodi machedoniae & achaeae ministerium
quod fit in scos qui sunt in hierusalem proposuisse &
apostolus & iam romam uidere indicatur in actibus
apostolorum hoc modo. Cum autem expleta essent
haec posuit paulus in spūsuo ut cum per ambulasset
machedoniam & achaiam proficisceretur hierusoli-
mam dicens qui apostquam fuero ibi necesse est me
& romam uidere. Ex his autem omnibus uerbis
colligitur quia non solum prima ad corinthios sed
& secunda ante scripta est quam haec ad romanos

quam habemus in manibus. simulq. illud a quo
 quod quanto posterior paulus in una quaq. inuenitur
 epistola. tanto & perfectiora ut uetus sit ille eius sermo
 quem dixit. Qui praeterita obliuiscens ad futuram
 extendendo ad prospectum sequens palmam supernae uo-
 cationis. Quod autem dicit placuit machedoniae & a-
 chiae conlationem aliquam facere^m pauperes scorum
 Subtiliter & uerecunde dum corinthios laudat or-
 tur romanos. facilius enim deuotamentes ad beneficien-
 dum exemplis quam sermonibus inuitantur sed et in eo
 quod addit placuit enim & debitores sunt eorum quid
 aliud uult sentire romanos nisi ut si achui & machae-
 donei debitores sunt pauperibus scorum qui sunt in
 hierosalem eadem ratione qua unam eademq. fide
 xpi quam romani teneant aduertant & semetipsos
 his eisdem factos esse debitores. Neq. enim soli ma-
 chedones & achui in spiritalibus participes facti sunt
 scis qui sunt in hierusalem. ut & in carnalibus eis
 debeant ministrare sed & romani. & ideo pari condi-
 tione debitores sunt. sed & de illis tantum pronuntiat
 ut & istis enouerint sententiae subiacerent. Haec qui-
 dem secundum communem litterae dictas sint in-
 tellectum uerum magnificentiam solitam requira-
 mus in litteris pauli non enim puto quod ita sense-
 rit ut intra solam hierusalem unam dum taxat
 palaeestinae urbem pauperes scorum concluderet
 quos & spirituales appellauit reliquos uero qui in

... sunt gentes dixerit qui habitantibus
in hierusalem tanquam solis spiritalibus ministrare
incarnalibus debeant cum utique licet & extra hieru-
salem spirituales inueniri quos non locus sed conuersati-
o sc̄a & fidei ac scientiae per sectio fecerit spirituales
sicut & ipse paulus scribens corinthis dicit

¶ Fratres & si praecoccupatus fuerit quis in aliquo delicto
uos qui spirituales estis instruite eiusmodi in spū
mansuetudinis. Quid ergo est quod in his sentire
nos conuenit quod omnis qui spiritalis est id est qui
spū dō seruit & qui non secundum carnem uiuit sed
secundum spm̄. iste in hierusalem hoc est in loco pacis
habitat & in pacis uisione consistit & iste est pauper
sc̄orum ex illis scilicet beatis pauperibus ad quos dicitur.

¶ Beati pauperes spū quoniam ipsorum est regnōm caeloꝝ

¶ Iste ergo beata paupertas quae dicitur. Aurum
& argentum non habeo sed quod habeo hoc do tibi
in nomine ih̄u xpi nazarei surge & ambula.

¶ Iste talis pauper semper in hierusalem habitat diui-
tias possidens spirituales. aurum ei sapientia est argen-
tum sermo scientiae est indumenta est xps est
daptes eius & diuitia mensa est sapientiae & cibus
afluens in uerbo di uinum legitiae bibit quod in cra-
ter suo misuit sapientia & intellegentiae eius
uictimi sed & cibos solidos & uerbum carnem fac-
tum. istesunt spirituales diuitiae quibus gentes in
carne adhuc positae communicare festinant.

Uideatur ergo mihi his quos nominat gentes in perfectis
 quasque animas indicare quae perfectorum magisterio
 indigeant ut si forte digni habiti fuerint ut participes
 eis fiant in intellectu et scientia spiritali ipsi debeant
 in carnalibus ministrare eis hoc est cum spirituum in
 bui coeperint ad scientiam celsiores. Debet etiam caro
 continentiae & castitatis frena suscipiens spiritalibus
 ministrare praeceptis. ne forte si adhuc in carnalibus
 lasciuat se sorem suum diu erbum incauta & effrenat
 adiciat. sed et ipsa differentia sermonum qua erga
 utramque usus est paulus non mihi uideatur otiosa.

In spiritalibus enim communionem uel participationem
 posuit. In carnalibus uero ministerium & hoc esse debi-
 tum. illud uero communicari dicit ^{ut ostendat quia perfectiora} ~~quae~~ tamquam
 caelestia terrenis non tam debentur quam commodantur,
 terrena uero & carnalia tamquam pro debito exiguntur.
 Debitor enim effectus sumus secundum illum qui pri-
 mitus acceptum in mortalitatis & incorruptibilita-
 tis sensum in paradiso perdidit persuasionem serpentis
 & ideo debitorum efficitur omnes quod quod in simi-
 litudine adae sorte praeeuacationis adstringimur.
 Idcirco igitur & praecepta dantur ut debita persolua-
 mus. denique & in euangelio saluator ita dicit, Cum autem
 feceritis omnia haec quae praecepi uobis dicite quia
 serui inutiles sumus quod debuimus facere fecimus
 ea uero quae supra debitum facimus non facimus. prae-
 ceptis uerbicausa uirginitas non ex debito soluitur.

in per praeceptum expeditur sed supra debitum
afferatur. Audi denique paulum dicentem. De uirgini-
bus autem praeceptum dñi non habeo. Sic ergo de spiri-
talibus & perfectioribus communionem dixit. De infe-
rioribus uero carnalibus debitum ministerium nomina-
uit ego per huiusmodi ministerium & iam illud aduer-
tendum puto quod in psalms dicit. Qui facit angelos suos
sp̄s & ministros suos flammam ignis. Ut scilicet bonos
angelos sp̄s appellauerit tamquam spirituales. eos uero
qui praesunt paenarum ministerus & flammam pecca-
toribus parant ministros flammam ardentis nomina-
uerit. haec quamuis per excessum quendam dicta ui-
deantur tamen quia locus ammonuit non omisimus.
Post haec dicit. Hoc ergo cum consummaueris & ad sig-
naueris eis fructum hunc proficiscar per uos in hispa-
niam scio enim quoniam ueniens ad uos in abundan-
tia benedictionis xpi ueniam. Uide quanta cautela
consignaturum se fructum offerentium se promittit.
Quo putas signaculo fructum sci operis adsignat ap-
tolus illo puto quo imago di exprimitur. hoc est ut
in complendo opere nulla sit alienae cogitationis
admixtio non laus ab hominibus queratur. sed ut
in simplicitate cordis qui tribuit tribuat & non ex
tristitia. hilarem enim datorem diligit dñs. & ce-
tera his similia qui obseruat^m opere di opus suum
signaculo diuinae imaginis signat. Cum ergo in-
quit haec consummaueris tunc per uos ad hispaniam

proficiscar promittit sane grandae munera
 & dicit, scio enim quoniam ueniens ad uos in abun-
 dantia benedictionis xpi ueniam quod non nisi per spm
 scm & prophetae gratiam pollicetur supra homine
 namq; est haec scire de futuris quod non solum benedic-
 tione xpi uerum etiam & in abundantia benedictio-
 nis uenturus sit ad eos. in quo et ueniens gratiam
 & suscipientium pariter merita designantur.
 Deprecor igitur uos fratres per dnm nrm ihm xpm
 & per caritatem sps ut adiuuetis me in orationibus
 ad dnm ut liberer ab incredulis qui sunt in iudea
 & ministerium hoc meum accepto fiat scilicet in hieroso-
 lyma ut ueniens ad uos in gaudio cum uoluntate di-
 requiescam uobiscum. ^{Lice} in superioribus dixerit.
 Scio enim quoniam ueniens ad uos in benedictione ^{& abundantia}
 xpi ueniam. nihilominus tamen sciebat etiam in
 his quae manifestae futura cognouerat orationem
 esse necessariam quae utiq; si uerbicausa non fuis-
 set adhibita sequeretur sine dubio non impleri quod
 fuerat propheta tum. qui ergo est qui haec legens
 quod paulus deprecatur eos qui romaesunt. fratres
 orare pro se contempnat uel dispiciat orationes
 ecclesiae postulare. Etiam si interioris meriti esse
 uideantur hi a quibus oratio postulatur. ecce enim
 paulus apostolicis praeditus meritis non solum ro-
 manos orare pro se. sed & corinthios adortatur.
 Uide autem & quam ualidis eos adstringit religiosiq;

et per dñm inquit nostrum ih̄m xpm &
caritatem sp̄s ut adiuu&is memoracionibus ad dñm
quod nostri posuerunt ut adiuu&is memoracionibus
Magnificentius legitur apud grecos SYNA CO NIS AS HE
in quo hoc est quod indicatur ut adiuu&is in agone
orationum ad dñm. ostendens quasi agone habere ipse
& certamen orationis aduersantibus sibi. sine dubio
illis de quibus dicebat, Non enim nobis certamen est
aduersum carnem et sanguinem sed aduersum prin
cipatus & potestates. aduersum mundi huius rectores
tenebrarum. aduersum spiritalia nequitia in caelesti
bus, Et certum est quod isti omnes sicut aduersan
tur fidei & resistunt pietati sicut contrari sunt iusti
tiae & ueritati & omnibus bonis. Ita sine dubio
resistunt & aduersantur orationi. & ideo ostendit
paulus esse non minimum & iam in oratione certam
siquidem in hoc certamine & iam auxilium eorum
qui romaesunt crediderit implorandum. Obsistunt
enim uere daemones & contrari potestates in oratio
ne primo per illud ne talis inueniatur. is qui in orati
onis agone desudat et leuet puras manus sine ira quo
& si hoc quis optinere potuerit ut sine ira sit. uix est
ut effugiat esse disceptatione hoc est sine superfluis &
uanis cogitationibus. uix enim inuenies ut oranti
cuiquam non aliquid inanis & alienae cogitationis
occurrat & intentione qua in dñm mens dirigitur
declinet ac frangat adq; per ea qua non conpetit

rapiat. & ideo agon magnus est orationum
 inimicis & orantis sensum in diuersa sapientibus
 fixa semper ad dñm. mens stabili intentione contendat
 ut merito possit & iam ipse dicere. Certamen bonū
 certauit cursum consummauit. Nunc ergo orat
 apostolus adiuuari se in agone orationum ut liberet
 ab incredulis qui sunt in iudea a quibus non tam pati-
 tum neque perferre ea quae ad apostolatus eius gloria
 pertinet quam impediri ueretur ne diutius obstacu-
 lis eorum retentus uel minus gratum exhibeat sanctis
 ministerium quod et ipsum orationibus indiget ut
 fiat acceptum uel ne desiderium eius quod ergo
 romanos habet uisendos diutius differatur. si
 enim inquit hoc ita cessaret et ministerium me-
 um acceptum fiat sanctis in hierosolima edibe-
 ratur ab incredulis qui sunt in iudea uenire ad
 uos non impediar pro bene gestis rebus gaudens
 profecti ad uos ueniam cum uoluntate dei. & re-
 quiescam uobiscum non corporalem utique requi-
 erit. paulus sed illam quae consolationem
 habet ex deo sicut et ipse in primis huius epistulae
 partibus dixit consolari uobis. per eam quae
 in uicem est fidem uestram ad quem eam. 7. Dñs
 autem pacis sit cum omnibus uobis. in genti bene-
 dictione muneratur. romanos. ut dñs. pacis sit cum
 eis id est ut pax dei quae superat omnem mentem
 custodiat corda eorum in xpo ihu qui est pax nostra.

... autem uobis foeben sororem uestram quae
est in ministerio ecclesiae quae est chencris ut eam sus
cipiat in dno dignae scis & ad sistat in quibuscuq;
indiguerit uestri nam ipsa quoq; ad sistat multas
& mibi ipsi. Et hic locus apostolica auctoritate
docet etiam feminas in ministerio ecclesiae consti
tui in quo officio positam foeben apud ecclesiam quae
est chencris paulus cum magna laude & commen
datione prosequitur enumerans etiam gesta ipsius
praeclara & dicens quia in tantum omnibus adstite
hoc est in necessitatibus praesto fuit ut etiam mibi
in necessitatibus apostolicisq; laboribus tota deuotione
mentis adstiterit. similem autem opus eius dixerim
hospitalitati loth qui dum semper hospites suscepit
meruit aliquando & angelos suscipere hospitio.
Similiter abraham dum semper occurrit hospitibus
meruit ut & dñs cum angelis diuerteret ad taberna
culum eius; ita & haec religiosa foeb dum adstet om
nibus & omnibus ^{ob}sequitur ad sistere & obsequi etiam
apostolo meruit & ideo locus duo pariter docet & ha
beri ut diximus foeminas ministras in ecclesia & tales
debere adsumi in ministerium quae adstiterint
multas & per bona officia usq; ad apostolicam laudem
meruerint peruenire. **N**ortatur etiam illud ut qui
bonis operibus in ecclesia dant operam uicem recipiant
a fratribus & honorem ut in quibuscumq; necessarium
fuerit siue spiritalibus siue etiam carnalibus officiis

honorifice habeantur. **S**alutate priscam & a quibus
 adiutores meos in xpo ibi qui pro anima mea suas ceruices
 posuerunt quibus non solum ego gratias ago sed & uniuersa
 ecclesia gentium & domesticam eorum ecclesiam.
Videntur mihi ipsi esse de quibus in actibus apostolorum
 ita scriptum est. Post haec autem discedens ab athenis
 uenit corinthum & inuenit ibi quendam iudaeum no
 mine aquilam ponticum genere qui nuper uenerat
 ab italia & priscilla uxor eius propter quod praeciperat
 claudius discedere iudaeos omnes a roma accessit ad eos
 & quia erat consimilis artificu mansit apud eos opere
 bantur simul erant autem artifices tabernaculorum.
Hoc est ut oret nec mirum si priscam paulus in aepistola
 scribit quae in actibus priscilla scripta est ceteris concor
 dantibus potest autem fieri ut quia illo tempore pulsus
 ex urbe iudeis per praecceptum caesaris corinthum uene
 rant rursus edicti cessantes a euicia romam regressi sa
 lutentur a paulo quos tamen appareat iudaeorum in
 sidus paulo periclitante semetipsos obiecisse ut ille
 liber abscederet. hoc enim & iosan quidam fecisse
 in actibus apostolorum refertur. & hanc eorum lau
 dem apostolus non silet sed omnibus eam ecclesis admi
 randum tradit & ideo dicit. Quibus non solum ego
 gratias ago sed & uniuersae ecclesiae gentium.
Unde appareat eos officiosos & hospitaler extitisse erga
 omnes fratres fideles non solum qui ex iudaeis sed
 & iam qui ex gentibus credidissent magna enim

in hospitalitatis officio non solum apud dñm sed & apud
homines inuenitur quae tamen res quoniam non solum in
uoluntate & proposito dominorum sed & grato & fideli con
sistit ministerio famulorum. Idcirco omnes qui ministe
rium istud cum ipsis fideliter adimplebant domesticam
eorum nominauit ecclesiam. Salutate epi nitum di
lectum meam quae est initium asiae in xpo. Hic epineus
uideatur mihi omnium primus ex asia credidisse unde &
initium eum ecclesiae appellauit uelud in greco habet
primitias asiae nisi si aliquid profundius sermo iste signi
ficat ut intellegamus angelos dñi qui ecclesiis praesunt
offerre singulos quosq; primitias dñi ex his qui credunt
primitiae autem apud illos iudicantur non in his qui
tempore primisunt sed qui uirtutibus & meritis prae
cellunt quorum sciens per spm paulus electionem erga
epaenitum & quod ipsum ex omnium fidelium numero
qui erant in asia electio in uenerit angelorum appel
lauit eum primitias a asiae sed et in alia & pistola
dicit de quibusdam qui sint primitiae a caiae eandem
sacramentis sine dubio rationem & iam in illis aspiciens.
Salutate mariam quae multum laborauit in nobis.
Docet & in hoc debere & iam feminas laborare pro eccle
siis dñi nam & laborant cum docent adulescentulas
sobrias esse diligere uiros filios nutrire pudicas esse
castas domum bene regentes benignas subditas uiris
suis hospicio recipere scorum pedes lauare & cetera om
nia quae de officio mulierum scripta referuntur

in omni genere & castitate. **S**alutate andronicum
 & iuniam cognatos meos & concaptiuos meos qui
 nobiles in apostolis qui et ante me fuerunt in xpo.
 Potest quidem fieri ut secundum carnem isti cognati
 fuerint pauli & ante ipsum crediderunt xpo & nobiles
 habitauerint in apostolis xpi de quibus possibile est et illud
 intellegi quod fortassis ex illis septuaginta duobus qui
 & ipsi apostoli nominati sunt fuerint. & ideo nobiles
 eos in apostolis dicat. & in his apostolis qui ante eum fuerunt.
 sed illud memoretur quod ait concaptiuos meos quae enim
 erat pauli captiuitas in qua sibi etiam andronicum &
 iuniam concaptiuos esse testatur. Nisi forte profun-
 dum mysterio ad illam respiciamus captiuitatem quam xps
 uenit absolueret de qua scriptum est. uenire eum & dare
 captiuis remissionem & caecis uisum in qua captiui-
 tate uidentur una atque eadem ratione isti esse quae
 & paulus uerbi gratia. si dicamus cum captiuus esset popu-
 lus israhel a partibus assyrios uel babilonios omnes quidem
 uidebantur esse captiuus. sed alia ratio in ceteris captiui-
 tatis alia in danielo & anania & azaria uel misael.
 illi enim captiui erant pro peccatis suis. isti uero pro
 consolatione captiuorum. erant etiam ipsi captiui.
 & ideo si dicere & daniel de aliquo uno ex plebe concapti-
 uis meis. non ita conuenienter dici uidebatur ut si dicere
 de anania & azaria & misael concaptiuus mei. In istis
 enim una captiuitatis est ratio quae longe a reliqui
 populi ratione diuersa est. Ita ergo & paulus tale

Quia de se & andronico & iunia secundum occultioris sa-
cramenti intuens rationem conceptiuos eos sibi in hoc mun-
do nominat & nobiles in apostolis. Salutate ampliatum
dilectum meum in dño. Huic quamuis nihil egregium
praecoxeris in laude uideatur adscribere. Tamen hoc ipso
quo dilectus est pauli laudabilis & salutatione dignus
efficitur. Salutate urbanum adiutorem meum in xpo
& stachin dilectum meum. Et in salutatione coniu-
git sed urbanum in laudibus praesculit. illum enim ad-
iutorem in xpo. stachin uero dilectum tantum modo
sibi sicut ampliatum nominauit. adiutor autem aposto-
lus in xpo non aliud intellegitur quam apostolici operis
particeps. Salutate appellen probum in xpo. Puto
hunc appellen per multas tribulationes transisse pati-
enter & fortiter sustentatas. & ideo pronuntiarī ab
apostolo probum secundum ea quae ipse in alius dixit.

Quia tribulatio patientiam operatur patientia uero
probationem probata uero spem. Videndum sane
est ne forte ipse sit hic qui in actibus apostolorum apollo
nominatur alexandrinus in scripturis eruditus.

Salutate eos qui sunt ex aristobili. Quoniam nihil oti-
osae in litteris apostoli uel additur uel minuitur istos
qui sunt uel de domo uel de familia aristoboli non frus-
tra neque dilectos neque probos neque adiutores in xpo
nominat. Sed forte quia nihil tale habeant in meri-
tis ideo eos solo titulo salutationis honorauit.

Salutate erodionem cognatum meum. Et hic si

militer ut andronicus & iunia cognatus pauli
 sed neq; concaptiuus ut illi neq; nobilis in apostolis in his qui
 ante paulum fuerunt in xpo nominatur unde intelle-
 gendum est & iam in his quos cognatos suos paulus appellat
 esse multam differentiam secundum illam ut ego arbitror
 rationem quam superius aperire temptauimus.

Salutate eos qui sunt ex narcissi qui sunt in dño. Videntur
 quidem plures fuisse ex domo uel familia narcissi sed ñ
 omnes in dño fuisse. & ideo addit eos salutandos esse qui
 in dño. Salutate tryfenam & tryfosam quam multum
 laborant in dño. Bonum de his dat testimonium qua-
 rum laborem non huius mundi neq; communis uitae
 sed in dño esse testatur. multa enim laborant sed non
 omnium laborem constat esse in dño. Salutate per si-
 dam carissimam quam multum laborauit in dño.

Videatur haec magis laudari quam tryfena & tryfosa
 quoniam quidem illas laborasse dicit in dño hanc autem
 multum laborasse in dño cui addit & carissima.

Salutate rufum electum in dño & matrem eius & meam.
 Non puto in istis salutationibus inaniter fieri per singulos quoq;
 laudis & salutationis differentiam qui enim scit quia
 xps loquitur in paulo certus est quod pro merito
 alius quidem probus dicitur ab eo alius carissimus ali-
 us laborans in dño. alius electus & hic rufus de quo
 nunc sermo est nobis electus in dño salutatur credo
 quod sciret paulus esse cum denumero ñ multorum
 qui uocati sunt sed paucorum qui electi sunt cuius

meriti habuit ut eam paulus suam no-
minauerit matrem. Cum quo etiam ipse sicut ih̄s
cum iohanne unum paratur matris affectum.
Salutate a sincretum flegonahermam patrobum herman
& si qui sunt cum eis fratres. Oeistis simplex salutatio.
nec aliquod eis insignae laudis adiungitur. puto autem
quod hermas iste sit scriptor libello illius qui pastor appel-
latur quae scriptura uel de mihi utilis uideatur. & ut
puto diuinitus inspirata. quod uero nihil ei laudis ab scrip-
sit illa opinor ex causa quia uideatur sicut scriptura illa
declarat post multa peccata ad paenitentiam fuisse con-
uersus. & ideo neq; obprobrium ei aliquod scripsit. di-
dicerat enim ab scriptura non improperari homini con-
uertenti ex peccato neq; laudis aliquid tribuit. quia
adhuc positus erat sub angelo paenitentia ea quo tempore
oportuno xp̄o rursus debere offerri intellegitur autem
quod simul habitauerint hi quorum salutatio sociata est.
Salutate filologum & iuliam nereum & sororem eius & olym-
piadem & omnes sc̄os qui cum eis sunt. potest fieri ut fi-
lologus & iulia coniuges fuerint ceteri domestici eorum
ad quos simplex salutatio dirigitur. Salutate inuicem
in osculo sc̄o. Ex hoc sermone aliusq; nonnullis simili-
bus mos ecclesis traditus est ut post orationes osculose
inuicem suscipiant fratres. hoc autem osculum sem̄
appellat apostolus quo nomine illud docetur primo
ut casta sint oscula quae in ecclesiis dantur. tum deinde
ut simulata non sint sicut fuerunt iudae qui osculum

labi dabat & prodicionem corde tractabat osculum uero
 primo ut diximus pactum sit cum deinde pacem in se sim-
 plicitatemq; habeat in caritate non ficta; Salutant uos
 omnes ecclesiae xpi. Numquid non in una ecclesia po-
 situs paulus haec scribit & quomodo uerum est quod om-
 nium simul ecclesiarum salutis romanae mittit ecclesiae
 sed pro eo intellegere debemus uel quod unus erat in paulo
 atq; omnibus ecclesiis xpi uel salutare dicat per fidem
 & spm iungi; Rogo autem uos fratres ut obseruetis
 eos qui dissensiones & offendicula praeter doctrinam
 quam uos didicistis faciunt & declinate ab illis huius
 modi xpo dno nro non seruiunt sed suo uentri & per
 dulces sermones & benedictiones seducunt corda in-
 nocentium uestra enim oboedientia ubiq; per uulga-
 ta est in uobis ergo gaudeo; Haec & ad eos qui ecclesias
 praesunt & ad omnes credentes per spm scm scribere
 credendus est paulus ut diligentius considerent & perspi-
 ciant qui sint qui dissensiones & offendicula in ecclesiis
 generent & alienisint ab illa beatitudine quam dñs rep-
 misit dicens. Beati pacifici quoniam ipsi filii diuoca-
 buntur. Hoc enim inquit ut pacifici sitis ad dno per euan-
 gelium didicistis. Dissensiones uero commouere uel
 scandala propter doctrinam est quam uos didicistis;
 Et ideo alienus uobis sit nec omnino recipiatur inter uos
 qui aestamina commouet qui serit iurgia qui lites
 excitat et studia contentionis exercet qui enim tales
 sunt xpo dno nro qui est pax nostra non seruiunt

superior sedet quid causa sit qua iurgia in ecclesiis
adstantur & lites diuino spū instinctus aperuit.
venit inquit gratia hoc est quae estus & cupiditatis inde est
unde non nulli circum eunt domos loquentes ad gratiam
cum omnia dolatione & deceptione non ut in uerbo diu aedi-
ficient animas ad uirtutem sed ut adulatorius dulcibusq;
sermonibus permanere uel etiam proficere eas sortentur
inuitis laudantes & bona dicentes ea quae correptione
digna sunt ponentes lucem tenebras & tenebras lucem
dulce amarum et amarum dulce et in his seducunt
corda innocentium & ideo diligenter oportet in-
tendere quo prospectu doceat ille quid doceat utrum
gratiam & honorem ab auditoribus querens an merce-
dem ad nō pro instructione & profectu discipulorum
spernans subtiliter sane paulus in discipulorum & facile
romanorum oboedientiam notat eumq; adserit ubiq;
non laudatam sed per uulgatam sed ne eos rursum
si pro hoc apercius castigaret addit in uobis ergo gaudeo
sed dicit quomodo in eis uulgarem notat oboedientiam
cum dicat se gaudere in eis primo quidem aliud est nota-
re uitium alius homines potest enim fieri ut gaudeat
in his in quibus multa alia bona deprehenderit uitiū
autem quod ei displicuerat notat ne putetur ei & in
ipsum cum ceteris placuisse potest autem & pro
eo dixisse apostolus gaudere se in eis quod qui in oboe-
diens est neq; ad malum neq; ad bonum trahi po-
test qui uero oboediens si quidem ad inutilia trahatur

imperitiae culpa sit . ignorat enim inutilia esse quae
 ditiam sui praebet . Cum uero didicerit quae sint utilia
 habens paratum oboedientiae bonum . Continuo iter per
 eam uirtutis ascendit . Caudet ergo paulus super oboedi
 entes . certus quod cum docuerit eos non uulgari oboedi
 entia quam incaute omnibus praebent uti debere .
 sed illa sola qua oboedire oportet deo magis quam hominibus .
 relictis caeteris ipsa sola utentur . nam et reuera non est
 praeue discretionis sed probabilis & exercitatis simi iu
 dici . scire cui uerbo cuique operi oboediendum sit . & cui reni
 tendum . Denique ipse dominus in euangelio dicit . Adtendite
 uobis ab his qui ueniunt ad uos in uestimentis ouium intus
 autem sunt lupi rapaces . & ideo uigilans sensus & in
 tenta mens requiritur . quae probare nouerit uel ouis in
 pro patulos simplicitatem uel lupi latentem rapacitatem .
 unde uide quam proximi periculi fiant hi qui exerceri uidi
 uinis litteris negligunt . & quibus solis huiusmodi exami
 nationis agnoscenda discretio est . Continuo ergo in bre
 uis periciem propositae discretionis ostendit & dicit .
 quoniam quidem facilis & indiscreta est uestra oboedien
 tia . accipite quid seruare quid cauere debeatis .

- Uolo inquit uos sapientes esse in bono & simplices in malo .
 Simile est hoc illi dicto quod ad corinthios scribit dicens
 Malitia paruoli estote ut sensibus perfecti sitis . sed & illud
 quod dominus ait . Quia filii saeculi huius prudentiores sunt
 quam filii lucis in generatione sua . Huic conuenit
 dicto ; filii enim saeculi huius prudentiores sunt in

quod semper aliquid profundius & subtilius in
ueniunt in ea unde plus noceant & uehementius laedant.
in bono autem stulti sunt. lux enim inueniunt quid faci
ant boni. e contrario uero paulus uult nos sapientes esse
in bono. hoc est semper aliquid plus inuenire plus exquire
re & profundius cogitare quid faciamus boni. Ita ut
& iam si impediatur per alicuius malitiam ab opere bono.
Nos si sapientes sumus excogitemus quomodo si opus bonum
non possumus uel sermonem bonum proferamus. quod
sine hoc licet. uotum saltem bonum & animum demonst
remus. Si ergo sapientes esse debemus in bono. simplices
uero in malo ut si pulsamur malitia. pulsamur iniuria
non simus callidi & uersuti. artes & argumenta queren
tes quibus redderem malum pro malo & nequitiam pro ne
quitiam debemus sed in tali loco meminisse debemus illius
sententiae quae dicit. Si qui uult sapiens esse apud dm.
stultus fiat in hoc mundo. Simus ergo stulti accipientes
iniuriam & non reddentes ut sapientes simus apud dm
quid dixit. Mibi uindictam ego retribuam dicit dñs.
nam de impijs & hieremias dicit. sapientes sunt ad male
faciendum. bene autem facere nesciunt. Ad hoc respicit
& illud quod dñs dixit. simplices debent nos esse sicut colum
bas & prudentes sicut serpentes quod si aliquis nobis ex
infidelibus argute oturrat & dicat. quomodo potest
idem ipse & sapiens esse & stultus dicemus ad eum. Re
spice ad istas artes quae in usu hominum habentur.
quomodo ille qui uerbi causa sapiens simus est gram

maticus in arte fabrilis insipientissimus inuenitur
 rursus sapientissimus gubernator quomodo in arte
 medicinae inuenitur insipiens. sic ergo possibile est in
 his quae ad dñm pertinent esse sapientem & hi quae ad
 saeculum pertinent esse insipientem. sciendum sane
 est quod ubi ait. Huiusmodi enim xpo dño nostro non
 seruiunt. Non quo ipsi profiteantur xpo dño non ser-
 uire. sed quo discrepantes a seruitutis eius regula rebus
 ipsis ostendant se xpo dño non seruire. non enim uideatur
 simul quis et xpo seruire posse & uentri ac uoluptatis pa-
 riter amator esse & dñi. sic nec dō quis simul seruire potest
 & mammonae. Os autem pacis conteret satanan sub pedibus
 uestros uelociter. quaeritur in hoc loco quem dixerit sata-
 nan sub pedes eorum quibus scribit ad dō uelociterendum ue-
 lociter. Si enim ad unam personam illam scilicet de qua
 in euangelio dicitur. Ecce uideo satanan sicut fulgor de
 caelo cadentem. Quiq; satanas humano generi iudicat
 aduersus uidebitur utiq; si ueredit paulus quae dicit quod
 sub pedes eorum quibus tunc scribebat uelociter conteratur.
 ultra iam non esse satana. qui agones & certamina &
 persecutiones credentibus excitat. quod utiq; non am-
 mittit fides eorum. sed uideatur mihi in hoc loco satanan
 dixisse omnem spm̄ qui credentibus aduersatur.
 Satanas enim in nra lingua aduersarius interpretatur.
 quidquid ergo anima et tendenti ad dñm resistit & aduer-
 satur. & quidquid pacis ei contrarium est. hoc ei sata-
 nas esse nominatur. ideo deniq; praemisit dicens

habet dñi cui pax placeat conterat eum qui contrarius est
paci & dissensiones operatur. sic deniq; & in regnorum libris le-
gimus quia suscitavit dñs salomon satanan ad eum idumeum.
hoc est salomon qui erat pacificus suscitavit satanan qui
est contrarius pacis. sed sicut his quos apostolus docet sicut
agant & tales se exhibeant quales eius sermo describit. prae-
mundatione vitae promittit sub pedibus eorum ad pacis
satanan uelociter conterendum. ita nihilominus dñs pa-
cis ei qui pacem eius non in corde puro & conscientia munda
seruauerit. suscitavit satanan. hoc est aduersarium & qui
bonum pacis neglexit in pugnationum amaritudines p-
ferat et ita deum pacis quam temeravit dulcedinem in
obpugnatione positus recorderetur. ex utroq; igitur aedifi-
cemur scripturae diuinae loco quo uel suscitare dñs satanan
dicitur negligentibus. uel conterere ac subdere studio-
sis. ut illos ad agones concitet. istis de prostrato aduersa-
rio palmam uictoriae tribuat et uirtutis praemia lar-
giatur. Possumus autem & per singulos quosq; ago-
nes si legitime certemus dicere quod dñs conterat satanan
sub pedes nros uelociter. uerbicautsa si quis agonem sus-
ciperit castitatis si usq; ad finem immaculata conscientia
perdurarit. dici deo potest quia dñs contriuit satanan
sub pedes eius. id est spm qui erat contrarius castitati. simili-
ter & quia agonem fidei suscepit sistans ante reges & prae-
sides cum fiducia confiteatur dñm ihm xpm & usq; ad fi-
nem in confessione permaneat. dñs contriuit satanan
sub pedes eius cum infidelitatis spm uicit. sed & qui con-

cordiam perseveranter colit dissensionis daemonibus
 bus conteret qui mansuetudinem seruat iracundiae satan
 patientiae uestigis calcet, hoc est nimirum quod dñs in euan
 gelio dicit Ecce dedi uobis potestatem calcandi super serpen
 tes & scorpiones & super omnem uirtutem inimici.

Gratia dñi ihū xpi uobiscum. Gratia dñi & gratia dñi nri
 ihū xpi una atq; eadem gratia accipienda est. sicut enim
 pater quos uult uiuificat & filius quos uult uiuificat. &
 sicut pater habet in se uitam & filio dedit habere in se me ip
 so uitam. Ita & gratiam quam dat pater. hanc & filius dat.

Suendum sane est quod omne quod habent homines ad o gratia
 est. nihil enim ex debito habent; Quis enim prior dedit illi
 & retribuetur ei; Gratiae ergo est quid quid habetis qui
 non fuit & est et erit in aeternum; ia Salutat uos timo
 theus adiutor meus & lucius & eris iason & sosispater
 cognati mei; Videtur mihi deis laetis quos se quastra
 uit ab omni cataloco salutantium. plus aliquid sensisse.

Deniq; & timotheum adiutorem suum dicit; & omnes
 simul cognatos suos. & quidem de timotheo plenissime
 refertur in actibus apostolorum quod fuerit daer beus
 cuius filius mulieribus iudae fidelis ex parte gentili. de quo
 & ipse paulus dicit. qui propter ea rogauerit eum per
 manere efeso ut denuntiaret quibusdam ne aliter doce
 ant neq; attendat fabulis & genealogis infinitis.

Sed & lucium quidam ipsum perhibentes se lucan qui euan
 gelium scripsit pro eo quod soleat nominare interdum
 secundum patriam declinationem. Interdum & iam

nam romanamq; profert. Ita sonuero ille est de quo in
actibus apostolorum scribitur. quod apud thesalonicam pro
paulo & sila seditionem commouentibus turbis semexip
sum dederit ut apostoli discedendi faceret libertatem.
Sospater quoq; quo hic iungitur suspicor quod ipse sit
qui actibus apostolorum scribitur sospater perristrionen
sis sed qui pauli litteras curiosius tamquam xpo meo loquen
te considerat mouebitur sine dubio quomodo paulus quis
et arso ciliciae natum professus est haebraeum ex haebraeis.
Nunc uel timothei derbensis cuius ex patre gentili cognatus
uel sanguineus esse dicatur uel iasonis thesalonicensis uel
sospatri beroensis quod si pro eo aliquis dicat. quia etiam ipsi
qualibet parte ex circumcissione ueniebant. non ergo oport
uit de his specialit. in. dici sed de omnibus qui ex iudaeis
erant quod essent eius cognati paulo. nunc uero cum cece
ris nequaquam hoc nomen indulgeat his uero & malis
non nullis adscribat. certum est eum aliam quandam cog
nationem nominare quae sibi cum timotheo & luca. aliisq;
paucis horum similibus communis habeatur quam cog
nationem uel consanguinitatem ex illa sine dubio sciat sibi
cum his paternitate descendere. de qua in alio loco dicit.

Haec enim causa cur uo genua mea ad patrem dñi ihu xpi.
& quo omnis paternitas in caelo et in terra nominatur.

Sciens igitur esse aliquam paternitatem in caelo sicut est
& in terra. Certum est quod istos qui sibi nequaquam se
cundum cognationem paternitatis terrae ne iunguntur.
iungi sibi nouerat secundum cognationem paternitatis

caelestis. & ideo eos & cognatos & concaptiuos uocant
 tores ut pote cum quibus unam ad euangelizandum cog-
 nationem nascendi sorte susciperit & captiuitatem mun-
 di huius babiloniae perferendi. aut si qui haec non tali quod-
 dam tropologia patitur explanari exponat nobis quo-
 modo timotheus & lucius & iason & sosispater longe-
 diuersarum non solum urbium sed & prouinciarum ci-
 ues paulo secundum carnem cognati & consanguinei esse
 potuerunt. & non solum isti sed & andronicus & iunia &
 herodion quos omnes & cognatos suos & concaptiuos appel-
 lat. Saluto uos ego tercius qui scripsi epistolam in dño.
 Tamquam quid dignus habitus sit epistolam romanis paulo
 dictante per scribere inserit et etiam suum nomen non te-
 meritate usus aut iactantia sed quia sciebat se non solum
 prebuisse scriptoris officium sed scripsisse in dño. quo-
 quidem iustus omnia quae facit ad gloriam dī facit. & si
 scribit ergo ad gloriam dī scribit. & ideo in dño scribit.
 Propter quod & dignum ut apostolicae ae pistolae sui quoque
 nominis in dē & mentionem. uel certe quoniam uim
 sensuum pauli dictantis exciperat & intellexerat non
 hominis sed dñi quae scribebat. Idcirco ei in dño scripsisse
 commemorat. Salutate uos carus hospis meus & totius
 ecclesiae. Intellegitur carus hic esse de quo ad corinthios
 scribens commemorat dicens. Gratias ago dō quoniam
 neminem uestrum baptizauit nisi crispum & gauum.
 Videtur ergo indicatur de eo quod uir fuerit hospitalis qui nō
 solum paulum ac singulos quosque aduentantes corinthum

recipere sed et ecclesiae uniuersae in domo sua con-
ueniunt. tunc ipse praebuerit. fertur sane traditione maio-
rum quod hic gaus primus episcopus tes solomocensis ecclesiae.
Salutat uos erastus arcarius ciuitatis & quartus frater.
Ipsium puto esse erastum quem dicit qui remansit corintho
quique uidetur. dispensator ciuitatis ostendi. sed non puto
quod ex hoc officio magnopere paulus mentionem eius in
epistola sua fecerit. nisi si forte aliquid in eo amplius
sensit & arcarium eum id est dispensatorem ciuitatis illius
dixerit cuius artifex & conditor dicitur. & ideo nec nomen
posuerit cuius ciuitatis sed tantum modo eum arcarium
nominauerit ciuitatis. utrum ergo tali aliquo modo
an uero simpliciter magis accipiendum sit & nihil pro-
fundius in pauli litteris requirendum considerato qui
legis. **E**i autem qui potens est uos confirmare secundum
euangelium meum. & praedicationem ihu xpi. secundum
reualationem sacramenti temporibus saeculorum in si-
lencio habita. manifestata autem modo per scripturas p-
pheticas. secundum praeceptum aeterni dñi. ad obediencia
fidei in omnes gentes manifestata soli sapienti dño per ihm
xpm caritas in saecula saeculorum amen.

Caput hoc in archione quo scripturae euangelicae atq;
apostolicae interpolatae sunt de hac epistola penitus
abstulit. non solum hoc sed et in eo loco ubi scriptum est.
Omne autem quod non est ex fide peccatum est. usq; ad fi-
nem cuncta desecuit. In aliis uero exemplaribus id est
in his quae non sunt tam archione temerata hoc ipsum

caput diuersa positum inuenimus in nonnullis et
 dicibus post eum locum quem supra diximus hoc est omn
 autem quod non est ex fide peccatum est. Statim coherens
 habetur. Et autem qui potens est uos confirmare; alii
 uero codices in fine id ut nunc positum continent. sed iam
 ueniamus ad capituli ipsius explanationem. Quasi
 hic causas paulus uideatur ostendere quibus roborantur
 hi qui in fine euangeli confirmantur unam quae est prae
 dicatio pauli quae est et christi praedicatio innotescit &
 alia quae reuelatur eis sacramentum quod omnium tem
 poribus saeculorum in silentio habitum est. Nunc uero hoc
 est in aduentum christi praesentia corporali manifestatum
 est & apertum est. & quantum spectat non sine idoneis
 testibus sed scripturis propheticis ad stipulantibus decla
 ratum. ita enim praeceptum extitit aeterni ut per
 praedicationem quidem euangeli gentes ad obediencia
 fidei uocarentur. ex reuelatione uero sacramenti ag
 nit ad sapientia. Gloria & claritas soli sapienti red
 deretur in saecula saeculorum. Sed iterum recurra
 mus & consideremus quomodo dictum est et autem
 qui potens est uos confirmare secundum euangelium
 meum & praedicationem ihu christi secundum reuela
 tionem temporibus sacramenti saeculorum in silen
 tio habita. Non mihi uideatur quod ad omnes perti
 neat ista utriusque generis confirmatio. sed ad omnes
 quidem pertinet & credentes dum taxat euangelium
 pauli & praedicationem christi. Reuelatio uero sacramenti tem

in saeculorum in silentio habita. Non ad plures sed ad
paucos et electos qui capaces esse possint sapientiae & scien-
tiae di. de quibus dicitur. multi uocati pauci autem electi.
Sed & de eo quod ait sacramenti in silentio habita. Requiren-
dum est utrum ita id dicat in silentio habitum ut omnino
nullus agnouerit. ne ipsi quidem qui adnuntiabant pro-
phetae. an alior aliqua sententi intelligenda est ratio.
mihi quidem ualde absurdum uidetur. ut dicamus prophe-
tas ita scripsisse de sacramentis diuinis. ut non intellexe-
rint ea ipsa quae dicebant. cum scriptura dicat. Sapiens
intelligit quae de ore eius procedunt. & in labiis prophetae
intellectum. Si ergo prophetae non intellexerunt
quae de ore proprio proferebant non erant sapientes.
uerum si stultum est prophetas confiteri & negare eos
fuisse sapientes. Restat ut quia sapientes fuerunt in-
tellexerint quae ex ore proprio proferebant & habuerint
intellectum in labiis suis quae ergo silentii ratio uideamus
ne illa sit quae et ipse paulus sibi traditam pro sacramen-
torum dispensatione perdocuit. ubi dicit abductum
se esse in tertium caelum. et in deum paradysum. & au-
disse non edicenda uerba quae non licet homini loqui.
In quo utiq. ostendit non quo ipse ignoret quid audi-
erit. sed quod proferre aliis et hominibus pandere
quae sibi sunt indicata non liceat. Ita ergo potest & in
hoc loco dictum uideri sacramentorum in saeculorum in
silentio habitum. quod scierint quidem prophetae ex
scripturis enim propheticis manifestatur. sed hominibus

idest uulgo non manifestauerunt nec pate fecerunt
 silentio tixerunt. secundum praeceptum aeterni usq;
 quo tempus ^{ad} et set & uerbum caro fieret & habitare in no
 bis manifestaretur omnibus gentibus ad obediendam
 fidei. quod uero ait solus sapienti do. Sapientem dm non
 ita accipias quasi quem sapientia fecerit sapientem ut
 inter homines habetur. sapiens enim inter homines
 dicitur unusquisq; ex participatione sapientiae. Os uero
 non quasi ex sapientia sapiens factus sit. sed quasi qui
 ipse auctor sit & genitor sapientiae appellatur. Non
 enim ut diximus ex sapientia sapiens ds. sed ex sapienti
 do sapientia procedit. Merito autem soli sapienti do.
 Solus est enim ita sapiens. ut sapientiam magis ipse genu
 erit. quam ex sapientia sapiens factus sit. & recte ei
 claritas per ihm xpm refertur. quia ita sapientem esse
 dm solum. ut ipse sapientiam genuerit. Xps ihs qui
 est uirtus & di sapientia declarauit in saecula saeculoru.
 quod ait. moris est scripturae diuinae in mensuram
 per hoc temporum designare. Amen autem quasi ad con
 firmationem omnium quae superius scriptae sunt in fine
 posuit. per quod uer naculo habraeorum testimonio uerae &
 fidelia esse quae sunt scripta signaret. Hactenus nobis
 in epistolam ad romanos pro ut potuimus dictantibus
 plurimo & labore & tempore de sudatum sit; frater
 namq; frater amantissime quodcum tuis desideriis satis
 facere cupio obitus sum paene mandati quod praecipitur.
 ¶ Quis supra uires tuas ne leuaueris; Quamuis nobis nec

quae te insistente immo potius pensam diurni
operis exigente in latinum uertimus defuerit plurimus
labor dum supplere cupimus ea quae ab oriente in au-
ditorio ecclesiae ex tempore non tam explanationis quam
aedificationis intentione perorata sunt. siue in humilis
siue in orationibus in genesi et in exodum fecimus. et
praecipue in his quae in librum leuitici ab illo per oran-
ditulo dicta a nobis uero explanandi specie translata sunt
quem laborem adimplendi quae deerant. idcirco susce-
pimus ne pulsatae questiones & relictas quod in homi-
lico dicendi genere ab illo saepe fieri solet. Latino lecto-
ri fastidium generarent. nam illa quae mihi in hu-
nae & in iudicum & in tricenisimum sextum &
in tricenisimum septimum & in tricenisimum octauum
psalmum scripsimus simpliciter ut inuenimus & non
multo cum labore transtulimus. Quamuis ergo & in
caeteris quae supra diximus laboratum nobis sit in su-
plendis his quae omiserat. in hoc tamen opere epistolae
ad romanos pro his causis quas in praefatione compre-
hendimus in mensis nobis et inextricabilis incubuit
labor. sed delectauit indulgere se laboribus si modo
non ut in alius expertis sumus maluolementes uigilum
nostris contumelias reddant. si non studia obtrectatio-
nibus & laborem remunerentur in sidus. Nouum quip-
pe apud eos culpa genus subimus. Aiant enim mihi in
his quae scribis quoniam plurima in eis tui operis habent.
Datitulum nominis tui & scherberusini uerbigratia in epist.

tola ad romanos explanationum libri sicut et apud
 inquit saeculares non illius qui ex graeco translatus est
 sed illius qui transtulit nomen titulus tenet. Hoc autem
 totum mihi donant non amore mei sed odio auctoritatis.
 Verum ego qui plus conscientiae meae quam nomini de fero
 & iam si addere aliqua uideor & explere quae desunt aut
 breuiare quae longae sunt furari tamen titulum eius qui
 fundamenta operis iecit & construendi aedificii materia
 praebuit. Rectum non puto sit sane in arbitrio legentis cum
 opus probauerit operis meritum cui uelit adscribere. Nobis
 autem propositum est non plausum legentium sed fructum
 proficientium quaerere. Post hoc sane uocat nos opus quod
 alicuius in iunctum est sed nunc ab eato gaudentio a epis
 copo uehementius perurgetur. dementis scilicet romani
 a episcopi apostolorum comitis ac successoris de recogniti
 one libri ut in latinum uertantur. in quo opere bene noui
 quod laborem labor multiplicata sorte suscipiet. satisfaciam sane
 in eo amicis meis. dabo titulo nomen meum auctoris nihil
 ominus uocabulo permanente. nam rufini dementis scri
 bitur. quod si me dñs implere per miserit redeam rursus
 et ad tua desideria ut uel in numerorum librum et de te
 ro nomini aliquando permitte dicamus. hoc enim
 solum nobis de eptaticho deest uel de reliquis apostoli pauli
 epistolis quae possumus dño dirigente dicemus. amen.

EX LIB. X. HABET V. IN ID. CCC. LXX.
 ORIG. IN IP. PAU. AD ROM. RUFINO DE GRACO TRAN
 S. RINTE IN I. LOQUUM LATINI LINGUAE.